

ԿՐԻՄԻՆԱԼՈՂԻՄ	
ՎԱԳԻՍԱՎ ԿՐԱՍԻՆՍԿԻ	
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՎԱԾ ՀԱՆՑԱՎՈՐ ԽՄԲԵՐԻ	
ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԸՆՏՐԱՐՇԱՎՆԵՐՈՒՄ	6
ՔՐԻՍՏԻՆԵ ԱՐՍԵՆՅԱՆ	
ՀԱՆՑԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՎԻԿՏԻՄՈԼՈՂԻԱԿԱՆ ԿԱՆԽՈՒՄԸ	
ԵՎ ԱՊԱՎԻԿՏԻՄԻՋԱՑԻԱՆ ՈՐՊԵՍ ՎԻԿՏԻՄՈԼՈՂԻԱԿԱՆ	
ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ	12
УГОЛОВНОЕ ПРАВО	
НАРА ТОНОЯН	
СУБЪЕКТИВНЫЙ СОСТАВ ДОВЕДЕНИЯ ДО САМОУБИЙСТВА	18
ԴԱՎԻԹ ՀՈՒՆԱՆՅԱՆ	
ԲՈՆՈՒԹՅԱՆ ԲՆՈՐՈՇՈՒՄԸ ԵՎ ԱՐՏԱՀԱՅՏՄԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ	
ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔՈՒՄ	40
ՀԱՅԿ ԱՐԱՄՅԱՆ	
ՊԱՏՎԻ, ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅԱՆ, ԳՈՐԾԱՐԱՐ ՀԱՄԲԱՎԻ	
ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻ ՇԱՐՔ ՀԱՐՅԵՐ	51
ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ	
ԱՆԵՔՍԱՆԳՐ ԱՂԱՅԱՆ	
ԴԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	
ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՊՐԱԿՏԻԿԱՆ	56
ԱՐՍԵՆ ՄԱՐՏԻՐՈՅԱՆ	
ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՎ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԿԱՍԵՑՄԱՆ	
ՀԱՄԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ	62
ԱՇԽԵՆ ԴԱՐՍԷՅԱՆ	
ԳՈՐԾԻՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՂ ԱՆՁԱՆՑ ՅՈՒՅՄՈՒՆՔՆԵՐԸ	74
ԱՐՏԱԿ ՄԵԱՅԱՎԱՆՅԱՆ	
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆՈՂԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ	
ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	80
ՄԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ	
ԱՐՍԵՆ ԱՍՏՐՅԱՆ	
ԱՎԵԼԱՑՎԱԾ ԱՐԺԵՔԻ ՀԱՐԿԸ ՈՐՊԵՍ ՀԻՄՆԱԿԱՆ	
ԱՆՈՒԴՂԱԿԻ ՀԱՐԿԱՏԵՍԱԿ	90
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ	
ՎԱՆԵ ՄՈՎՍԻՍՅԱՆ	
ՁԵՈՔԲԵՐՄԱՆ ՎԱՂԵՍՈՒԹՅՈՒՆ. ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ,	
ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅՈՒՆ, ԿԻՐԱՈՍԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ	96
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО	
МИКАЕЛ ЖАЧАТРЯН	
ПРОПЕДЕВТИКА В ПРАВО	
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ	111
ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС	
ՏՄԲԱՏ ՄԱՐՏԻՐՕՅԱՆ	
СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ИНСТИТУТА ПЕРЕСМОТРА	
СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ. ВОЗНИКНОВЕНИЕ	
И ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ИНСТИТУТА ПЕРЕСМОТРА	
СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ	115
ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ	
ԱՆԻ ՄՈՒՐԱԳՅԱՆ	
ԵՐԵՎԱՅԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ	
ՀԻՄՆԱԽՆԳՐԻ ԱՈՒՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	122
ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ	
ԳՈՈ ԹՈՐՈՍՅԱՆ	
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՆՈՐՄԻ ՀԵՏԱԳԱՐՁ ՈՒԺԻ ԽՆԴԻՐԸ	
ՀՀ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ԵՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ	133
ՔԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ	
ՀԱՍՄԻԿ ԴՈՂՈՍՅԱՆ	
ՁԼՄՆԵՐԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳԻՍԿՈՒՐՍԸ	148
ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ	
ՀՀ ՎՃՈՒՔԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ	156
РЕЗЮМЕ	174

Վլադիսլավ ԿՐԱՍԻՆՍԿԻ

Իրավագիտության թեկնածու,
Ռուսական ընտրական իրավունքի
հասարակական ինստիտուտի փորձագետ (ՌԸԻՀԻ)

ԿԱԶՄԱԿԵՐԴՎԱԾ ՀԱՆՅԱՎՈՐ ԽՄԲԵՐԻ ՄԱՍՆԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆՆ ԸՆՏՐԱՐԸԱՎՆԵՐՈՒՄ

Տնտեսական հարաբերությունների զարգացումը ՌԴ-ում, որը տեղի էր ունեցել տնտեսության մեջ պետության կարգավորող դերի զգալի թուլացման ժամանակաշրջանում, շուկայական տնտեսավարության անհրաժեշտ նորմատիվային բազայի բացակայությունը, պետական սեփականության լայնածավալ բաժանումն անօրինական մեթոդների միջոցների օգտագործմամբ հանգեցրին կազմակերպված հանցավոր խմբերի ներկայացուցիչների զանգվածային ներգրավմանը ու տնտեսական գործընթացին և կրիմինալ հսկողության աստիճանաբար հաստատմանը տնտեսող սուբյեկտների զգալի մասի վրա¹: Հանցավոր խմբերի շահագրգռվածությունն իրենց եկամուտների մշտական ավելացումը, պաշտոնական և ստվերային տնտեսական գործունեության ուղղակի կախվածությունը ՌԴ քաղաքական իրադրությունից, անձնական անվտանգությունն ապահովելու ցանկությունը պայմանավորել էին կրիմինալիտետի առաջնորդների ձգտումն օրինականացնել իրենց կարգավիճակը ու ակտիվ մասնակցություն ունենալ քաղաքական որոշումների ընդունման գործընթացին: Նշված կրիմինալ շահերն իրագործելու հարմար ուղին դարձավ կազմակերպված հանցավոր խմբերի մասնակցությունը ՌԴ անցկացվող ընտրարշավներում²:

Պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ կրիմինալիտետի թափանցման գործընթացը կազմվում էր երկու հիմնական փուլերից: Կազմակերպված հանցագործության քաղաքացման առաջնային փուլում (1995-1999թթ.) տեղի էր ունենում առավել ակտիվ թեկնածուների անցկացմանն ընտրությունների պայմաններում: Տվյալ հանգամանքը պայմանավորված է նաև նրանով, որ մինչ 1999թ. ընտրությունների վերաբերյալ օրենսդրությունում բացակայում էին դրույթները, որոնք թեկնածուներին պարտադրում էին ընտրական հանձնաժողովներին հայտնել տվյալներ իրենց քրեական պատասխանատվության ենթարկելու մասին: Կազմակերպված հանցագործության առաջնային քաղաքականացման արագացման գործընթացը սերտ կապված էր նախկինում տեղի ունեցած քրեական խմբակցության կառուցվածքի փոփոխությունների հետ: «Օրենքով գողերի» հետ համատեղ ակտիվ դեր քրեական միջավայրում սկսեցին խաղալ կրիմինալ առաջնորդները, որոնք անտեսում և կոպիտ խախտում էին գողական ավանդույթները (ազգային անբարյացակամությունը, քաղաքական և հասարակական գործունեությանը զբաղվելու արգելքի մերժումը, սպանություններ կատարելը և այլ): Հանցագործ միջավայրի տվյալ ներկայացուցիչները

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

90-ական թվականներին ցուցաբերում էին ամենամեծ ակտիվությունը կապված պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների հետ:

Այս նպատակին հասնելուց հետո կրիմինալիստեոի ներկայացուցիչներն օրինականացրեցին իրենց կարգավիճակը պետական իշխանություններում և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, օրինական մուտք ստացան ֆինանսական պաշարներին և սկսեցին լայն օգտագործել պետական ապարատի հնարավորությունները հանցավոր գործունեությունն իրականացնելու և վերարտադրելու համար: ՌԴ-ի մի շարք սուբյեկտներում իշխանության մարմիններ կրիմինալիստեոի ներթափանցման այս փուլում տեղի ունեցավ կազմակերպված հանցավոր խմբերի վերջնական սերտաճումը պետական մեխանիզմի և տեղական ինքնակառավարման տարրերի հետ:

ՌԴ-ի Դաշնային ժողովի Պետական դումայի ընտրությունների համամասնական համակարգի անցմանը, պետական իշխանությունների և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ ընտրվելու իրավական սահմանափակման հաստատումն այն անձանց վերաբերյալ, որոնք քվեարկելու օրը ունեցել են չհանած և (կամ) չմարված դատվածություն, ծանր և (կամ) առանձնապես ծանր, ծայրահեղական ուղղվածության հանցագործություններ կատարելու համար, քաղաքական կուսակցությունների ընտրությունների ֆինանսավորման մասնակցության մանրամասնումը, իրավաբանական պատասխանատվության ուժեղացումն ընտրարշավների ֆինանսավորման կարգը խախտելու համար, փողերի

լվացման մասնակցության մեջ կասկածվող մի շարք վարկաբանկային կազմակերպությունների լիցենզիաների հետկանչումը: Պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում կրիմինալիստեոի անձնական ներկայությունը չպահանջող դաշնային և տարածքային պետական ապարատի համակարգերում կոռուպացված ղեկավարների և պաշտոնյա անձանց իշխանական լիազորությունների օգտագործման բարձր արդյունավետությունն ի շահ կազմակերպված հանցավոր խմբերի առաջ բերեցին կրիմինալիստեոի թեկնածուների իշխանության մարմիններ թափանցելու մարտավարության փոփոխմանը³:

2006-2007թթ. տարածաշրջանային և մունիցիպալ ընտրությունների վիճակագրությունը վկայում է կազմակերպված հանցավոր խմբերի ընտրություններում մասնակցելու նոր միտումների մասին:

Առաջինը ներկայում նկատելիորեն նվազել է կազմակերպված հանցավոր խմբերի ներկայացուցիչների թիվը, որոնք անմիջապես իրենց թեկնածությունը դնում են ընտրովի պաշտոնների: Այժմ քրեական միջավայրի առաջնորդներն առաջարկում են իրենց օգնությունը հեռանկարային թեկնածուների ընտրարշավային ֆինանսավորման մեջ, կամ նախօրոք պատրաստում են իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ ներթափանցելու համար իրենց դրածոներին, որոնք չունեն դատվածություն, վարկաբեկված չեն կազմակերպված հանցավոր խմբերի հետ բացահայտված կապերով:

Երկրորդը՝ չնայած կարգավիճակի

Կրիմինոլոգիա

և եկամուտների օրինականացմանը՝ ոչ մի պատգամավոր կամ ընտրովի պաշտոնական անձ, որը քրեական միջավայրի առաջնորդ է, չի լուծարել իր մարտական խմբավորումները: Որպես կանոն, այս համակարգերը գործում են մասնավոր պահպանական գործակալությունների կամ անվտանգության ծառայության քողարկման տակ: Այսպիսով՝ ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման ժամանակ կազմակերպված հանցավոր խմբերի ներկայացուցիչների մոտ հնարավորություն է պահպանվում օգտագործել ուժային ազդեցությունն ընտրական գործընթացի, ընդունվող քաղաքական որոշումների վրա, իրավիճակի ապակայունացման և բնակչությանը սարսափեցնելու համար: Բացի այդ, Ռ-Գ-ի տարածքում գործող հանցավոր էթնիկական խմբերի առաջնորդները կարող են օգտագործել իրենց ռազմական ստորաբաժանումներն ազգամիջյան բախումների ընթացքում, որոնք պարբերաբար տեղի են ունենում Ռ-Գ-ի առանձին սուբյեկտներում:

Երրորդ՝ հաշվի առնելով քաղաքական կուսակցությունների դերի բարձրացումն ընտրական գործընթացում՝ քրեական հետախուզության և հակահետախուզության կարևորագույն խնդիրն է դարձել կազմակերպված հանցավոր խմբերի կողմից հսկողություն հաստատել գոյություն ունեցող քաղաքական կուսակցությունների (տարածաշրջանային բաժանմունքների) վրա և առաջ տանել իրենց ներկայացուցիչներին պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ՝ օգտագործելով կուսակցական կառուցվածքները:

Չորրորդ՝ կազմակերպված հանցավոր խմբերի ներկայացուցիչները գործ-

նականում այլևս չեն իրագործում փողային միջոցների լվացում ընտրությունների ընթացքում: Տվյալ հանգամանքը պայմանավորված է ընտրությունների բազմաթիվ օրինական ֆինանսավորման աղբյուրների առկայությամբ և իրավաբանական պատասխանատվության ուժեղացմամբ ընտրությունների ֆինանսավորման կարգը հաստատելու համար:

Կազմակերպված հանցավոր խմբերի ընտրարշավներում մասնակցության նշված միտումները դժվարեցնում են իրավապահ մարմինների գործունեությունն ուղղված կրիմինալիտետի ընտրություններին մասնակցելու կանխմանը և ուժեղացնում են նման գործընթացների հասարակական վտանգը: Հաշվի առնելով այս՝ պահանջվում է համապետական համալիրի (քաղաքական, իրավաբանական, կազմակերպչակադրային, լրատվաքարոզչական), հասարակության և պետության մարմինների հատուկ հակադրման միջոցների անհապաղ և պլանաչափ իրագործումը կազմակերպված հանցավոր խմբերի կողմից իրենց թեկնածուներին պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ անցկացնելը կանխելու համար:

Ընտրությունների պայմաններում հասարակական ու պետական մարմինների հակադրման համապետական քաղաքական միջոցներին վերաբերվում են՝ երկրի ղեկավարի, Ռ-Գ սուբյեկտների բարձրագույն ընտրովի անձանց պաշտոնական հանձնարարություններն ընտրական հանձնաժողովներին և իրավապահ մարմինների ղեկավարներին կրիմինալիտետի ներկայացուցիչների մասնակցությունը քաղաքական կյանքում ու իրենց ընտր-

վելը կանխելու համար, դաշնային և տարածաշրջանային ծրագրերի մշակումն ուղղված պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կրիմինալիզացման կանխմանը, այսպես կոչված, քաղաքական կուսակցությունների «հակակրիմինալ դաշնագիր» դաշնային և տարածաշրջանային ընտրություններից առաջ⁴:

Պետական իշխանությունների և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կրիմինալիզացման դեմ պայքարի իրավաբանական միջոցները նախատեսում են օրենսդրության կատարելագործումը, ընտրվելու իրավական սահմանափակումների ավելացումն այն անձանց վերաբերյալ, որոնք գտնվում են դաշնային հետախուզման մեջ, ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարելու համար, դատվածություն (այդ թվում՝ հանած և մարած) ունեցողներին: Առաջարկվում է դաշնային ընտրությունների վերաբերյալ օրենքներում ամրացնել պատգամավորների և (կամ) ընտրովի պաշտոնների թեկնածուների բոլոր ունեցած դատվածությունների պարտադիր մատնանշումը, և ընտրողներին պարտադիր տեղեկացումը թեկնածուների բոլոր դատվածությունների մասին քաղաքական կուսակցությունների և ընտրական հանձնաժողովների կողմից:

Հակաիրավական գործունեության հակադրման նպատակով պետական իշխանություններ և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ ընտրված կրիմինալիտետի ներկայացուցիչներին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար նպատակահարմար է պատգամավորների և ընտրովի պաշտոնյա անձանց լիազորու-

թյունների կասեցման ինստիտուտի օգտագործումը, հաշվի առնելով այս հանգամանքը՝ նպատակահարմար է ներկայացվում ՌԴ «Դաշնային խորհրդի անդամի կարգավիճակի և Պետդումայի անդամի կարգավիճակի մասին» դաշնային օրենքը (խմբագրված 02.01.2007թ.) լրացնել 41-րդ հոդվածով:

«ՌԴ ԴԺ Դաշնային խորհրդի անդամի և Պետդումայի անդամի լիազորությունների կասեցումը» հետևյալ բովանդակությամբ.

1. ՌԴ ԴԺ Դաշնային խորհրդի անդամի և Պետդումայի անդամի լիազորությունները կասեցվում են հետևյալ դեպքերում.

ա/ ՌԴ ԴԺ Դաշնային խորհրդի անդամի Պետդումայի անդամի վերաբերյալ քրեական գործերի հարուցումը ՌԴ ՔՕ հոդվածներով, որոնք պատիժ են նախատեսում ծանր և /կամ/ առանձնապես ծանր հանցագործություններ կատարելու համար:

բ/ ՌԴ ԴԺ Դաշնային խորհրդի անդամի և Պետդումայի անդամի վերաբերյալ քրեական գործերի հարուցումը ՌԴ ՔՕ հոդվածներով, որոնք պատիժ են նախատեսում ծայրահեղական ուղղվածության հանցագործություններ կատարելու համար:

գ/ ՌԴ ԴԺ Դաշնային խորհրդի անդամին և Պետդումայի անդամին դաշնային հետախուզության հայտարարելը:

Նույնատիպ նորմերը կարելի էր վերաբարտադրել պատգամավորների և ընտրովի պաշտոնատար անձերի կարգավիճակը սահմանող օրենսդրությունում:

Կրիմինալիտետին հակադրման կազմակերպչակադրային միջոցները պետք է ընդգրկեն միջոցառումների եր-

Կրիմինոլոգիա

կու խումբ. Հակադրման միջոցառումների առաջին խմբին վերաբերվում է միջկուսակցական կադրային քաղաքականությանը՝ կուսակցության անդամության թեկնածուների ստուգումը, կուսակցական կոռուպցիայի փաստերի բացահայտումը և հավաքած նյութերի փոխանցումն իրավապահ մարմիններին, կուսակցական ցուցակներով ընտրվող կուսակցության անդամների ստուգումներ, ծայրահեղական կազմակերպությունների և կազմակերպված հանցավոր խմբերի հետ կապերով վարկաբերկված կուսակցության անդամների հեռացումը:

Միջոցառումների երկրորդ խումբը կապված է պետական մարմինների ամբողջ համակարգի կադրային լրակազմման կատարելագործման հետ:

Հասարակության և պետական մարմինների կազմակերպված հանցավոր խմբերի կողմից իրենց թեկնածուների պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ անցկացնելու հակադրման լրատվաքարոզչական միջոցները պետք է ուղղված լինեն հասարակության իրավական մշակույթի բարձրացմանը: Նպատակահարմար է ներկայացվում հատուկ դեր հատկացնել ընտրական հանձնաժողովների, իրավապահ մարմինների, երիտասարդական միջավայրում դաշնության սուբյեկտների, պետական իշխանության մարմինների պրոֆիլակտիկ աշխատանքին: Չափազանց կարևոր է ՁԼՄ-ի գործունեությունը, որն ուղղված է ռուսաստանյան հասարակության համախմբմանը կազմակերպված հանցավոր խմբերի գործունեության, դրանց առաջնորդների, իրենց քաղաքական մասնակցության փաստերի և պլանների վերաբերյալ բացասական հասարակական

կարծիք ձևավորելու գործում:

Համապետական միջոցների համակարգի արդյունավետությունը լրացվում է նաև իրավապահ մարմինների հակադրման հատուկ միջոցներով, որոնք ուղղված են ընտրությունների պայմաններում կազմակերպված հանցավոր խմբերի կողմից առաջադրված թեկնածուների անցկացման խոչընդոտմանը պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ: Հատուկ միջոցները նախատեսում են կազմակերպված հանցավոր խմբերի միջին և ղեկավարող օղակների ներկայացուցիչների թվից աղբյուրների ձեռք բերումը՝ նպատակ ունենալով տեղեկություններ ստանալ հանցավոր խմբերի կադրային կազմի, պլանների, հանցավոր խմբերի հակաիրավական գործունեությունն օժանդակող պետական և մունիցիպալ մարմինների պաշտոնական անձանց, ընտրությունների և քաղաքական գործունեության անօրինական ֆինանսավորման աղբյուրների և ուղիների վերաբերյալ, որոնք ուղղված են ՌԴ-ի անվտանգությանը վնաս հանցնելուն: Կարևոր նշանակություն ունի օպերատիվ աշխատանք տանելը քրեական տարրերի միջավայրում՝ նպատակ ունենալով ստանալ տեղեկություններ հետևյալ հարցերում՝ ընտրական հանձնաժողովների անդամների իրավապահ մարմինների աշխատակիցների, քաղաքական կուսակցությունների գործիչների կապերը կազմակերպված հանցավոր խմբերի շահերը ներկայացնող թեկնածուների հետ, քաղաքական կուսակցություններում, հասարակական կազմակերպություններում, պետական մունիցիպալ մարմիններում տեղի ունեցած կոռուպցիայի փաստերի վերաբերյալ:

Տվյալ աշխատանքը պետք է կատարվի իրավասու իրավապահ մարմիններով և կոորդինացվի անվտանգության մարմինների կողմից:

Հատուկ միջոցների անբաժան մասն է նաև կազմակերպված հանցավոր խմբերի գործունեության հետևողական փաստաթղթավորումը, հանցավոր խմբերի մասնակիցներին և դրանց առաջնորդների քրեական պատասխանատվության ենթարկելու նպատակով⁵:

Հակաիրավական գործունեության օպերատիվ փաստաթղթավորման անհրաժեշտ պայմաններից մեկը իրավապահ մարմինների աշխատակիցների և օպերատիվ աղբյուրների անվտանգության ապահովությունն է: Որպես վերջնական արդյունք պետք է դիտարկել կազմակերպված հանցավոր խմբերի վերացումը (հանցագոր-

ծության կատարման տեղում բռնելը, հանցավոր խմբերի մասնակիցների և դրանց առաջնորդների ձերբակալումը և քրեական պատասխանատվության ենթարկելը):

Առանձին ուղղություն է միջազգային կապեր ունեցող կազմակերպված հանցավոր խմբերի հակաիրավական գործունեության փաստաթղթավորումը: Փաստաթղթավորման որակը բարձրացնելու և կրիմինալիտետին համապատասխան հակադրման միջոցներ ձեռնարկելու նպատակով կարևոր է զարգացնել լրատվական փոխանակումն ինտերպոլի, ԱՊՀ երկրների կազմակերպված հանցագործության դեմ պայքարի կոորդինացման բյուրոյի, արտասահմանյան հատուկ ծառայությունների և իրավապահ մարմինների հետ:

1. Այստեղ է այնուհետև կազմակերպված հանցավոր խմբի ներքո հասկացվում է կայուն և համախմբված հիերարխիկ կազմվածք ունեցող հանցավոր կազմակերպություն, որը ստեղծված է ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործություններ կատարելու նպատակով:

2. **Կրասինսկի ՎՎ** Ազգային անվտանգության նորմատիվ-իրավական ապահովությունը ՌԴ-ում ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման գործընթացում: Մեմոգրություն, Մոսկվա, 2005, էջ 123-125:

3. Թիվ 51-ՂՕ «ՌԴ ԴԺ Պետական դումայի պատգամավորների ընտրության մասին» 18.05.2005 թվականի օրենքը, թիվ 93-ՂՕ «ՌԴ ընտրությունների և հանրաքվեների անցկացման և այլ օրենսդրական ակտերում փոփոխություններ մտցնելու մասին» 21.07.2005թ., թիվ N225-ՂՕ «ՌԴ ընտրական իրավունքների և հանրաքվեներում մասնակցելու իրավունքների հիմնական երաշխիքների մասին» 05.12.2006թ. դաշնային օրենքում փոփոխությունների մասին, ՌԴ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը և այլն:

4. Որպես նման «Փակահանցավոր դաշնագրի» օրինակ կարելի է բերել 10.07.2006 թվականին Եկատերինբուրգում «Սիսանական Ռուսաստանի» ՌԼԺԿ-ի, ՌԴԿԿ-ի, «Ռուսաստանի թղթակառուների կուսակցության», «Ռուսական կոմունիստական աշխատավորական կուսակցության», «ԺՆճոր», «Ռուսաստանի հայրենասերներ», «Ռուսաստանի ժողովրդավարական

կուսակցություն», «Հայրենիք» ներկայացուցիչների կողմից ստորագրված պայմանագիրը:

5. Այս կապակցությամբ նպատակահարմար է ներկայանում ՌԴ Անվտանգության խորհրդի կամ Գլխավոր դատախազության կառուցվածքում ստեղծել միասնական Վերլուծաբանական կենտրոն, որում կկուտակվեն և կհամակարգվեն լրատվություն ռուսաստանյան կազմակերպված հանցավոր խմբերի հակաիրավական գործունեության մասին, ինչպես արտասահմանում, այնպես էլ դաշնության բոլոր սուբյեկտներում, պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների մեջ կրիմինալիտետի ներկայացուցիչների տեղի ունեցած ներթափանցման փաստերի, պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրված կազմակերպված հանցավոր խմբերի մասնակիցների և դրանց առաջնորդների մասին, որոնց վերաբերյալ ՌԴ ՔՕ 208-210-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցակազմով հարուցված քրեական գործերի նախնական հետաքննության և դատական քննության գործընթացի մասին: Տվյալ կենտրոնի ղեկավարին առաջարկվում է պարտավորեցնել կանոնավոր կերպով տեղեկացնել նախագահին և բարձրագույն պետական մարմինների ղեկավարներին ՌԴ-ում իրականում տիրող քրեածին իրավիճակի, կազմակերպված հանցավոր խմբերի կողմից սպառնացող ՌԴ անվտանգությունը վտանգմանի և կազմակերպված հանցագործության դեմ պայքարի ձեռնարկված միջոցառումների մասին:

ՀԱՆՁՆԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՎԻԿՏԻՄՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԿԱՆԽՈՒՄԸ ԵՎ ԱՊԱՎԻԿՏԻՄԻՉԱՅԻԱՆ ՈՐՊԵՍ ՎԻԿՏԻՄՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՄԻՋՈՅՆԵՐ

Վերջին ժամանակներս ինչպես ռուսական, այնպես էլ հայրենական կրիմինոլոգիական գրականության մեջ մեծ ուշադրություն է դարձվում հանցավորության վիկտիմոլոգիական կանխման խնդիրներին¹: Ապացուցված է, որ տուժողը և նրա վարքագիծն էական դեր են կատարում հանցագործության պատճառական մեխանիզմում, ուստի հավանական տուժողների, անհատի և հասարակական տարբեր խմբերի վիկտիմայնությանը և վիկտիմիզացիային² նպաստող գործոնների բացահայտումն ու դրանց չեզոքացմանն ուղղված միջոցառումների իրականացումը կարող են էապես նպաստել հանցավորության մակարդակի իջեցմանը: Բացի այդ, հանցավորության վիկտիմոլոգիական կանխումը նպաստում է հասարակության վիկտիմոլոգիական անվտանգության ապահովմանը, որը գրականության մեջ բնորոշվում է որպես վիկտիմոլոգիական սպառնալիքներից, վիկտիմիզացիայից և դրա հետևանքներից անձի ու հասարակության պաշտպանվածության վիճակ և ապահովման գործընթաց³:

Այսպիսով, կարելի է առանձնացնել հանցավորության վիկտիմոլոգիական կանխման երկու նպատակ՝ 1) հանցավորության զսպում, դրա

մակարդակի հնարավորինս իջեցում, 2) անձի և հասարակության վիկտիմոլոգիական անվտանգության ապահովում:

Հանցավորության վիկտիմոլոգիական կանխման և վիկտիմոլոգիական անվտանգության ապահովման միջոցներից է ապավիկտիմիզացիան՝ որպես վիկտիմիզացիային հակադրվող երևույթ: Ապավիկտիմիզացիան իրենից ներկայացնում է միջոցառումների համակարգ, որն ուղղված է հանցագործություններից տուժողների վերասոցիալականացմանը, պոտենցիալ տուժողների վիկտիմայնության աստիճանի նվազեցմանը, ռեցիդիվային վիկտիմիզացիայի կանխմանը և սոցիալական արդարության վերականգնմանը⁴:

Պետք է նշել, որ ապավիկտիմիզացիան կարող է ապահովվել անձի սոցիալիզացիայի միջոցով: Սոցիոլոգիայում սոցիալիզացիան բնորոշվում է որպես այնպիսի գիտելիքների, հմտությունների, արժեքների, հատկությունների, սոցիալական որակների ձևավորման գործընթաց, որոնց միջոցով մարդը (անհատը) դառնում է սոցիալական կապերի, ինստիտուտների և հանրության գործունակ մասնակից⁵: Այս բնորոշման վրա հիմնվելով՝ կարելի է ասել, որ վիկտիմոլոգիական առումով սոցիալիզացիայի խնդիրը անձի ապավիկտիմիզացի-

ցիան է, այսինքն՝ հակավիկտիմոզեն որակների, հմտությունների, արժեքների, հատկությունների, գիտելիքների ձևավորումը:

Մեր հասարակությունում սոցիալիզացիայի նոր համակարգի շարունակական ձևավորման պայմաններում հասարակությունում ծագող վիկտիմոզեն շեղումների անընդհատ շտկման անհրաժեշտություն է առաջանում: Այդպիսի շտկման տեսական հիմքերը բավականաչափ մանրամասն ուսումնասիրվել են դեվիանտալոգիայի կողմից: Կարծում ենք, որ դրանց ներդրումը հանցավորության վիկտիմոլոգիական կանխման մեջ էապես կբարձրացնի հասարակության անվտանգության մակարդակը:

Հասարակական ապավիկտիմային ներգործությունը կարող է կրել իրավական սանկցիաների, բժշկական միջամտության, մանկավարժական ազդեցության, սոցիալական և հոգեբանական օգնության բնույթ: Վիկտիմիզացիայի ժամանակ վարքագծային խախտումների բարդ բնույթի պատճառով, դրանց կանխումը և շտկումը պահանջում են սոցիալական ներգործության լավ կազմակերպված համակարգի ձևավորում⁶:

Հոգեբանական օգնությունը՝ որպես նշված համակարգի մի օղակ, կապող դեր է կատարում դրանում և աչքի է ընկնում հումանիստական ուղղվածությամբ: Հոգեբանական-կանխիչ աշխատանքն առավել արդյունավետ է հիմնախնդրի ծագման վաղ փուլերի ժամանակ՝ վիկտիմոզեն վարքագծին նպաստող գործոնների վրա ներգործության ձևով: Մասնագիտական գրականության մեջ առանձնացնում են վիկտիմոլոգիա-

կան նշանակություն ունեցող հոգեբանական-կանխիչ աշխատանքի մի քանի ձև:

Առաջին ձևը սոցիալական միջավայրի կազմակերպումն է: Դրա հիմքում ընկած է շեղվող վարքագծի վիկտիմային տեսակի ձևավորման վրա միջավայրի դետերմինացնող ազդեցության գաղափարը: Ներգործելով միջավայրի վրա՝ կարելի է կանխել անձի ոչ ցանկալի վարքագիծը: Ընդ որում, ներգործությունը կարող է ուղղված լինել ամբողջ հասարակությանը, օրինակ, շեղվող վարքագծի վերաբերյալ բացասական հասարակական կարծիք ձևավորելու միջոցով: Ներգործության օբյեկտ կարող է լինել նաև ընտանիքը, սոցիալական խումբը կամ կոնկրետ անձը: Վիկտիմային վարքագծի կանխման այս մոդելի շրջանակներում, մասնավորապես՝ անչափահասների վիկտիմային վարքագծի կանխումը, առաջին հերթին պետք է ընդգրկի առողջ ապրելակերպի դիրքորոշման ձևավորմանն ուղղված սոցիալական գովազդ: Հատուկ նշանակություն ունի զանգվածային լրատվության միջոցների քաղաքականությունը: Այն, ինչ ներկայում կատարվում է մեր հանրապետությունում, բոլորովին չի կարող նպաստել ո՛չ վիկտիմային, ո՛չ էլ կրիմինալ վարքագծի կանխմանը: Հատուկ ծրագրերը, համերգները, հեռուստատեսային հաղորդումները, հեռուստատեսությամբ ցուցադրվող կինոնկարները պետք է բոլորովին այլ որակ ու մակարդակ ապահովեն: Շատ կարևոր է աշխատանքների իրականացումը այն վայրերում, որտեղ անչափահասներն ու երիտասարդներն անցկացնում են իրենց ազատ ժամանքը: Որոշ երկրներում

Կրիմինոլոգիա

աշխատանքներ են իրականացվում հակավիկտիմոզեն գոտիներ ստեղծելու ուղղությամբ՝ այնպիսի պայմաններ ապահովելով, որոնք անհամատեղելի են վիկտիմային վարքագծի հետ⁷:

Հոգեբանական-կանխիչ աշխատանքի երկրորդ ձևը տեղեկատվություն հաղորդելն է: Սա կատարվում է դասախոսություններ, գրույցներ վարելու, հատուկ գրականություն կամ տեսաֆիլմեր ու կինոնկարներ տարածելու ձևով: Այս մոդելի էությունն այն է, որ փորձ է արվում ազդել անձի գիտակցության վրա՝ նրա մեջ այս կամ այն վիտիմոզեն իրադրությունում ճիշտ կողմնորոշվելու և ճիշտ որոշում կայացնելու ընդունակություն ձևավորելու նպատակով: Շատ դեպքերում այս նպատակով լայնորեն կիրառվում է սարսափեցնող բնույթ ունեցող տեղեկատվության հաղորդումը: Ընդ որում, թվարկվում են վիկտիմային վարքագծի բացասական հետևանքները, կամ նկարագրվում է զոհի դրամատիկ ճակատագիրը: Պետք է նշել, սակայն, որ թեև այսպիսի տեղեկատվությունը բարձրացնում է վիկտիմոլոգիական գիտելիքների մակարդակը, սակայն էապես չի ազդում անձի վարքագծի վրա: Դեռ ավելին, սարսափեցումը հանդես է գալիս որպես հանցավորության նկատմամբ վախի մակարդակի բարձրացման լրացուցիչ խթան, ինչն իր հերթին վիկտիմիզացիային նպաստող գործոն է: Կարծում ենք, որ քննարկվող մոդելի շրջանակներում ավելի մեծ ուշադրություն պետք է դարձնել հանցագործությունից տուժելու տիպական իրադրությունների և դրանցից խուսափելու արդեն փոր-

ձարկված միջոցների վերաբերյալ գիտելիքների տարածմանը: Չնայած հանցագործության զոհի վերածվելուց խուսափելու պատրաստի դեղատոմսեր չկան, սակայն, վիկտիմոլոգիական գրականության մեջ մշակվել են մի շարք ընդհանուր բնույթի առաջարկություններ, որոնք մի շարք երկրներում գործնականում կիրառվում են: Մասնավորապես՝ ձևակերպված է հայտնի դրույթ այն մասին, որ զոհը հանցավորի հետ հարաբերություններում, հանցագործության ընթացքում իրեն պետք է պահի ոչ թե որպես օբյեկտ, որի հետ ինչ ասես կարելի է անել, այլ որպես սուբյեկտ՝ իր հույզերով, խնդիրներով, պատվի ու արժանապատվության զգացումով: Նման դեպքերում հանցավորի համար դժվար է լինում էական վնաս պատճառելը: Իհարկե, նշվում է նաև, որ ամեն ինչ կախված է հանցավորի կրիմինալ էներգիայից. շատ դեպքերում զոհի նման պահվածքը ոչ մի նշանակություն էլ չի կարող ունենալ⁸: Կամ շատ տարածված մոդել է, այսպես կոչված, «Չարյաց փոքրագույնն ընտրելու» դրույթը: Օրինակ՝ նշվում է, որ, եթե հանցավորը պահանջում է կյանքը կամ քսակը, լավ է տալ քսակը, որովհետև հակառակ դեպքում կարող է կորցնել և՛ քսակը, և՛ կյանքը:

Հոգեբանական-կանխիչ աշխատանքի հաջորդ ձևը վարքագծի վիկտիմոզեն ձևերին այլընտրանք հանդիսացող ձևերին հաղորդակից դարձնելն ու դրանք մարդու մեջ արմատավորելն է: Այդպիսի այլընտրանքային ձևեր են հանդիսանում ստեղծագործական գործունեությունը, ճանաչողական ակտիվությունը (օրինակ՝ ճանապարհորդություն),

սեփական ուժերի փորձարկումը (օրինակ՝ լեռնագնացություն, նավարկություն և այլն), բարեգործությունը, մասնագիտական կամ հոգևոր-կրոնական գործունեությունը և այլն: Այս մոդելի շրջանակներում էական դերակատարում ունի ընտանիքը: Շատ կարևոր է կայուն հետաքրքրությունների, սիրելու և սիրված լինելու ընդունակության, իր համար զբաղմունք գտնելու ունակության վաղ ձևավորումն ու զարգացումը: Ծնողները պետք է հասկանան, որ իրենք են ձևավորում իրենց երեխայի պահանջմունքները՝ նրան ակտիվության տարբեր տեսակների (սպորտ, արվեստ, ճանաչողություն և այլն) մեջ ընդգրկելով: Եթե մինչև դեռահասություն դրական պահանջմունքներ չեն ձևավորվում, ապա մեծանում է անձի զոհի վերածվելու հավանականությունը, բարձրանում է նրա վիկտիմայնության աստիճանը:

Հոգեբանական-կանխիչ աշխատանքի մեկ այլ ձև է առողջ ապրելակերպի կազմակերպումը: Այս մոդելը հիմնված է այն պատկերացման վրա, որ մարդն ինքն է պատասխանատու իր առողջության, շրջակա միջավայրի և իր օրգանիզմի հետ ներդաշնակության համար: Առանձնահատուկ գնահատելի է օպտիմալ վիճակի հասնելու և միջավայրի անբարենպաստ գործոններին հաջողությամբ դիմագրավելու մարդու ունակությունը: Առողջ ապրելակերպը ենթադրում է առողջ սնունդ, կանոնավոր ֆիզիկական ծանրաբեռնվածություն, հանգստի և աշխատանքի կանոնակարգի պահպանում, շփում բնության հետ: Այսպիսի ապրելակերպը հիմնված է էկոլոգիական մտածողության վրա և մեծ չափով կախված է հասարակու-

թյան զարգացման մակարդակից:

Կանխիչ գործունեության անչափ կարևոր ձև է վիկտիմային վարքագծի բացասական հետևանքների նվազեցումը: Աշխատանքի այս ձևը կիրառվում է այն դեպքերում, երբ վիկտիմային վարքագիծն արդեն ձևավորված է: Փաստորեն, կանխիչ աշխատանքի այս ձևն ուղղված է վիկտիմային վարքագծի ռեցիդիվի կանխմանը:

Վիկտիմային վարքագծի առանձնահատկություններից կախված՝ կարելի է առանձնացնել հոգեբանական – կանխիչ աշխատանքի հետևյալ սկզբունքները՝ 1) համալիրություն (ներգործությունն իրականացվում է սոցիալական միջավայրի, ընտանիքի և անձի տարբեր մակարդակներում), 2) հասցեագրվածություն (հաշվի են առնվում տարիքային, գենդերային և սոցիալական առանձնահատկությունների) 3) զանգվածայնություն (առաջնային տեղ է հատկացվում աշխատանքի խմբակային ձևերին), 4) տրամադրվող տեղեկատվության դրական բնույթի ապահովում, 5) բացասական հետևանքների նվազեցում, 6) մասնակիցների անձնական շահագրգռվածություն և պատասխանատվություն, 7) անձի առավելագույն ակտիվություն, 8) նպատակաուղղվածություն դեպի ապագան (վարքագծի հետևանքների գնահատում, դրական արժեքների և նպատակների ուրվագծում, ապագայի ծրագրավորում):

Այսպիսով, կարծում ենք, որ վիկտիմոլոգիական տեսության շրջանակներում, վիկտիմոլոգիայի կենտրոնական հիմնախնդիրների շարքում անհրաժեշտ է առանձնացնել անձի և հասարակության վիկտիմոլոգիական անվտանգության և հանցավորու-

Կրիմինոլոգիա

թյան վիկտիմոլոգիական կանխման ապահովման հիմնախնդիրը: Սրա շրջանակներում շատ հեղինակներ զարգացնում են վիկտիմոլոգիական անվտանգության ապահովման և հանցավորության վիկտիմոլոգիական կանխման կազմակերպարարական ապահովման⁹, հանցավորության վիկտիմոլոգիական կանխման կազմակերպարարական, տեղեկատվական, մարտավարական-մեթոդական ապահովման հարցերը¹⁰:

Վիկտիմոլոգիական տեսության դերը վիկտիմոլոգիական անվտանգության ապահովման և հանցավորության վիկտիմոլոգիական կանխման մեջ պետք է դրսևորվի երկու փոխկապակցված գործառույթներում՝ վիկտիմոլոգիական տեղեկատվության կուտակում և այդ տեղեկատվության հավաքման մեթոդիկայի մշակում: Վիկտիմոլոգիական տեղեկատվությունը վիկտիմալոգիայի, վիկտիմիզացիայի և ապավիկտիմիզացիայի, ինչպես նաև հանցավորության վիկտիմոլոգիական կանխման պրակտիկայի վերաբերյալ տեղեկությունների ամբողջությունն է: Այդ տեղեկությունները պետք է գիտական, այսինքն՝ տեսական և փորձառական հիմնավորվածություն ունենան:

Քանի որ վիկտիմալոգիայի շնորհիվ: Ուստի, կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է ստեղծել հանցագործությունից տուժողների և հասարակությունում ընթացող վիկտիմոլոգիական գործընթացների վերաբերյալ տեղեկատվության ու դրա վերլուծության

միասնական համակարգ: Այդպիսի դերակատարում կարող է ունենալ ՀՀ ոստիկանության տեղեկատվական կենտրոնը: Պետք է նշել, որ չնայած հանցագործություններից տուժողների վերաբերյալ որոշակի տեղեկատվություն ներկայումս այս կառույցում առկա է, սակայն այդ տեղեկատվությունը թերի է, կցկտուր: Ընդ որում, հանցագործությունից տուժողի վերաբերյալ տվյալները կարող են նաև ընդհանրապես բացակայել: Կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է համապատասխան իրավական միջոցառումներ ձեռնարկել, որոնք կպարտավորեցնեն համապատասխան մարմիններին ու ծառայողներին հանցագործություններից տուժողների վերաբերյալ ամբողջական և բովանդակային տվյալներ գրանցել ու պահպանել, ինչպես դա արվում է հանցագործությունների և հանցանք կատարած անձանց կապակցությամբ:

Վիկտիմոլոգիական տեղեկատվությունը կարող է օգտագործվել ոչ միայն հանցագործությունից տուժողի ուսումնասիրության գիտական մեթոդիկայի մշակման և հանցավորության վիկտիմոլոգիական կանխման համար, այլև օրինաստեղծ գործունեության ոլորտում: Այս կապակցությամբ գրականության մեջ առաջարկվում է կյանքի կոչել պետական իշխանության մարմինների կողմից մշակվող պետական ծրագրերի կամ նորմատիվ ակտերի վիկտիմոլոգիական փորձաքննությունը: Ընդ որում, խոսքը և՛ այն ակտերի մասին է, որոնք ուղղակիորեն նպատակաուղղված են բնակչության ապավիկտիմիզացիային, և՛ այն ակտերի մասին, որոնք անուղղակի ապավիկտիմի-

զացնող ազդեցություն ունեն¹¹: Վիկտիմոլոգիական փորձաքննության հիմնական խնդիրը պետք է լինի փորձաքննության ենթարկվող նորմատիվ ակտերի, պետական ծրագրերի ու այլ փաստաթղթերի վիկտիմոլոգիական հիմնավորվածության, դրանցում առկա հակավիկտիմոգեն, ապավիկտիմիզացիային նպաստող, կամ հակառակը՝ վիկտիմոգեն և վիկտիմիզացիային նպաստող դրույթների բացահայտումը:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ հարկ ենք համարում նշել, որ վիկտիմոլոգիական խնդիրները սերտորեն կապված են մեր հասարակության անվտանգության և մասնավորապես՝ վիկտիմոլոգիական անվտան-

գության ապահովման հիմնախնդրի հետ, որի հիմնական միջոցներից մեկը հանցավորության վիկտիմոլոգիական կանխումն է: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ մեր հանրապետությունում այս ուղղությամբ գրեթե ոչինչ չի արվում, կարծում ենք, որ վիկտիմոլոգիայի տեսության ձևավորումն ու զարգացումը և դրա հիման վրա վիկտիմոլոգիական կանխման միջոցառումների մշակումը մեր հանրապետությունում ներկայումս խիստ արդիական խնդիրներ են, որոնք պետք է գտնվեն համապատասխան պետական մարմինների, իրավապահ մարմինների ու գիտնականների ուշադրության կենտրոնում:

1. *Алексеев А.И., Герасимов С.И., Сухарев А.Я.* Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы. М., 2001, с. 109-110. *Габузян А.А.* Проблемы преступности в Республике Армения в переходный период. Ереван, 2007, с. 213-217. *Ривман Д.В., Устинов В.С.* Виктимология. Нижний Новгород, 1998.

2. Վիկտիմոլոգիական գրականության մեջ վիկտիմալությունը բնորոշվում է որպես անձի՝ հանցագործության զոհի վերածվելու հատկություն, առավել կամ պակաս հակավածություն, իսկ վիկտիմիզացիան բնորոշվում է որպես անձի և հանրության՝ սուստողի վերածվելու գործընթաց:

3. *Варчук Т.В., Вишневецкий К. В.* Виктимология, М., 2008, с.173.

4. *Лиманская И.В.* Виктимологическая профилактика насильственных преступлений против личности. Автореф. дисс.... к.ю.н. М., 2002.

5. Общая социология: Учеб. пособие/Под ред. проф. А.Г. Эфендиева. М., 2007, էջ 492:

6. *Малкина-Пых И.Г.* Психология поведения жертвы. М., 2006, с. 195.

7. *Варчук Т.В., Вишневецкий К.В.*, там же, с. 178.

8. *Шнайдер Г.Й.* Криминология. М., 1994, с. 362.

9. *Задорожный В.И.* Виктимологическая безопасность и ее обеспечение мерами виктимологической профилактики. Тамбов, 2005, с. 69-97.

10. *Ривман Д.В.* Криминальная виктимология. СПб, 2002, с. 247-262.

11. Криминологическая безопасность и система ее обеспечения в современных условиях //Россия в современном мире: проблемы, поиски, решения: Научные труды ИМПЭ им. А.С. Грибоедова. Вып. 2005. М., 2005, с. 209-218.

Нара ТОНОЯН

Соискатель Института философии,
социологии и права НАН РА

СУБЪЕКТИВНЫЙ СОСТАВ ДОВЕДЕНИЯ ДО САМОУБИЙСТВА

Субъективная сторона доведения до самоубийства характеризуется тем, что уголовная ответственность за вред, причиненный жизни человека, может наступить лишь в том случае, если виновное лицо совершило преступление умышленно или по неосторожности. В ст. 110 УК РА впервые зафиксированы формы вины: «Доведение до самоубийства, ... с косвенным умыслом или по неосторожности...»¹. Таким образом, ныне законодательно исключена возможность совершения данного преступления с прямым умыслом. Раннедействующее законодательство Республики Армения (Армянской ССР) определенной формы вины не предусматривало. Не упоминалось о вине и в соответствующих статьях УК других республик бывшего Союза ССР. И в нынешних уголовных кодексах стран СНГ в относящихся к доведению до самоубийства статьях нет упоминаний об определенной форме вины при совершении данного преступления.

В юридической литературе также отрицалась возможность прямого умысла в рассматриваемом преступлении и указывалось, что в подобных случаях содеянное подлежит квалификации по статье, предусматривающей ответственность за умышленное убийство, отличающееся лишь особым способом его совершения².

Высказывая такую точку зрения, авторы, однако, не обосновывали ее

анализом диспозиции состава доведения до самоубийства или в подтверждение ссылались на дело по обвинению Косогова³, признанного виновным в совершении умышленного убийства.

Косогов с целью избежать платежа алиментов подговорил беременную от него Муратову совместно покончить с собой и приготовил в сарае две петли. —«Когда Муратова повесилась первая, обвиняемый Косогов вешаться не стал, считая поступок ее «дурацким» и даже уклонился от дачи помощи для спасения ее жизни — отбросил руку покойной, которая после повешения схватила его, прося тем самым помощи о спасении жизни, но он не только не помог ей освободиться от петли, но еще сказал, что «так вашего брата и учат»⁴.

Верховный Суд РСФСР признал, что «все вышеприведенное... свидетельствует об учинении Косоговым умышленного, с заранее обдуманном намерением, убийства Муратовой из низменных побуждений путем подговора ее к самоубийству с обещанием повеситься вместе с ней, с созданием соответствующей обстановки для приведения задуманного в исполнение, какое деяние содержит все признаки преступления, предусмотренного ст. 136 УК»⁵.

Это решение высшей судебной инстанции впервые в юридической литературе подверг обстоятельной критике Р. З. Авакян⁶. Он считал, что квалификация совершенных Косоговым действий

как умышленного убийства при отягчающих обстоятельствах являлась неправильной, поскольку они не содержали признаков доведения до самоубийства. Ибо не являлись жестоким или подобным ему обращением⁷. «Косоков желал смерти Муратовой, но не предвидел, как сможет ее осуществить, — пишет Р. З. Авакян. — Это было лишь желанием, и Косоков практически до покушения Муратовой на свою жизнь не совершил общественно-опасных действий. Только после повешения Муратовой он осознал, что, уклонившись от помощи для спасения ее жизни, сможет осуществить свою преступную волю — хотение смерти Муратовой — и привел эту волю в действие. Содеянное Косоковым содержало все элементы состава преступления, предусмотренного ст. 156 УК РСФСР (1926г.): «Заведомое оставление без помощи лица, находящегося в опасном для жизни состоянии, лишенного возможности принять меры самосохранения... вследствие своей беспомощности в случаях, если оставивший без помощи имел возможность оказать помощь...»⁸.

На возможность прямого умысла при доведении до самоубийства указывал лишь А.А. Пионтковский⁹. А в «Научно-практическом комментарии Уголовного кодекса РСФСР» вывод о том, что доведение до самоубийства может совершаться с прямым умыслом, обосновывался тем, что наказание по данной статье...«значительно тяжелее того, которое предусмотрено за неосторожное убийство, и это сравнительно большая опасность доведения до самоубийства может заключаться именно в желании... смерти потерпевшего. Вместе с тем доведение до самоубийства даже с прямым умыслом, очевидно, менее опасно, чем

умышленное убийство, так как виновный непосредственно не лишает жизни человека, а потерпевший может избавиться от причиняемых ему страданий иным, кроме самоубийства, путем»¹⁰.

Как отмечал Р. З. Авакян, подобный анализ субъективной стороны состава «не раскрывает, однако, содержания психического отношения виновного к совершаемому деянию. Ибо санкция уголовного закона не может считаться мериллом для характеристики форм вины, в частности умысла»¹¹. И поскольку основой для выводов о субъективной стороне преступления является обрисовка признаков состава, делается следующий вывод: так как диспозиция рассматриваемого состава определенной формы вины не предусматривает, это означает, что, «с точки зрения законодателя, субъективное отношение виновного к своим действиям и их последствиям может выражаться как в форме умысла, так и неосторожности»¹². С другой стороны, дана наиболее полная характеристика объективной стороны, «причем признаки действия связываются и с тяжкими последствиями»¹³. Далее Р. З. Авакян пишет: «Характер объекта посягательства, обрисовка признаков объективной стороны указывают на возможность прямого умысла при доведении до самоубийства. Прямой умысел выясняется путем изучения объективных и субъективных обстоятельств, анализа действий виновного. Выяснение характера умысла путем изучения объективных обстоятельств конкретного дела показывает неразрывную связь объективной и субъективной сторон преступления»¹⁴.

Эту позицию Р. З. Авакяна подверг основательной критике проф. С. В. Бо-

родин еще в 1977 году: «Субъективная сторона доведения до самоубийства не определена в ст. 107 УК, поэтому на первый взгляд может показаться, что совершение этого преступления возможно не только по неосторожности, но и с прямым умыслом. Такую позицию занял, например, Р. З. Авакян.*» Большинство авторов, рассматривавших субъективную сторону доведения до самоубийства, полагают, что прямой умысел при совершении этого преступления исключается, и лишение жизни потерпевшего в таких случаях расценивается как умышленное убийство, которое характеризуется особым способом его совершения.**»

Р.З. Авакян в подтверждение своей позиции пытается анализировать известное в литературе дело К., который с целью избавления от беременной М. обманным путем подговорил ее вместе покончить жизнь самоубийством. Для этого он в сарае приготовил две петли, и когда потерпевшая повесилась, он сказал: «Так вашего брата и учат», затем отбросил руку потерпевшей, которая просила о помощи. Приведенные обстоятельства преступления свидетельствуют о неправомерности утверждения Р. З. Авакяна о том, что К., желая смерти М., не предвидел, как сможет ее осуществить. В действительности К. не только предвидел, но и совершил для этого подготовительные действия — изготовил и закрепил в сарае петли. При таком положении неправ Р. З. Авакян и в том, что К. должен был отвечать только за оставление в опасности, так как он отбросил руку потерпевшей, уклонившись от помощи для спасения ее жизни. Из его позиции следует, что если бы К. не отбросил руку потерпевшей М., то должен был бы остаться безнаказанным. Совершенно очевидно, что при

анализе данного преступления Р. З. Авакян оставляет без внимания все предшествующее поведение К., и тем самым нарушается одно из условий правильной квалификации преступлений — исследование и оценка всех обстоятельств содеянного в совокупности. Преступления, аналогичные совершенному К., и теперь расцениваются судебной практикой как умышленное убийство и квалифицируются по ст. 103 УК.

Неубедительна ссылка Р. З. Авакяна и на постановление Президиума Верховного Суда РСФСР по делу С., в котором указано, что доведение до самоубийства в некоторых случаях может быть совершено и с прямым умыслом. Президиум не мотивировал свою позицию по этому конкретному делу. Кроме того, как видно из данного постановления, действия С. были переквалифицированы со ст. 103 на ст. 107 УК в связи с тем, что решение его жены покончить с собой созрело раньше и не было обусловлено угрозами убийством со стороны осужденного в день самоубийства потерпевшей.

Не подтверждается мнение Р. З. Авакяна и тем, что в законе не исключено доведение до самоубийства с прямым умыслом. Форма вины не определена не только в диспозиции ст. 107, но и в ст. 105 и в ряде других статей Уголовного кодекса. Это не исключает различного решения о форме вины таких преступлений.

Представляется, что виновный, поставивший цель довести потерпевшего до самоубийства и создающий для ее достижения невыносимые условия жизни, при которых потерпевший вынужден покончить с собой, совершает умышленное убийство. В таких случаях действия виновного, состоящие в истязаниях, побоях, телесных повреждениях, иных действиях, направлен-

ных на унижение личного достоинства потерпевшего, совершаются с единственной целью — лишить его жизни. То обстоятельство, что акт лишения жизни выполняется руками потерпевшего, а не самого субъекта, для юридической оценки преступления в данном случае не имеет значения»¹⁵.

Позднее, уже в 1999 году С. В. Бородин писал: «Субъективная сторона доведения до самоубийства не определена в ст. 110 УК, поэтому на первый взгляд может показаться, что совершение этого преступления возможно не только по неосторожности и с косвенным умыслом, но и с прямым умыслом. Такую позицию заняли, например, Р. З. Авакян и авторы учебника по уголовному праву, вышедшего уже после принятия нового УК. Мы разделяем эту позицию»¹⁶.

Принцип ответственности за доведение до самоубийства при наличии прямого умысла проводился в судебной практике Армянской ССР.

Так, например, за доведение до самоубийства был осужден Х. Он состоял в браке с А., систематически издевался над ней: избивал и наносил телесные повреждения, истязал и унижал потерпевшую, которая вследствие жестокого и унижительного обращения покончила с собой. Супруги находились в браке десять лет. Как-то сестра осужденного заявила брату, что А. связана с другим мужчиной, которого она видела вместе с его женой. С этого времени и в течение трех лет Х. на почве ревности систематически подвергал жену жестокому обращению, унижал ее личное достоинство. Установлено, что потерпевшая обращалась в суд за расторжением их брака, однако Х. и его родители просили суд примирить супругов, и А. ради своих троих детей, с целью сохранить семью,

вернулась к Х. Однако он своего прежнего поведения не изменил, заявляя потерпевшей: «Зачем я буду разводиться. Чтобы ты ходила перед моими глазами с другим. Этого не будет. Тебя должен избивать до тех пор, пока ты умрешь. Живой тебя не выпущу». Свидетели по делу показали также, что обвиняемый говорил им: жену «должен избивать до тех пор, пока вес ее не будет равен пяти килограммам». Как указал в приговоре суд, «все поведения и высказываемые намерения свидетельствуют, что Х. желал смерти А. и умышленно довел ее до самоубийства»¹⁷.

Об этом свидетельствовала и судебная практика РСФСР. Народным судом г. Нальчика С. был осужден по ст. 103 УК (умышленное убийство) и по ст. 235 УК (двоеженство или многоженство). Состоя в зарегистрированном браке с потерпевшей С-ой, С. познакомился с жительницей села Нижний Куркужин К. и стал с ней сожительствовать. Решив оставить семью, С. поселился с К. в доме своего брата Ш. и подал заявление в народный суд о расторжении брака с С-ой. Потерпевшая возражала против развода, и брак не был расторгнут. Затем С-ва сама обратилась к обвиняемому с просьбой вернуться к семье и оказывать ей помощь в воспитании детей. Обвиняемый согласился, но с условием, что он возьмет в дом К. и будет одновременно сожительствовать и с ней, и с С-ой. С-ва с этим условием согласилась, и К. стала проживать в доме С. Он систематически избивал С-ву, унижал ее достоинство, заставлял прислуживать К. В связи с таким обращением потерпевшая неоднократно высказывала мужу свое намерение покончить жизнь самоубийством. По просьбе своих родственников С. отправил К. к ее ро-

дителям, но и после отъезда К. своего отношения к жене не изменил: продолжал избивать, наносил ей оскорбления. Доведенная до отчаяния, С-ва покончила с собой.

Судебная коллегия по уголовным делам Кабардино-Балкарской АССР приговор суда изменила, и действия С. квалифицировала не как убийство, а как доведение до самоубийства.

Президиум Верховного Суда Кабардино-Балкарской АССР отменил определение Судебной коллегии, передав дело на новое кассационное рассмотрение. А при вторичном рассмотрении Коллегия приговор народного суда оставила без изменения.

Президиум Верховного Суда РСФСР удовлетворил протест Заместителя Прокурора РСФСР, предлагавшего переqualифицировать содеянное С. со ст. 103 УК на ст. 107 УК. В своем постановлении Президиум указал следующее: «Утверждение в приговоре, что С. совершил умышленное убийство своей жены, поскольку он действовал с прямым умыслом довести ее до самоубийства, не может быть признано правильным. Преступление, предусмотренное ст. 107 УК РСФСР, в ряде случаев может быть совершено с прямым умыслом, как это имело место по данному делу»¹⁸.

Прямой умысел при доведении до самоубийства признавала и судебная практика Украинской ССР¹⁹.

На это указывала и судебная практика Верховного Суда СССР. Так, отменяя приговор суда по делу Черных, Судебная коллегия по уголовным делам Верховного Суда СССР в своем определении подчеркнула: «При наличии достоверной причинной связи между действием или бездействием подсудимого и наступившим результатом для обвинения необходимо еще до-

казать вину подсудимого, то есть наличие у него умысла или неосторожности. Народный суд на этом вопросе не остановился. Однако, судя по обстоятельствам дела, у Черных не было не только умысла довести Негодяева до самоубийства, но и неосторожности, так как он не мог и не должен был предвидеть таких совершенно исключительных последствий своих вполне законных действий»²⁰.

Было высказано мнение о том, что прямой умысел в рассматриваемом преступлении возможен лишь в отношении общественно опасных действий²¹. Однако, как отмечал Р. З. Авакян, согласиться с этим нельзя, поскольку такая точка зрения противоречит законодательной конструкции прямого умысла, характеризующего психическое отношение лица не только к совершенным действиям, но и к наступившим последствиям: при прямом умысле лицо предвидит общественно опасные последствия своего действия и желает их наступления²². Указывалось также, что это мнение и неубедительно, поскольку неясно, какая форма вины в данном случае будет характеризовать субъективную сторону рассматриваемого состава; смешанная же форма вины в материальных преступлениях законодательством не предусмотрена²³.

Хотя мнение о том, что при доведении до самоубийства прямой умысел не может иметь место уже не является господствующим, тем не менее оно отстаивается в юридической литературе. Причем аргументы остались прежними — либо отсутствие какой-либо аргументации,²⁵ либо указание на то, что «То обстоятельство, что лишение жизни физически осуществляется руками самого потерпевшего, а не субъекта преступления, для юридической

оценки содеянного не имеет значения»²⁵.

И напротив. Ныне точка зрения о том, что прямой умысел при доведении до самоубийства возможен, стала самой распространенной²⁶.

«Традиционно в литературе считают, — пишут авторы монографии, — Уголовное право Украинской ССР на современном этапе», изданной Институтом государства и права АН Украинской ССР, — что данное преступление возможно лишь с косвенным умыслом или по неосторожности. Полагают, что если установлен прямой умысел на то, чтобы потерпевший покончил с собой, ответственность должна наступать за убийство*. Однако последнее утверждение представляется неубедительным. В научно-практическом комментарии к УК УССР 1969г. указывалось, что в данном преступлении возможен и прямой умысел.** Р. З. Авакян, анализируя практику РСФСР и Армянской ССР, сделал вывод, что она не исключает наличия прямого умысла в данном составе.*** И это правильно. Отличие доведения до самоубийства от убийства прежде всего следует проводить по объективной стороне. Если при доведении до самоубийства последнее в виде смерти причиняется непосредственно самим потерпевшим, сознательно наложившим «на себя руки» и тем самым лишившим себя жизни, то при убийстве смерть потерпевшего причиняется в результате действий виновного, так сказать, без сознательного участия в этом самого потерпевшего. Если это так, то субъективная сторона деяния т. е. констатация при доведении до самоубийства прямого умысла, не может трансформировать этот деликт в убийство»²⁷.

Подобным образом интерпретируют

ситуацию и другие авторы. — «Существует мнение, что при наличии прямого умысла на доведение до самоубийства потерпевшего содеянное является убийством...». Так, Н. К. Семернева утверждает: «При наличии прямого умысла на доведение до самоубийства виновный должен нести ответственность за убийство. То обстоятельство, что лишение жизни выполняется самим потерпевшим, не имеет значения для квалификации деяния»*. С ней солидаризируется Т. А. Плаксина** Такое мнение ошибочно. Сторонники его упускают из виду различия в объективной стороне убийства и доведения до самоубийства. При совершении преступления, предусмотренного ст. 110 УК, в отличие от убийства, виновный не совершает действий, непосредственно приводящих к смерти потерпевшего. Последний сам принимает решение расстаться с жизнью и сам же приводит его в исполнение, руководимый своим сознанием и волей»²⁸. При прямом умысле «виновный доводит лицо до самоубийства намеренно, т. е. предвидит, что его угрозы, жестокое обращение и т. п. создают возможность или даже неизбежность самоубийства потерпевшего, и желает такого исхода. Например, потерпевший, не выдержав, прямо заявляет, что при продолжении шантажа он сведет счеты с жизнью, в чем виновный не сомневается. Однако он не прекращает своего воздействия на жертву»²⁹.

Наконец, как и прежде, и сегодня судебная практика признает наличие прямого умысла в делах о доведении до самоубийства.

Головинским межмуниципальным районным судом г. Москвы был осужден С. за доведение до самоубийства своей матери А., которая после очередных угроз, оскорблений и побоев со

стороны сына выбросилась с четвертого этажа своей квартиры с целью самоубийства. Со слов соседей и мужа потерпевшей, С. после возвращения из мест лишения свободы нигде не работал, злоупотреблял спиртными напитками, регулярно избивал своих родителей, вымогая у них деньги. Часто выгоняя их из квартиры, не пускал, чтобы они ночевали дома. Ежедневно С. высказывал угрозы в адрес своей матери о том, что поместит ее в психиатрическую больницу в целях завладения квартирой, переломает ей ноги и создаст условия для ее медленной и мучительной смерти. Как указал в своем приговоре суд, «все поведение и высказываемые намерения свидетельствуют, что С. желал смерти А. и умышленно довел ее до самоубийства»³⁰.

А по делу К., исключая из обвинения состав преступления, предусмотренный ст. 110 УК РФ, высшая судебная инстанция указала, что, поскольку ни органы следствия, ни суд не установили доказательств наличия у К. прямого или косвенного умысла на доведение Х. до самоубийства, состав преступления в его действиях отсутствует, и дело в этой части подлежит прекращению³¹.

Нынешняя редакция статьи УК РФ об ответственности за доведение до самоубийства по существу исключила возможность совершения данного преступления с прямым умыслом, поскольку диспозиция ст. 110 УК характеризует субъективную сторону лишь через косвенный умысел и неосторожность.

Как отмечает Р. З. Авакян: «Такой подход законодателя есть ничто иное, как безосновательный отход от положений теории уголовного права и установившейся судебной практики»³². Данное положение противоречит так-

же ст. 104 УК («Убийство»), которое таковым считает «противоправное умышленное лишение жизни другого», и, таким образом, «доведение до самоубийства» и «убийство» понятия не идентичные. Следовательно, из законодательного текста ст. 110 УК следует исключить упоминание о субъективной стороне, как это было в прежнем законодательстве РФ, и как это есть в нынешнем законодательстве других зарубежных государств. И примечательно, что и сегодняшняя следственно-судебная практика «не отходит» от прежней следственной и судебной практики.

А. Овсепяну было предъявлено обвинение по ст. 110 УК³³. При судебном разбирательстве было установлено, что в процессе совместной супружеской жизни Овсепян на почве «бытовых и текущих» вопросов систематически устраивал скандалы, обманывал жену, играл в казино, имел долги, во время ссор систематически избивал ее, систематически угрожал, что заберет детей у нее. Игнорировал заявления жены о том, что «невозможно жить такой супружеской жизнью и при продолжении им подобного обращения она покончит с собой». Она несколько раз уходила от мужа, но потом, поверив его обещаниям, вновь возвращалась. Во время очередной ссоры он «жестко избил Аник Овсепян, умышленно руками и ногами наносил удары по лицу, другим частям тела, причинив средней тяжести вред здоровью...», вследствие чего она покушалась на самоубийство. Тем не менее в приговоре суда необоснованно утверждается, будто орган предварительного следствия предъявил А. Овсепяну обвинение за доведение жены до самоубийства по неосторожности³⁴.

Большинство авторов допускают в

рассматриваемом преступлении косвенный, или эвентуальный, умысел³⁵.

Вместе с тем мнение некоторых авторов является противоречивым. Так, А. Н. Трайнин в одном случае полагает, что доведение до самоубийства с субъективной стороны может совершаться как умышленно, так и по неосторожности,³⁶ а в другом указывает, что оно «чаще всего совершается по неосторожности», ибо умышленное доведение до самоубийства граничит с убийством, причем с убийством в весьма коварной форме, убийством, совершаемым руками самой жертвы»³⁷. Одни и те же авторы, отмечая, что, как правило, доведение до самоубийства совершается по неосторожности либо с косвенным умыслом³⁸, одновременно считают, что «Однако не исключен и прямой умысел»³⁹.

Высказано мнение, что при доведении до самоубийства лишь косвенный умысел характеризует психическое отношение виновного к своим действиям и наступившим последствиям⁴⁰. Другие авторы утверждают, что косвенный умысел возможен только в отношении преступных последствий — самоубийства или покушения на него: «Субъективная сторона доведения до самоубийства характеризуется... косвенным умыслом по отношению к преступному результату»⁴¹; третьи считают, что данный состав предполагает, наряду с прямым умыслом, «косвенный умысел к общественно опасному действию — к жестокому обращению с потерпевшим или систематическому унижению его личного достоинства»⁴²; четвертые полагают, что с субъективной стороны состав рассматриваемого преступления предполагает косвенный (или прямой) умысел в отношении жестокого обращения или издеватель-

ства и косвенный умысел в отношении результата⁴³.

Изучение судебной практики Армянской ССР (1961-1968гг.) показало, что в большинстве случаев (62,8 %) доведение лица до самоубийства (покушения на него) совершалось с косвенным умыслом⁴⁴.

Так, А., был осужден по ст. 104, ч. 1, и 121 УК (понуждение женщины к совершению аборта). Как видно из материалов дела, подсудимый обещал жениться на М., а когда через некоторое время она заявила, что беременна, то А. предложил ей сделать аборт. М., противилась этому. Тогда А. заявил, что лишь после совершения аборта может быть решен вопрос их брака.

Как-то подсудимый, придя домой к М., попросил мать потерпевшей, чтобы она разрешила дочери пойти с ним на вечеринку. После он повел М. к себе домой, принудив сделать аборт. Матери же потерпевшей позвонил и сказал, что вечеринка продолжается. Через два дня А. отвел М. к матери, заявив, что ее дочь отравилась пищей.

Поскольку состояние М. ухудшалось, мать пыталась узнать, что же в действительности произошло. Однако М. молчала. Тогда мать пошла домой к А., но последний ее в дом не впустил, грубо выпроводил и оскорбил. Узнав о подобном обращении с матерью, М. рассказала о случившемся с ней, и на следующий день сама пошла к А. Однако он грубо оскорбил ее, сказал, что не хочет иметь с ней никаких отношений, что у него уже есть невеста, на которой должен жениться; она же может убираться. М. заявила, что при таком положении она может покончить с собой, но А. заявил ей: «Убирайся, что хочешь, то и делай, я с тобой не хочу иметь никакого дела», а мать подсудимого добавила: «Была бы хорошей де-

вушкой, не обманули бы. Юрий поступил хорошо, обманув тебя, а сейчас можешь делать все, что угодно».

Возвратившись домой, М. совершила самоубийство, приняв «дихлоретан»⁴⁵. Виновный сознавал и предвидел, что вследствие жестокого и унижительного обращения с М. она может исполнить высказанное намерение, и сознательно допускал самоубийство потерпевшей.

Другой пример. В связи с самоубийством В. Мовсисяна к уголовной ответственности были привлечены шестеро курсантов Военного института им. В. Саркисяна. Как установил суд, они с 18 октября до 23 октября 2004г. «на территории Военного института систематически избивали, с их точки зрения уличенного в совершении 18.10.2004г. кражи курсанта Вардана Мовсисяна, обзывая его «вором», притесняли, унижали его честь и достоинство, требовали вернуть украденные у курсантов взвода деньги на сумму 10500 драмов, чем поставили последнего в безысходное положение»⁴⁶. Вследствие подобного жестокого и унижительного обращения Мовсисян 24 октября 2004г., самовольно покинув территорию института, совершил самоубийство путем повешения в парке «Ахтанак». Доведение до самоубийства Мовсисяна совершено с косвенным умыслом⁴⁷.

Анализ судебной практики Республики Армения по делам о доведении до самоубийства (1995-2006гг.) показал, что в подавляющем большинстве случаев (77.9%) эти деяния также совершались с косвенным (эвентуальным) умыслом (32-41). Количество же осужденных составило 78 человек⁴⁸.

В Российской Федерации также «в большинстве случаев доведение до самоубийства совершается с косвенным

умыслом»⁴⁹. — «В ходе изучения судебной практики, — пишет Н. А. Сафонова, — автор пришел к выводу, что причастность к последствиям при доведении до самоубийства в большинстве случаев выражается в форме косвенного умысла (78% изученных диссертантом дел»⁵⁰; и это те случаи, когда виновное лицо осознает, что его действия (бездействие) являются жестокими или унижают личное достоинство потерпевшего, т. е. представляют общественную опасность, предвидит, что его поведение может привести к самоубийству (покушению на него) потерпевшего, и, не желая смерти последнего, относится к ней безразлично, сознательно допускает⁵¹.

Как уже отмечалось, ст. 110 УК РА предусматривает ответственность за доведение до самоубийства (покушения на него), совершенное по неосторожности⁵², и эта форма вины впервые законодательно закреплена.

Некоторые авторы, утверждая, что доведение до самоубийства совершается только умышленно, по-существу отрицают возможность неосторожной формы вины в рассматриваемом составе преступления⁵³.

На возможность неосторожности при доведении до самоубийства указывают множество авторов⁵⁴.

Другие авторы говорят о неосторожности применительно к общественно опасному последствию — факту самоубийства (покушения на него)⁵⁵, к последствиям действия — совершенному потерпевшим самоубийству или покушению на него⁵⁶; к факту смерти в результате самоубийства (покушения на него)⁵⁷; к результату⁵⁸.

Поскольку, согласно ст. 24, ч. 2, УК РФ, деяние, совершенное по неосто-

рожности, признается преступлением лишь в том случае, если это специально предусмотрено соответствующей статьей Особенной части УК, а в ст. 110 УК РФ такое указание на эту форму вины отсутствует, было высказано мнение о том, что неосторожность из субъективной стороны состава должна быть исключена⁵⁹.

Другие авторы, опираясь на то же положение ст. 24 УК, полагают, что «в данном случае вина может быть как в форме умысла (прямого или косвенного), так и, согласно ч. 2 ст. 24 УК РФ, неосторожности (легкомыслия или небрежности)⁶⁰; третьи — отмечая, что рассматриваемое преступление с субъективной стороны «в принципе может быть совершено с косвенным или прямым умыслом, а также по неосторожности»⁶¹, одновременно находят, что, «Однако, исходя из положений ч. 2 ст. 24 и ст. 110 УК, исключается уголовная ответственность за доведение до самоубийства по неосторожности»⁶²; а четвертые считают: «В принципе возможно и неосторожное доведение лица до самоубийства. Однако в силу ч. 2 ст. 24 УК ответственность в этом случае исключается»⁶³.

В законе (ст. 30 УК) преступление признается совершенным по самонадеянности, «если лицо предвидело возможность наступления общественно опасных последствий своих действий (бездействия), но без достаточных оснований самонадеянно рассчитывало на их предотвращение»⁶⁴.

П. был признан судом виновным в том, что, состоя в браке с Г., систематически унижал ее личное достоинство: оскорблял и выражался хулиганской бранью, а как-то, придя домой в нетрезвом состоянии, подверг жену избиению из хулиганских побуждений.

Потерпевшая смогла выбежать из комнаты, однако П. настиг ее, вновь избил, выражался нецензурными словами, после чего оставил Г. на кухне одну, а сам зашел в комнату. Будучи не в силах вынести подобного жестокого и унижительного обращения, Г. с целью самоубийства пыталась выпить уксусную эссенцию. Увидев это, П. выбил флакон из ее рук, однако предотвратить покушение на самоубийство не смог, вследствие чего жена получила ожоги, относящиеся к разряду менее тяжелых телесных повреждений⁶⁵.

Н. Вартамян периодически пьянствовал, в состоянии алкогольного опьянения «постоянно показывая жестокое обращение в отношении жены Сусанны Вартамян и находящейся от него в родительской зависимости дочери — 15-летней несовершеннолетней Тагуи Вартамян», совершал «причиняющее физические и психические страдания деяния, а именно: избивал их, выражался хулиганской руганью, в присутствии других лиц систематически унижал их личное достоинство»⁶⁶. 18 октября 2005г., возвратившись из школы, Т. Вартамян дома увидела незнакомых людей, которые пьянствовали вместе с ее отцом. Она пошла к соседям, там дожидалась прихода матери. После Н. Вартамян зашел к соседям, требовал, чтобы они возвратились домой. Т. Вартамян заступилась за мать, тогда он ударил ее по носу, стала идти кровь, а Н. Вартамян продолжал материться⁶⁷. Войдя в ванную комнату, Т. Вартамян выпила жавелевую воду с целью самоубийства, однако ей быстро была оказана медицинская помощь, и ее удалось спасти⁶⁸. Как сказано в приговоре, «Н. Вартамян путем жестокого обращения и систематического унижения личного достоинства... по неосторожности довел свою дочь до покуше-

ния на самоубийство»⁶⁹. Н. Вартанян действовал преступно самонадеянно.

Следующий пример самонадеянности приведен И. А. Алиевым: «П., в частности, надеется на то, что его жена не совершит такой глупости из-за маленького ребенка ... Однако предположения П. не оправдались»⁷⁰.

Анализируя данный пример, Д. И. Эльмурзаев пишет: «Автор достаточно обоснованно говорит о предположениях, не решаясь использовать здесь слово «уверенность». Нельзя быть в полной уверенности о чем-то благоразумии и что жертва «не совершит глупости». Здесь возможна только надежда, предположение, что все закончится благополучно»⁷¹. И далее: «Преступник понимает, что его жена на грани самоубийства, но продолжает ее унижать, избивать, надеясь при этом, что женщина будет терпеть жестокое обращение по отношению к ней из-за ребенка. На наш взгляд, в этой ситуации не усматривается неосторожное доведение до самоубийства, как это делает И. А. Алиев, а налицо косвенный умысел»⁷².

С подобными выводами Д. И. Эльмурзаева согласиться трудно. Во-первых, законодательный текст самонадеянности отрицает саму возможность «уверенности». Ибо речь идет всего лишь о предвидении возможности наступления общественно вредных последствий и легкомысленном расчете на их предотвращение. А во-вторых, поскольку расчет строится на «легкомыслии», а не на «уверенности», постольку П. надеялся, что его жена «будет терпеть жестокое обращение к ней из-за ребенка», то есть действовал самонадеянно, а не умышленно.

Если виновное лицо «не предвидело возможность наступления общественно опасных последствий своих

действий (бездействия), хотя при данных обстоятельствах должно было и могло предвидеть их», то налицо преступная небрежность (ст. 30 УК РА)⁷³. В этом случае оно не считает нужным проявить такое внимание к характеру своих действий, которое является обязательным для лиц, действующих в подобных аналогичных условиях, и не задумывается над последствиями своих действий, являющихся общественно вредными⁷⁴. Причем обязанность предвидеть последствия своих действий имеется в тех случаях, когда эти последствия наступают из-за не проявляемой должной предусмотрительности⁷⁵. — «Указанная обязанность не может вытекать из причинения, она существует не потому, что нанесен вред, а потому, что поведение, которое причиняет вред, нарушает правило предусмотрительности, обладающее нормативной силой и порождающее определенные обязанности»⁷⁶.

М. был осужден за доведение до самоубийства. Как видно из материалов дела, преступление было совершено при следующих обстоятельствах. В первую же брачную ночь после свадьбы М. стал обвинять свою жену Ц. в том, что «она не девственница». Это обвинение затем переходит в физическое насилие: завязав руки Ц., М. сажает ее в одной рубашке в плетеную корзину, а сам ложится спать. Однако потерпевшей удается развязать петлю, с помощью которой она совершила самоубийство⁷⁷. Данное преступление было совершено по небрежности. Виновный должен был и мог предвидеть, что вследствие подобного жестокого обращения Ц. может покончить с собой. Ибо такая возможность предвидения последствий не была ограничена ни объективными обстоятельствами, ни субъективными свойствами винов-

ного лица⁷⁸.

Другой пример. Военнослужащий срочной службы Мелконян вместе с рядовым Мхитаряном «избил рядового А. Саркисяна, причинив ему телесные повреждения», в присутствии других военнослужащих «оскорбили его и подвергли травле». Из-за такого жестокого обращения Саркисян совершил самоубийство⁷⁹.

Правильно отмечалось, что небрежность в делах о доведении до самоубийства встречается «довольно редко»⁸⁰. И это те случаи, «когда причиной самоубийства служит единичное проявление жестокости»⁸¹.

Один из них приведен И. А. Алиевым: самоубийство женщины в результате тяжкого, разового оскорбления со стороны заловки. Как показала виновница, ей «и в голову не пришло, что сноха может совершить такой поступок, так как она была здоровой, жизнерадостной женщиной»⁸². — «Пример, связанный с совершением жестоких, разовых действий, приведших к самоубийству, встречается и в работе Р. З. Авакяна»⁸³.

Покушение на самоубийство, согласно ст. 110 УК РА (ст. 110 УК РФ) является одним из последствий действий виновного лица. Это дало Д. И. Эльмурзаеву основание утверждать, что: «покушением на преступление признаются лишь умышленные действия. Поэтому покушение как последствие доведения до самоубийства не может быть вызвано по неосторожности»⁸⁴.

С подобными утверждениями согласиться трудно. Действительно, согласно ст. 34 УК, покушение на преступление — это «совершенное с прямым умыслом то действие (бездействие), которое непосредственно направлено

на совершение преступления, если преступление не было доведено до конца по не зависящим от воли лица обстоятельствам»⁸⁵. Однако в данном случае речь идет не о действиях виновника, а о действиях потерпевшего. Если следовать этой логике, то следует признать, что выше приведенные примеры неосторожного доведения до самоубийства (и самонадеянности, и небрежности) по субъективной стороне были квалифицированы подобным образом, так как... потерпевшие покончили с собой. В случае же неудавшегося самоубийства субъективная сторона характеризовалась бы... умышленной формой вины, поскольку покушение совершается только с прямым умыслом. Вот и получается, что ученые-юристы излишне десятки лет спорили о том, «быть или не быть» прямому умыслу при доведении до самоубийства. Ибо «ларчик просто открывается»: если самоубийца покушался на свою жизнь и остался жив, - следовательно, налицо прямой умысел.

Изучение исследуемой категории дел в Республике Армения показало, что мотивами доведения до самоубийства являлись: ограничение свободы женщины (2.4%); ревность (4.8%); личная неприязнь (31.7); нежелание иметь детей (2.4%); стремление избавиться от потерпевшего (12.1%); хулиганские побуждения (46.3%).

Этим мотивам соответствовали следующие цели доведения до самоубийства: утверждение неограниченной власти над женщиной; расторжение брака; нежелание иметь детей; утверждение своего превосходства; причинение физических и нравственных страданий; самоубийство потерпевшего⁸⁶.

Уголовное право

ՀԵՏԵՄԵՐԻՐ 2009 12 (125)

ՀԱՍՏԱՇՈՒՄ
Իշխանություն

30

1. Уголовный кодекс Республики Армения. Перевод с армянского Р. З. Авакяна. — Санкт-Петербург, «Юридический центр Пресс», 2004, с. 160.

2. Уголовный кодекс Советских республик. Текст и юридический комментарий. — Госиздат Украины: 1928, с. 356; Уголовное право. Особенная часть. — М.: Юриздат, 1939, с. 171; Советское уголовное право. Часть Общая и Особенная. М.: Юриздат, 1940, с. 327; Советское уголовное право. Часть Общая и Особенная. — М.: Юриздат НКЮ СССР, 1940. С. 127; **Меньшати́н В.Д., Вышинская З.А.** Советское уголовное право. — М.: Госиздат Юридической литературы, 1950, с. 306; **Якубович М.И., Кириченко В.Ф.** Советское уголовное право (Общая и Особенная части). — М.: Госиздат Юридической литературы, 1958, с. 317; Об уголовном кодексе РСФСР (практическое пособие об Уголовном кодексе РСФСР. — М.: Высшая школа МВД РСФСР, 1961, с. 70; **Загородников Н.И.** Преступления против жизни по советскому уголовному праву — М.: Госюриздат, 1961. С. 240; Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР 1960г. — Изд-во Ленинградского университета, 1962, с. 220-226; Советское уголовное право. Часть Особенная. — М.: Госюриздат, 1962, с. 139; **Загородников Н.И., Якубович М.И., Кириченко В.Н., Демидов Ю.А.** Советское уголовное право. Общая и Особенная части. — М.: Госюриздат, 1962, с. 282; Уголовный кодекс РСФСР. Научный комментарий. Особенная часть. Т. 2. — Свердловск: 1962, с. 154; Научный комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. — Свердловск: 1964, с. 256; **Аниязи М.К.** Ответственность за преступления против жизни по действующему законодательству Союзных республик. — М.: Госюриздат, 1964, с. 175; Комментарий к Уголовному кодексу Молдавской ССР. — Кишинев: Госиздат «Карта Молдовеняскэ» 1964, с. 162; Советское уголовное право. Часть Особенная. М.: Изд-во «Юридическая литература», 1965, с. 169; Комментарий к Уголовному кодексу Белорусской ССР. — Минск: Изд-во «Белорусь», 1966, с. 232-233; **Бородин С.В.** Квалификация убийства по действующему законодательству. — М.: Изд-во «Юридическая литература», 1966, с. 238; Комментарий к Уголовному кодексу Казахской ССР. — Алма-Ата: Изд-во «Казахстан», 1966, с. 287; Уголовный кодекс Эстонской ССР. Комментированное издание. — Таллин: Изд-во «Ээсти Раамат», 1968, с. 283; Комментарий к Уголовному кодексу Белорусской ССР, — Минск: Изд-во БГУ им. В.И. Ленина, 1971, с. 205; Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. — М.: «Юридическая литература», 1975, с. 356; Комментарий к Уголовному кодек-

су РСФСР. — М.: «Юридическая литература», 1980, с. 238; Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. — М.: «Юридическая литература», 1984, с. 250. — А.Н.И. Загородников и А.Н. Игнадов считают, что если виновник умышленно доводит лицо до самоубийства, то такое поведение «ничем не отличается от действий лица, собственноручно застрелившего, отравившего или иным образом лишившего жизни человека. Разница состоит только в способе действия. Виновный использует разные средства и в обоих случаях достигает желаемого результата, уничтожения намеченной жертвы» (**Загородников Н.И., Игнадов А.Н.** Преступления против личности. — М.: Высшая школа МООП РСФСР, 1962, с. 29).

3. **Шаргородский М. Д.** Преступления против жизни и здоровья. — М.: Госюриздат, 1948, с. 96-97; **Его же.** Ответственность за преступления против личности, — Л.: 1953. с. 48; Советское уголовное право. Часть Особенная. — Изд-во ЛГУ: 1959, с. 157; **Загородников Н. И.** Преступления против жизни по советскому уголовному праву, с. 234; Советское уголовное право. Часть Особенная, 1962, с. 140; Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР 1960г., с. 221-222.

4. Судебная практика Верховного Суда СССР, 1927, N10, с. 27.

5. Там же. Тем временем был дан искаженный комментарий по данному делу о том, будто «В судебной практике был случай, когда суд признал в подговоре к самоубийству вменяемого лица наличие состава убийства» (Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР 1960г. — Изд-во Ленинградского университета: 1962, с. 221).

Не подговор к самоубийству был признан убийством, а доведение до самоубийства, совершенное с прямым умыслом, было квалифицировано как умышленное убийство, совершенное путем подговора к самоубийству. Однако Муратова была личностью вменяемой, а подговор к самоубийству вменяемого лица действующее в то время законодательство не считало уголовно наказуемым деянием. Статья 141, ч. 2, УК РСФСР (1926г.) предусматривала, что это преступление — подговор к самоубийству — могло быть совершено лишь в отношении несовершеннолетнего или лица, заведомо неспособного понимать свойства или значение им совершаемого или руководить своими поступками. Поэтому подговор к самоубийству Муратовой, равно и другие действия, создавшие условия для самоубийства потерпевшей, не мог квалифицироваться как умышленное убийство. Между тем Ю. Ронжин и Б. Волков утверждают, что в судебной практике отсутствуют случаи,

когда доведение до самоубийства с прямым умыслом квалифицировали бы как убийство (**Ронжин Ю., Волков Б.** Судебная практика по делам о доведении до самоубийства. — Советская юстиция, 1970, N11, с. 8).

6. **Авакян Р.З.** Доведение до самоубийства как уголовно наказуемое деяние. — Ереван: Изд-во АН Армянской ССР, 1971, с. 62-64.

7. Там же, с. 63.

8. Там же, с. 63-64. — Анализируя дело Косогова, Д. И. Эльмурзаев пишет: «Р. З. Авакян не соглашается с решением суда, полагая, что деяние Косогова не содержит признаков ни доведения до самоубийства, ни убийства. В этом деле, в действительности, нет объективной стороны доведения до самоубийства. Вряд ли «уголовы» можно признать жестокостью» (**Эльмурзаев Д. И.** Уголовная ответственность за доведение до самоубийства. Канд. дисс. — М.: 2004, с. 118). Как и Р.З. Авакян, Д.И. Эльмурзаев полагает, что «содеянное Косоговым содержало все элементы состава преступления, предусмотренной ст. 156 УК РСФСР (1926г.): «Заведомое оставление без помощи лица, находящегося в опасном для жизни состоянии...» (Там же, с. 119).

9. **Пионтковский А. А.** Советское уголовное право. Особенная часть. — М. - Л.: Госиздат, 1928, с. 356. — Позднее А. А. Пионтковский находил, что субъективная сторона доведения до самоубийства не может характеризоваться прямым умыслом, и в подобных случаях налицо состав умышленного убийства (**Пионтковский А. А.** Преступления против личности. — М.: Юриздат, 1938, с. 35). А в учебнике «Уголовное право» отмечалось: субъективная сторона доведения до самоубийства «допускает как умысел, так и неосторожность» (Уголовное право - М.: Госиздат Минюста СССР, 1947, с. 288).

10. Научно-практический комментарий Уголовного кодекса РСФСР. Изд. 2-е — М.: Изд-во «Юридическая литература», 1964, с. 262.

11. **Авакян Р.З.** Доведение до самоубийства как уголовно наказуемое деяние, с. 65.

12. Там же, с. 65-66.

13. Там же,

14. Там же, с. 66. — Подобного мнения придерживается и Д. И. Эльмурзаев: «На практике наличие в действиях виновного прямого умысла выясняется путем изучения объективных и субъективных обстоятельств дела и анализа действий виновного» (**Эльмурзаев Д.И.** Уголовная ответственность за доведение до самоубийства, с. 105). Он также приходит к выводу о том, что «отрицание возможности доведения до самоубийства с прямым умыслом ведет к тому, что для доведения до самоубийства

в Уголовном кодексе вообще не остается места» (Там же, с. 116). А И. А. Алиев отрицанию прямого умысла дает следующее объяснение: «Если самоубийство потерпевшего являлось результатом действий преступника, совершенных с целью добиться его смерти, то подобное деяние образует состав умышленного убийства, совершенного особым способом. Виновный в таком случае направляет свою волю на то, чтобы вызвать смерть потерпевшего, сознавая, что в результате его действий у того неизбежно оказывается лишь один выход — самоубийство. Таким образом, преступник не только предвидит и допускает неизбежную смерть потерпевшего, но и прямо желает этого» (**Алиев И. А.**) Актуальные проблемы суицидологии (уголовно-правовые и криминологические аспекты). — Баку: «Элм», 1987, с. 96-97). А в подтверждение своей позиции приводит следующий пример: Г., желая смерти Д., систематически оскорблял и избивал ее, лишал пищи. Он предвидел, что неизбежным, обязательным последствием его действий явится самоубийство Д. Все свои действия он совершал с одной целью — добиться лишения жизни Д. ее же руками. Таким образом, психическое отношение Г. не только к своим действиям, но и к их результату (к самоубийству Д.) имеет форму прямого умысла. Именно поэтому его деяния должны квалифицировать не как доведение до самоубийства, а как умышленное убийство. (Там же, с. 97). Во-первых, как бы «виновный не направлял свою волю на то, чтобы вызвать смерть потерпевшего», нужна еще воля ...самого потерпевшего, как «непосредственного исполнителя своей смерти». Во-вторых, «систематические оскорбления, избивания и лишение пищи» могут характеризовать и косвенный умысел, и даже самонадеянность. И это свое «необоснованное» обоснование отрицания прямого умысла И.А. Алиев «обоснованно» обосновывает возможность совершения данного деликта с прямым умыслом: «Некоторые криминалисты утверждают, что доведение до самоубийства может совершаться и с прямым умыслом. Так, проф. М. М. Гродзинский, комментируя ст. 141 УК РСФСР 1926г. (доведение до самоубийства), писал: «Указанные выше действия (побои, лишение пищи, одежды, жилища и т. д. — И. А.) образуют собой преступление, предусмотренное ч. 1 ст. 141 УК, только в том случае, когда лицо, совершающее эти действия, желало довести потерпевшего до самоубийства или же хотя прямо этого не желало, но знало, что действия его могут довести потерпевшего до самоубийства, и безразлично относилось к таким возможным последствиям своих действий. З. А. Вишинская также считает, что

доведение до самоубийства может совершаться и с прямым умыслом. Аналогична точка зрения Р. З. Авакяна, который утверждает, что «характер объекта посягательства, обрисовка признаков объективной стороны указывают на возможность прямого умысла при доведении до самоубийства» (Там же, с. 98).

* **Авакян Р. З.** Доведение до самоубийства как уголовно наказуемое деяние. Ереван, изд-во АН Армянской ССР, 1971, с. 71-76. Такую же позицию занимают Ю. Рожкин и Б. Волков (Советская юстиция, 1970, N11, с. 9).

** **Загородников Н. И.** Преступления против жизни, с. 233; **Аниязц М. К.** Ответственность за преступления против жизни по действующему законодательству Союзных республик. М., «Юридическая литература» 1964, с. 175; Курс советского уголовного права, Т. В. Ле., «Наука», 1971, с. 81; Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР - М.: «Юридическая литература», 1971, с. 268.

15. **Бородин С. В.** Квалификация преступлений против жизни. — М.: «Юридическая литература», 1977, с. 45-46.

16. **Бородин С. В.** Преступления против жизни. — М.; ЮРИСТЪ. 1999, с. 62-63. — А несколько позднее, уже в 2003 году, С. В. Бородин писал: «С субъективной стороны доведение до самоубийства в принципе может быть совершено с косвенным или прямым умыслом, а также по неосторожности» (**Бородин С. В.** Преступления против жизни. — Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003, с. 306. — Как правильно указывалось, «никакое субъективное отношение само по себе не может превратить деяние с данной конфигурацией элементов в деяние с другой конфигурацией». (**Злобин Г. А., Никифоров Б. С.** Умысел и его формы. — М.: 1972, с. 219).

17. **Авакян Р. З.** Доведение до самоубийства как уголовно наказуемое деяние, с. 67.

18. Архив Верховного Суда РСФСР. Постановление Президиума Верховного Суда РСФСР по делу С., от 3 декабря 1968г. N733 — п. 8 — пр.

19. Уголовный кодекс Украинской ССР. Научно-практический комментарий. — Киев: «Политическая литература», 1969, с. 252.

20. «Социалистическая законность», 1948, N10, с. 61.

21. **Рашковская Ш. С.** Преступления против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности. — М.: 1956, с. 99; Советское уголовное право. Особенная часть. — М.: «Юридическая литература», 1966, с. 162; Комментарий Уголовного кодекса Латвийской ССР — Рига: Изд-во «Лиесма», 1967, с. 258; Уголовный кодекс Эстонской ССР. Комментированное изда-

ние, с. 283-284; **Кузьмин В. А.** Уголовное право. — М.: 2004, с. 106.

22. **Авакян Р. З.** Доведение до самоубийства как уголовно-наказуемое деяние, с. 69. — «Несомненно, предвидение того, что в результате жестокого обращения человек может покончить с собой, означает в то же время и осознание того, что жестокое обращение есть доведение до самоубийства». (**Эльмурзаев Д. И.** Уголовная ответственность за доведение до самоубийства, с. 114).

23. Там же, с. 69-70.

24. Уголовное право. Особенная часть. — М.: Юстицинформ, 2004, с. 45.

25. Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. — М.: «Юридическая литература», 1980, с. 236; Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. — М.: «Юридическая литература» 1984, с. 249-250. Уголовный кодекс РСФСР (с комментариями), — М.: Товарищество «Российские промышленники». 1992, с. 305; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. — М.: Юристъ, 1997, с. 299-300; Уголовное право России. Особенная часть. — М.: ЮРИСТЪ, 2005, с. 62; **Уколова Ю. А.** Форма вины при доведении до самоубийства. — Российский следователь, 2007, N12, с. 29. — Соглашаясь с тем, что при доведении до самоубийства виновник «не совершает никаких конкретных действий, непосредственно направленных на лишение жизни», И. Д. Иванов тем не менее считает, что с субъективной стороны но с косвенным умыслом, наличие у виновного прямого умысла на доведение до самоубийства образует убийство» (**Иванов И. Д.** Уголовно-правовая оценка побуждения. Автореф. канд. дис. — Саратов: 1986, с. 39).

26. Уголовный кодекс Украинской ССР. Научно-практический комментарий. — Киев: Изд-во Политической литературы Украины, 1969, с. 252; Уголовное законодательство Украинской ССР. М.: «Юридическая литература», 1971, с. 241; Советское уголовное право. Общая и Особенная части. — М.: «Юридическая литература», 1981, с. 280; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. — М.: Изд. Группа ИНФРА. М-НОРМА, 1996, с. 251; Курс уголовного права. Особенная часть. Т. 3. М.: Зерцало — М.: 2002, с. 147; **Сафонова Н. А.** Доведение до самоубийства: социальный и уголовно-правовой аспекты. Автореф. канд. дисс. — Екатеринбург: 2002, с. 23; Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Украины от 5 апреля 2001г. — Киев: «Каннон», «А.С.К.», 2002, с. 307; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. — М.: Изд-во НОРМА, 2003, с. 212; Уголовное право. Особенная часть. Конспект лекций. — М.: Изд-во ПРИОР,

2005, с. 13; *Л. В. Иногамова— Хегай, Корнеева А. В.* Уголовное право. Особенная часть. — М.: ИНФРА-М, 2005, с. 13; Уголовное право. Часть Общая. Часть Особенная. — М.: Юриспруденция, 2005, с. 282; Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть М.:ИНФРА-М.: 2005, с. 33; А. Д. Турышев, А. А. Турышев. Уголовное право. Общая и Особенная части. — М.: РИОР, 2006, с. 90; Уголовное право России. Общая и Особенная части. — М.: Книжный мир, 2006, с. 346; Уголовное право России. Часть Общая и Особенная. Курс лекций, — М.: «ПРОСПЕКТ», 2006, с. 209; Квалификация преступлений против жизни и здоровья. — М.: ЗЕРЦАЛО— М, 2006, с. 101; *Лысан Н., Лопаткин Д.* Ответственность за доведение до самоубийства. — Законность, 2006, N3, с. 32. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации — Питер: 2008, с. 110.

*Напр.: Курс Советского уголовного права. — М.: 1971, с. 81.

**Уголовный кодекс Украинской ССР. Научно-практический комментарий. — Киев: 1969, с. 252.

*** *Авакян Р. З.* Доведение до самоубийства как уголовно наказуемое деяние. — Ереван: 1971, с. 66-68.

27. Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть Особенная. — Киев: Наукова думка, 1985, с. 123. — Как отмечает А. Н. Красиков, «когда лицо само действует против себя, против своей жизни, по любым причинам, содеянное нельзя назвать убийством, поскольку ... убийством признается умышленное причинение смерти другому человеку» (*Красиков А.Н.* Преступления против права человека на жизнь. — Саратов: 1999, с. 161).

*Уголовное право. Особенная часть. Под ред. И. Я. Козаченко, З.А. Незнамовой, Г.П. Новоселова. — М.: 1997, с. 40.

** *Плакшина Т. А.* Уголовная ответственность за убийство. Ч. 1. — Барнаул: 1998, с. 36.

28. Курс уголовного права. Особенная часть. Т. 3, с. 147. — См. также: Советское уголовное право. Часть Особенная. — М.: «Юридическая литература, 1973, с. 218; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. — М.: ЮРАЙТ, 2005, с. 316; Уголовное право. М.: Закон и право, ЮНИТИ, 2005, с. 207; Уголовное право Российской Федерации. — М.: «ИНФРА-М», «КОНТРАКТ», 2005, с. 50-51; Квалификация преступлений против жизни и здоровья, с. 101; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. — М.: ЮРАЙТ, 2007, с. 283; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. — М.: ЮРАЙТ, 2008, с. 283.

29. Уголовное право России. Часть Особен-

ная. — М.: Волтерс Клувер, 2004, с. 52.

30. Архив Головинского районного суда г. Москвы, 2002, дело N1-168|3.-Пример взят из канд.дисс.: *Эльмурзаев Д. И.* Уголовная ответственность за доведение до самоубийства, с. 106.

31. Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации, 2003, N4, с. 17-18.

32. *Авакян Р. З.* Возможен ли прямой умысел по делам о доведении до самоубийства: история вопроса. — Закон и действительность. Международный юридич. научн. журнал, 2004, N1-2, с. 37. — Тем временем авторы учебника по уголовному праву РА полагают, что «новый Уголовный кодекс РА законодательно решил задачу», которая «в специальной литературе всегда вызывала многочисленные споры... Следовательно, в тех случаях, если лицо осознает, что соответствующими способами доводит потерпевшего до самоубийства, предадит ее действительную возможность или неизбежность и желает наступления этого последствия (прямой умысел), содеянное следует квалифицировать по ст. 104 УК как убийство, независимо от того, что виновник непосредственно не участвовал в лишении жизни потерпевшего. В данном случае, фактически, имеет место посредственное причинение убийства» (Уголовное право Республики Армения. Особенная часть, с. 121). Правильно отмечалось: «Осознание потерпевшим факта лишения себя жизни и желание с его стороны достигнуть указанного результата в данном случае являются обстоятельствами, исключающими возможность говорить о так называемом посредственном причинении смерти, что могло бы явиться основанием рассматривать содеянное виновным как умышленное убийство» (Советское уголовное право. Часть Особенная. — М.: «Юридическая литература», 1973, с. 218). Ошибочно утверждалось, будто ст. 110 УК РА с субъективной стороны «характеризуется прямым или косвенным умыслом» (Комментарии Уголовного кодекса Республики Армения. На арм. яз. — Ереван: Асогик, 2004, с. 244).

33. Архив прокуратуры общины Шенгавит г. Еревана. Уголовное дело N1120204. Обвинительное заключение от 22 дек. 2004г.

34. Обвинительное заключение от 12 дек. 2004г. Между тем инкриминируемое ему в вину деяние, согласно действующему уголовному законодательству, содержало все признаки состава убийства. Ибо доведение до покушения на самоубийство жены Овсепян совершил с прямым умыслом. Другой пример. Ю. Карапетян, вступив в брак в 1990г. с Р. Гамбарян, «систематически избивал жену, унижал ее личное достоинство», тем самым доведя ее до самоу-

бийства. 1 января 1998 г. Карапетян «вновь жестоко избил ее» которая с целью самоубийства выпила уксусную эссенцию. Узнав об этом, он оставил Р. Гамбарян в беспомощном состоянии, не организовал надлежащей медицинской помощи и не разрешил соседям пригласить врача, вследствие чего она в ночь с 1 на 2 января скончалась у себя дома. Боясь ответственности, Карапетян покинул пределы РА. Данное преступление Карапетян совершил с прямым умыслом, о чем свидетельствуют его действия до самоубийства и бездействие после покушения на него (Архив суда первой инстанции Армавирского марза. Уголовное дело N1/186/4820/093/2001. Приговор от 4 июля 2001г.). С прямым умыслом довел жену до самоубийства А. Айрапетян. Он по надуманным причинам ссорился с женой, А. Закарян, избивал ее. В последний раз, 19 мая 1997г. Айрапетян в состоянии опьянения избил жену, нанес ножевое ранение в левое плечо, облил комнату керосином, пол загорелся, а он заявил, что «не даст ей уйти из комнаты и будет ее мучать». Закарян с целью самоубийства выбросилась с окна третьего этажа, получив опасные для жизни повреждения (Архив прокуратуры Арабкирского района г. Еревана. Уголовное дело N14203997. Обвинительное заключение от 31 октября 1997г.; Архив Арабкирского районного народного суда г. Еревана. Уголовное дело N1-7/14203997/1998. Приговор от 13 февраля 1998г.). С 1992 по 1 мая 1996г. А. Алекаян оказывал жестокое обращение к жене, Г. Аршакян, систематически унижал личное достоинство, избивал ее. А 1 мая с 19 до 21 часа подверг жену избиению: закрыв двери дома, чтобы она не сбежала, бросив ее на постель, «умышленно наносил удары по голове и разным частям тела, а когда Г. Аршакян обессилела, он периодически обливал ее водой, приводил в чувство и вновь продолжал избивать». Эти избиения «носили характер мучений». Г. Аршакян покушалась на самоубийство, а Алекаян преступление совершил с прямым умыслом (Архив прокуратуры Шенгавитского района г. Еревана, Уголовное дело N11201496. Обвинительное заключение от 11 июля 1996г., Архив Шенгавитского районного народного суда г. Еревана. Уголовное дело N1-194/1996. Приговор от 29 июля 1996г.

Архив суда первой инстанции общины Шенгавит г. Еревана. Уголовное дело N1-30/2005. Приговор от 26 января 2005г. Архив прокуратуры общины Шенгавит г. Еревана. Уголовное дело N11210204.

35. Советское уголовное право. Части Общая и Особенная. — М.: Юриздат НКЮ СССР, 1940, с. 127; Уголовное право. — М.: Юриздат

Минюста СССР, 1947, с. 288; *Загородников Н.И., Якубович М.И., Кириченко В.Ф., Демидов Ю. А.* Советское уголовное право (Общая и Особенная части). — М.: Госиздат Юридической литературы, 1962, с. 282; Научный комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. — Свердловск: 1964, с. 255; Комментарий к Уголовному кодексу молдавской ССР, 1968, с. 160; Уголовное законодательство Украинской ССР, М.: «Юридическая литература», 1971, с. 241; Комментарий к Уголовному кодексу Белорусской ССР. — Минск: Изд-во БТУ им. В.И. Ленина, 1971, с. 205; Советское уголовное право. Общая и Особенная части. — М.: «Юридическая литература», 1981, с. 280-281; *Сафонова Н. А.* Доведение до самоубийства: социальный и уголовно-правовой аспекты, с. 23; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. — М.: Изд-во НОРМА, 2003, с. 288. *Эльмурзаев Д. И.* Уголовная ответственность за доведение до самоубийства, с. 113; Уголовное право. Особенная часть. — М.: Юстицинформ, 2004, с. 45; Уголовное право. Часть Общая, Часть Особенная.-М.: Юриспруденция, 2005, с. 282; Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть.- М.: ИНФРА-М», «КОНТ-РАКТ», 2005, с. 60; Уголовное право России. Часть Общая и Особенная.- М.: «ПРОСПЕКТ», 2006, с. 209 и др.

36. *Трайнин А. Н.* Общее учение о составе преступления. — М.: Госюриздат, 1957, с. 209.

37. Там же, с. 210. — С. В. Бородин, допускающая возможность эвентуального умысла в рассматриваемом составе (Квалификация убийства по действующему законодательству, - М.: Госюриздат, 1966, с. 239), в то же время считает, что прямой или косвенный умысел на лишение жизни, как правило, свидетельствует о совершении убийства (Там же, с. 226). Позднее С. В. Бородин « в принципе совершение этого преступления» считал возможным и с косвенным, и с прямым умыслом: «Такую позицию занял ряд авторов, например, Авакян Р. З., Никулин С. И., Коробеев А. И., Борзенков Г. Н.» (*Бородин С. В.* Преступления против жизни, с. 82-83).

38. Уголовное право России. Часть Особенная. — М.: Волтерс Клувер, 2004, с. 52.

39. Там же.

40. Уголовное право России. Особенная часть. — М.: ЮРИСТЪ, 2005, с. 62.

41. Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. — М.: «Юридическая литература», 1971, с. 268; Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. — М.: «Юридическая литература», 1980, с. 236; Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. — М.: «Юридическая литература», 1984. С. 249; Уголовный кодекс РСФСР (с ком-

ментариями). — М.: Товарищество «Российские промышленники», 1992. С. 305; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. — М.: ЮРИСТЪ, 1997, с. 299.

42. Комментарий Уголовного кодекса Латвийской ССР, с. 258.

43. Уголовный кодекс Эстонской ССР. Комментированное издание, с. 283-284.

44. **Авакян Р. З.** Доведение до самоубийства как уголовно наказуемое деяние, с. 71. Имея в виду интеллектуальный элемент умысла, Д. И. Эльмурзаев полагает, что «можно предвидеть лишь сам поступок человека, но не его результат при доведении до самоубийства. Тем более, что она (смерть потерпевшего или покушение на него) зависит в большей мере от самого человека, решившего лишить себя жизни. Поэтому для наличия субъективной стороны доведения до самоубийства необходимо предвидеть, что потерпевший попытается свести счеты со своей жизнью, а не то, что данное его желание увенчается успехом» (**Эльмурзаев Д. И.** Уголовная ответственность за доведение до самоубийства, с. 108-109). Очевидно, однако, что предвидение поступка потерпевшего есть и предвидение его результата, а предвидение того, что он попытается покончить с собой есть и предвидение того, что данное желание виновного лица увенчается успехом. Как отмечает сам Д. И. Эльмурзаев, «предвидение того, что в результате жестокого обращения человек может покончить с собой, означает в то же время и осознание того, что жестокое обращение есть доведение до самоубийства» (Там же, с. 114). Обосновано мнение Н. Н. Ярмыш, которая считает, что применительно к доведению до самоубийства «обязанность человека предвидеть возможные последствия своих угроз, жестокого обращения должны презумпироваться» (**Ярмыш Н. Н.** Уголовная ответственность за доведение до самоубийства. Канд.дисс. Харьков: 1992, с. 174). «Специфика косвенного умысла, (не желания, а сознательного допущения), - пишут Г. А. Злобин и Б. С. Никифоров, в том именно и состоит, что виновный, сознавая (предвидя), что его действие причинит данный, ненужный ему результат, тем не менее совершает это действие, не рассчитывая при этом на какие-либо обстоятельства, которые реально могли бы предотвратить наступление результата... В рамках этого определения «дальнейшие» оттенки волевого отношения виновного к результату не имеют значения для квалификации. Он может относиться к результату безразлично, может надеяться, что результат не наступит, может хотеть, чтобы результат не наступил и т.п., и все же, подчиняясь сильному побуждению, совершает

действие» (**Злобин Г. А., Никифоров Б. С.** Умысел и его формы. — М.: 1972, с. 89, 92-93). По Р. З. Авакяну, волевой элемент при косвенном умысле «следовало бы определять не только через категорию возможности, но и категорию желания. Ибо можно желать и того, в достижимости чего не уверен, и желание в таком смысле близко к пожеланию, но не к хотению, что ...является характеристикой волевого элемента при прямом умысле» (**Авакян Р. З.** За законность. — Ереван: Изд-во «Гидутюн» НАН РА, 2002, с. 24-25). Но возможно и явное проявление безразличия к наступившему общественно опасному результату, как это имело место в приводимых нами примерах. А Н. Н. Ярмыш приводит следующий случай: избитая мужем женщина прибежала к соседке, та пошла урезонивать его, а в ответ услышала: «А пусть она хоть повесится!» (**Ярмыш Н. Н.** Уголовная ответственность за доведение до самоубийства, с. 115). Квалификация для содеянного по субъективной стороне состава, оказывается, зависит не только от психического отношения виновника к своим действиям и к наступившему результату, но и ... от слов «принуждение» и «понуждение». Причем при «понуждении» действия потерпевшего являются добровольными, хотя «границы свободы воли сужены» (**Эльмурзаев Д. И.** Уголовная ответственность за доведение до самоубийства, с. 137). Как отмечает А. А. Арамов, «доведение до самоубийства — это понуждение человека к лишению себя жизни» (**Арамов А. А.** Уголовно-правовая категория «Зависимость». Автореф. канд.дисс. — Свердловск: 1991, с. 6). В случае же «принуждения» «воля потерпевшего парализована до предела, и он оказывается в ситуации «или», «или». Действиями, принуждающими к самоубийству, причиняется не самоубийство, а смерть, а значит, совершается убийство» (Там же). А.Ф. Костяковский также утверждал, что «принуждение к самоубийству есть настоящее убийство» (Элементарный учебник Общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть Общая. — Киев: 1891, с. 29). И «когда человека заставляют лишать себя жизни под угрозой смерти, убийство очевидно. В подобных ситуациях человек поставлен перед выбором между смертью от руки преступника в пользу смерти от собственной руки. Справедливо наличие убийства, а не доведения до самоубийства и тогда, когда потерпевший вынужден совершить самоубийство под угрозой причинения ему увечья или длительного истязания» (**Эльмурзаев Д. И.** Уголовная ответственность за доведение до самоубийства, с. 137). Наконец, «отсутствие добровольности в силу принуждения иск-

лючает доведение лица до самоубийства преступником. В таких случаях налицо убийство (в случае смерти потерпевшего), либо покушение на самоубийство (если смерть не наступила). Следовательно, где нет самоубийства, не может быть и доведения до него» (Там же, с. 137-138). В самом деле. Где нет самоубийства, не может быть и доведения до самоубийства. Но и где есть самоубийство, не может быть и убийства. Точно так же, как в случае, если есть убийство, не может быть доведения до самоубийства. В высказываниях Д. И. Эльмурзаева налицо явное противоречие. В одном случае он полагает, что при принуждении причиняется не самоубийство, а смерть, и, следовательно, убийство; а в другом — считает, что в подобных случаях человек «поставлен перед выбором между смертью от руки преступника в пользу смерти от собственной руки». Характеризуя наступление смерти как результат убийства, он в то же время покушение на самоубийство рассматривает как «ненаступление смерти», наступление же преступного результата — самоубийство — также есть «наступление смерти». Что касается «отсутствия добровольности» при «принуждении», то, по мнению известного русского криминалиста Н. С. Таганцева, «принуждение предполагает выбор» (*Таганцев Н. С.* Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845г. Изд. 12-е. — СПб, 1904, с. 83). И если в случае принуждения воля потерпевшего «подавляется не полностью, а ограничивается до предела» (*Эльмурзаев Д. И.* Уголовная ответственность за доведение до самоубийства, с. 136), а в случае «понуждения» «границы свободы воли сужены», то, следовательно, в обоих случаях — и при принуждении, и при понуждении, человек волен «сделать свой выбор»; он может избавиться от «принуждения» или «понуждения» к лишению себя жизни иным, нежели самоубийство, путем. Поэтому «понуждение» или «принуждение» есть всего лишь проявления жестокости или унижительного обращения. Как физическое принуждение сопровождается психологическим насилием, так и физическое понуждение сопровождается подобным насилием. Что касается «смерти», то в судебной медицине различают три рода смерти: смерть от убийства, самоубийства и несчастного случая. Эта классификация разработана наукой и закреплена в приказе бывшего Министерства здравоохранения СССР от 12 февраля 1966г. N85, и она соответствует медицинской и юридической практике. (*Бородин С. В.* Ответственность за убийство: квалификация и наказание по российскому праву. — М.: ЮРИСТЪ, 1994, с. 165). Причем «от самоубийства убийство ограничивается довольно четко на базе

сложившегося в литературе понятия убийства и его признаков» (Там же).

45. Пример взят из кн.: *Авакян Р. З.* Доведение до самоубийства как уголовно наказуемое деяние, с. 71-72.

46. Архив суда первой инстанции общин Аван и Нор Норк г. Еревана. Уголовное дело N 1-60/2005. Приговор от 29 сент. 2005г., с. 4.

47. Там же. В обвинительном заключении по делу по обвинению В. Шапахатяна по ст. 110, ч. 2, УК сказано: «Житель села Ардашен Сюникского марза Шапахатян Вачаган Гаврушевич после самоубийства сына Шанахадяна Армена Вагановича, начиная с марта месяца 2006 года, находясь в напряженных отношениях с находящейся от него в материальной зависимости женой Шапахатян Анаит Вагеновской, с косвенным умыслом, то есть сознавая общественно опасный характер своих действий и возможность наступления последствий, не желая наступления этих последствий, однако сознательно допуская их, путем систематического унижения ее личного достоинства, безосновательного обвинения в безнравственности и измене, оскорблений и угроз...» довел ее до самоубийства, которое она совершила в ночь на 11 декабря 2006г. (Архив прокуратуры Сюникского марза) Уголовное дело N 32202906; Обвинительное заключение от 12 янв. 2007г.). А из приговора по обвинению Р. Хосровяна в доведении до самоубийства Дж. Адексанян видно, что он «избивал ее, унижал ее личное достоинство, показывал жестокое обращение к ней». Не вынеся «проявляемого жестокое обращение», Дж. Адексанян покончила с собой. Как заявил подсудимый в суде, «Джемма... выражала мысль принять яд, писала письма в этой связи, однако он не думал, что это может произойти...», то есть в отношении последствий своих действий Хосровян проявлял безразличие (Архив Шенгавитского районного народного суда г. Еревана. Уголовное дело N 1-219\1995. Приговор от 2 ноября 1995г.).

48. В Российской Федерации в 1995-2003гг. Было зарегистрировано 1060 случаев доведения до самоубийства и выявлено 425 лиц, их совершивших, (Число зарегистрированных преступлений и выявленных лиц, совершивших преступление, в разделе статей УК РСФСР в 1993-1996гг. В России. В кн.: Преступность, статистика, закон. М.: Криминологическая ассоциация, 1997. С. 196; Статистические данные ГИЦ МВД России о зарегистрированных преступлениях и выявленных лицах, совершивших преступления за 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003гг. (Извлечение из формы 1 «ч»).

49. *Эльмурзаев Д. И.* Уголовная ответственность за доведение до самоубийства, с.

113, 145.

50. **Сафонова Н. А.** Доведение до самоубийства: социальный и уголовно-правовой аспекты, с. 23. — Несостоятельно утверждение о том, что доведение до самоубийства «в большинстве случаев совершается по неосторожности» (**Коржанский Н. И.** Квалификация преступлений против личности и собственности. — Волгоград: 1984, с. 4). Да и законодательная конструкция объективной стороны состава включает эту возможность.

51. Там же. — **И. А. Алиев** возможность косвенного умысла в рассматриваемом составе обуславливает совершением виновным и другого, помимо доведения до самоубийства, преступления: «Косвенный умысел при доведении до самоубийства обычно обуславливается тем, что лицо одновременно совершает другое преступление» (**И. А. Алиев.** Актуальные проблемы суицидологии, с. 102). Это суждение он пытается обосновать примером из судебной практики: **Д.**, угрожая своей родственнице **З.**, которая находилась на его иждивении, лишением материальной помощи и изгнанием из дома, принудил ее вступить с ним в половую связь. В результате угроз и преследований **З.** покончила с собой. Психическое отношение виновного к своим действиям (понуждение к вступлению в половую связь) носило форму прямого умысла. К самоубийству же **Д.** относился иначе: он не стремился к тому, чтобы потерпевшая покончила с собой, хотя и совершал свои действия с прямым умыслом. Она не раз предупреждала **Д.**, что если он не откажется от своих намерений, то она совершит самоубийство. И она пыталась покончить собой, приняв снотворное, но **Д.** удалось ее спасти. (Там же, с. 102-103). Это — пример совокупности преступлений; однако из этого не следует, что косвенный умысел возможен лишь при совокупности преступлений.

52. Уголовный кодекс Республики Армения, с. 160.

53. Уголовный кодекс. Научно-популярный комментарий. — М.: Изд-во «Право и жизнь», 1927, с. 210; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. — М.: Изд. Группы ИНФРА. М — НОРМА, 1996, с. 251; **Адельханян Р. А.** Умышленное причинение тяжкого вреда здоровью при особо отягчающих обстоятельствах. — М.: 2001, с. 52.; Курс уголовного права. Особенная часть. Т. 3, с. 147; Уголовное право. Часть Общая. Часть Особенная. — М.: Юристпроденция, 2005, с. 282; Уголовное право России. Особенная часть. — М.: ЮРИСТЪ, 2005, с. 62; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. — М.: ЮРАЙТ, 2005, с. 316; Квалификация преступлений против жизни и здоровья, с. 101; Уголовное право

России. Общая и Особенная части. — М.: Книжный мир, 2006, с. 346; **Турьшев А. Д., Турьшев А. А.** Уголовное право. Общая и Особенная части, с. 90; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. — М.: ЮРАЙТ, 2007, с. 283; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. — М.: ЮРАЙТ, 2008, с. 283; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. — Питер: 2008, с. 110; **Борзенков Г. Н.** Преступления против жизни и здоровья: закон и правоприменительная практика, с. 163.

54. Уголовный кодекс Советских республик. Текст и практический комментарий. Изд. 3-е — Госиздат Украинн: 1928, с. 356; **Мокрицкий С., Натансон В.** Преступления против личности. Вып. 2. — Харьков: 1928, с. 39; **Пионтковский А. А.** Преступления против личности. — М.: 1938, с. 35; Уголовное право. Особенная часть. — М.: Юриздат, 1939, с. 171; Советское уголовное право. Части Общая и Особенная. — М.: Юриздат НКЮ СССР, 1940, с. 127; **Трайнин А., Меньшагин В., Вишенская З.** Уголовный кодекс РСФСР. Комментарий. Изд. 2-е. — М.: Юриздат, 1946, с. 191; Уголовное право. — М.: Юриздат Минюста СССР, 1947, с. 288; **Шаргородский М. Д.** Преступления против жизни и здоровья. — М. 1948, с. 68. **Меньшагин В.Д., Вышинская З.А.** Советское уголовное право. — М.: Госиздат Юридической литературы, 1950, с. 306; **Якубович М. И., Кириченко В. Ф.** Советское уголовное право (Общая и Особенная части). М.: Госиздат Юридической литературы, 1958, с. 317; **Загородников Н. И.** Преступления против жизни по советскому уголовному праву, с. 242; Комментарий к Уголовному кодексу Белорусской ССР. — Минск: Изд-во БГУ им. В.И. Ленина; Уголовное законодательство Украинской ССР. — М.: «Юридическая литература», 1973, с. 218; **Н.И. Загородников** Советское уголовное право. Общая и Особенная части. — М.: «Юридическая литература», 1975, с. 356; Советское уголовное право. Общая и Особенная части. — М.: «Юридическая литература», 1981; Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. — М.: «Юридическая литература», 1984, с. 249; Уголовный кодекс РСФСР (с комментариями). — М.: Товарищество «Российские промышленники», 1992, с. 305; Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Украины от 8 апреля 2001 года, с. 307; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. — М.: Изд-во НОРМА, 2003, с. 212; Уголовное право. Особенная часть. — М.: Юстицинформ, 2004, с. 45; **Иногамова-Хегай Л. В., Корнеева А. В.** Уголовное право. Особенная часть, с. 13; Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть. —

М.: ИНФРА - М., 2005, с. 33; Уголовное право России. Части Общая и Особенная. Курс лекций. — М.: «Прспект», 2006. — Утверждалось, что доведение до самоубийства «характеризуется чаще всего неосторожностью» (*Загородников Н. И., Игнатов А. Н.* Преступления против личности, с. 29; Уголовное право (Общая и особенная части). — М.: «Юридическая литература», 1969, с. 335); *Загородников Н. И.* Советское уголовное право. Общая и Особенная части). — М.: «Юридическая литература», 1975. С. 356).

55. Уголовный кодекс РСФСР. Научный комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. — Свердловск: 1964. С. 255; Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. — М.: «Юридическая литература», 1971, с. 268.

56. Комментарий Уголовного кодекса Латвийской ССР, с. 258.

57. *Кузьмин В. А.* Уголовное право, с. 106.

58. Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР 1960г. — Изд-во Ленинградского университета: 1962. С. 222; Комментарий к Уголовному кодексу Молдавской ССР, 1968, с. 168; Уголовный кодекс Эстонской ССР. Комментированное издание. С. 283-284. — Анкетирование, проведенное Г. А. Злобиным и Б. С. Никифоровым, показало, что лишь 13% работников суда и прокуратуры на вопрос о возможности неосторожного отношения к действиям при доведении до самоубийства дали положительный ответ (См.: Г. А. Злобин, Б. С. Никифоров. Умысел и его формы. С. 111-112). Отмечалось, что с субъективной стороны доведение до самоубийства, характеризуется прямым умыслом к совершенным действиям и косвенным умыслом или неосторожностью к наступившим последствиям (Советское уголовное право. (Часть Особенная. Т. 1. — М.: 1960, с. 171).

59. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. — М.: Изд. Группа ИНФРА. М-НОРМА, 1996, с. 251.

60. Уголовное право. Особенная часть. Конспект лекций. — М.: Изд-во ПРИОР, 2005, с. 13.

61. Бородин С. В. Преступления против жизни, с. 306.

62. Там же.

63. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. — М.: ЮРАЙТ, 2005. С. 316, Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. — М.: ЮРАЙТ, 2008, с. 283; Квалификация преступлений против жизни и здоровья, с. 101; Курс уголовного права. Особенная часть. Т. 3, с. 147. — Д. И. Эльмурзаев, конституция, что субъективная сторона доведения до самоубийства должна раскры-

ваться «с учетом новой редакции ч. 2 ст. 24 УК», то есть «не должна раскрываться» в плане неосторожной вины, «раскрывает» содержание легкомыслия и небрежности (Д. И. Эльмурзаев. Уголовная ответственность за доведение до самоубийства, с. 110-111). Хотя ст. 24 УК исключает возможность неосторожного доведения лица до самоубийства, «Однако с позиции доктрины уголовного права с этим трудно согласиться. Представляется, что доведение до самоубийства может быть совершено и по неосторожности» (Уголовное право России. Особенная часть. — М., ЮРИСТЪ, 2005, с. 63).

64. Уголовный кодекс Республики Армения, с. 85-86. — «Преступная самонадеянность, пишет Р.З. Авакян, при доведении до самоубийства выражается в том, что виновный предвидит возможность самоубийства (покушения на самоубийство) потерпевшего, но легкомысленно рассчитывает на предотвращение этого общественно-опасного последствия своих действий» (И. А. Алиев. Актуальные проблемы суицидологии, с. 103). Не основано на уголовном законе мнение Д. И. Эльмурзаева о том, что «Практически всегда предвидение преступником возможности попыток свмоубийства потерпевшего есть свидетельство умысла в отношении этого последствия» (*Эльмурзаев Д. И.* Уголовная ответственность за доведение до самоубийства, с. 113).

65. Пример взят из кн.: *Авакян Р. З.* Доведение до самоубийства как уголовно наказуемое деяние, с. 73-74.

66. Архив суда первой инстанции Арагатского марза. Уголовное дело по обвинению Н.Вартаняна. Приговор от 7 февраля 2006г.

67. Там же.

68. Там же.

69. Там же; Архив прокуратуры Арагатского марза. Уголовное дело N 27206005. Обвинительное заключение от 20 дек. 2005г.

70. *Алиев И. А.* Актуальные проблемы суицидологии, с. 104.

71. *Эльмурзаев Д. И.* Уголовная ответственность за доведение до самоубийства, с. 111.

72. Там же.

73. Уголовный кодекс Республики Армения, с. 86.

74. *Авакян Р. З.* Доведение до самоубийства как уголовно наказуемое деяние, с. 74.

75. *Макашвили В .Г.* Уголовная ответственность за неосторожность. — М.: Госюриздат, 1970, с. 124.

76. Там же, с. 123. — По И. А. Алиеву, субъективная сторона доведения до самоубийства может быть выражена в форме преступной небрежности лишь при наличии умысла

виновного в отношении жестокого или унижительного обращения к наступившим последствиям — самоубийству (*Алиев И. А. Актуальные проблемы суицидологии*, с. 105).

77. Пример взят из кн. *Авакян Р. З.* Доведение до самоубийства как уголовно наказуемое деяние, с. 74.

78. Там же, с. 75. — По делу Д., осужденного за доведение до самоубийства приговором суда Советского района г. Ашхабада (Туркменская ССР), было установлено, что что после первой брачной ночи, подозревая, что жена его якобы не была девственницей, он стал систематически оскорблять ее, приписывая ей все новых любовников, принудительно повел ее в женскую консультацию на предмет установления того, была или нет она девственницей до замужества. Не выдержав оскорблений, потерпевшая покончила с собой (См.: Б. Сарыев. Ответственность за преступления против жизни и здоровья. — Ашхабад: Изд-во «Ылым», 1973, с. 119).

79. Архив Военной прокуратуры РА. Уголовное дело N 90607396 Обвинительное заключение от 24 дек. 1996г.

80. *Эльмурзаев Д. И.* Уголовная ответственность за доведение до самоубийства, с. 110.

81. Там же.

82 *Алиев И. А.* Актуальные проблемы суицидологии, с. 105.

83. *Эльмурзаев Д. И.* Уголовная ответственность за доведение до самоубийства, с. 110.

84. Там же, с. 112.

85. Уголовный кодекс Республики Армения, с. 88.

86. Тесная связь мотива и цели преступления заключается в том, что именно цель превращает побуждения в оформленный мотив преступления (См.: *Наумов А. В.* Мотивы убийств. — Волгоград: 1969, с. 12-13; *Дагель П.* Уголовно-правовое значение мотива и цели преступления. — Социалистическая законность, 1969, N5, с. 41; Б. Я. Петелин. О доказывании мотива и цели преступления. — Советское государство и право, 1970, N11, с. 111-112; *Товмасын А. Т.* Советское уголовное право. Часть Общая. На арм.яз. — Ереван: Изд-во Ереванского университета, 1976, с. 285-286. Здесь следует иметь ввиду, что вопрос о мотивах и целях преступника, который довел потерпевшего до самоубийства (покушения на него), в юридической литературе не разработан (*Алиев И. А.* Актуальные проблемы суицидологии, с. 108). По данным Р. З. Авакяна, в 1961-1968 гг. мотивами доведения до самоубийства явля-

лись: ограничение свободы женщины (10.5%); ревность (12.3%); бездетность брака (13.5%); личная неприязнь (8.2%); нежелание иметь детей (7.2%); стремление избавиться от потерпевшего (8.2%); половое влечение (5,1%); хулиганские побуждения (31.9%). Цели же совершения преступления состояли в утверждении неограниченной власти над женщиной; расторжении брака; отказе от заключения брака; совершении женщиной аборт; прекращении интимных отношений; продолжении внебрачной связи; причинении физических или нравственных страданий; самоубийстве потерпевшей (См.: *Авакян Р. З.* Доведение до самоубийства и его предупреждение. Автореф. канд. дисс. Для служебного пользования. — М.: Всесоюзный институт Прокуратуры СССР 1972, с. 11-12). Таким образом, сегодня, как и ранее, некоторые мотивы (и цели) совпадают, а хулиганские побуждения преобладают над остальными мотивами (30.2%-46.3%).

Изучение судебной практики показало, что в Азербайджанской ССР «наиболее распространенными» мотивами жестокого или унижительного обращения при доведении до самоубийства являлись: ревность (34.9%); стремление удовлетворить половое влечение (24.1%); личная неприязнь или месть (8.5%); хулиганские побуждения (8.4), корысть (3.9), прочие (10.2) (*Алиев И. А.* Актуальные проблемы суицидологии, с. 109). Отрицание прямого умысла при доведении до самоубийства И. А. Алиев связывает, в частности, с таким мотивом, как корысть: «Иногда корветные побуждения (желание завладеть наследством, имуществом, жилплощадью, освободиться от материальной помощи и т.д.) приводят в подобных ситуациях и к умышленному убийству при отягчающих обстоятельствах, если виновный реализует свой прямой умысел на лишение жизни другого лица, сознательно доведя потерпевшего до самоубийства» (Там же, с. 110). Как мы уже отмечали, «умысел на лишение жизни другого лица» при доведении до самоубийства, и в этом его отличие от убийства, «целиком и полностью» зависит от самого «другого лица», который может избавиться от «умысла виновного на лишение его жизни» иным, нежели самоубийство, путем. С другой стороны, как считал Д. И. Эльмурзаев, «Все это примеры доведения до самоубийства с прямым умыслом. Доведение до самоубийства... отличается по объективной стороне» (*Эльмурзаев Д. И.* Уголовная ответственность за доведение до самоубийства, с. 117).

ԲՈՆՈՒԹՅԱՆ ԲՆՈՐՈՇՈՒՄԸ ԵՎ ԱՐՏԱՀԱՅՏՄԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍՊՐԲՈՒՄ

Հայաստանի Հանրապետության (այսուհետ՝ «ՀՀ») քրեական օրենսգրքի ինչպես Հատուկ, այնպես էլ Ընդհանուր մասերում խոսվում է բռնության մասին, սակայն բռնության հասկացության սահմանումը բացակայում է: Մասնագիտական գրականության մեջ առկա են բռնության հասկացության տարբեր սահմանումներ: Ընդ որում, հեղինակները տարբեր կարծիքներ ունեն բռնության էական հատկանիշների վերաբերյալ: Այն հատկանիշների, որոնցով բռնությունը տարբերվում է մարդկային վարքագծի դրսևորման այլ եղանակներից՝ լայնացնելով կամ նեղացնելով բռնության հասկացության բովանդակությունը:

Արդյո՞ք ՀՀ քրեական օրենսգրքում (այսուհետ՝ «ՀՀ քր. օր.») բռնության հասկացության բացակայությունն է պատճառ հանդիսանում մասնագիտական գրականությունում նման բազմակարծիքության համար, թե՞ ընդհակառակը, տեսական մակարդակում միասնական կարծիքի բացակայությունն է պատճառ հանդիսանում օրենսդրական սահմանման բացակայության համար: Կար-

ծում ենք՝ բռնության հասկացության սահմանման առկայությունը կամ բացակայությունը օրենսդրական մակարդակում պայմանավորված է մեկ հանգամանքով՝ արդյո՞ք դա կարող է նպաստել քրեաիրավական արդյունավետ կարգավորմանը, թե ոչ: Իրականում, յուրաքանչյուր որ պատկերացում ունի այն մասին, թե ինչ է իրենից ներկայացնում բռնությունը: Եվ դա հասկանալի է, քանի որ տվյալ պարագայում գործ ունենք մի բառի հետ, որն ունի իր համընդհանուր կիրառությունը յուրաքանչյուրի բառապաշարում: Սակայն բարդությունը հենց այն է, որ օրենսդիրը կիրառում է բռնություն բառն առանց մանրամասնելու, թե որ հատկանիշին է անհրաժեշտ տալ քրեաիրավական նշանակություն և հիմք ընդունել այս կամ այն արարքի որակման ժամանակ:

ՀՀ քր. օր-ի Հատուկ մասում ներկայում «բռնություն» բառն օգտագործվում է հիսուսնչորս հոդվածներում: Ընդ որում, ՀՀ քր. օր-ի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ օրենսգրքում տարբերակվում են բռնության մի քանի տեսակներ՝ ա) կյանքի համար վտանգավոր բռնություն (հոդված 42, մաս 2՝ Անհրաժեշտ պաշտպանություն), բ) (առհասարակ) բռնություն (հոդված 105, մաս 1՝ Հոգեկան խիստ հուզմունքի

վիճակում կատարված սպանություն), գ) առողջության համար վտանգավոր բռնություն (հոդված 131, մաս 2, կետ 2՝ Մարդուն առևանգելը), դ) կյանքի համար ոչ վտանգավոր բռնություն (հոդված 132, մաս 2՝ Շահագործման նպատակով մարդուն հավաքագրելը, փոխադրելը, հանձնելը, քաբցնելը կամ ստանալը), ե) առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնություն (հոդված 176, մաս 2, կետ 4՝ Կողոպուտ): Այսինքն՝ առանց ՀՀ օրենսդրի կարծիքը (առավել քան ամրագրված է) կոնկրետացնելու ՀՀ քր. օր-ի հոդվածների ուսումնասիրությունից, կարելի է եզրակացնել, որ բռնությունը կարող է լինել կամ կյանքի, առողջության համար վտանգավոր, կամ կյանքի, առողջության համար ոչ վտանգավոր, և բռնության այլ տեսակ գոյություն չունի:

Թվում է, թե կարելի է հետևություն անել, որ ՀՀ քր. օր-ի տեսանկյունից բռնությունն ուղղված է միմիայն անձի ֆիզիոլոգիական ամբողջականության դեմ: Սակայն օրենսդիրը նախատեսում է անձի առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնության տեսակ, որը չի կարող ուղղված լինել անձի ֆիզիոլոգիական ամբողջականության դեմ այն պարզ պատճառով, որ եթե բռնությունը վտանգավոր չէ առողջության համար, ապա այն չի կարող խախտել անձի ֆիզիոլոգիական ամբողջականությունը: Մյուս կողմից՝ ՀՀ քր. օր-ի հոդվածներում խոսվում է նաև բռնություն գործադրելու սպառնալիքի մասին: Այս ամենն անշուշտ երբեմն շփոթություն է առաջացնում պրակտիկայում, օրինակ՝ ՀՀ քր. օր-ի 138-րդ, 175-րդ, 176-րդ, 182-րդ, 258-րդ և այլ հոդվածները կիրառելիս:

Բացի այդ, ՀՀ քր. օր-ի 105-րդ և 114-րդ հոդվածների բովանդակությունից անուղակիորեն և առանց ՀՀ օրենսդրի միտքը նախապես կոնկրետացնելու բխում է, որ բռնությունն իրենից ներկայացնում է հակաիրավական կամ հակաբարոյական արարք: Ընդ որում, ՀՀ օրենսդիրը ՀՀ քր. օր-ում ամրագրում է նման բնորոշումը կոնկրետացնելու համար անհրաժեշտ չափանիշ, որը, սակայն, ևս դուրս է բերվում «բռնություն» բառը պարունակող հոդվածների հավաքական վերլուծությունից: Մասնավորապես՝ ՀՀ քր. օր-ի 105-րդ հոդվածում հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում կատարված սպանությունը ներկայացվում է որպես «Տուժողի գործադրած **բռնության**, ծաղրոծանակի, ծանր վիրավորանքի **կամ այլ հակաիրավական կամ հակաբարոյական գործողությունների** (անգործության), ինչպես նաև տուժողի՝ պարբերաբար դրսևորած հակաիրավական կամ հակաբարոյական վարքագծի կապակցությամբ առաջ եկած երկարատև հոգեճնշող իրավիճակի հետևանքով հանկարծակի առաջացած հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում կատարած սպանությունը»: Մյուս կողմից՝ ՀՀ քր. օր-ում առկա են հոդվածներ, որտեղ բռնությունն ամրագրված է որպես որոշակի հանցակազմի՝ գործողությամբ արտահայտված օբյեկտիվ կողմի հատկանիշ (131-րդ, 133-րդ, 138-րդ, 139-րդ, 147-րդ, 183-րդ և այլ հոդվածներ): Օրինակ՝ ՀՀ քր. օր-ի 131-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված է մարդուն առևանգելու դիսպոզիցիան, իսկ 2-րդ մասի 2-րդ կետում նշվում է. «Նույն **գործողությունը**, որը կատարվել է կյանքի կամ առողջության համար

Քրեական իրավունք

վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով», ինչը միանշանակ վկայում է, որ բռնությունը կարող է կատարվել միայն գործողությամբ, քանի որ գործողությունը չի կարող կատարվել «անգործությամբ»: Բացի այդ, բռնությունը հանդիսանում է բռնաբարության օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ, իսկ բռնաբարության օբյեկտիվ կողմը ևս դրսևորվում է գործողությամբ:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարելի է եզրակացնել, որ ՀՀ քր. օր-ի իմաստով բռնությունն իրենից ներկայացնում է անձի կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր կամ անվտանգ հակաիրավական կամ հակաբարոյական գործողություն:

Նման հետևությունը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ բռնության հասկացությունն առկա է նաև ՀՀ քր. օր-ի Ընդհանուր մասի հոդվածներում, որտեղ ուղղակիորեն չի օգտագործվում բռնություն բառը: Մասնավորապես՝ ՀՀ քր. օր-ի 2-րդ հոդվածում ներկայացվում են օրենսգրքի խնդիրները՝ հանցավոր ոտնձգություններից պաշտպանել կոնկրետ բարիքներ: Տվյալ դեպքում բռնությունը ևս կարող է դրսևորվել որպես հանցավոր ոտնձգություն: Ընդ որում, բռնությունը, թերևս, ամենավտանգավորը հանցավոր ոտնձգության այլ տեսակներից է: Բացի այդ, մարդասիրության սկզբունքի (ՀՀ քր. օր-ի 11-րդ հոդված) համաձայն՝ օրենսգրքը ծառայում է մարդու ֆիզիկական, հոգեկան, նյութական, էկոլոգիական և այլ անվտանգությունն ապահովելուն և ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգումների կամ դաժան, անմարդկային կամ իր արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի: Իսկ բռնությունը, ըստ էության, վտանգ է ներկայացնում մարդու ֆիզիկական և հոգեկան անվտանգության համար: Ավելին, բռնությունը՝ որպես հակաիրավական գործողություն, ներառվում է նաև ՀՀ քր. օր-ի 18-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության մեջ: Միաժամանակ, շարունակելով տվյալ միտքը՝ պետք է նշել, որ ՀՀ քր. օր-ի 18-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կարգավորումը տարածվում է նաև բռնությամբ զուգորդված հանցագործությունների վրա: Դա է պատճառը, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածի ուժով մասնավոր մեղադրանքի քրեական գործերի մեջ ներառված են նաև ՀՀ քր. օր-ի այն հոդվածներով (օրինակ՝ 113-րդ, 114-րդ, 115-րդ, 116-րդ, 117-րդ, 118-րդ, 119-րդ և այլ հոդվածներով) նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը, որոնց օբյեկտիվ կողմի հատկանիշ է բռնությունը:

Մասնագիտական գրականության մեջ բռնության հասկացությանը տրվում է շատ ավելի լայն բովանդակություն: Նախ՝ առավել արդյունավետ ենք համարում այն հեղինակների, մասնավորապես՝ Ռ.Գ. Շարապովի¹ մոտեցումը, որի համաձայն՝ բռնության հատկանիշները վերլուծելիս անհրաժեշտ է դրանք դիտարկել կառուցվածքային հարթության վրա և տարբերակել բռնության սուբյեկտը, օբյեկտը, օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ կողմերը: Միաժամանակ պետք է նշել նաև, որ բռնությունը, անշուշտ, այն ընդհանուրն է, որն իր շուրջ միավորում է հակաիրավական շատ

տարբերակել բռնության սուբյեկտը, օբյեկտը, օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ կողմերը: Միաժամանակ պետք է նշել նաև, որ բռնությունը, անշուշտ, այն ընդհանուրն է, որն իր շուրջ միավորում է հակաիրավական շատ

արարքներ: Սակայն բռնությունն առանձին վերցված չի կարող համարվել կոնկրետ հանրորեն վտանգավոր արարք՝ իր համապատասխան հանցակազմով, քանի որ այն մարդկային վարքի դրսևորման եղանակ է, այլ ոչ թե տեսակ: Բռնության առկայության մասին խոսելիս միշտ հարց է առաջանում՝ ինչ է կատարել անձը, արարքի մասին խոսելիս բռնության հետ կապված կարող է մեկ հարց առաջանալ՝ ինչպե՞ս է անձը կատարել արարքը:

Մյուս կողմից շատ հեղինակներ, մասնավորապես՝ Լ.Վ. Մերդյուկը², տարբերակում են բռնության երկու տեսակ՝ ֆիզիկական և հոգեկան:

Բոլոր հեղինակներն անխտիր միասնական են այն կարծիքի շուրջ, որ բռնության սուբյեկտ է անձը: Իրականում այլակարծիքությունը տվյալ պարագայում լիովին անհնար է, քանի որ բռնությունը, լինելով հանցագործության դրսևորման եղանակ, ներառվում է դեռևս հանցագործության սահմանման մեջ. ՀՀ քր. օր-ի 18-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հանցագործություն է համարվում մեղավորությամբ կատարված հանրության համար վտանգավոր արարքը, որը նախատեսված է սույն օրենսգրքով: Իսկ ՀՀ քր. օր-ի 23-րդ հոդվածի համաձայն՝ քրեական պատասխանատվության ենթակա է միայն մեղսունակ ֆիզիկական անձը, ով հանցանք կատարելու պահին հասել է սույն օրենսգրքով սահմանված տարիքին: Միաժամանակ բռնության պարագայում նույնպես կիրառելի է հատուկ սուբյեկտի գաղափարը, որը տարածվում է բռնության վրա հանցագործության սուբյեկտի հարթու-

թյունից: Այսինքն՝ այն դեպքերում, երբ օրենսդիրը կոնկրետ՝ բռնությամբ զուգորդված հանցագործության համար նախատեսում է հատուկ սուբյեկտ, ապա նույնպիսի պահանջ առկա է նաև բռնության սուբյեկտի համար, քանի որ բռնությունը հանցագործության դրսևորման եղանակ է:

Բոլոր հեղինակներն անխտիր միասնական են նաև այն կարծիքի շուրջ, որ բռնությունը կարող է կատարվել միայն դիտավորությամբ: Այլակարծիքությունը տվյալ պարագայում ևս լիովին անհնար է այն պարզ պատճառով, որ «բռնություն» բառի ստուգաբանությունն արդեն իսկ ենթադրում է բռնություն կիրառողի կամքն ուրիշի կամքին հակառակ կատարել որոշակի արարք: Այսպես՝ Վ. Դալը բռնության հասկացության իր սահմանումներից մեկում այն ներկայացնում է որպես «ճնշող, վիրավորող, հակաօրինական և ինքնակամ արարք»: Բացի այդ, Վ. Դալը «բռնություն» բառի իմացաբանական նշանակությունը ձևակերպելիս կիրառում է այնպիսի լեզվաբանական տարրեր, ինչպիսիք են «հարկադրումը», «ուժի կիրառումը», «կամքի ճնշումը»³: Հայկական աղբյուրներում՝ Է. Բ. Աղայանի արդի հայերենի բացատրական բառարանում, բռնության ստուգաբանությունը ներկայացվում է որպես «1. ֆիզիկական ուժ գործադրելը, 2. հարկադրանք, 3. ապօրինի՝ անիրավ գործողություն, կամայականություն»⁴: Միևնույն ժամանակ պետք է նշել նաև, որ ՀՀ քր. օր-ով նախատեսվում են անզգուշությամբ մահ պատճառելու (օրինակ՝ օրենսգրքի 109-րդ հոդված) կամ անզգուշությամբ առողջությանը

Քրեական իրավունք

վնաս հասցնելու (օրինակ՝ օրենսգրքի 120-րդ և 121-րդ հոդվածներ) վերաբերյալ հոդվածներ:

Մասնագիտական գրականության մեջ տարակարծիքություններ առկա են բռնության օբյեկտի և օբյեկտիվ կողմի վերաբերյալ: Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է նշել, որ քանի որ բռնությունն իրականում արարքի դրսևորման եղանակ է, ապա այն ինքնին արարքի օբյեկտիվ կողմին է վերաբերում: Սա է պատճառը, որ «բռնության օբյեկտ» և «օբյեկտիվ կողմ» հասկացությունները չեն կարող դուրս գալ հանրորեն վտանգավոր արարքի օբյեկտիվ կողմի գաղափարական սահմաններից: Այլ կերպ ասած՝ այն, ինչ հանդիսանում է բռնության օբյեկտ, իրականում հանրորեն վտանգավոր արարքի օբյեկտիվ կողմի մեջ մտնող հատկանիշ է, այսինքն՝ հանդիսանում է այն առարկան, ինչի վրա ազդելով՝ հանցավորը ոտնձգում է արարքի օբյեկտի դեմ:

Այսպես՝ առավել տրամաբանական է թվում գրականության մեջ առկա այն մոտեցումը, որի համաձայն՝ առանձնացվում են ֆիզիկական և հոգեկան բռնության տեսակները: Դիշտ ենք համարում Ռ.Դ. Շարապովի այն կարծիքը, ըստ որի՝ ֆիզիկական բռնության օբյեկտ են անձի ֆիզիկական բարիքները՝ անձի կյանքը, առողջությունը և ֆիզիկական ազատությունը⁵: Այս առումով տեղին է թվում այն մտքի հիշատակումը, որի համաձայն՝ անձը կարող է գրկվել ազատությունից (ֆիզիկական), սակայն նրա ոգին (հոգեկանը) կարող է չճնշվել: Միաժամանակ պետք է նշել, որ վերը նշված՝ ՀՀ քր. օր-ով նախատեսված բռնության տեսակները՝

կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր կամ ոչ վտանգավոր, արտահայտում են բռնի գործողության ընթացքը և ոչ թե օբյեկտը, այսինքն՝ այն, ինչի դեմ ուղղված է բռնությունը: Տեղին է հիշատակել ՀՀ քր. օր-ի՝ «Մարդուն առևանգելը» վերտառությամբ 131-րդ հոդվածը, որի օբյեկտիվ կողմի հատկանիշ է բռնությունը: Ընդ որում, կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնությունն օրենքով նախատեսված է որպես արարքը ծանրացնող հանգամանք: Այսինքն՝ օրենսդիրը հնարավոր է համարում կյանքի կամ առողջության համար անվտանգ բռնությամբ մարդուն առևանգելու դեպքը, ինչը կարող է արտահայտվել, մասնավորապես՝ մարդուն ֆիզիկական ազատությունից գրկելու մեջ՝ ուժի կիրառման միջոցով՝ առանց կյանքի կամ առողջության համար վտանգ ստեղծելու:

Դիշտ ենք համարում նաև այն հեղինակների, մասնավորապես՝ Ս. Վ. Ռաստոռոպովի և Ս.Ն. Տաբակովայի կարծիքը, որի համաձայն՝ հոգեկան բռնության օբյեկտ է անձի հոգեկանը⁶: Ասվածն առավել ակնհայտ է երևում այն ժամանակ, երբ ինչպես շատ հեղինակներ, բռնության սպառնալիքը դիտում ենք որպես հոգեկան բռնություն: Բացի այդ, ինչպես նշվեց, օրենսդիրը նախատեսում է առողջության համար անվտանգ բռնության տեսակը: Ընդ որում, ինչպես վկայում են ՀՀ քր. օր-ի մարդու առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունները նախատեսող հոդվածները, օրենսդիրը, կիրառելով «առողջություն» հասկացությունը, նկատի ունի անձի ինչպես ֆիզիկական, այնպես

էլ հոգեկան առողջությունը: Մասնավորապես՝ ՀՀ քր. օր-ի 112-րդ հոդվածում սահմանվում է «անձի առողջությանը հասցված ծանր վնասի» հասկացությունը, որում հոգեկան հիվանդությունը ևս ներկայացվում է որպես առողջությանը պատճառված վնաս: «Հոգեկան հիվանդությունը կարող է լինել ինչպես ֆիզիկական վնասվածքի, այնպես էլ տարբեր թունաքիմիկատներ կիրառելու կամ հոգեկան ցնցման հետևանք, ընդ որում, օրենսդիրը նկատի ունի հոգեկան հիվանդության ցանկացած տեսակ»⁷: Հետևաբար, ՀՀ քր. օր-ում հոգեկան բռնությունը ևս նախատեսված է, ինչը հնարավոր է պարզել օրենսգրքի հոդվածների ու քրեական իրավունքի տեսության հավաքական վերլուծության արդյունքում:

Բռնության օբյեկտիվ կողմի վերաբերյալ տեսական գրականության մեջ առկա են տարբեր մեկնաբանություններ: Ընդ որում, այդ տարակարծիքությունն արտահայտվում է նաև բռնության սահմանումներում: Այսպես՝ Ռ.Դ. Շարապովի կարծիքով բռնությունը «դիտավորյալ ուրիշին հակաիրավականորեն ֆիզիկական վնաս հասցնելն է՝ առանց նրա կամքը հաշվի առնելու կամ նրա կամքին հակառակ», իսկ տեսական մակարդակում հեղինակը ֆիզիկական բռնությունը ներկայացնում է որպես «էներգետիկ ազդեցություն (մեխանիկական, ֆիզիկական, քիմիական, կենսաբանական)»⁸: Ֆ.Մ. Ջավադովը բռնությունը ներկայացնում է որպես «հանրորեն վտանգավոր, հակաիրավական, դիտավորյալ ազդեցություն մարդու օրգանիզմի նկատմամբ՝ իրականացված նրա կամքին հակա-

ռակ և ուղղված նրա կյանքին կամ առողջությանը վնաս հասցնելուն»⁹: Լ.Վ. Մերդյուկի կարծիքով բռնությունը «այլ անձանց կողմից արտաքին, դիտավորյալ և հակաօրինական ազդեցություն է մարդու (կամ մարդկանց խմբի) նկատմամբ, որն իրականացվում է նրա կամքին հակառակ կամ առանց նրա կամքը հաշվի առնելու, և որն ընդունակ է նրան հասցնել օրգանական, ֆիզիկական կամ հոգեկան վնասվածք և սահմանափակել նրա կամահայտնության կամ գործողությունների ազատությունը»¹⁰: Վ.Վ. Իվանովայի կարծիքով բռնությունը «հանրորեն վտանգավոր, հակաիրավական ֆիզիկական կամ հոգեբանական ազդեցություն է ուրիշի նկատմամբ, որն իրականացվում է նրա կամքին հակառակ կամ առանց նրա կամքը հաշվի առնելու, և որը կիրառման պահին վտանգ է ներկայացնում նրա կյանքի կամ առողջության համար, հանդիսանում է ազատությունից զրկում, որը կարող է առողջությանը պատճառել տարբեր աստիճանի ծանրության վնաս կամ մահ»¹¹: Ա. Բ. Բարիխինի կարծիքով. «Բռնությունը ռուսական իրավունքում մի անձի կողմից մեկ այլ անձի նկատմամբ ֆիզիկական կամ հոգեկան ազդեցություն է, որը խախտում է ՌԴ Սահմանադրությամբ երաշխավորված քաղաքացիների՝ անձնական անձեռնմխելիության (հոգևոր և ֆիզիկական իմաստով) իրավունքը»¹²:

Կարծում ենք՝ բռնության օբյեկտիվ կողմում անհրաժեշտ է առանձնացնել հետևյալ հատկանիշները՝ 1. բռնության հակաիրավականությունը և դրա կիրառման իրական սպառնալիքը, 2. հանցագործության նպատա-

Քրեական իրավունք

կին ծառայելը, 3. ֆիզիկական կամ հոգեկան ազդեցությունը, 4. գործողությամբ դրսևորվելը: Իսկ բռնության սուբյեկտիվ կողմում անհրաժեշտ է առանձնացնել այս հատկանիշները՝ 1. դիտավորությունը, 2. ուրիշի կամքին հակառակ կամ ուրիշի կամքն առանց հաշվի առնելու գործելը:

Հակաիրավականությունը շատ կարևոր չափանիշ է բռնությունն այլ գործողություններից սահմանազատելու համար: Բոլոր դեպքերում բռնությունը պետք է խախտի անձի որևիցե իրավունքը կամ առկա լինի (բռնության ենթարկվող անձի համար) իրական սպառնալիք մնան խախտման համար: Ամենաթեթև ձևով դա դրսևորվում է ուրիշի անձը և արժանապատվությունը նսեմացնելու մեջ, երբ խախտվում է անձի՝ ՀՀ Սահմանադրության 14-րդ հոդվածով երաշխավորված արժանապատվության իրավունքը: Բռնության հակաիրավականությունը պետք չէ շփոթել հանրորեն վտանգավորության հետ: Իրականում, եթե բռնությունը լինի միայն հանրորեն վտանգավոր գործողություն, ապա այն կսահմանափակվի ՀՀ քր. օր-ով նախատեսված հանցագործություններով, քանի որ հանրորեն վտանգավորությունը հանցագործության հատկանիշ է, այն հատկանիշներից մեկը, որով հանցանքը տարբերվում է հակաիրավական այլ արարքներից: Ընդ որում, այն կարտահայտվի կոնկրետ՝ գործողությամբ դրսևորված հանցակազմով: Սակայն բռնությունը շատ ավելի լայն հասկացություն է, քան հանցագործությունը գործողության իրավական կարգավորման տեսանկյունից: Այսինքն, թեև բռնությունը կարող է դրսևորվել միայն գործողու-

թյամբ, սակայն այն կարող է լինել ինչպես առանձին վերցված հանցանք (օրինակ՝ գործողությամբ դրսևորված հասարակ սպանությունը՝ ՀՀ քր. օր-ի 104-րդ հոդվածի 1-ին մաս), այնպես էլ այլ հակաիրավական գործողություն (օրինակ՝ անձի արժանապատվության իրավունքի խախտումը, որում բացակայում են ՀՀ քր. օր-ով նախատեսված համապատասխան հանցակազմի հատկանիշները) կամ նշված երկուսի կիրառման իրական սպառնալիք (վերաբերում է միայն հոգեկան ազդեցությանը):

Բացի այդ, բռնության հակաիրավականությունը և դրա կիրառման իրական սպառնալիքը, ինչպես նաև բռնության՝ հանցագործության նպատակին ծառայելը նաև շատ կարևոր չափանիշներ են, այսպես կոչված, «արդարացված» և «անարդար», «չարդարացված» բռնության տեսակները սահմանազատելու համար: Նման սահմանազատումը դուրս է գալիս քրեաիրավական կարգավորման շրջանակից: ՀՀ քր. օր-ի իմաստով հենց անարդար գործողությունը կարող է դիտվել որպես բռնություն: Խնդիրն այն է, որ ողջ քրեական օրենսդրությունն ուղղված է ուրիշի կամքին հակառակ կամ առանց նրա կամքը հաշվի առնելու նրա նկատմամբ այնպիսի գործողություն կիրառելուն, որն իր հատկանիշներով հանդիսանում է բռնություն: Մասնավորապես՝ այդ նպատակին են ծառայում ազատագրվումը, կալանքը՝ որպես քրեական պատիժ և որպես խափանման միջոց, ցմահ ազատագրվումը: Սակայն այս ամենը չի կարող դիտվել որպես բռնություն, քանի որ դրանցով չեն խախտվում ուրիշի իրավունքները, ընդ որում դա չի ծա-

Քրեական իրավունք

ռալում հանցագործություն կատարելու նպատակին: Այլ է հարցը, երբ տեղի է ունենում դատավարական սխալ, որն արդեն կարող է դիտվել որպես կոնկրետ անձի (անձանց) կողմից ուրիշի նկատմամբ կիրառված բռնություն, եթե այն ծառայել է կոնկրետ հանցագործության նպատակին: Բացի այդ, գործնականում հնարավոր են շատ դեպքեր, երբ անձը կիրառում է բռնի գործողություն և դա չի կատարում կոնկրետ հանցանքի համար (օրինակ՝ հայրական ծեծը երեխայի նկատմամբ, կամ անհրաժեշտ պաշտպանությունը, որը արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանք է):

Հանցագործության նպատակին ծառայելը՝ որպես բռնության չափանիշ բխում է նրանից, որ բռնությունը, ինչպես վերը նշվեց, արարքի դրսևորման եղանակ է: Այսինքն՝ ի վերջո, անձի դիտավորությունը որոշակի արարք կատարելն է, որը նա կատարում է բռնությամբ, իսկ տվյալ պարագայում գործ ունենք հանցագործության՝ որպես արարքի հետ, քանի որ նշանակություն է տրվում բռնության քրեաիրավական հատկանիշներին:

Ուրիշի կամքին հակառակ կամ առանց ուրիշի կամքը հաշվի առնելու գործելը ևս շատ կարևոր չափանիշ է բռնությունն այլ գործողություններից սահմանազատելու համար: Մասնավորապես՝ օրինակ կարող են ծառայել մագոխիստական բնույթի գործողությունները. անձը կիրառում է բռնի գործողություններ ուրիշի նկատմամբ, սակայն վերջինիս կամքով: Նման դեպքերը չեն կարող դիտվել որպես բռնություն ՀՀ քր. օր-ի տեսանկյունից: Այն դեպքում, եթե գոր-

ծում է բռնության այնպիսի հատկանիշ, ինչպիսին է հանցագործության նպատակին ծառայելը, նման արարքները կարող են որակվել որպես առանձնակի դատաբանությամբ կատարված, բայց ոչ մի դեպքում բռնությամբ կատարված: Այսինքն, եթե, օրինակ, անձը ուրիշի առողջությանը դիտավորությամբ ծանր վնաս է պատճառում, սակայն վերջինիս ցանկությամբ, ապա դա չի կարող դիտվել բռնություն, թեև կարող է որակվել որպես դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառել՝ ՀՀ քր. օր-ի 112-րդ հոդվածով, կամ, օրինակ, եթե անձն ուրիշին սպանում է նրա ցանկությամբ (էֆթանագիա), ապա դա ևս շատ երկրներում դիտվում է որպես հանցանք:

Պետք է ավելացնել նաև, որ բռնությունն անմիջականորեն կարող է ուղղված լինել ինչպես մարդու, այնպես էլ առարկայի նկատմամբ: Վերջինս հնարավոր է հոգեկան բռնության ժամանակ և վերաբերում է այն դեպքերին, երբ անձը ոչնչացնում է ուրիշի գույքը նրա հոգեկանի վրա ազդելու նպատակով (իհարկե, եթե դա ծառայում է կոնկրետ հանցագործության կատարմանը), կամ երբ անձը ոչնչացնում կամ վնասում է հասարակական գույքը: Վերջին դեպքում բռնությունն ուղղված է ոչ թե կոնկրետ մեկ անձի դեմ և ազդում է ոչ թե կոնկրետ մեկ անձի հոգեկանի վրա, այլ ուղղված է հասարակության բոլոր անդամների դեմ՝ ազդելով յուրաքանչյուրի հոգեկանի վրա, և պարսպանք առաջացնելով ցանկացածի մոտ, քանի որ վնաս է պատճառում ընդհանուր բարիքներին և արժեքներին: Մասնավորապես՝ «հասարակական կարգի դեմ ուղղված հանցա-

Քրեական իրավունք

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

48

գործությունները ոտնձգում են մեր հասարակությունում մարդկանց միջև գոյություն ունեցող փոխադարձ հարգանքի, պատվի, արժանապատվության, ազատության, անձնական անձեռնմխելիության և այլ արժեքների պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերությունների դեմ»¹³: Բանն այն է, որ տվյալ պարագայում բռնություն կիրառողի մոտ առկա է կամքը՝ կատարել բռնի գործողություններ ոչ թե կոնկրետ մեկի, այլ բոլորի կամքին հակառակ կամ առանց նրանց կամքը հաշվի առնելու: Ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ, օրինակ, ՀՀ քր. օր-ի՝ խուլիգանությունը նախատեսող 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասում արարքի օբյեկտիվ կողմի հատկանիշ է նախատեսվում **անձի** նկատմամբ գործադրվող բռնությունը կամ դա գործադրելու սպառնալիքը, կամ ուրիշի գույքը ոչնչացնելը կամ վնասելը: Այսինքն՝ օրենսդիրը, նախատեսելով անձի նկատմամբ կիրառվող բռնության տեսակը, չի բացառում նաև այն դեպքը, երբ բռնությունը կարող է ուղղված լինել ոչ թե մեկ անձի, այլ բոլորի դեմ: Պետք է նշել նաև, որ այն դեպքերում, երբ բռնությունն ուղղված է անմիջականորեն առարկայի նկատմամբ, օրենսդիրը կիրառում է գույքը ոչնչացնել կամ վնասել արտահայտությունը:

Ամփոփելով վերը նշվածը՝ կարելի է հետևություն անել, որ բռնությունը ՀՀ քր. օր-ում արտահայտվում է այն հոդվածներում, որտեղ խոսվում է բռնությամբ զուգորդված հանցագործությունների մասին: Մասնավորապես՝ խոսքն ինչպես Ընդհանուր մասի այն հոդվածների մասին է, որտեղ

խոսվում է, առհասարակ, հանցագործության մասին, քանի որ հանցագործությունը կարող է դրսևորվել նաև բռնությամբ, այնպես էլ՝ Հատուկ մասի կոնկրետ հոդվածների մասին է, որտեղ բռնությունը այս կամ այն հանցագործության հատկանիշ է: Այսպես՝ օրինակ կարող են ծառայել Ընդհանուր մասի 33-րդ («Ավարտված և չավարտված հանցագործություններ»), 34-րդ («Հանցափորձը»), 35-րդ («Հանցագործության նախապատրաստությունը»), 36-րդ («Հանցագործությունից կամովին հրաժարումը»), 37-րդ («Հանցակցության հասկացությունը»): Բացի այդ, Ընդհանուր մասում բռնությունը ներկայացվում է որպես ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական գործոն մարդու վարքագծում: Մասնավորապես՝ ՀՀ քր. օր-ի 42-րդ («Անհրաժեշտ պաշտպանություն»), 43-րդ («Հանցանք կատարած անձանց բռնելիս վնաս պատճառելը»), 44-րդ («Ծայրահեղ անհրաժեշտությունը»), 45-րդ («Ֆիզիկական կամ հոգեկան հարկադրանքը») և 47-րդ («Հրաման կամ կարգադրություն կատարելը») հոդվածներում բռնությանը տրվում է դրական նշանակություն և արարքի հանցավորությունը յուրաքանչյուր հոդվածով նախատեսված դեպքում բացառվում է: Միևնույն ժամանակ հիմնավորված ռիսկի համար օրենսդիրը նախատեսում է այլ կարգավորում, որի համաձայն՝ ռիսկը հիմնավորված չի համարվում, եթե դա ակնհայտորեն զուգորդված է եղել երրորդ անձանց զոհվելու վտանգով (ՀՀ քր. օր-ի 46-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Դիշտ է, բռնությունը կարող է նաև զուգորդված չլինել երրորդ անձանց զոհվելու վտանգով, այսինքն՝ լինել կյանքի

կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր (օրինակ՝ ՀՀ քր. օր-ի 131-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործությունը): Հետևաբար Ընդհանուր մասի 46-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքում բռնության դրական նշանակությունը կիրառելի է մասամբ: Նույն կերպ, մասնակի կիրառություն է առկա 47-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքի ժամանակ, քանի որ ակնհայտ անօրինական հրամանով կամ կարգադրությամբ դիտավորյալ հանցանք (գործողություն) կատարած անձը պատասխանատվություն է կրում ընդհանուր հիմունքներով: Բացի այդ, բռնությունն իր արտահայտությունն է գտնում ինչպես պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող (Ընդհանուր մասի 62-րդ հոդված), այնպես էլ ծանրացնող (Ընդհանուր մասի 63-րդ հոդված) հանգամանքները նախատեսող հոդվածներում: Հետաքրքիր է, որ տվյալ հոդվածներում օրենսդիրը, մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքները սահմանելիս, ուղղակիորեն չի օգտագործում բռնություն բառը: Բանն այն է, որ եթե նշված հանգամանքներից որևէ մեկը ՀՀ քր. օր-ի Հատուկ մասի որևիցե հոդվածով նախատեսված է որպես հանցագործության հատկանիշ, ապա այն չի կարող հաշվի առնվել որպես պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող կամ մեղմացնող հանգամանք (ՀՀ քր. օր-ի 62-րդ հոդվածի 3-րդ մաս և 63-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Իսկ բռնությունը, ինչպես նշվեց, Հատուկ մասում արտահայտվում է որպես կոնկրետ հանցագործության հատկանիշ: Ընդ որում, Հատուկ մասում առկա են հոդվածներ, որտեղ բռնությունն ուղղակիորեն նախատես-

վում է, և առկա են նաև հոդվածներ, որտեղ բռնությունն բառը չի օգտագործվում, սակայն դիտարկվում է որպես սուբստանտիվությունից պարզ է դառնում, որ բռնությունը հանդիսանում է տվյալ հանցագործության հատկանիշ (օրինակ՝ ՀՀ քր. օր-ի 113-րդ հոդվածը՝ «Դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելը»): Հատուկ մասում առկա են նաև հոդվածներ, որտեղ բռնությունը նախատեսված է որպես ծանրացուցիչ հանգամանք (օրինակ՝ ՀՀ քր. օր-ի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 269-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3) կետը և 3-րդ մասի 3-րդ կետը, 272-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը և այլն): Հատուկ մասի սուբստանտիվությունից պարզ է դառնում նաև, որ բռնությունը, լինելով հանցագործության դրսևորման եղանակ, դրսևորվում է տարբեր հարթություններում՝ ա) *անհատական* (երբ անձի դիտավորության մեջ է մտնում վնաս պատճառել մեկ անձի կամ անձանց ֆիզիկական բարիքներին կամ հոգեկանին), բ) *հասարակական, պետական* (երբ անձի դիտավորության մեջ է մտնում մեկ անձի կամ անձանց ֆիզիկական բարիքներին կամ հոգեկանին վնաս պատճառելու միջոցով ոտնձգել հասարակության ընդհանուր բարիքներին, օրինակ՝ պետական իշխանությունը յուրացնելը՝ ՀՀ քր. օր-ի 300-րդ հոդված), գ) *միջազգային* (երբ անձի դիտավորության մեջ է մտնում մեկ անձի կամ անձանց ֆիզիկական բարիքներին կամ հոգեկանին վնաս պատճառելու միջոցով ոտնձգել միջազգային ընդհանուր բարիքներին, օրինակ՝ ցեղասպանությունը՝ ՀՀ քր. օր-ի 393-րդ հոդված):

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ պետք է նշել, որ քննչական և դատական

Քրեական իրավունք

պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ բռնության օրենսդրական սահմանման բացակայությունը հաճախակի շփոթություն է առաջացնում գործնականում: Այդ առումով առաջարկում ենք ՀՀ քր. օր-ի Հատուկ մասում՝ սպանությունը նախատեսող 104-րդ հոդվածում նախատեսել 3-րդ մաս, որով կսահմանվի բռնության հասկացությունը հետևյալ կերպ. «3. Սույն օրենսգրքի իմաստով բռնություն է հանդիսանում դիտավորությամբ, ուրիշի կամքին հակառակ կամ առանց ուրիշի կամքը հաշվի առնելու կատարվող հակահրավական գործողությունը կամ դրա կատարման իրական սպառնալիքը, որը ծառայում է հանցագործություն կատարելու նպատակին: Բռնությունը կարող է լինել ֆիզիկական և ուղղված լինել անձի ֆիզիոլոգիական ամբողջականության կամ ֆիզիկական ազատության դեմ: Բռնությունը կարող է լինել հոգեկան և ուղղված լինել անձի հո-

գեկանի դեմ»:

Կարծում ենք, որ տվյալ սահմանումը չի հակասում ՀՀ քր. օր-ում առկա ընդհանուր տրամաբանությանը և լիովին արտահայտում է բռնության էական ու քրեահրավական նշանակություն ունեցող հատկանիշները: Ընդ որում, սահմանման մեջ ներառված չէ բռնության հետևանքը՝ ֆիզիկական կամ հոգեկան վնասը, մահը կամ ֆիզիկական ազատության սահմանափակումը: Բանն այն է, որ դրա նախատեսումը կարող է դժվարություններ առաջացնել գործնականում: Մասնավորապես՝ շատ դժվար կլինի հոգեկան վնասի առկայության ապացուցումը: Այդ պատճառով առավել ճիշտ է բռնության հետևանքի նախատեսումը թողնել կոնկրետ հանցագործության օբյեկտիվ կողմի կարգավորման հարթությունում, քանի որ, ինչպես նշվեց, բռնությունն ընդամենը հանցագործության դրսևորման եղանակ է:

* ՀՀ քր. օր-ից մեջբերումներում շեղագրումը՝ հեղինակի կողմից:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Шаранов Р.Д.* Физическое насилие в уголовном праве: Монография. - СПб: Изд-во «Юридический Центр-Пресс», 2001.
2. *Сердюк Л. В.* Психическое насилие как предмет уголовно-правовой оценки следователем. М., 1999.
3. *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка: В 2 т. Т. 2. М., 1994, с. 1218.
4. *Աղայան Է. Բ.* Արդի հայերենի բացատրական բառարան: 1-ին հատ.՝ «Ա-Չ»: «Հայաստան» հրատ.: Երևան, 1976, էջ 205:
5. Там же, с. 168.
6. *Расторопов С.В., Табакова С.Н.* // Закон и право. №12, 2004, с. 36
8. Там же, с. 291.
9. *Джавадов Ф.М.* Квалификация

насильственных преступлений, совершенных с применением оружия: Автореф: Дис... канд. юрид. наук. М., 1985, с. 11.

10. *Сердюк Л.В.* Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование. М., Изд-во «Юрлитинформ», 2002, с. 22.
11. *Иванова В.В.* Преступное насилие: Учебное пособие для вузов. М., ЮИ МВД РФ, Книжный мир, 2002, с. 16.
12. *Барихин А.Б.* Большой юридический энциклопедический словарь. М., Книжный мир, 2005, с. 346.
13. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս. - Երևանի պետ. համալս. - Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2004, էջ 577:

Հայկ ԱՐԱՄՅԱՆ

Արաբկիր վարչական շրջանի իրավաբանական բաժնի
գլխավոր մասնագետ

**ՊԱՏՎԻ, ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅԱՆ,
ԳՈՐԾԱՐԱՐ ՀԱՄԲԱՎԻ
ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՄԻ ՇԱՐՔ ՀԱՐՉԵՐ**

Ժամանակակից աշխարհում մարդու իրավունքների պաշտպանությունը դառնում է հասարակական զարգացման հիմնաքարերից մեկը: Իրական պաշտպանությունն անհնար է պատկերացնել առանց մարդու իրավունքների, այդ թվում՝ պատվի, արժանապատվության, գործարար համբավի պաշտպանության: Մենք չենք կարող ունենալ քաղաքակիրթ հասարակություն այնքան ժամանակ, քանի դեռ հստակ երաշխիքներ չկան մարդու իրավունքների պաշտպանության համար: Մարդու և հասարակության միջև առաջացող սոցիալական հարաբերություններն իրենցից մեծ կարևորություն են ներկայացնում, այդ իսկ պատճառով ենթակա են պաշտպանության պետության կողմից: Իրավական պետությունում մարդու պատվի և արժանապատվության պաշտպանությունը ձեռք է բերում հատուկ կարևորություն: Անձի արժանապատվությունը պաշտպանվում է պետության կողմից: Քաղաքական և քաղաքացիական իրավունքների միջազգային պակտի տասնհինգերորդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր մարդ իրավունք ունի անվերապահորեն արտահայտել սեփական կարծիքը, որն իր մեջ ներառում է ազա-

տորեն փնտրել, ստանալ տեղեկատվություն անկախ պետական սահմաններից և ինֆորմացիայի տարածման եղանակներից, լինի դա գրավոր, բանավոր, թե էլեկտրոնային տարբերակով: Սակայն այդ նույն պակտում հաջորդիվ մատնանշվում է այն հոդվածը, որտեղ, մասնավորապես, նշված է, որ անձի վերոնշյալ իրավունքներից օգտվելը ենթադրում է հատուկ պարտականություններ և հատուկ պատասխանատվություն: Այն կարող է ուղեկցվել համապատասխան սահմանափակումներով, որոնք սահմանվում են օրենսդրությամբ: Այդ սահմանափակումների թվին են պատկանում այլ անձանց պատվի և արժանապատվության նկատմամբ հարգանք ցուցաբերելը, պետության անվտանգության, հասարակական կարգի պահպանումը:

Պատիվը հասարակության կողմից անձին կամ կազմակերպությանը տրված սոցիալական գնահատականն է: Արժանապատվությունն անձի սեփական բարոյական, գործառնական և այլ որակների ինքնագնահատումն է: Այդպիսով պատիվը կարծես թե յուրատեսակ չափանիշ է դառնում անձի կամ կազմակերպության արժանապատվության համար: Գործարարական համբավը հասարակական կար-

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ 2009 12 (126)

ՊԱՏՎԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քրեական իրավունք

ծիքն է անձի գործարարական որակների մասին: Այն հարաբերությունները, որոնք կազմում են քաղաքացու պատվի և արժանապատվության ոլորտը, ավելի լայն են, քան ասենք՝ իրավաբանական անձանց վերաբերյալ համանման հարաբերությունների ամբողջությունը: Այսպես՝ գոյություն ունեն այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են մարդկային, ազգային, գործարարական, կնոջ կամ տղամարդու արժանապատվություն: Կենտրոնական դիրքը այդ հասկացությունների շարքում զբաղեցնում է մարդկային արժանապատվության գաղափարը, որը հանդես է գալիս որպես բարձրագույն արժեք: Այդ գաղափարի իրագործումը կնշանակի հումանիստական հիմքերի հաստատում: Հարգել, երաշխավորել և պաշտպանել մարդկային արժանապատվությունը նշանակում է հարգել և պաշտպանել մարդկային բնական իրավունքները: Քաղաքացին կամ կազմակերպությունն իրավունք ունի դատական կարգով պահանջել իր պատիվը, արժանապատվությունը և գործարար համբավը արատավորող տեղեկությունների հերքում, եթե չի ապացուցվում նմանատիպ տեղեկությունների իրականությանը համապատասխանելու փաստը: Այսպիսով՝ անձի նման իրավունքը կարելի է բնութագրել որպես պահանջ՝ անձի մասին կազմելու կարծիք միայն հավաստի տվյալների հիման վրա և որ հասարակության կարծիքը համապատասխանի տվյալ սուբյեկտի կողմից դրսևորված վարքագծին: Չրպարտությունը ընդունելով որպես բացասական երևույթ՝ քաղաքական, հասարակական գործիչներն իրենց տեսակետներն են արտահայտել վերջինիս նկատմամբ. այսպես՝ Ֆիլ-

դինգը զրպարտանքը համարում էր ավելի վտանգավոր զենք, քան սուրը, քանի որ ի տարբերություն զրպարտանքի՝ սրի հասցրած հարվածները բուժելի են, Փեյնը նշում էր, որ զրպարտանքն արատ է, որը գոյություն ունի այնքան ժամանակ, քանի դեռ մարդկությունն օգտագործում է այն, հակառակ դեպքում, եթե հասարակությունը դադարի այն օգտագործել, ապա նմանատիպ երևույթները պարզապես կվերանան, Տասսոն նշում էր, որ զրպարտիչը, եթե նույնիսկ գովում է անձին, ապա դա անում է զրպարտելով:

Պատվի և արժանապատվության պաշտպանությունն իրականացվում է իրավունքի տարբեր ճյուղերի կողմից, մասնավորապես, քաղաքացիական և քրեական իրավունքի: Ինչպիսի՞ տարբերություններ կան պատվի և արժանապատվության քրեաիրավական պաշտպանության և քաղաքացիաիրավական պաշտպանության միջև: Քաղաքացիաիրավական պաշտպանության իրավունքից օգտվելը կախված չէ արատավորող տեղեկություններ տարածող անձի մեղքից: Քրեական օրենսդրությամբ նմանատիպ գործերով պատասխանատվության ենթարկվում են մասնավոր մեղադրանքների դեպքերում, իսկ քաղաքացիական օրենսդրությամբ՝ համապատասխան հայց դատարան ներկայացվելու դեպքում: Քրեական գործ կարող է հարուցվել միայն քաղաքացիների նկատմամբ: Քաղաքացիական օրենսդրությունը, ի տարբերություն քրեականի, հնարավորություն է ընձեռում նաև իրավաբանական անձանց օգտվելու պատվի, արժանապատվության պաշտպանության իրավունքից, մինչդեռ քրեական օրենսդրությունում

Քրեական իրավունք

դա բացակայում է:

Միջազգային տերմինաբանության մեջ գոյություն ունի այնպիսի հասկացություն, ինչպիսին դեֆամացիան է: Այն իրենից ներկայացնում է 2000 թվականի հուլիսին Լոնդոնում ընդունված միջազգային ստանդարտների մի համակարգ, որն իր մեջ ներառում է այն հիմնական չափորոշիչները, որոնց հիման վրա առաջանում է քրեական պատասխանատվությունը: Անհրաժեշտ է նշել, որ դեֆամացիայի և զրպարտության տարբերությունն այն է, որ վերջինս, ի տարբերություն զրպարտության, կարող է պարունակել տեղեկություններ, որոնք համապատասխանում են իրականությանը:

Քանի որ պատվի, արժանապատվության քրեաիրավական պաշտպանությունը, ի տարբերություն իրավունքի այլ ճյուղերի կողմից իրականացվող պաշտպանության, առավել տարածված երևույթ է, անհրաժեշտություն է առաջանում համապատասխանեցնել տվյալ երկրի քրեաիրավական օրենսդրությունը համընդհանուր ճանաչում ստացած չափանիշներին: Միջազգային պարկտիկայում նմանատիպ չափանիշ է համարվում այն, որ ոչ ոք չի կարող դատապարտվել ուրիշի պատվի, արժանապատվության նվաստացման համար, քանի դեռ այն կողմը, որն իրեն համարում է տուժող, չի ներկայացնում նման հանցակազմի առկայության համար անհրաժեշտ փաստերը: Չի կարելի անձին ենթարկել քրեական պատասխանատվության, եթե չի պարզվում, որ պատիվը, արժանապատվությունն արատավորող տեղեկությունները կեղծ են կամ անձը միանշանակ վստահություն չի ունեցել իր կողմից տարածվող տեղեկությունների իսկության վերաբերյալ:

Յուրաքանչյուր մարդ ունի պատվի և արժանապատվության իրավունք, անկախ այն հանգամանքից՝ արդյոք վերջինս կարող է իրականացնել տվյալ իրավունքը, թե ոչ: Այդպիսով, պատվի, արժանապատվության պաշտպանության իրավունքից պետք է օգտվեն բոլորը, այդ թվում նաև անգործունակները: Չրպարտության և վիրավորանքի գոհ կարող են դառնալ նաև մահացածները: Այս դեպքում ևս պետք է պաշտպանվի նրանց իրավունքները, քանի որ դա ոչ այնքան մահացածի իրավունքների պաշտպանությունն է, նմանատիպ ոտնձգություններից, որքան վերջինիս մտերիմների բարոյահոգեբանական արժեքների պահպանումը: Մեր ժամանակներում, երբ հասարակության մեջ տեղի է ունենում բարոյական արժեքների թերագնահատում, երբեմն իրենից դժվարություն է ներկայացնում այն հարցը, թե տարածվող տեղեկությունները համարվում են արդյոք արատավորող, թե ոչ: Տեղեկությունների արատավորող համարվելու փաստը պետք է որոշվի ոչ այնքան միասնական բարոյականության տեսակետից, ինչն այդքան էլ հեշտ գործ չէ բազմակարծության պայմաններում, որքան կոնկրետ իրավիճակի, կոնկրետ անձի կարգավիճակի և հասարակության մեջ նրա ունեցած դերից ելնելով: Այսինքն՝ զրպարտողը կարող է նաև տարածել այնպիսի տեղեկություններ, որոնք, ընդհանուր առմամբ վերցված, արատավորող համարվել չեն կարող, սակայն տվյալ անձի հատկանիշներից կախված կարող են համարվել այդպիսին: Օրինակ՝ անձը կարող է որևէ անձի մասին ասել, որ նա անփույթ է իր աշխատանքային գործունեության մեջ, սակայն վերջինս իր աշխատանքի վայրում դրսևորել է այն-

Քրեական իրավունք

պիսի վարքագիծ, որ նման տեղեկությունը կոնկրետ իր համար կարող է համարվել արատավորող:

ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսվում է զրպարտության հանցակազմը: Մասնավորապես՝ 135-րդ հոդվածն այդ արարքի համար նախատեսում է տուգանք՝ նվազագույն աշխատավարձի հարյուրապատիկից մինչև հինգհարյուրապատիկի չափով և միայն երկրորդ մասով տուգանքի հետ միասին, որպես այլընտրանք նախատեսվում է ազատազրկում առավելագույնը մինչև մեկ տարի ժամկետով: Մեր կարծիքով անհրաժեշտ է, որ և՛ առաջին, և՛ երկրորդ մասով պատիժը նախատեսվի միայն ազատազրկման ձևով (հիարկե, հաշվի առնելով կրկին անգամ կատարվելու փաստը՝ համապատասխանաբար ավելացնելով պատժի չափը): Ինչո՞վ է պայմանավորված մեր նման դիրքորոշումը, այստեղ պետք է ուշադրություն դարձնել այնպիսի հանգամանքներին, ինչպիսին է մարդկային արժեքները՝ պատիվը, բարի համբավը, արժանապատվությունը: Մարդը, իր կյանքի ընթացքում ինտեգրվելով հասարակության մեջ, համակերպվելով համապատասխան սոցիալական միջավայրին, աստիճանաբար ձեռք է բերում որոշակի սոցիալական կարգավիճակ: Այս պարագայում անձի հասցեին արատավորող տեղեկություններ տարածելով՝ հասարակության մեջ, կարծես թե, փլուզվում է տվյալ անձի մասին ստեղծված պատկերացումների համակարգը, ինչը կարող է զգալի վնաս պատճառել նրան:

Այս հարցի շուրջ խոսելիս կարևոր է մատնանշել ՁԼՄ-ների դերակատարության մասին, քանի որ նման տեղեկությունները հիմնականում տարած-

վում են վերջիններիս միջոցով: Չանգվածային լրատվության ոլորտում ծագող հարաբերությունները կարգավորվում են Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքով: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի տասնիններորդ հոդվածի երկրորդ մասի համաձայն, եթե քաղաքացու պատիվը, արժանապատվությունը և գործարար համբավն արատավորող տեղեկությունները տարածվել են զանգվածային լրատվության միջոցներով, ապա դրանք պետք է հերքվեն զանգվածային լրատվության միջոցներով: Անձն իրավունք ունի լրատվական գործունեություն իրականացնողից պահանջել հերքելու իր իրավունքները խախտող փաստացի անճշտությունները, որոնք տեղ են գտել լրատվական գործունեություն իրականացնողի տարածած տեղեկատվության մեջ, եթե վերջինս չի ապացուցում, որ այդ փաստերը համապատասխանում են իրականությանը: Եթե լրատվական գործունեություն իրականացնողը հրաժարվում է տարածել հերքումը կամ պատասխանը, կամ խախտում է դրանք տարածելու սահմանված կարգն ու ժամկետը, ապա անձը, ում իրավունքները խախտվում են, իրավունք ունի օրենքով սահմանված կարգով դիմել դատարան՝ հերքումը տարածելու և իր պատասխանը հրապարակելու հայցով: «ՁԼՄ-ների մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն՝ լրատվական գործունեություն իրականացնողները և լրագրողները գործում են ազատորեն՝ իրավահավասարության, օրինականության, խոսքի (արտահայտվելու) ազատու-

Քրեական իրավունք

թյան և բազմակարծության սկզբունքների հիման վրա: Լրատվական գործունեություն իրականացնողները և լրագրողները պարտավոր չեն բացահայտել տեղեկատվության աղբյուրը, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի՝ տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտումը լրատվական գործունեություն իրականացնողին, ինչպես նաև լրագրողին կարող է պարտադրվել դատարանի որոշմամբ՝ քրեական գործի առիթով՝ ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության բացահայտման նպատակով, եթե հասարակության շահերի քրեաիրավական պաշտպանության անհրաժեշտությունն ավելի ծանրակշիռ է, քան տեղեկատվության աղբյուրը չբացահայտելու հասարակության շահագրգռվածությունը, և սպառված են հասարակական շահերի պաշտպանության մնացած բոլոր միջոցները: Թերևս անհրաժեշտ են համարում, որպեսզի ՉԼՄ-ների միջոցով տեղեկատվություն հաղորդելու դեպքում անպայման նշվի ինֆորմացիայի աղբյուրը, որպեսզի այն սուբյեկտը, ում վերաբերյալ հրապարակվել են տեղեկությունները հնարավորություն ունենա պաշտպանելու իր իրավունքները (խոսքը վերաբերում է դատարան հիմնավոր համապատասխան հայց ներկայացնելու և քրեական գործ հարուցելու վերաբերյալ դիմումին): Նշելով այս փաստը՝ մենք կարող ենք արգելքներ ստեղծել մնան ինֆորմացիա տարածողների համար, որոնք շատ հաճախ օգտվում են հենց այն հանգամանքից, որ «ՉԼՄ-ների մասին» օրենքում տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտումը թողնված է լրատվական միջոցի հայեցողությանը:

ՀՀ քրեական օրենսգիրքը չի նախատեսում պատասխանատվություն զրպարտության համար, որն ուղղված է իրավաբանական անձանց գործարար համբավի դեմ: Մինչդեռ կարևոր են համարում ուշադրություն դարձնել նաև այս հարցին: Արդի շուկայական հարաբերությունների պայմաններում հնարավոր է դեպք, երբ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվող իրավաբանական անձը, ենթարկվելով զրպարտության, կարող է կորցնել ոչ միայն գործարար շրջանակներում ունեցած բարձր վարկանիշը, այլև կրել վնասներ սպառողական շուկայում, ինչը կարող է հանգեցնել իրավաբանական անձի սնանկությանը: Կարելի է այս հանցակազմը ներառել տնտեսական հանցագործությունների շարքում:

Գլոբալ հարցերի լուծումը սերտորեն կապված է համամարդկային արժեքների պահպանման հետ: Պատվի և արժանապատվության հարցը եղել և դեռ շարունակում է հասարակության համար հանդիսանալ կենսական նշանակություն ունեցող հարցերից մեկը: Չնայած պետության և հասարակության միջև տեղի ունեցող բազմապիսի փոփոխություններին, որոնց հիմքում, սովորաբար, ընկած են քաղաքական, տնտեսական պատճառները մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների խնդիրը չի կորցնում իր արդիականությունը, որի համաձայն՝ իրեն իրավական, ժողովրդական համարող յուրաքանչյուր պետություն պետք է ունենա անձի պատվի, արժանապատվության իրավունքների պահպանումն ու իրականացումն ապահովող երաշխիքների գործուն համակարգ:

Ալեքսանդր ԱՂԱՅԱՆ

Երևանի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանի դատախազության դատախազ

ՂԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՂԱՏԱՐԱՆԻ ՊՐԱԿՏԻԿԱՆ

Արդարադատության մատչելիության և թափանցիկության գլխավոր նախապայմաններից մեկը դատարաններում գործերի քննության հրապարակայնության ապահովումն է:

Դատարաններում գործերի քննության հրապարակայնությունն ապահովում է հասարակության ներկայացուցիչների մասնակցությունն արդարադատության իրականացմանը: Հրապարակայնության էությունն այն է, որ դատական նիստին կարող են ազատ ներկա լինել օրենքով նախատեսված տարիքի հասած յուրաքանչյուր անձ, ինչպես նաև լրատվության միջոցների ներկայացուցիչներ: Դատական քննության հրապարակայնություն նշանակում է նաև դատավարության արդյունքների հրապարակումը զանգվածային լրատվության միջոցներով:

Արդարադատության ոլորտում հրապարակայնությունն ունի երկակի դեր: Նախ՝ այն ունի դաստիարակչական նշանակություն: Ներկա գտնվելով քրեական գործի քննությանը՝ հասարակության ներկայացուցիչների մոտ ձևավորվում է համոզմունք այն մասին, որ յուրաքանչյուր հանցագործություն բացահայտվում է, իսկ այն կատարող անձը միշտ ենթարկվում է պատասխանատվության ու արժանի պատժի: Հրապարակայնության պայ-

մաններում պատժի անխուսափելիության մասին պատկերացումները հանցագործություն կատարած անձին ստիպում են ձեռնապահ մնալ հետագայում հանցագործություն կատարելուց: Երկրորդ՝ արդարադատությունը հասարակության անդամների համար դառնում է մատչելի: Հասարակությունը, ներկա գտնվելով դատական նիստերին, գնահատական է տալիս երկրում քրեական գործերով արդարադատության իրականացման ձևին և մակարդակին: Այն հսկողության տակ է դնում ինչպես դատարանի, այնպես էլ դատավարության մյուս մասնակիցների գործողությունները:

Դատարանում գործի հրապարակային քննությունն ունի նաև հոգեբանական նշանակություն, քանի որ վկայի և մյուս հարցաքննվողների ցուցմունքներն ընկալվում են ոչ միայն դատարանի, դատավարության կողմերի, այլև ներկաների կողմից: Անմեղ անձի արդարացումը, ինչպես նաև մեղավորի դատապարտումը բարոյական և դաստիարակչական ուժեղ ազդեցություն է ունենում ներկաների վրա:

Դատական քննությունը նախագահող դատավորից է կախված այն հարցը, թե որքանով կապահովվի Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածում պարունակվող բոլոր երաշխիքների իրականացումը, այդ թվում՝ դատա-

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

կան քննության հրապարակայնությունը: Յուրաքանչյուր դատավոր պետք է դատական քննության սկզբում հիշի այս երաշխիքների պահպանությունն ապահովելու պատասխանատվության մասին և վերջում համոզվի, որ ինքն իրականացրել է այս պարտականությունները: Ստորև նշված են դատավորի պատասխանատվության որոշ յուրահատուկ օրինակներ:

Հատկապես քրեական գործերով դատավորը պետք է ապահովի մեղադրյալի պատշաճ ներկայացումը: Դատավորը պարտավոր է նաև պատշաճ կերպով ապահովել ոչ պատշաճ մեղադրյալներին: Դատավորը կարող է մերժել վարույթի իրականացումը, եթե գտնի, որ քրեական ներկայացուցչությունը պահանջվում է, բայց դա հնարավոր չէ:

Դատավորը պարտավոր է ապահովել կողմերի հավասարության սկզբունքի իրականացումը, որը նշանակում է, որ բոլոր մասնակիցները պետք է ունենան պատշաճ հնարավորություն իրենց գործը ներկայացնելու համար այնպիսի պայմաններում, որոնք նրանց համար հակառակ կողմի նկատմամբ չեն առաջացնում էական անբարենպաստ պայմաններ: *Կրկնաբար և այլոք ընդդեմ Չեխիայի Հանրապետության* գործով Դատարանը վճռել է, որ դատավարության կողմը պետք է հնարավորություն ունենա ծանոթանալու դատարան ներկայացված ապացույցներին, ինչպես նաև հնարավորություն ունենա կարծիք հայտնելու դրանց առկայության, բովանդակության և հավաստիության վերաբերյալ՝ պատշաճ ձևով և պատշաճ ժամանակահատվածում, անհրաժեշտության դեպքում՝ գրավոր և ժամանակին¹:

Հաջորդ հարցը վերաբերում է դատավորի պարտականությանը, երբ մեղադրանքի կողմը չի ներկայանում դատաքննությանը: Եթե դատավորը միայն ղեկավարվում է մեղադրական եզրակացության մեջ տեղ գտած փաստերով, դա չի դիտվում որպես կոնվենցիայի ուղղակի խախտում, բայց այն բավարար չէ և կարող է առաջացնել հետևյալ հիմնախնդիրները.

Օրինակ՝ արդյո՞ք պաշտպանությունը հնարավորություն ունեցել է ծանոթանալու եզրակացության բոլոր մասերին: Դատավորը պետք է համոզվի, որ մեղադրյալը մանրամասն տեղեկացված է իր դեմ առաջադրված մեղադրանքին: Դատավորը պաշտպանությանը պետք է տեղեկացնի նաև, թե ինչպիսի եզրակացության է ինքը հանգում մեղադրական եզրակացությունից²: Դա հատկապես տեղի է ունենում, երբ դրանք գլխավոր տեղ են զբաղեցնում որոշում կայացնելիս, որպեսզի հնարավոր լինի ապացուցելու այդ հետևությունների վրա հիմնված փաստարկները: Որպես օրինակ կարող է ծառայել *Պելլիսիերը և Սասին ընդդեմ Ֆրանսիայի* գործը³: Այս գործով դիմողները մեղադրվել էին կողոպուտ կատարելու մեջ: Քրեական դատարանին ներկայացված փաստարկը կապված էր այս մեղադրանքի հետ, և ըստ վերաքննիչ դատարան ներկայացված դատախազի վերաքննիչ բողոքի՝ դիմողները ոչ մի փուլում չէին մեղադրվել դատական մարմինների կողմից կողոպուտին օժանդակելու կամ հանցակցելու համար:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ դիմողները տեղյակ չեն եղել, որ վերաքննիչ դատարանը կարող էր վերադարձնել

Քրեական դատավարություն

հանցավոր կողոպտմանն օժանդակելու և հանցակցելու մասին դատավճիռը: Այնուհետև նշել է, որ հանցավոր կողոպտուին օժանդակելու և հանցակցելու մեղադրանքը հանցավոր կողոպտման մեղադրանքից տարբերվում էր ավելին, քան մասնակցության աստիճանն է, ինչպես առարկել է Կառավարությունը: Դատարանը վճռել է, որ վերաքննիչ դատարանն այն իրավունքն օգտագործելով, որով ինքն անխոսք ստիպված է եղել վերաորակելու փաստերը, որի համար իրավասու էր, պետք է տրամադրեր դիմողներին իրենց պաշտպանության իրավունքները գործնական և արդյունավետ ձևով և, հատկապես, ժամանակին իրականացնելու հնարավորություն:

Այդ պատճառով Դատարանը գտել է կոնվենցիայի հոդված 6(3)ա-ի և Բ-ի խախտում (մեղադրանքի մասին արագ տեղեկացվելու իրավունքը և պաշտպանությունը կազմակերպելու համար համապատասխան ժամանակ և հնարավորություններ ունենալու իրավունքը), ներառյալ 6(1) հոդվածով նախատեսված՝ արդարացի դատաքննության ընդհանուր իրավունքը:

Հաջորդ հարցն առաջանում է դատավորի պատասխանատվության հետ կապված, երբ մեղադրյալը ենթարկվում է վատ վերաբերմունքի մինչև դատավարությունն սկսվելը կալանքի տակ գտնվելու ընթացքում: Դատարանը նշել է, որ երբ անձը բողոքում է, որ ինքը ծայրահեղ վատ վերաբերմունքի է ենթարկվել ոստիկանության կամ պետության այլ ներկայացուցչի կողմից, 3-րդ հոդվածը, 1-ին հոդվածի հետ համատեղ, իրենց իրավասության շրջանակներում յուրաքանչյուրին կոնվենցիայով նախատեսված իրավունքներ և ազատություններ տրամադրելու՝

պետության ընդհանուր պարտականության հետ մեկտեղ, պահանջվում է արդյունավետ պաշտոնական քննություն: Քննությունը պետք է կարողանա հայտնաբերել պատասխանատու անձանց ու պատժել: Հակառակ դեպքում տանջանքների խիստ կարևոր արգելումը գործնականում արդյունավետ չէր լինի, և պետության ներկայացուցիչների համար հնարավոր կլիներ ոտնահարել նրանց իրավունքները՝ իրենց հսկողության սահմաններում փաստական անպատժելիությամբ⁴:

Դատավորը պարտավոր է անմեղության կանխավարկածն ապահովելու նպատակով անբարենպաստ լրատվական լուսաբանումից խուսափելու համար ընդունել համապատասխան որոշում: Այնուամենայնիվ, լրատվության միջոցներին լիովին հեռացնելու փոխարեն դատավորը պետք է պարզաբանի, թե նրանք ինչ կարող են լուսաբանել և ինչ չեն կարող:

Իրոք, գաղտնիք չէ, որ հրապարակային դատավարությունը և դրա լուսաբանումն այսօր օգնում են դատավորին վերակառուցելու իր վարքագիծը և վերացնելու նշված բացասական երևույթները: Իրավունքի փիլիսոփայության այս գաղափարներն են մասամբ ընկած «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի հիմքում. «Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները, կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքը, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային

դատաքննության իրավունք: Դատարանի որոշումը հայտարարվում է հրապարակավ, սակայն մամուլի ներկայացուցիչների և հանրության ներկայությունը կարող է չթույլատրվել ամբողջ դատաքննության կամ նրա մի մասի ընթացքում՝ ժողովրդավարական հասարակության մեջ բարոյականության, հասարակական կարգի կամ պետական անվտանգության շահերից ելնելով, երբ դա են պահանջում անչափահասների շահերը կամ կողմերի մասնավոր կյանքի պաշտպանությունը, կամ այնքանով, որքանով դա, դատարանի կարծիքով, հատուկ հանգամանքների բերումով խիստ անհրաժեշտ է, եթե հրապարակայնությունը կխախտեր արդարադատության շահերը»:

Առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում *Էքսպանին ընդդեմ Շվեդիայի* գործը, որով դիմումատուին մեղադրանք էր առաջադրվել այն բանի համար, որ «նա սպառնացել է քաղաքացիական ծառայողին՝ վերջինիս կողմից իր ծառայողական պարտականությունները կատարելու ժամանակ»:

Գռնբաց դատական քննության արդյունքում 1982թ. փետրվարի 9-ին Գյոթենբուրգի առաջին ատյանի դատարանը դիմումատուին ճանաչել էր մեղավոր և նրան դատապարտել տուգանքի՝ 600 շվեդական կրոնի չափով: Գիմումատուն այս որոշումը գանգատարկել է Արևմտյան Շվեդիայի վերաքննիչ դատարան՝ պնդելով, որ ինքը չի կատարել քրեորեն պատժելի իրավախախտում հանդիսացող գործողություններ: Հուլիսի 1-ին փոխանակումից հետո, այն հարցի վերաբերյալ, թե արդյոք պետք է լսել նոր վկաների, թե ոչ, դիմումատուն պաշտոնապես պա-

հանջել է գործի դռնբաց բանավոր լսում՝ կողմերի մասնակցությամբ և տուժողի պարտադիր ներկայությամբ:

Վերաքննիչ դատարանը մերժել է նոր վկաներ հարցաքննելու պահանջը: Դեռ ավելին՝ դատախազի առաջարկությամբ դատարանը հրաժարվել է դռնբաց դատական քննություն անցկացնելուց և 1982թ. նոյեմբերի 12-ին հաստատել առաջին ատյանի դատարանի որոշումը:

Գիմումատուն դիմել է Գերագույն դատարան՝ գանգատ ներկայացնելու թույլտվություն ստանալու միջնորդությամբ, սակայն 1983թ. մայիսի 3-ին նրա միջնորդությունը մերժվել է: Նույն թվականի հունիսի 20-ին դիմելով Եվրոպական դատարան՝ դիմումատուն նշել է, որ «վերաքննիչ ատյանում գործի քննությունը՝ առանց իր մասնակցության, հանդիսանում է արդարացի հրապարակային քննության նրա իրավունքի խախտում (6-րդ հոդված, կետ 1)»⁵:

Եվրոպական դատարանը համամիտ է եղել դիմումատուի հետ՝ նշելով հետևյալը. «Այդ հոդվածն ակնհայտորեն կիրառելի է դիմումատուի դեմ հարուցված գործի նկատմամբ՝ ներառյալ քննությունը վերաքննիչ դատարանում, և սա չի վիճարկվում: Քրեական գործով վարույթը մեկ ամբողջություն է, և 6-րդ հոդվածով ընձեռվող պաշտպանությունը չի դադարում առաջին ատյանի դատարանի կողմից՝ գործով որոշում կայացնելու հետ մեկտեղ: Դատարանի ձևավորված պրակտիկայի համաձայն՝ այն պետությանը, ուր գործում են վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարաններ, «ներկայացվում է օրենքի առջև պատասխանատվության ենթարկված անձանց համար նշ-

Քրեական դատավարություն

ված դատարաններում այդ հողվածում պարունակվող երաշխիքներից օգտվելու հնարավորություն ընձեռելու պահանջը»⁶:

Այս նախադեպը մեր համար կարևոր է երկու առումով. առաջին, որ կոնվենցիայի 6-րդ հողվածում սահմանված հիմնարար երաշխիքները կիրառելի են դատական համակարգի բոլոր օղակներում, և երկրորդ՝ հրապարակայնությունը դիտարկվում է ոչ թե դատական նիստի դմբացության, այլ բովանդակային առումով: Այլ կերպ ասած, եթե դմբաց դատավարության ընթացքում հասարակությունը չպետք է ներկա գտնվի գործի հանգամանքների քննությանը (հատկապես, երբ վիճարկվում է փաստը), այլ պետք է միայն տեսնի, թե ինչպես է դատավորը գործը զեկուցում և հեռանում ու վերադառնում խորհրդակցական սենյակից, ապա այդպիսին չի կարող դիտվել հրապարակային դատավարություն: Հրապարակայնության բովանդակությունն այն է, որ հասարակությունը հնարավորություն է ունենում տեսնելու, թե բանավոր քննության ընթացքում ինչպես են հետազոտվում ապացույցները, ինչ փաստարկներ են բերվում և, վերջապես, դատարանն ինչպես է դրանք գնահատում:

Այսպիսով, Եվրոպական դատարանն ավելի լայն է մեկնաբանում հրապարակայնությունը՝ այն կապելով մասն ապացույցների հետազոտման անմիջականության սկզբունքի հետ:

Դատարանը վճռել է, որ անձը, որին առաջադրվել է քրեական մեղադրանք, պետք է իրավունք ունենա մասնակցելու դատարանում իր գործի քննությանը⁷: Հողված 6(1) և 6(3)с-е, իրենց առարկային և նշանակությանը

համապատասխան, ենթադրում են մեղադրյալի մասնակցությունը դատաքննությանը:

Քրեական գործի քննության իրականացումը մեղադրյալի կամ կողմերից մեկի բացակայությամբ կարող է թույլատրվել որոշ բացառիկ հանգամանքներում, այն դեպքում, երբ պաշտոնական մարմինները, չնայած բոլոր ձեռնարկած կամ անհրաժեշտ միջոցներին, ի վիճակի չեն եղել տեղեկացնելու շահագրգիռ անձին դատական քննության անցկացման մասին⁸ կամ որոշ դեպքերում՝ կապված մասնակցների հիվանդության հետ⁹:

Դատաքննության հրապարակային բնույթն արդարացի դատավարության իրավունքի էական տարրն է: Ինչպես նշել է Դատարանը *Ադսենն ընդդեմ Գ-Դ-Հ-ի* գործով «Դատական մարմինների առաջ դատաքննության հրապարակային բնույթը, որին հղում է կատարում 6-րդ հողվածի 1-ին կետը, դիմողներին պաշտպանում է արդարադատության գաղտնի, առանց հասարակության հսկողության իրականացումից: Դա նաև հանդիսանում է ինչպես վերադաս, այնպես էլ ենթադաս առյանների դատարանների գործունեության նկատմամբ վստահության ամրապնդման միջոցներից մեկը: Արդարադատության իրականացման ընթացքը դարձնելով թափանցիկ՝ հրապարակայնությունը նպաստում է 6-րդ հողվածի 1-ին կետի նպատակին հասնելուն՝ արդարացի դատաքննության ապահովումը, որի երաշխիքը հանդիսանում է ցանկացած ժողովրդավարական հասարակության հիմնարար սկզբունքներից մեկը՝ կոնվենցիայի լույսի ներքո¹⁰:

Կոնվենցիայի 6-րդ հողվածի 1-ին

կետի պահանջն իրականացնելու համար անհրաժեշտ է, որպես կանոն, ապահովել դատաքննության հրապարակայնությունն առաջին կամ վերաքննիչ ատյանի դատարաններում: Այնուամենայնիվ, տեխնիկական պատճառներով երբեմն կարող է չպահանջվել հրապարակային դատաքննություն¹¹:

Այն դեպքում, երբ հրապարակային դատական քննություն չի իրականացվել առաջին ատյանի դատարանում, այս դրությունը կարող է շտկվել վերադաս ատյանի դատարանում հրապարակային դատաքննության իրականացմամբ: Սակայն, եթե վերաքննիչ դատարանը չի քննում գործի կոնկրետ հանգամանքները կամ ի վիճակի չէ քննել դրա բոլոր կողմերը, ապա տվյալ դեպքում տեղի է ունենում 6-րդ հոդվածի խախտում: Գործի հրապարակային քննության իրավունքը, որպես կանոն, ներառում է դատարանում հան-

դես գալու իրավունքը՝ բացառությամբ հատուկ հանգամանքների¹²:

Որոշ դեպքերում դիմողը կարող է հրաժարվել հրապարակային դատաքննության իր իրավունքից: Ինչպես հայտնել է Դատարանը *Հոկանտոնը և Ստուրեստոնը ընդդեմ Շվեդիայի* գործով. «Հանրահայտ է, որ տվյալ դրույթի ո՛չ տառը, ո՛չ էլ ոգին չեն կարող դիմողին խոչընդոտել իր սեփական ազատ կամահայտնությունից հրաժարվելուն, որն արտահայտված է ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն՝ իր գործի հրապարակային քննության իրավունքից հրաժարվելիս: Սակայն այդ իրավունքից հրաժարվելը պետք է իրականացվի ոչ երկիմաստ ձևով և չպետք է մտնի հակասության մեջ որևէ շահի հետ, ինչը հասարակական կարևորություն են ներկայացնում»¹³:

1. *Կրկնադր և այլք ընդդեմ Չեխիայի* Հանրապետության, 3 մարտի, 2000թ.:

2. *Ֆ.Կ-ն, Տ.Մ-ն և Կ.Հ-ն ընդդեմ Ավստրիայի*: Գանգատ թիվ 18249/91, որում Հանձնաժողովը 5(3) հոդվածի համաձայն՝ դիմողների գանգատը հայտարարեց անընդունելի, քանի որ նրանք անհասպող չէին ներկայացել իրենց գործը քննելու իրավասություն ունեցող դատավորին: Հետագայում գործը լուծվեց: 5(3) հոդվածում ասված է. «Պարագրաֆ 1.Ե-ի դրույթների համաձայն՝ ձերբակալված կամ կալանավորված ցանկացած անձ պետք է անհասպող ներկայացվի դատավորին կամ օրենքով դատարանի իրավասություններ ունեցող այլ պաշտոնատար անձի, և պետք է ողջամիտ ժամկետում ունենա դատաքննության իրավունք կամ պետք է ազատվի մինչև դատաքննությունը»: Ազատումը կարող է պայմանավորված լինել դատարան ներկայանալու երաշխիքներով:

3. *Պեխիերո և Սասին ընդդեմ Ֆրանսիայի*, 25 մարտի, 1999թ.:

4. *Ասենովը և այլք ընդդեմ Բուլղարիայի*, 1998թ. հոկտեմբերի 28, էջ 102:

5. Европейский суд по правам человека. Т. 1. М., 2000, с. 582-583.

6. Европейский суд по правам человека. Т. 1. М., 2000, с. 583.

7. *Էքրատանին ընդդեմ Շվեդիայի*, 1988թ. մայիսի 26, էջ 25:

8. *Քոլոգան ընդդեմ Իտալիայի*, 1985թ. հունվարին:

9. *Էնսին Էսն ընդդեմ ԳՂՀ-ի*, 14 DR 64, որտեղ դիմողներն ի վիճակի չեն եղել ներկա գտնվել հացադուլից հետո: Հանձնաժողովը, այդուհանդերձ, ընդգծում է այն փաստը, որ դիմողների փաստաբանները ներկա են գտնվել:

10. *Ախսենն ընդդեմ ԳՂՀ-ի*, 1983թ. դեկտեմբերի 8, էջ 25:

11. *Շուլեր-Չզրագենն ընդդեմ Շվեյցարիայի*, 1993թ. հունիսի 24, էջ 58-հաշմանդամության թոշակ ստանալու դիմողի իրավունքը:

12. *Ֆիշերն ընդդեմ Ավստրիայի*, 1995թ. ապրիլի 26, էջ 44:

13. *Հոկանտոնը եւ Ստուրեստոնը ընդդեմ Շվեդիայի*, 1990թ. փետրվարի 21, էջ 66:

Արսեն ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

ՀՀ ռատիկանության ակադեմիայի ասպիրանտ

ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՎ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԿԱՍԵՑՄԱՆ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՀՀ գործող

քրեական դատավարության օրենսգրքում (այսուհետ՝ ՀՀ քր. դատ. օր.), թեև հանցագործությունների

արագ և լրիվ բացահայտումը չի ամրագրվել որպես քրեական դատավարության խնդիր, սակայն հանցագործությունների լրիվ բացահայտման խնդիրը բխում է Քրեական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի պահանջներից, համաձայն որի. «Քրեական դատավարություն իրականացնող մարմինները պարտավոր են ձեռնարկել բոլոր միջոցառումները, որպեսզի իրենց գործունեության արդյունքում քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարք կատարած յուրաքանչյուր ոք բացահայտվի և քրեական օրենքով նախատեսված դեպքերում և քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով պատասխանատվության ենթարկվի»:

Սակայն քրեական գործով վարույթի ընթացքում երբեմն առաջ են գալիս այնպիսի հանգամանքներ, որոնք խոչընդոտում են ավարտել գործով վարույթը և ապահովել կասկածյալի, մեղադրյալի (կամ ամբաստանյալի) մասնակցությունը դատավարությանը, ինչը կարող է հիմք հանդիսանալ գործով

վարույթը կասեցնելու մասին որոշում կայացնելուն¹:

Նախնական քննության կասեցումը չի ենթադրում դրա ավարտ², ի տարբերություն կարճման: Թեև ՀՀ քր. դատ. օր-ը դատավարական այս երկու ինստիտուտները միավորել է մեկ գլխում, սակայն դա ամենևին էլ չի նշանակում, որ գործով վարույթի կասեցումը և կարճումը նույն ինստիտուտներն են:

Տեսության մեջ նշվում է, որ դատավարական այս երկու ինստիտուտների միավորումը մեկ գլխում կամ առանձնացումը տարբեր գլուխներում հատկապես պայմանավորված է նպատակահարմարությամբ (կամ պրակտիկ կամ տեսական կամ օրենսդրական տեխնիկայի դիրքերից)³:

Կարճման և կասեցման հիմնական տարբերությունն այն է, որ կարճումը նշանակում է ավարտել գործով աշխատանքները, ավարտել նախաքննությունը, իսկ կասեցումը նախաքննության ժամանակավոր ընդմիջումն է՝ պայմանավորված որոշակի հանգամանքներով, որոնց վերացման դեպքում վերսկսվում է գործով վարույթը, շարունակվում և ավարտվում է սովորական կարգով⁴:

Սենք կարծում ենք, որ իրավաբանական տեխնիկայի տեսանկյունից ճիշտ կլիներ, որ դատավարական այս երկու ինստիտուտներն առանձնացվեն առանձին գլուխներում, մանավանդ որ նման պահանջ է ամրագրված «Իրա-

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՅԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

վական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքում: Նշված օրենքի 37-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ իրավական ակտի կառուցվածքը պետք է լինի կոտ՝ տրամաբանորեն միասնական, հաջորդական ու համակարգված: Դատավարական այս երկու ինստիտուտները տարբեր գլուխներում է ամրագրել, օրինակ, ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգիրքը (գլուխ 28՝ «Նախնական քննության կասեցումը և վերսկսումը»), Բելառուսի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրքը (գլուխ 28՝ «Նախնական քննության կասեցումը և վերսկսումը»):

Վերոգրյալից ելնելով՝ առաջարկում ենք ՀՀ քր. դատ. օր-ում առանձնացնել առանձին գլուխ **«Քրեական գործի քննության կասեցումը և վերսկսումը»** վերառությամբ՝ միաժամանակ այդ գլխում տեղակայելով նաև ՀՀ քր. դատ. օր-ի 31-րդ հոդվածը «Քրեական գործով վարույթի կասեցման հիմքերը»:

Ինչպես նշեցինք, կասեցումը չի ենթադրում քննության ավարտ⁵: Թեև այդ դատավարական ակտն ընդմիջում է քննության ժամկետների հոսքը, բայց ենթադրում է գործի հետագա քննության շարունակում և այն հանգամանքների հաղթահարում, որոնք խոչընդոտ են հանդիսացել քրեական դատավարության խնդիրներն իրականացնելու համար⁶:

ՀՀ քր. դատ. օր-ի 196-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ նախաքննությունն ավարտվում է՝ մեղադրական եզրակացության, բժշկական բնույթի միջոցների կիրառման համար քրեական գործը դատարան ուղարկելու մասին կամ քրեական գործի վարույթը կարճելու մասին որոշում կազմելով: Իսկ նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմա-

նում է, որ հետաքննությունն ավարտվում է, երբ

- ավարտվում է հետաքննության ժամկետը.

- մինչև հետաքննության ժամկետը լրանալն ի հայտ է գալիս հանցանք կատարած անձը.

- դատախազը հետաքննության մարմնի վարույթում գտնվող գործը հանձնում է քննիչին՝ նախաքննություն կատարելու համար կամ քննիչը ներգրավվում է գործի քննությանը:

Քրեական գործով վարույթի կասեցումը սահմանող նորմերը նախատեսված են ՀՀ քր. դատ. օր-ի 31-րդ («Քրեական գործով վարույթի կասեցման հիմքերը»), 257-րդ («Քրեական գործով վարույթի կասեցման կարգը»), 258-րդ («Զննիչի գործողությունները քրեական գործով վարույթը կասեցնելուց հետո»), 259-րդ («Մեղադրյալի հետախուզումը»), 260-րդ («Քրեական գործով կասեցված վարույթի վերսկսումը») հոդվածներով, որոնց համակցությունն էլ կազմում է քրեական գործով վարույթի կասեցման ինստիտուտը:

Ինչպես նախկին, այնպես էլ գործող Քր. դատ. օր-ում տրված չէ **«քրեական գործով վարույթի կասեցման»** հասկացությունը: Պատահական չէ, որ գործով վարույթի կասեցման հասկացությունը մասնագիտական գրականության մեջ մշտապես հանդիսացել է քննարկումների առարկա:

Մինչև դատավարական այս ինստիտուտի հասկացությանն անդրադառնալը, անհրաժեշտ է պարզել, թե ինչ է կասեցումն ընդհանրապես: Ըստ Է.Բ.Ադայանի հայերեն բացատրական բառարանի՝ «կասեցնել» եզրույթը ստուգաբանորեն բացատրվում է որպես 1) ետ պահել, խոչընդոտել, արգելել, խափանել, 2) որևէ բանի ընթացքի

Քրեական դատավարություն

կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնել⁷: Իսկ ըստ Ս.Ի. Օժեգովի ռուսերեն լեզվի տերմինաբանական բառարանի՝ «կասեցումը» նշանակում է ժամանակը ընդհատել, դադարեցնել, պահել⁸:

Մասնագիտական գրականության մեջ դատավարական այս ինստիտուտին տրվում են տարբեր անվանումներ՝ «քրեական գործի կասեցում⁹», «քրեական գործով վարույթի կասեցում¹⁰», «նախնական քննության կասեցում¹¹», «նախաքննության կասեցում¹²», «հետաքննության և նախաքննության կասեցում¹³»: Ընդ որում, ՀՀ քր. դատ. օր-ն օգտագործում է «Քրեական գործով վարույթի կասեցում» անվանումը (գլուխ 37՝ «Քրեական գործով վարույթի կասեցումը, կարճումը և քրեական հետապնդումը դադարեցնելը»), իսկ նախկին Քր. դատ. օր-ի 19-րդ գլուխը վերնագրված էր «Նախաքննության կասեցումը»: Չնայած նշված տերմինները մասնագիտական գրականության մեջ օգտագործվում են որպես համանուն հասկացություններ, սակայն, մեր կարծիքով, դրանք տարբեր բովանդակություն ունեն, և նպատակահարմար ենք համարում վերլուծել դրանցից յուրաքանչյուրը:

«Քրեական գործով վարույթի կասեցում» հասկացության պարզաբանման համար անհրաժեշտ է պարզել, թե ինչ է իրենից ներկայացնում «քրեական գործով վարույթը»: Քր. դատ. օր-ի 26-րդ հոդվածում քրեական գործով վարույթը բնորոշվում է որպես քրեական գործի հարուցման նախապատրաստումը, հարուցումը, քրեական հետապնդումը, ինչպես նաև հարուցված գործի և իրականացվող քրեական հետապնդման հետ կապված բոլոր դատավարական

գործողությունները և որոշումների ընդունումը: Փաստորեն, քրեական գործով վարույթն սկսվում է ոչ թե քրեական գործ հարուցելուց հետո, այլ նախապատրաստական գործողություններ կատարելիս: Այն ներառում է նաև քրեական գործի հարուցման փուլը, որն սկսվում է հանցագործության մասին հաղորդում ստանալու պահից: Քր. դատ. օր-ի 26-րդ հոդվածում տրված քրեական գործով վարույթ հասկացությունը լայն է և կիրառելի չէ «քրեական գործով վարույթի կասեցում» հասկացությունը բնութագրելիս, քանի որ եթե չկա հարուցված քրեական գործ, հետևաբար չի էլ կարող կասեցվել դրանով իրականացվող քննությունը:

Եթե «Քրեական գործով վարույթի կասեցում» հասկացությունը լայն է, ապա նույնը չի կարելի ասել «Նախաքննության կասեցում» կամ «հետաքննության և նախաքննության («նախնական քննության») կասեցում» հասկացությունների վերաբերյալ: Վերջիններս ավելի նեղ են, քանի որ կասեցումը հնարավոր է ոչ միայն նախնական քննության, այլ նաև գործի դատական փուլերում: Այսպես, Քր. դատ. օր-ի 292-րդ հոդվածի համաձայն՝ գործը դատական քննության նախապատրաստելիս դատարանը կարող է ընդունել որոշում քրեական գործի վարույթը կասեցնելու մասին: Իսկ Քր. դատ. օր-ի 310-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ եթե ամբաստանյալը թաքնվել է, ինչպես նաև ամբաստանյալի հոգեկան կամ այլ ծանր հիվանդության դեպքում, որը նրան գրկում է դատարան ներկայանալու հնարավորությունից, դատարանն այդ ամբաստանյալի նկատմամբ կասեցնում է գործի վարույթը՝ մինչև նրան հայտնաբերելը կամ նրա առողջանալը, և քննու-

թյունը շարունակում է մնացած ամբաստանյալների նկատմամբ: Եթե անջատ քննությունը դժվարացնում է գործի հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտումը, դատարանը կասեցնում է գործի ամբողջ վարույթը:

Միևնույն ժամանակ հարց է առաջանում, թե տարածվո՞ւմ են արդյոք քրեական գործի քննության կասեցումը սահմանող նորմերը հետաքննության վրա, հնարավոր է արդյոք հետաքննության կասեցում: Քր. դատ. օր-ի 57-րդ հոդվածը, սահմանելով հետաքննության մարմնի լիազորությունները, հետաքննության մարմնին կասեցման լիազորությամբ չի օժտել: Բացի այդ, նույն օրենսգրքի 257-րդ հոդվածը սահմանում է. «Սույն օրենսգրքի 31-րդ հոդվածի առաջին մասով նախատեսված հիմքերի առկայության դեպքում քննիչը, դատախազն իրավունք ունեն կասեցնել քրեական գործով վարույթը՝ դրա մասին կայացնելով պատճառաբանված որոշում»:

Ինչպես նկատում ենք գործող Քր. դատ. օր-ը հետաքննության մարմնին, ի տարբերություն նախկին ԽՍՀՄ քրեական դատավարության օրենսգրքի, գործով վարույթը կասեցնելու լիազորությամբ չի օժտել: Հետաքննությունը կանոնակարգող քրեադատավարական նորմերի վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ այն նախնական քննության ոչ միայն սկզբնական, այլ ֆակուլտատիվ փուլ է: Հետաքննության մարմնին այն դեպքում է քրեական գործ հարուցում և հետաքննություն կատարում, երբ հանցագործությունը հայտնաբերվում է նրա գործունեության ընթացքում և դրա բացահայտման համար տաք հետքերով անհրաժեշտ է կատարել անհետաձգե-

լի քննչական գործողություններ, իսկ քննիչն օբյեկտիվ պատճառներով չի կարող ի սկզբանե ձեռնամուխ լինել գործի քննությանը¹³: Ներկայիս դատավարական ձևի պայմաններում, կարծում ենք, որ օրենսդրական այսպիսի կարգավորումը ճիշտ է:

Մեզ առավել ընդունելի է թվում **«քրեական գործի քննության կասեցում»** հասկացությունը, որն ամբողջությամբ ներառում է դատավարական այս ինստիտուտի բովանդակությունը:

Դատավարական գրականության մեջ շատ հաճախ վիճահարույց է այն հարցը, թե նախնական քննության կասեցումը հանդիսանում է արդյոք ինքնուրույն դատավարական ինստիտուտ, թե ոչ: Որոշ հեղինակներ կասեցումը համարում են նախնական քննության և դատական քննության ինստիտուտների կառուցվածքային մաս¹⁴, մյուսները գնահատում են կասեցումը որպես ինքնուրույն դատավարական ինստիտուտ¹⁵:

Նշված հարցին պատասխանելու համար նախևառաջ անհրաժեշտ է պարզել, թե ինչ է իրենից ներկայացնում իրավունքի ինստիտուտը և արդյոք գործի քննության կասեցումը համապատասխանում է իրավունքի ինստիտուտին բնորոշ հատկանիշներով, թե ոչ:

Իրավունքի տեսության մեջ առկա են իրավունքի ինստիտուտի վերաբերյալ տարբեր բնորոշումներ: Այսպես՝ Վ.Ն. Խրոպանյուկն իրավական ինստիտուտը բնորոշել է հետևյալ կերպ՝ իրավական ինստիտուտը իրավունքի ճյուղի առանձնահատուկ մաս հանդիսացող, որոշակի տեսակի հասարակական հարաբերությունների տարատեսակ կարգավորող իրավական նոր-

Քրեական դատավարություն

մերի մեկուսի համալիր է: Ի տարբերություն իրավունքի ճյուղի՝ իրավական ինստիտուտը միավորում է նորմեր, որոնք կարգավորում են որոշակի տեսակի հարաբերությունների միայն մի մասը: Այդ նորմերը գործում են իրավունքի ճյուղի համակարգում, չնայած և տարբերվում են այդ ճյուղային նորմերից իրենց ինքնուրույնությամբ¹⁶:

Իսկ Մ.Ս. Եգորովայի բնորոշմամբ, իրավական ինստիտուտն իրավունքի ճյուղի օղակն է, ինքնուրույն, ինքնավար, նորմատիվ առումով առանձնացված և կայուն մաս է, որը կարգավորում է հասարակական հարաբերությունների կողմերից մեկը և կոչված է ապահովելու դրանց արդյունավետությունը¹⁷: Նշվածի հիման վրա՝ հեղինակը եզրահանգում է. քանի որ քրեական գործով վարույթի կասեցման հիմքերը, պայմանները և դատավարական կարգը որոշող նորմերի համակցությունն ամբողջապես համակարգված է և կարգավորում է քննության կատարման հարկադիր ընդմիջման իրավիճակում ծագած հասարակական հարաբերությունների յուրահատուկ կողմը, նորմերի այդ համակարգը պետք է դիտարկել որպես ինքնուրույն իրավական ինստիտուտ:

Գ.Մ. Խիմիչևան ևս այս մոտեցման կողմնակիցն է: Նա, մասնավորապես, նշում է. «Քրեական գործով վարույթի կասեցման ինստիտուտը քրեադատավարական նորմերի ամբողջություն է, որոնք սահմանված ձևով կարգավորում են այն հասարակական հարաբերությունները, որոնք ծագում են նախնական քննության, դատական քննության նախապատրաստման և դատական քննության փուլում, պայմանավորված օբյեկտիվ հանգամանքներով՝

քրեական դատավարության հիմնական մասնակիցների՝ կասկածյալի, մեղադրյալի, ամբաստանյալի ժամանակավոր բացակայությամբ: Նշված ինստիտուտի նորմերը սահմանում են, թե որ մարմինը և ինչպիսի հանգամանքներում ու ինչպիսի դատավարական կարգով կարող է կասեցնել քրեական գործով վարույթը»¹⁸:

Այսպիսով՝ վերը ասվածից պարզ է դառնում, որ գործի քննության կասեցումն ունի այն բոլոր հատկանիշները, որոնք բնորոշ են իրավունքի ինստիտուտին, ուստի այն պետք է դիտել որպես դատավարական առանձին ինստիտուտ:

Դատավարական իրավունքի տեսության մեջ միասնական մոտեցում չկա քրեական գործով վարույթի կասեցման հասկացության սահմանման վերաբերյալ: Չանդրադառնալով այդ սահմանումներին¹⁹, նշենք, որ մասնագիտական գրականության մեջ գերիշխում է երկու մոտեցում, որոնք ձևավորվել են քրեադատավարական օրենսդրության նորմերի վերլուծության շնորհիվ:

Այսպես՝ առաջին խումբը հեղինակները նշում են, որ կասեցումը գործի քննության *ընդմիջումն է* (ժամանակավոր ընդմիջում), որը ժամանակավորապես բացառում է դրանով քննչական (դատավարական) գործողությունների կատարումը, ձևակերպված՝ քննիչի, դատախազի որոշմամբ, օրենքով սահմանված հիմքերի և պայմանների առկայությամբ՝ նպատակ ունենալով կասեցնել դատավարական ժամկետների հոսքը²⁰:

Երկրորդ խումբը հեղինակներն այդ ինստիտուտը դիտարկում են որպես *հատուկ, բացառիկ քրեադատավարա-*

կան ձև, որը հետաքննություն կատարող անձի, քննիչի, դատախազի կամ դատարանի կողմից օրենքում նշված հիմքերով գործով վարույթի կասեցման մասին որոշման կայացման, ինչպես նաև հետագայում հանցագործության բացահայտման, քննությունից և դատից թաքնված մեղադրյալի հետախուզման, քրեական գործով վարույթի վերսկսման և դրա ավարտմանն ուղղված միջոցառումներ ձեռնարկելն է՝ քրեադատավարական օրենքով սահմանված կարգով²¹»:

Փաստորեն, առաջին դեպքում հեղինակները հիմնական ուշադրությունը հրավիրում են այն հանգամանքին, որ կասեցումը օրենքով սահմանված հիմքերի և պայմանների առկայությամբ դատավարական գործողությունների ընդմիջումն է (ժամանակավոր ընդմիջում):

Իսկ երկրորդ դեպքում նշվում է, որ կասեցումը հատուկ, բացառիկ դատավարական ձև է, որ վարույթը կասեցվում է օրենքով սահմանված հիմքերի առկայության դեպքում, կասեցումից հետո ձեռնարկվում են միջոցներ հանցագործության բացահայտման, կասեցված վարույթի վերսկսման, իսկ այնուհետև՝ դրա ավարտման համար:

Կան դատավարագետներ, որոնք հետաքննության և նախաքննության կասեցումը դիտում են որպես ժամանակավոր փուլ քրեական գործի հարուցման և ավարտման միջև: Այն առկա չէ բոլոր գործերով, այլ ի հայտ է գալիս հատուկ, արտակարգ հանգամանքների առկայության դեպքում²²:

Մենք գտնում ենք, որ *նախնական քննության կասեցումը պետք է քննարկել որպես կասեցման հիմքերի, պայմանների և որոշումների ընդունման*

կարգին վերաբերող հաջորդական դատավարական գործողությունների և որոշումների ամբողջություն:

Քրեական գործով վարույթի կասեցման հասկացության սահմանման ոչ միատեսակ մոտեցումները զգալի չափով պայմանավորված են ինչպես այդ ինստիտուտի առանձին հատկանիշների, այնպես էլ դրա ողջ էության տարբեր ընկալմամբ:

Գործով վարույթի կասեցման էության և նպատակների ոչ միատեսակ ընկալման բացակայությունը հանգեցնում է նրան, որ քննիչներն ու դատավորները, կասեցնելով գործը, ինքնակամ հեռանում են այդ գործով ցանկացած աշխատանքից, այդ թվում՝ կապված թաքնված մեղադրյալների հետախուզման հետ²³:

Դատավարական իրավունքի տեսության մեջ առաջարկ է եղել, որպեսզի քրեական գործով վարույթի կասեցումը դասվի հատուկ տեսակի վարույթների թվին՝ կապված այն բանի հետ, որ քննիչի գործունեությունը կասեցված քրեական գործով կրում է հատուկ բնույթ²⁴: Նկատենք, որ նշված գործունեությունն անվանել *«հատուկ վարույթ»* աննպատակահարմար է, քանի որ նշված տերմինոլոգիան կարող է ստացվել այն հատուկ վարույթների հետ, որոնց կարգը սահմանված է Քրեական դատավարության օրենսգրքով՝ կապված հատուկ կատեգորիայի անձանց հետ:

Այսպիսով, վերլուծելով գործի քննության կասեցման ինստիտուտին վերաբերող դատավարագետների բնորոշումները, կարելի է առանձնացնել դիտարկվող իրավական երևույթի հետևյալ հիմնական հատկանիշները՝

1) *օրենսդրի կողմից սահմանված*

Քրեական դատավարություն

բացառիկ (ոչ պարտադիր) դատավարական ձևը, որը կիրառվում է համեմատաբար փոքրաքանակ քրեական գործերով,

2) դիտարկվող ինստիտուտը սկսում է գործել այն ժամանակ, երբ բացակայում է քրեական դատավարության հիմնական մասնակիցը՝ կասկածյալը (մեղադրյալը),

3) կասեցումը հանդիսանում է ժամանակավոր ընդմիջում քրեական գործում:

Չնայած Ա.Ս. Շահինյանը²⁵, Մ.Ե. Կլյուկովան²⁶ համաձայն չեն այն հեղինակների հետ, ովքեր քրեական գործով վարույթի կասեցումը սահմանում են որպես քրեադատավարական օրենքով սահմանված հատուկ, բացառիկ դատավարական ձև: Այսպես՝ Ա.Ս. Շահինյանը նշում է. «Անկասկած, կասեցումն ունի յուրահատուկ գծեր, որոնք բնութագրական են միայն այդ դատավարական ձևին, որոնք սահմանագատում են այն այլ ինստիտուտներից: Միաժամանակ դա ամենևին էլ չի վկայում այդ ձևի բացառիկության մասին: Քրեական գործով վարույթի կասեցմանը բնութագրական է սովորական կարգ՝ կարգավորված քրեադատավարական իրավունքի նորմերով: Այն կարող է կիրառվել ցանկացած քրեական գործով՝ անկախ կատարված հանցագործության տեսակից»:

«Յուրաքանչյուր իրավական ձև յուրովի հանդիսանում է հատուկ, բացառիկ, որովհետև ունի իր նպատակները, խնդիրները, դատավարական ամրագրումը և տարբեր իրավական հետևանքներ», հակառակ նրանց տեսակետներին՝ նշում է Մ.Ս. Եգորովան: Գործով վարույթի կասեցման ինստիտուտի նորմերի կիրառումը (կամ չկիրառումը)

անխուսափելիորեն շոշափում է քրեական դատավարության մասնակիցների իրավունքները և օրինական շահերը և կարող է հանգեցնել դրանց էական ոտնահարմանը: Այդ պատճառով տվյալ ինստիտուտն ամրագրված է ՌԴ քր. դատ. օր-ի 208-րդ և 238-րդ հոդվածներում: Գրանցում տրվում է հիմքերի և պայմանների սպառիչ ցանկը, որոնք պարտավորեցնում են անձին, որի վարույթում գտնվում է գործը, կասեցնել այն: Այդպիսով, գործով վարույթը կասեցնելու հիմքերի և պայմանների առկայությունը պայմանավորում է ոչ միայն վարույթն իրականացնող անձի՝ վարույթը կասեցնելու իրավունքը, այլև նրա պարտականությունը: Գործով վարույթի կասեցման հիմքերի իրավական կարգավորումը դրանց տալիս է բացառիկություն և խիստ որոշակիություն: Այն թույլ չի տալիս որևէ մեկնաբանություն. այդ պատճառով էլ գործով վարույթի կասեցման հասկացության մեջ դրա հիմքերի օրենսդրի կողմից սահմանված լինելու հատկանիշի առկայությունը հեղինակը համարում է պարտադիր²⁷:

Բացի այդ, գրականության մեջ նշվում է նաև, որ գործով վարույթի կասեցման՝ որպես հատուկ, բացառիկ դատավարական ձևի նշանակությունն առաջին հերթին այն է, որ գործով ամփոփվում է նախնական քննության կամ դատական քննության վերջնական արդյունքները²⁸:

Չի կարելի համաձայնվել հեղինակների այս տեսակետի հետ, որ գործով վարույթի կասեցման ինստիտուտի օրենսդրական կարգավորումը դրան տալիս է բացառիկություն: Եթե առաջնորդվենք այդ տրամաբանությամբ, ապա կնշանակի, որ դատավարական

բոլոր ինստիտուտներն էլ բացառիկ են, քանի որ սահմանված են օրենքով: Իհարկե, կասկած չի հարուցում, որ կասեցման հիմքերը սպառիչ պետք է սահմանված լինեն օրենքով: Գործի քննության կասեցման հիմքերի օրենսդրական կարգավորումն անհրաժեշտ է, քանի որ այն դրանց տալիս է խիստ որոշակիություն, կանխում պրակտիկայում չարաշահումները՝ կապված այս ինստիտուտի կիրառման հետ, և պարտավորեցնում վարույթն իրականացնող անձին, որ գործի քննությունը կասեցնի միայն օրենքով սահմանված հիմքերով:

Եթե գործի քննության ընթացքում առաջ են գալիս նախաքննությունը շարունակելուն խոչընդոտող այլ բնույթի հանգամանքներ (ասենք՝ հիմնական վկաների ժամանակավոր բացակայությունը, փորձագետի եզրակացության ուշացումը և այլն), ապա նախաքննությունը չի կասեցվում, այն շարունակվում է, և հնարավորինս միջոցներ են ձեռնարկվում առկա խոչընդոտները վերացնելու ուղղությամբ²⁹:

Ընդունելի չէ նաև այն մոտեցումը, որ գործով վարույթի կասեցումը ոչ միայն քննիչի իրավունք է, այլ նաև պարտականությունը: Մենք կարծում ենք, որ գործով վարույթի կասեցումը չպետք է դիտել որպես քննիչի պարտականություն, քանի որ օրենսդիրը որևէ պարտավորություն չի դրել քննիչի վրա՝ կասեցնելու վարույթը: Յուրաքանչյուր դեպքում քննիչն ինքն է որոշում օրենքով սահմանված հիմքերի առկայության դեպքում կասեցնել գործով վարույթը, թե ոչ: Ուստի, գործով վարույթի կասեցումը պետք է դիտել ոչ թե քննիչի պարտականություն, այլ իրավունք:

Իսկ ինչ վերաբերում է այն տեսակետին, որ կասեցման ինստիտուտը բացառիկ է, որովհետև այն ամփոփում է նախնական և դատական քննության վերջնական արդյունքները, կարծում ենք, որ այդպիսի մոտեցումը նույնպես անընդունելի է, որովհետև գործի քննության կասեցումը չի ենթադրում գործով վարույթի ավարտ, որ ամփոփի քննության արդյունքները:

Երբեմն հանդիպող պնդումը կասեցված քրեական գործերի ոչ մեծ քանակի մասին չի համապատասխանում իրականությանը: Պրակտիկայի վերլուծությունը ցույց է տալիս հակառակ պատկերը: Ինչպես ցույց են տալիս վիճակագրական տվյալները, կասեցված քրեական գործերը բավականին մեծ թիվ են կազմում: Որպես ասվածի ապացույց՝ ներկայացնենք 2004-2007թթ. ՀՀ ոստիկանության քննչական մարմիններին ենթակա կասեցված քրեական գործերի քանակը: Օրինակ՝ 2004 թվականին այդ թիվը կազմել է 1420, 2005թ.՝ 1187, 2006թ.՝ 1821, 2007թ.՝ 2212³⁰: Ներկայացրած տվյալները պարզորոշ վկայում են, որ կասեցված քրեական գործերի քանակն աճում է և հետագա աճի միտում ունի, ուստի մենք ևս համակարծիք ենք այն հեղինակների հետ, ովքեր պնդում են, որ տվյալ հատկանիշը դիտարկվող ինստիտուտի սահմանումից պետք է հանել:

Վարույթի կասեցմանը բնութագրական է նաև դրա ժամանակավոր բնույթը: Քրեական գործով վարույթի ժամանակավոր ընդմիջման էությունը մասնագիտական գրականության մեջ արտահայտվում է տարբեր կերպ:

Ինչպես իրավագիտորեն նշում է Ա.Ս. Շահինյանը. «Սկզբունքորեն նախնա-

Քրեական դատավարություն

կան քննության կասեցումը սահմանել որպես «ժամանակավոր ընդմիջում» նշված երևույթի էությունը քննելիս, ընդհանուր առմամբ իր մեջ պարունակում է մի շարք թերություններ.

1. «ընդմիջել» տերմինն արդեն իսկ իր մեջ ներառում է «ժամանակավորություն» (ոչ մշտական) կատեգորիան: Այլ հարց է՝ ժամանակ, որի ընթացքում ընդմիջվում է քննությունը, բայց կասեցումն ունի իր սահմանները.

2. չնայած «կասեցում» տերմինն ինքնին ենթադրում է գործով վարույթով որևէ գործողության կատարման բացառում կասեցման ընթացքում, սակայն օրենքը թույլ է տալիս կատարել որոշակի գործողություններ³¹:

Է.Բ.Աղայանի բացատրական բառարանում «ընդմիջում» տերմինը բացատրվում է որպես որևէ կարգի գործողության աշխատանքի ժամանակավոր դադար, ընդհատում³²: Ինչպես տեսնում ենք, «ընդմիջում» տերմինն արդեն իր մեջ ներառում է ժամանակավոր դադար հասկացությունը: Հետևաբար, եթե գործի քննության կասեցման հասկացության մեջ օգտագործվում է ժամանակավոր ընդմիջում բառակապակցությունը, նշանակում է, որ ավելորդ անգամ միևնույն բառը կրկնվում է: Ուստի մենք ևս գտնում ենք, որ սահմանման մեջ «ժամանակավոր ընդմիջում» բառակապակցության փոխարեն պետք է օգտագործել միայն «ընդմիջում» բառը:

Քանի որ, ավանդաբար, նախնական քննության կասեցումը դիտարկվում է որպես «քրեական գործով վարույթի ընդմիջում», ուստի այն հարուցում է սխալ պատկերացում այս ինստիտուտի վերաբերյալ՝ բնութագրելով այն որպես պասիվ գործունեություն:

Միաժամանակ տրամաբանությունը և գործող օրենսդրությունը պահանջում են վերանայել առկա ավանդույթն այդ ինստիտուտի վերաբերյալ: Նախաքննության կասեցումը նախևառաջ նշանակում է ժամանակավորապես դադարեցնել քննչական գործողությունները: Միաժամանակ գործի կասեցումը չի կարելի քննարկել որպես նախնական քննության պասիվ ընդմիջում: Այդ ժամկետում իրականացվում են օրենքով սահմանված դատավարական գործողություններ առաջացած արգելքների վերացման ուղղությամբ, որոնք խոչընդոտում են գործի շարժին (հետախուզական և այլ դատավարական գործողություններ)³³:

Որպես կանոն, իրավաբանական գրականության մեջ ժամանակավոր ընդմիջումը կապում են քրեական գործով իրավապահ մարմինների ցանկացած գործունեության դադարեցման հետ: Մինչդեռ կասեցման ինստիտուտի նպատակը հենց այն է, որ այն սպահովում է քրեական գործի շարժը քրեական դատավարության հաջորդ փուլերին՝ դրան խոչընդոտող հանգամանքների ակտիվ վերացման ճանապարհով:

Մասնագիտական գրականության մեջ տեսակետ է արտահայտվել, որ պաշտոնատար անձը, որի վարույթում գտնվում է քրեական գործը, գործով վարույթի կասեցման մասին որոշում կայացնելով, ամբողջությամբ դադարեցնում է իր գործունեությունը³⁴:

Նշված տեսակետի հետ դժվար է համաձայնվել, քանի որ քրեական գործով վարույթը կասեցնելուց հետո վարույթն իրականացնող մարմինը ոչ թե դադարեցնում է իր գործունեությունը, այլ ընդհակառակը՝ ակտիվ միջոցա-

ռումներ պետք է ձեռնարկի կասեցման համար հիմք հանդիսացող հանգամանքները վերացնելու ուղղությամբ: Քրեական գործով վարույթի կասեցման ժամանակ քրեադատավարական հարաբերությունները չեն ընդհատվում, այլ միայն փոխվում է դրանց բնույթը: Այսինքն՝ քրեական գործով վարույթի կասեցումը դեռևս չի ենթադրում ձեռնպահ մնալ ամեն տեսակի գործողություններ կատարելուց: Օրենսդիրը չի արգելում նախնական քննության ընթացքում առաջ քաշել վարկածներ, քննիչի կողմից հետաքննության մարմնին տալ հանձնարարականներ, ուղարկել հարցումներ, վերցնել բացատրություններ և այլն: Ավելին, օրենսդիրը վարույթն իրականացնող անձին պարտավորեցնում է քրեական գործի կասեցման հիմքերը վերացնող ակտիվ միջոցառումներ ձեռնարկել՝ պարզելով որպես մեղադրյալ ներգրավման ենթակա անձին, պարզել մեղադրյալի գտնվելու վայրը, իսկ եթե նա թաքնվում է՝ ձեռնարկել նրա հայտնաբերմանն ուղղված միջոցառումներ: Օրենքով սահմանված գործողությունները պետք է կատարվեն անընդհատ՝ մինչև վերացվեն գործով վարույթին խոչընդոտող հանգամանքները: Օրինակ՝ քննիչը կարող է հետաքննության մարմնի աշխատակցին տալ հանձնարարություն՝ ձեռնարկելու օպերատիվ հետախուզական գործողություններ թաքնվող մեղադրյալին հայտնաբերելու նպատակով:

Նախաքննության կասեցումը քննիչին չի ազատում ենթադրյալ հանցագործի որոնման և հայտնաբերման համար անհրաժեշտ տեղեկություններ հավաքելու և հանցանքի կատարման մեջ նրան մերկացնելու պարտականությունից: Այսպես՝ Քր. դատ. օր-ի 258-

րդ հոդվածը («Քննիչի գործողությունները քրեական գործով վարույթը կասեցնելուց հետո») սահմանում է, որ քրեական գործով վարույթը կասեցնելուց հետո քննիչն ինչպես անձամբ, այնպես էլ հետաքննության մարմնի միջոցով

1. միջոցներ է ձեռնարկում հայտնաբերելու որպես մեղադրյալ ներգրավման ենթակա անձին.

2. միջոցներ է ձեռնարկում մեղադրյալի գտնվելու տեղը պարզելու կամ քննությունից խուսափող մեղադրյալին հետախուզելու ուղղությամբ.

3. անհրաժեշտության դեպքում քննիչը կարող է կատարել քննչական համապատասխան գործողություններ:

Ինչպես նկատում ենք, դատավարական այս նորմը կասեցված քրեական գործով նույնիսկ թույլ է տալիս կատարել քննչական գործողություններ: ՀՀ քր. դատ. օր-ում ամրագրված այս նորմը միանշանակ չի ընդունվում դատավարական իրավունքի տեսության մեջ այն պատճառաբանությամբ, որ այն ուղղակի հակասության մեջ է մտնում վարույթի կասեցման ընդհանուր իմաստից բխող այն մոտեցման հետ, որ կասեցված գործով քննչական գործողությունների կատարում չի թույլատրվում³⁵:

Նշված հարցին պատասխանելու համար անհրաժեշտ է պարզել, թե արդյոք կասեցված քրեական գործով դատավարական իրավահարաբերությունները դադարում են, թե ոչ: Մենք գտնում ենք, որ գործի կասեցման դեպքում դատավարական իրավահարաբերությունները չեն դադարում, այլ պարզապես դատավարության հիմնական մասնակցի՝ մեղադրյալի (ամբաստանյալի) բացակայությամբ հնարա-

Քրեական դատավարություն

վոր չէ շարունակել գործի քննությունը: Այսինքն՝ կասեցման դեպքում ոչ թե դատավարական իրավահարաբերությունները դադարում են, այլ փոխվում է դրանց բնույթը: Այդ իսկ պատճառով նշված մոտեցումը և դրա հիմնավորումն ընդունելի չեն:

Հատուկ ուշադրության է արժանի այն դատավարագետների դիրքորոշումը, որոնք պնդում են, որ գործով վարույթի կասեցման ինստիտուտի հասկացությունը պետք է ներառի իր մեջ նաև մեկ այլ՝ **գործով վարույթի վերսկսման** հատկանիշները, որովհետև այդ երկու ինստիտուտները ոչ միայն լրացնում են միմյանց, այլ նաև անբաժանելի են:

Իրականում *քրեական գործով վարույթի վերսկսման ինստիտուտը* կասեցման ինստիտուտի տրամաբանական շարունակությունն է, որովհետև հենց քրեական գործի վերսկսումն է դրա կասեցման դրական արդյունքը: Վարույթի վերսկսման ինստիտուտը հանդես է գալիս որպես քրեական գործի դրական ելքի յուրօրինակ երաշխիք: Այդ պատճառով կասեցման ինստիտուտը և վերսկսման ինստիտուտն անխզելիորեն կապված են և ազդում են միմյանց վրա: Իհարկե, կասեցված քրեական գործով վարույթը միշտ չէ, որ պարտադիր կարգով վերսկսվում է, օրենքով սահմանված վաղեմության ժամկետներն անցնելուց հետո գործով վարույթը ենթակա է կարճման: Այդ իսկ պատճառով այս երկու ինստիտուտները պետք է քննարկել միասնության մեջ:

Ելնելով վերոգրյալից՝ մենք առաջարկում ենք քրեական գործի քննության կասեցման հետևյալ բնորոշումը. **քրեական գործի քննության կասեցումը գործով վարույթի՝ օբյեկտիվ հանգամանքներով պայմանավորված և օրենքով սահմանված ընդմիջումն է, որը սկսվում է վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից պատճառաբանված որոշման կայացմամբ՝ նպատակ ունենալով միջոցներ ձեռնարկել կասեցման հիմքերի վերացման ուղղությամբ:**

Ասվածից ելնելով՝ կարելի է անել հետևյալ հետևությունները, որ քրեական գործի քննության կասեցումը բարդ իրավական երևույթ, ինչն արտահայտվում է հետևյալով.

1. քրեական գործի քննության կասեցման դեպքում քննիչը կայացնում է որոշում գործի քննության կասեցման վերաբերյալ, այսինքն՝ քրեական գործի քննության կասեցումն առաջին հերթին իրենից ներկայացնում է դատավարական ակտ (գործողություն).

2. վարույթն իրականացնող անձից պահանջում է իրականացնել ակտիվ գործողություններ՝ չեզոքացնելու այն հանգամանքները, որոնք առաջ են բերել գործի քննության կասեցման.

3. օրենսդիրը քրեական գործի քննության կասեցման որոշման կայացումը կապում է մեղադրյալի կամ որպես մեղադրյալ ներգրավման ենթակա անձի բացակայության հետ.

4. քրեական գործի քննության կասեցումը քննիչի իրավունքն է, այլ ոչ թե պարտականությունը.

5. քրեական գործի քննության կասեցման որոշում կայացնելիս քննիչն օժտված է դատավարական ինքնուրույնությամբ:

1. Նշենք, որ նախնական քննության կատարման ինստիտուտը նախատեսված չէ շատ գարգացած երկրների քրեադատավարական օրենսդրության համակարգում: Օրինակ՝ Ֆրանսիայի քրեական դատավարության օրենսգրքում խոսք չի գնում կատարման մասին: ԳՖՀ-ի քրեական դատավարության օրենսգրքը քրեական գործով վարույթի կատարման նախատեսել է միայն դատական փուլի համար: **Գոլովկո Լ.Վ.** Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франции. М., 1995, с. 97.

2. Уголовный процесс: Учебник / В.Н. Григорьев, А.В. Победкин, В.Н. Яшин. М., 2006, с. 494.

3. **Химичева Г.М.** Досудебное производство по уголовным делам, концепция совершенствования уголовно-процессуальной деятельности. М., 2003, с. 164.

4. **Дубинский А.Я.** Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования. Киев, 1975, с. 9.

5. Երբեմն տեսության մեջ և պրակտիկայում նախնական քննության կատարումը դիտվում էր որպես դրա ավարտման մե: Այսպես, դեռևս 1946թ. Բ.Ս.Ստրոգովիչը կատարումը դիտում էր որպես նախնական քննության ավարտման մեներից մեկը: **Строгович М.С.** Уголовный процесс. М., 1946, с. 314.

6. **Жогин Н. В., Фаткуллин Ф. Н.** Предварительное следствие в советском уголовном процессе. М., 1965, с. 268.

7. **Մրչյան Է.Բ.** Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, 1976, էջ 697:

8. **Ожегов С.И.** Словарь русского языка. М., 1986, с. 516.

9. **Гаврилов А. К.** Раскрытие преступлений на предварительном следствии / правовые и организационные вопросы/. Волгоград, 1976, с. 135.

10. **Дорошков В., Патов Н.** Приостановление производства по уголовным делам // Рос. юстиция. 2000. N1, с. 40. **Быков В.М., Ломовский В.Д.** Приостановление производства по уголовному делу. М., 1978, с. 7.

11. **Репкин Л.М.** Приостановление предварительного следствия. Волгоград, 1971, с. 12.

12. **Карев А.С.** Предварительное расследование. М., 1962, с. 35.

13. **Шатило К.Д.** Приостановление дознания и предварительного следствия. Лекция. М., 1963, с. 4. **Ашимджанов Б.** Раскрытие преступлений-задач следственных органов. Ташкент, 1975, с. 29.

14. **Հարությունյան Ա.** Հետաքննության և նախաքննության ինստիտուտի որոշ հայեցակարգային հիմնահարցեր ՀՀ քրեադատավարական բարեփոխումների համատեքստում: Պետություն և իրավունք, թիվ 1/35, 2007թ., էջ 17:

15. **Бердичевский Ф.Ю.** Работа следователей по приостановленному делу // Соц. Законность. 1973, N4, с. 51.

16. **Кенжаев Х.Ж.** Актуальные проблемы приостановления предварительного следствия: Дис. ... канд. юрид. наук. М., 1995, с. 47. **Клюкова М.Е.** Приостановление дел в советском уголовном процессе, Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 1990, с. 11.

17. **Խրչյանի Վ.Ն.** Պետության և իրավունքի տեսություն. Երևան, 1997, էջ 344:

18. **Егорова М.С.** Институт приостановления по уголовному делу и обеспечение прав и законных интересов участников уголовного процесса при реализации его норм. Волгоград, 2003, с. 28.

19. **Химичева Г.М.** Досудебное производство по уголовным делам, концепция совершенствования уголовно-

процессуальной деятельности. М., 2003, с. 166.

20. **Бордиловски Э.И., Галустьян О.А.** Приостановление, возобновление, прекращение уголовного дела и окончание предварительного следствия с обвинительным заключением. М., 2004, с. 7. Уголовный процесс: Учебник. Под ред. В.П. Божьева. М., 2002, с. 374. **Безлепкин Б.Т.** Уголовный процесс в вопросах и ответах. М., 2002, с. 188. **Гуценко К.Ф.** Уголовный процесс. М., 1996, с. 221. **Безлепкин Б.Т.** Настольная книга следователя и дознавателя. М., «ПРОСПЕКТ», 2009, с. 209. **Шатило К.Д.** Приостановления дознания и предварительного следствия, лекция. М., 1963, с. 4. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս Գ.Ս. Գազինյանի խմբագրությամբ, Երևան, ԵՊՀ, 2003, էջ 202:

21. **Жогин Н. В., Фаткуллин Ф. Н.** Предварительное следствие в советском уголовном процессе. М., 1965, с. 268. **Репкин Л.М.** Приостановление предварительного следствия. Волгоград, 1971, с. 12. **Якубов Р.А.** Возобновление предварительного следствия. Волгоград, 1976, с. 5.

22. **Быков В.М., Ломовский В.Д.** Приостановление производства по уголовному делу. М., 1978, с. 10. **Дорошков В., Патов Н.** Приостановление производства по уголовным делам // Рос. юстиция, 2000, N1, с. 4042.

23. **Ашимджанов Б.** Раскрытие преступлений-задач следственных органов. Ташкент, 1975, с. 29.

24. **Дорошков В., Патов Н.** Приостановление производства по уголовным делам // Рос. юстиция. 2000, N1, с. 4042.

25. **Насиридинов Ф.З.** Приостановление предварительного следствия в случаях неустановления лица, подлежащего привлечению к участию в уголовном деле в качестве обвиняемого. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ташкент, 2001, с. 7.

26. **Шагинян А.С.** Приостановление предварительного следствия. Дис. ... канд. юрид. наук. Томск, 2001, с. 14.

27. **Клюкова М.Е.** Приостановление дел в советском уголовном процессе, Автореф. дис. ... канд. юрид. наук., азан, 1990, с. 11.

28. **Егорова М.С.** Институт приостановления по уголовному делу и обеспечение прав и законных интересов участников уголовного процесса при реализации его норм. Волгоград, 2003, с. 17.

29. **Быков В.М., Ломовский В.Д.** Приостановление производства по уголовному делу. Москва, 1978, с. 10.

30. ՀՀ քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս Գ.Ս.Գազինյանի խմբագրությամբ, ԵՊՀ, Երևան 2003, էջ 202:

31. Ներկայացված տվյալները վերցված են ՀՀ սահիկանության բննչական գլխավոր վարչությունից:

32. **Шагинян А.С.** Приостановление предварительного следствия. Дис. ... канд. юрид. наук. Томск, 2001, с. 5859.

33. **Մրչյան Է.Բ.** Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, 1976:

34. **Якубов Р.Х.** Учебник Уголовного процесса. М., 1998, с. 272273.

35. Учебник уголовного процесса, под ред. А.С.Кобликова. М., 1995, с. 220.

36. ՀՀ քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս Գ.Ս.Գազինյանի խմբագրությամբ, Երևան, ԵՊՀ, 2003, էջ 202:

ԳՈՐԾԻՆ ՄԱՍՆԱԿՅՈՂ ԱՆՁԱՆՅՈՒՅՄՈՒՆՔՆԵՐԸ

Հայաստանի Հանրապետությունում, շուկայական հարաբերությունների հաստատմամբ պայմանավորված, ոչ միայն վերակառուցվեց երկրի տնտեսական համակարգը, այլ նաև իրավական ոլորտը, ներառյալ՝ դատական համակարգը և դատական գործընթացը:

Դատական ապացույցների ինստիտուտը քաղաքացիական դատավարության կենտրոնական օղակներից է, որը ծագել է դատական գործընթացի հետ մեկտեղ: Դատական ապացույցները ոչ միայն օգնում են բացահայտել գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները, այլև առանց դատական ապացույցների անհնար է դատական ապացույցման իրականացումը: Իր զարգացման ճանապարհին դատական ապացույցների ինստիտուտը ձեռք է բերել այնպիսի դասական տարրեր (ինչպես օրինակ՝ ապացույցների վերաբերելությունը), որոնք մինչ օրս էլ չեն կորցնում իրենց արդիականությունը: Սակայն այդ տարրերի հետ մեկտեղ, որպես հասարակական հարաբերությունները միջնորդավորող ինստիտուտ, այն ճկուն է և ենթարկվում է որոշակի փոփոխությունների: Վերջին տարիներին այդ փոփոխություններին խթանիչ ազդակ հանդիսացան ինչպես քաղաքացիական դատավարությունում մրցակցության սկզբունքի ընդլայնումը, այնպես էլ ժամանակի գիտատեխնիկական նվաճումները և դրանց արդյունքների տարածումը գործնական ոլորտներում:

Մրցակցության սկզբունքով պայ-

մանավորված՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքն¹ ապացույցման պարտականությունը դնում է կողմերի վրա: Այն դեպքում, երբ կողմն ունի բավարար իրավական գիտելիքներ կամ միջոցներ՝ իրավախորհրդատու ունենալու համար, գուցեև որևէ դժվարություն չունենա անհրաժեշտ ապացույցներն ընտրելու, դրանք հավաքելու և դատարան ներկայացնելու հարցում: Իսկ այն պարագայում, երբ կողմը գրկված է նման հնարավորություններից, խնդիրներն անխուսափելի են: Հետևաբար դատական ապացույցների ինստիտուտի հարցում օրենսդիրը պետք է հնարավորինս աչալուրջ, մանրամասն, տարակարծությունների տեղիք չտվող կարգավորում տա՝ հնարավոր բարդությունները կանխելու համար:

Ապացույցման միջոցների շարքում իրենց ուրույն տեղն ունեն գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքները: ՀՀ ՔԴՕ-ի 27-րդ հոդվածի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձինք են կողմերը, երրորդ անձինք, դիմողները՝ դատավարական օրենսգրքով նախատեսված գործերով: ՀՀ ՔԴՕ-ի մեկ այլ հոդված էլ նախատեսում է, որ վճիռը բոլոր դեպքերում ենթակա է բեկանման, եթե դատարանը գործը քննել է գործին մասնակցող անձանցից որևէ մեկի բացակայությամբ, որը պատշաճ ձևով չի տեղեկացել դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին, այսինքն՝ գրկվել է ցուցմունք տալու իր իրավունքից:

Գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքներն անձնական ապացույցների

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՅԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

տարատեսակ են, որոնց առանձնահատկությունն այն է, որ ցուցմունքները տրվում են գործի ելքով իրավաբանորեն շահագրգռված անձանց կողմից: Այս առանձնահատկությունն էլ պայմանավորում է տարաբնույթ տեսակետների առկայությունը գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքների՝ որպես ինքնուրույն ապացույցի տեղի և դերի մասին: Այս հարցին տարբեր իրավական համակարգերում տարբեր մոտեցումներ են դրսևորվել:

Խորհրդային իրականության մեջ ապացուցման միջոցների շարքում որպես ինքնուրույն ապացույցի տեսակ նախատեսված էր կողմերի և երրորդ անձանց բացատրությունները: Այս մոտեցումը պահպանվեց նաև հետխորհրդային ժամանակաշրջանում ԱՊՀ երկրների քաղաքացիադատավարական օրենսգրքերում: ՀՀ ՔԴՕ-ն ևս մինչև վերջերս կատարված փոփոխությունը նախատեսում էր գործին մասնակցող անձանց բացատրությունները:

Անգլո-ամերիկյան իրավական համակարգում, օրինակ, գործին մասնակցող անձանց բացատրությունների փոխարեն նախատեսված է գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքները²:

Խորհրդային իրավագիտության մեջ գործին մասնակցող անձանց բացատրությունները որպես ինքնուրույն ապացուցման միջոց բնորոշելիս նախ՝ շեշտադրվում էին ապացույցի այս տեսակի աղբյուրի առանձնահատկությունները, ապա պարզաբանվում, թե բացատրության որ մասը պետք է համարել ապացույց³:

Կ.Ս. Յուդելսոնը մշակել է այն չափանիշները, որոնցով գործին մասնակցող անձինք տարբերվում են վկա-

յից և փորձագետից.

1) Կողմերը վիճելի իրավահարաբերության մասնակիցներն են, հետևաբար և շահագրգռված են գործի ելքով: Նրանք միաժամանակ հանդիսանում են նաև գործին մասնակցող անձինք, որոնցից է կախված դատական գործընթացի ծագումը, փոփոխումը և դադարումը:

2) Բացատրություն տալը կողմերի համար իրավունք է և ոչ թե պարտականություն: Օրենքը չի կարող պատասխանատվություն նախատեսել բացատրություն տալուց հրաժարվելու համար⁴:

Իրենց բացատրություններում գործին մասնակցող անձինք կարող են միջնորդություններ հարուցել, առարկել գործին մասնակցող այլ անձանց միջնորդությունների, փաստարկների դեմ, ավելացնել կամ նվազեցնել հայցապահանջների չափը, ինչպես նաև տեղեկություններ հայտնել գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների մասին:

Գործին մասնակցող անձանց բացատրություններում ապացուցողական բովանդակության առանձնացման համար՝ բացատրությունը պետք է պայմանականորեն բաժանել մասերի: Դրանք հանգում են հետևյալին՝ ա) գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների մասին տեղեկություններ, բ) կամահայտնության դրսևորում, գ) դատողություններ իրավահարաբերությունների իրավական որակման վերաբերյալ, դ) հույզերի, տրամադրվածության արտահայտում: Իրավաբանական գրականության մեջ ընդհանուր տարածում է ստացել այն մոտեցումը, որ գործին մասնակցող անձանց բացատրություններում ապացուցողա-

Քրեական դատավարություն

կան նշանակություն ունեն միայն գործի փաստական հանգամանքների մասին տեղեկությունները⁵:

Անփոփելով վերը շարադրվածը՝ կարելի է եզրակացնել, որ գործին մասնակցող անձանց բացատրություններում պետք է առանձնացնել ապացուցողական նշանակություն ունեցող և ոչ ապացուցողական բնույթի տեղեկություններ:

Ինչպես արդեն նշվել է, գործին մասնակցող անձանց բացատրությունները որպես ապացույց այլ իրավական համակարգերում այլ դրսևորում են ստացել:

Անգլո-ամերիկյան իրավական համակարգում նախատեսվում է գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքները, որոնք հավասարեցված են վկաների ցուցմունքներին: «Կողմերը հենց այն վկաներն են, որոնց ավելին է հայտնի գործի հանգամանքների վերաբերյալ, հետևաբար և նրանք վկաներ են իրենց էությամբ»⁶:

Ըստ Ա.Հ. Դավթյանի՝ գործին մասնակցող անձանց բացատրությունների հարցում առավել փոխզիջումային մոտեցում է դրսևորել Գերմանիայի Դաշնության քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը: Վերջինս զուգահեռաբար նախատեսում է գործին մասնակցող անձանց լսումը (բացատրությունները դատարանի առջև), որոնք ուղղված են գործի հանգամանքների պարզաբանմանը և ապացույց չեն հանդիսանում, ինչպես նաև գործին մասնակցող անձանց հարցաքննությունը որպես լրացուցիչ ապացույց, այսինքն՝ ապացույցի այս տեսակն օգտագործվում է այն դեպքում, երբ գործով այլ ապացույցներ չկան կամ բավարար չեն: Այս մոդելի

կապակցությամբ ևս միանշանակ մոտեցում չկա: Դժվարությունն այն է, որ գործնականում շատ հաճախ բացատրությունը կարող է վերաճել հարցաքննության, և ընդհակառակը: Որպես այս երկու գործընթացների տարանջատման չափանիշ տեսության մեջ առաջարկվում է հարցադրումների առկայությունը, քանի որ հարցաքննությունը՝ որպես դատավարական գործողություն, իր մեջ նախևառաջ ներառում է հարցերը, այլ կերպ ասած՝ առանց հարցերի հարցաքննություն չի լինում:

Ա.Հ. Դավթյանը, գտնելով, որ գործին մասնակցող անձանց հարցաքննությունը թե՛ տեսականորեն, թե՛ գործնականորեն ավելի ճշգրիտ է արտահայտում ապացույցի այս տեսակի էությունը, առաջարկել էր ՀՀ ՔԴ-Օ-ն վերանայել և գործին մասնակցող անձանց բացատրությունների փոխարեն օրենսգրքի 47-րդ և 64-րդ հոդվածներում նախատեսել գործին մասնակցող անձանց հարցաքննությունը⁷:

28.11.08թ. կատարված փոփոխությունների արդյունքում ՀՀ ՔԴ-Օ-ի 47-րդ և 64-րդ հոդվածներում «գործին մասնակցող անձանց բացատրությունները» փոխարինվեցին «գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքներ» արտահայտությամբ:

ՀՀ ՔԴ-Օ-ի 64-րդ հոդվածի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձն իրավունք ունի ցուցմունքներ տալու գործով ապացուցման ենթակա փաստերի մասին: Ցուցմունք տալուց հրաժարվելու դեպքում մեր օրենսդրությունը որևէ իրավական պատասխանատվություն չի նախատեսում: Դրա հետ մեկտեղ օրենքը նախատեսում է այն անբարենպաստ հետևանքները, որ կարող է կրել կողմը ցուցմունք տալուց հրա-

ժարվելու դեպքում: ՀՀ ՔԳՕ-ի 48-րդ հոդվածի համաձայն, եթե կողմը հրաժարվում է (խուսափում է) պատասխանել դատարանի կամ դատավարության մասնակիցների հարցերին կամ ցուցմունքներ տալ դատարանին, ապա դատարանը մյուս կողմի միջնորդությամբ կամ իր նախաձեռնությամբ կարող է անհիմն համարել կողմի հրաժարվելը (խուսափելը) ցուցմունքներից և պատասխանից, իսկ գործի այն փաստական հանգամանքները, որոնց վերաբերյալ կողմը հրաժարվում (խուսափում) է ցուցմունք կամ պատասխան տալուց, կարող է համարել ապացուցված: Ամեն դեպքում պատասխանից կամ ցուցմունքից դատարանի կողմից որպես անհիմն գնահատված հրաժարումը (խուսափումը) մեկնաբանվում է ի վնաս հրաժարվողի (խուսափողի):

ՀՀ ՔԳՕ-ի հաջորդ նորույթն էլ այն է, որ գործին մասնակցող անձն իրավունք ունի միջնորդելու, որ գործին մասնակցող մյուս անձը ցուցմունք տա գործով ապացուցման ենթակա փաստերի մասին: Դատարանը, բավարարելով միջնորդությունը, կարող է հանձնարարել գործին մասնակցող համապատասխան անձին տալ ցուցմունքներ գործով ապացուցման ենթակա փաստերի մասին: Այսպիսի դրույթ կա նաև ԳՂՀ-ի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում. եթե կողմը լրիվ ծավալով չի իրականացրել իր վրա դրված ապացուցումն ապացուցման այլ միջոցներով կամ չի ներկայացրել ապացուցման այլ միջոցներ, կարող է միջնորդություն ներկայացնել մյուս կողմին ապացուցման ենթակա հանգամանքների վերաբերյալ հարցաքննելու համար: ՀՀ ՔԳՕ-ն նման սահմանափակում չի նախատեսում:

Չնայած այն հանգամանքին, որ ՀՀ ՔԳՕ-ի 47-րդ և 64-րդ հոդվածներում «գործին մասնակցող անձանց բացատրություններ» արտահայտությունը փոխվել է «գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքներ» արտահայտությամբ, ՀՀ ՔԳՕ-ի մեկ այլ հոդված, մասնավորապես՝ հոդված 28-րդը սահմանում է, որ գործին մասնակցող անձինք իրավունք ունեն բացատրություններ տալ դատարանին, ինչպես նաև՝ գործին մասնակցող անձինք սուտ բացատրություն կամ սուտ ցուցմունք տալու համար ենթակա են պատասխանատվության՝ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով⁸: Օրենսգրքի ուսումնասիրությունից պարզ չէ, թե որ դեպքում գործին մասնակցող անձինք բացատրություն են տալիս և որ դեպքում՝ ցուցմունք: Ստացվում է՝ ՀՀ ՔԳՕ-ն զուգահեռաբար նախատեսում է և՛ գործին մասնակցող անձանց բացատրությունները, և՛ գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքները, ավելին՝ միևնույն իրավական հետևանքն է նախատեսում սուտ բացատրություն կամ ցուցմունք տալու համար: ՀՀ օրենսդրությունն այս հարցում ունի հստակեցման կարիք: Եթե օրենսդիրը նպատակ է հետապնդել ստեղծել գերմանական մոդելին նման ընթացակարգ, ապա պետք է տարանջատեր գործին մասնակցող անձանց բացատրությունները գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքներից. մասնավորապես՝ հստակ սահմաններ ինչ ասել է բացատրություն, ինչ ասել է ցուցմունք, մանրամասն կազավորեր դրանց ստացման ընթացակարգերը, դրանց դերը և նշանակությունը գործի լուծման հարցում:

Իրավաբանական գրականության

Քրեական դատավարություն

մեջ գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքները (բացատրությունները), հաշվի առնելով գործին մասնակցող անձի շահագրգռվածությունը, ընդունված է բաժանել հաստատման և խոստովանության:

Հաստատում համարվում են փաստերի մասին այնպիսի տեղեկությունները, որոնք համապատասխանում են հաստատող կողմի կամ երրորդ անձի դատավարական շահերին:

Խոստովանությունն ընդհակառակը գործին մասնակցող անձի կողմից այնպիսի փաստի ընդունումն է, որը չի բխում իր դատավարական շահերից:

Խոստովանության՝ որպես ինքնուրույն ապացույցի հանդեպ վերաբերմունքը տարբեր ժամանակաշրջաններում տարբեր է եղել: Ֆեոդալիզմի, հետագայում նաև բուրժուական հասարակարգում խոստովանությունը համարվել է «ապացույցների թագուհի»: Ձևական ապացույցների տեսության համաձայն՝ կողմի խոստովանությունը համարվում էր կատարյալ ապացույց, որը պարտադիր է դատարանի համար: Այն մրցակից կողմին ազատում էր մյուս կողմի ընդունած փաստերն ապացուցելու պարտականությունից և պարտավորեցնում դատարանին խոստովանությանը համաձայն՝ որոշում կայացնել⁹: Դեռևս սոցիալիստական հասարակարգում ժխտվեց ապացույցի այս տեսակի գերակայությունը ապացուցման մյուս տեսակների նկատմամբ:

ՀՀ ՔՂ-ի 64-րդ հոդվածի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձի կողմից այն փաստն ընդունելը, որի միջոցով մյուս անձը հիմնավորում է իր պահանջները կամ առարկությունները,

պարտադիր չէ դատարանի համար: Դատարանը կարող է ընդունված փաստը համարել հաստատված, եթե կասկածներ չկան, որ դա համապատասխանում է գործի հանգամանքներին, և կողմն այն չի ընդունել խաբեության, բռնության, սպառնալիքի, մոլորության ազդեցության տակ, մեկ կողմի ներկայացուցչի հետ մյուս կողմի չարամիտ համաձայնության հետևանքով կամ ճշմարտությունը թաքցնելու նպատակով:

Դեռևս խորհրդային գրականության մեջ Կ.Ս. Յուդելեսոնի, Ս.Վ. Կուրիլևի կողմից առաջարկվում էր հստակ տարանջատել փաստի ընդունումը՝ որպես ապացույց և հայցապահանջի ընդունումը՝ որպես ինքնուրույն դատավարական ակտ, որն իրենից ներկայացնում է տնօրինչականության սկզբունքի դրսևորում: «Իր իրավական բնույթով հայցի ընդունումը, գրում է Կուրիլևը, կողմի կամահայտնությունն է, որն ուղեկցվում է դատավարական հետևանքներով, կամահայտնություն, որն ուղղված է վեճի լիկվիդացմանն ի շահ հայցվորի»¹⁰: Իրավունքի ընդունումը, Կ.Ս. Յուդելեսոնի կարծիքով, ինքնըստինքյան չպետք է դիտել որպես դրա հիմքում ընկած փաստերի ընդունում¹¹: Եվ իրոք՝ հայցվորի կամ պատասխանողի կողմից ներկայացված առարկությունները կամ պահանջներն ընդունելն ամենևին չի նշանակում, որ նրանք ընդունում են նաև դրանց հիմքում ընկած փաստերը: Բացի այս, տարբեր են նաև դատավարական հետևանքները. մասնավորապես՝ ՀՀ ՔՂ-ի 109-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանը կարճում է գործի վարույթը, եթե հայցվորը հրաժարվել է հայցից, մինչդեռ օրենսգրքի 64-

րդ հողված նախատեսում է, որ գործին մասնակցող անձի կողմից այն փաստն ընդունելը, որի միջոցով մյուս անձը հիմնավորում է իր պահանջները կամ առարկությունները, պարտադիր չէ դատարանի համար, և եթե անգամ դատարանն այդ փաստը համարում է հաստատված, այն ինքնըստինքյան չի հանգեցնում գործի լուծմանը:

Գրականության մեջ նաև առանձնացնում են դատական խոստովանություն և արտադատական խոստովանություն:

Եթե կողմը որոշակի փաստերի առկայությունն ընդունել է դատական նիստի ժամանակ, ապա այդպիսի խոստովանությունն անվանվում է դատական:

Արտադատական խոստովանություն առկա է, երբ կողմը խոստովանությունը կատարում է դատական նիստից դուրս: Արտադատական խոստովանության ապացուցողական ուժի կապակցությամբ գրականության մեջ արտահայտվել են որոշակի մոտեցումներ: Ըստ Ս.Վ. Կուրիլևի՝ արտա-

դատական խոստովանությունն ընդհանրապես չի կարելի դիտել որպես ապացույց, քանի որ այն ստացվում է ոչ ապացույցների ձեռքբերման՝ դատավարական օրենքով սահմանված կարգով¹²: Մ.Կ. Տրեուշնիկովը չի բացառում արտադատական խոստովանության ապացուցողական ուժը՝ գտնելով, որ այն կարելի է դիտել որպես ապացուցողական փաստ: Վերջին մոտեցումը, կարծում ենք, ավելի ճիշտ է. թեև արտադատական խոստովանությունը չի կարելի դիտել որպես ապացույց, սակայն դրանում բովանդակվող տեղեկությունները կարող են և նպաստել գործի փաստական հանգամանքների բացահայտմանը:

Գործին մասնակցող անձանց ցուցմուքները տրվում են բանավոր, ինչը բխում է ՀՀ ՔԳՕ-ի 122-րդ հոդվածից, որը նախատեսում է, որ դատարանը գործը քննելիս պարտավոր է գործի ապացույցները հետազոտել անմիջականորեն՝ լսել գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքները:

1. Այստեղև՝ ՀՀ ՔԳՕ:
2. **Решетникова И. В.** Доказательственное право США и Англии. Екатеринбург, 1997, с. 127.
3. **Треушников М. К.** Доказательства и доказывание в советском гражданском процессе. М., 1982, с. 78.
4. **Юдельсон К. С.** Проблема доказывания в советском гражданском процессе. М., 1951, с. 129-132.
5. Советский гражданский процесс. М., 1970, с. 159-160.
6. **Решетникова И. В.** Доказательственное право США и Англии. Екатеринбург, 1997, с. 127.
7. **Давтян А. Г.** Гражданский процесс в Германии и странах СНГ. Ер.: "Наапет", 2000, с. 174-175.
8. ՀՀ ՔԳՕ-ն, սակայն, ուղղակիորեն չի նախատեսում, որ գործին մասնակցող անձինք պետք է նախազգուշացվեն սուտ բացատրություն կամ սուտ ցուցմունք տալու համար նախատեսված պատաս-

- խանատվության մասին՝ ինչպես դա արված է վկայի և փորձագետի դեպքում: Գատական պրակտիկայում հարցը լուծվում է այլ կերպ. դատարանը մինչև ցուցմունք տալը գործին մասնակցող անձանց նախազգուշացնում է սուտ ցուցմունք տալու համար նախատեսված պատասխանատվության մասին, որը հավաստվում է կողմի ստորագրությամբ:
9. Անգլո-ամերիկյան իրավական համակարգում այս մոտեցումն այսօր էլ պահպանվում է, ինչը բխում է մրցակցային դատավարության էությունից: Եթե կողմը չի վիճարկում փաստի իրավացիությունը, դատարանը մյուս կողմից չի կարող պահանջել ապացուցել այդ փաստը:
10. **Курьлев С. В.** Объяснения сторон как доказательство в советском гражданском процессе. М., 1953, с. 116.
11. Советский гражданский процесс. М., 1970, с. 187.
12. **Курьлев С. В.** там же, с. 125.

Արտակ ՄՆԱՑԱԿԱՆՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության իրավական ապահովման վարչության տեսուչ,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
մագիստրատուրայի 2-րդ կուրսի ուսանող

ՔԱՂԱՔԱԳԻԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆՈՂԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ հանցագործությամբ հասցված բոլոր վնասակար հետևանքների համար, ինչպես քրեական, այնպես էլ քաղաքացիաիրավական պատասխանատվություն է կրում այն անձը, ով հասցրել է այդ վնասը: Սակայն քաղաքացիական օրենսդրությամբ նախատեսված դեպքերում հանցավոր գործողությամբ անողականի հասցված վնասի համար նյութական պատասխանատվությունը կրում են այլ անձինք՝ քաղաքացիական պատասխանողը: Որպես քաղաքացիական պատասխանող կարող են հանդես գալ ինչպես իրավաբանական, այնպես էլ ֆիզիկական անձինք: Մենք կքննարկենք վերջիններիս: Գործող ռուսական քրեադատավարական օրենսդրության համաձայն՝ քաղաքացիական պատասխանողի դերում կարող են հանդես գալ ծնողները, որդեգրողները, խնամակալները, հոգաբարձուները, և այն անձինք, ովքեր օրենքի հիման վրա նյութական պատասխանատվություն են կրում քրեական գործով մեղադրյալի հասցված վնասի համար: Ծնողները (որդեգրողները), խնամակալները պարտավոր են փոխհատուցել մեղադրյալի կողմից հասցված վնասը, եթե նա անչափահաս է, այսինքն՝ 14-ից մինչև 18 տարեկան, չունի եկամուտներ կամ այլ գույք: Պատճառված վնասը փոխհատուց-

վում է մասամբ կամ լրիվ՝ կախված վնասը հասցնող անչափահասի վճարունակությունից: Անչափահասի կողմից հասցված վնասի փոխհատուցումը ծնողների (որդեգրողների, խնամակալների) կողմից ավարտվում է, երբ անչափահասը դառնում է չափահաս, ինչպես նաև այն դեպքում, երբ վերջինս մինչև չափահաս դառնալը ձեռք է բերում եկամուտներ կամ այլ գույք, կամ ձեռք է բերում գործունակություն (ժ. 1075 ԴԿ): ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը 74-րդ և 75-րդ հոդվածներով սահմանում է, թե ով է քաղաքացիական պատասխանողը, և վերջինիս իրավունքները և պարտականությունները: Սահմանափակված 74-րդ հոդվածը սահմանում է.

«1. Քաղաքացիական պատասխանող է ճանաչվում ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձը, որի վրա օրենքով, քրեական գործով վարույթի ընթացքում ներկայացված հայցի հիման վրա կարող է դրվել գույքային պատասխանատվություն քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարքով գույքային վնաս պատճառած մեղադրյալի գործողությունների համար:

2. Քաղաքացիական պատասխանող ճանաչելու մասին որոշումն ընդունում է հետաքննության մարմինը, քննիչը, դատախազը կամ դատարանը»:

75-րդ հոդվածով.

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՅԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Քաղաքացիական պատասխանողը սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով իրավունք ունի՝

1) ծանոթանալ առաջադրված մեղադրանքին.

2) տալ բացատրություններ իր դեմ ներկայացված հայցի վերաբերյալ.

3) ներկայացնել նյութեր՝ քրեական գործին կցելու և հետազոտելու համար.

4) հայտնել բացարկներ.

5) հատուցել միջնորդություններ.

6) իրեն ներկայացված հարցն ապահովելու նպատակով դատարանի դեպոզիտ մուծելու դրամական միջոցներ.

7) առարկել քրեական գործով վարույթն իրականացնող մարմինների գործողությունների դեմ և պահանջել իր առարկությունները մտցնել քննչական կամ այլ դատավարական գործողության արձանագրության մեջ.

8) ծանոթանալ քննչական և այլ դատավարական գործողությունների արձանագրություններին, որոնց նա մասնակցել է, դիտողություններ ներկայացնել արձանագրությունում գրառումների ճշտության և լրիվության կապակցությամբ, քննչական և այլ դատավարական գործողությանը մասնակցելու, դատարանի նիստին ներկա գտնվելու դեպքում պահանջել նշված գործողության կամ դատարանի նիստի արձանագրության մեջ գրառումներ կատարել այն հանգամանքների մասին, որոնք իր կարծիքով պետք է նշվեն, ծանոթանալ դատական նիստի արձանագրությանը և ներկայացնել դրա մասին իր դիտողությունները.

9) նախաքննության ավարտման պահից ծանոթանալ գործի բոլոր նյութերին, դրանցից պատճեններ հանել և գործից դուրս գրել ցանկացած ծավալի ցանկացած տեղեկություն.

10) մասնակցել առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանի նիստերին.

11) դատարանի նիստում հանդես գալ ճառով և ռեպլիկով.

12) իր խնդրանքով անվճար ստանալ մեղադրական եզրակացության կամ եզրափակիչ որոշման պատճենը, ինչպես նաև դատավճռի կամ դատարանի այլ վերջնական որոշման պատճենը.

13) իրեն ներկայացված հայցի մասով բողոքարկել հետաքննության մարմնի, քննիչի, դատախազի, դատարանի գործողությունները և որոշումները.

14) հետ վերցնել իր կամ իր ներկայացուցչի ներկայացրած բողոքը.

15) իրեն ներկայացված հայցի մասով առարկություններ ներկայացնել դատավճռի կամ դատարանի այլ վերջնական որոշման դեմ բերված դատավարության այլ մասնակիցների բողոքների վերաբերյալ.

16) դատարանի նիստում կարծիք հայտնել դատավարության այլ մասնակիցների միջնորդությունների և առաջարկությունների առիթով.

17) բողոքել մյուս կողմից անօրինական գործողությունների դեմ.

18) առարկել նախազահողի անօրինական գործողությունների դեմ.

19) ունենալ ներկայացուցիչ և դադարեցնել ներկայացուցչի լիազորությունները:

2. Քաղաքացիական պատասխանողը սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով նաև իրավունք ունի՝

1) քրեական գործով վարույթի ցանկացած պահին ընդունել հայցը.

2) ստանալ քրեական գործով վարույթի ընթացքում կրած ծախսերի հատուցում.

3) հետ ստանալ քրեական վարույթն

Քրեական դատավարություն

իրականացնող մարմնի կողմից իրեն նախապես կամ այլ հիմքերով իրենից վերցված գույքը, ինչպես նաև իրեն պատկանող պաշտոնական փաստաթղթերի բնօրինակները:

3. Քաղաքացիական պատասխանողը պարտավոր է՝

1) ներկայանալ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կանչով.

2) քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի պահանջով ներկայացնել իր մոտ եղած առարկաները, փաստաթղթերը, ինչպես նաև նմուշներ՝ համեմատական հետազոտման համար.

3) ենթարկվել դատախազի, քննիչի, հետաքննության մարմնի, դատական նիստը նախագահողի օրինական կարգադրություններին.

4) դատարանի նիստում պահպանել կարգուկանոն:

4. Քաղաքացիական պատասխանողը կարող է կանչվել որպես վկա:

5. Քաղաքացիական պատասխանողն ունի նաև սույն օրենսգրքով նախատեսված այլ իրավունքներ և պարտականություններ:

6. Քաղաքացիական պատասխանողն իրեն պատկանող իրավունքներից օգտվում և իր վրա դրված պարտականությունները կատարում է անձամբ կամ ներկայացուցչի միջոցով, եթե դա համապատասխանում է համապատասխան իրավունքների և պարտականությունների բնույթին:

Անչափահասների համար նյութական պատասխանատվություն կրող քաղաքացիական պատասխանողների մեղքի անհրաժեշտ պայման է, նրանց կողմից ոչ պատշաճ կերպով համապատասխան դատախարակություն և վերահսկողություն իրականացնելը: Ծնողների մեղքն արտահայտ-

վում է նրանով, որ չեն կատարում իրենց երեխայի առողջության համար հոգ տանելու, ֆիզիկական, հոգեկան, հոգևոր զարգացման և դաստիարակության պարտականությունները: Երեխաների հետաքրքրությունների բավարարումը պետք է լինի ծնողների հիմնական զբաղմունքը (Ընտ. օր. 63-րդ, 65-րդ հոդվածներ): Ծնողների մեղքի հաստատման դեպքում պատասխանատվության ենթարկվում են և՛ մայրը, և՛ հայրը, քանի որ ծնողները հավասարաչափ իրավունքներ և պարտականություններ ունեն իրենց երեխաների նկատմամբ (Ընտ. օր. 61-րդ հոդ.): Այն հանգամանքը, որ ծնողները կամ դրանց փոխարինող անձինք ներգրավվում են որպես քաղաքացիական պատասխանող, չի խոչընդոտում, որպեսզի վերջիններս հանդես գան նաև միաժամանակ որպես անչափահաս մեղադրյալի օրինական ներկայացուցիչ, կամ հարցաքննվեն որպես վկա: Ռուսաստանի քաղաքացիական օրենսդրության համաձայն (Քաղ. օր. 1074-րդ հոդ.) ծնողները պարտավորվում են փոխհատուցել վնասը, եթե չկարողանան ասպացուցել իրենց մեղքի բացակայությունը վնասի հասցման մեջ: Կատարված հանցագործության բոլոր հանգամանքների բացահայտումը քննության ընթացքում քննիչի պարտականությունն է: Նա պետք է կոնկրետ ասպացուցի, թե որն է ծնողների ոչ համապատասխան վերաբերմունքը անչափահասի դատախարակության հանդեպ: Այս կանոնը տարածվում է ոչ միայն ծնողների նկատմամբ, այլ նաև այն անձանց, ովքեր ընդգրկվել են որպես քաղաքացիական պատասխանող: Մյուս բոլորն ազատվում են իրենց անմեղությունն ասպացուցելու պարտականությունից: Որպես քաղաքացիա-

կան պատասխանող կարող են հանդես գալ այն անձինք, ովքեր տիրապետում են առավել վտանգի աղբյուրների, կամ գործունեությունը որոշակի վտանգ է ներկայացնում (տրանսպորտային միջոցների օգտագործումը, տարբեր տեսակի սարքավորումների օգտագործումը, բարձր հոսանքի էներգիա և այլն): Որպես քաղաքացիական պատասխանող կարող է հանդես գալ քաղաքացին, ում ենթակա աշխատողը վնասը հասցրել է աշխատանքային պարտականությունները կատարելու ընթացքում: Աշխատողները տվյալ դեպքում քաղաքացիներն են, ովքեր աշխատանքային պայմանագրի կամ քաղաքացիաիրավական պայմանագրի հիման վրա կատարում են իրենց աշխատանքը, եթե նրանք գործել են կամ պետք է գործեին քաղաքացիական պատասխանողի առաջադրանքների հիման վրա և նրա հսկողության տակ՝ անվտագության կանոնների պահպանմամբ (Քաղ. օր. 1068-րդ հոդ.):

Քաղաքացիական պատասխանողը՝ որպես քրեական դատավարության մասնակից, ունի ոչ պակաս նշանակություն, քան քաղաքացիական հայցվորը: Շատ արդարացի է նշվում ռուսական իրավական գրականությունում, ըստ որի՝ քաղաքացիական հայցի ինստիտուտը և դրա հետ կապված պետական մարմինների գործունեության մեջ պետք է հավասարաչափ ընդգրկվի ոչ միայն քաղաքացիական հայցվորի իրավունքների պաշտպանությունը, այլ նաև քաղաքացիական պատասխանողի³: Քաղաքացիական պատասխանողի կարգավիճակը քրեական գործում շատ սպեցիֆիկ է: Մովորաբար ընդունված է համարել, որ վերջինս իրականացնում է քաղաքացիական հայցից

պաշտպանվելու ֆունկցիա⁴: Քաղաքացիական հայցից պաշտպանվելու քաղաքացիական պատասխանողի գործունեությունն ընդունվում է երբեմն համարել որպես մեղադրանքից պաշտպանվելու բաղկացուցիչ մաս⁵: Ճիշտ է, առաջին հայացքից քաղաքացիական պատասխանողը թվում է, թե հանդիսանում է պաշտպանության բաղկացուցիչ մաս, սակայն հաճախ քաղաքացիական պատասխանողի և մեղադրյալի հետաքրքրությունները կարող են հակասել միմյանց: Օրինակ, եթե մեղադրյալն ուրիշի ավտոմեքենայով վրատրթի է ենթարկել որևէ մեկին՝ նրան հասցնելով ֆիզիկական և նյութական վնաս, ապա ավտոմեքենայի սեփականատերը, որը ներգրավվել է որպես քաղաքացիական պատասխանող, կարող է բողոքարկել այն հիմքով, որ իր մեքենան առևանգել են առանց իր իմացության: Բացի դրանից, եթե վերջինիս ավտոմեքենան վնասվել է, ապա սեփականատերը կարող է քաղաքացիական հայց ներկայացնել մեղադրյալի դեմ: Նման դեպքերում, ինչպես տեսանք, քաղաքացիական պատասխանողի գործողությունները ոչ միայն չեն համընկնում պաշտպանության կողմի գործողությունների հետ, այլ ընդհակառակը՝ հակասում են դրանց⁶: Պրակտիկայում հայտնի են նաև դեպքեր, երբ հանցագործություն կատարած անչափահասը պատասխանատվությունից ազատվելու համար փորձում է մեղքը գցել իր փոխարեն նյութական պատասխանատվություն կրող անձանց վրա⁷: Այս դեպքում ծնողները (որդեգրողները) ավելի շատ պաշտպանվում են ոչ թե իրենց դեմ ներկայացրած հայցից կամ մեղադրանքից, այլ ավելի շատ անչափահասի կողմից իրենց ներկայացրած մե-

Քրեական դատավարություն

դադրանքներից, փորձում են ապացուցել իրենց կողմից ծնողական իրավունքների պատշաճ կերպով կատարումը:

Ծնողների և անչափահասի համար պատասխանատվություն կրող անձինք քրեական գործում կրում են երկակի բնույթ: Նախ՝ նրանք հանդես են գալիս որպես անչափահասի օրինական ներկայացուցիչներ և պարտավորվում են պաշտպանել նրա իրավունքները: Եվ երկրորդ՝ նրանք միաժամանակ պաշտպանում են իրենց սեփական իրավունքները⁸: Երբ անչափահաս մեղադրյալի ծնողները հանդես են գալիս քաղաքացիական պատասխանողի կարգավիճակում, նրանց ընթացակարգային կարգավիճակը թելադրում է հենց իրենց պաշտպանվելու անհրաժեշտությունը: Նրանցից յուրաքանչյուրը պատասխանատու է անողրակի հասցրած վնասի համար, և իրենց դաստիարակելու պարտականությունները ոչ պատշաճ կատարելու համար: Քաղաքացիական պատասխանողն առաջին հերթին պաշտպանվում է այլ մեղադրանքից՝ իր կողմից անչափահասին ոչ պատշաճ դաստիարակելու մեջ, եթե խոսքը ծնողների մասին է, կամ տրանսպորտային միջոցների սարքինության համար միջոցներ չձեռնարկելու մեջ, եթե խոսքը վերաբերում է առավել վտանգի աղբյուրին տիրապետող անձի մասին և այլն: Եվ միայն այս պարագայում վերջիններիս մեղավորությունն ապացուցվելուց հետո նրանք ընդգրկվում են քաղաքացիական հայցից պաշտպանվելու մեջ: Հաշվի առնելով քաղաքացիական պատասխանողի վերը նշված առանձնահատկությունները՝ չի կարելի վերջինիս ընդգրկել քրեադատավարական այն-

պիսի մասնակիցների խմբի մեջ, ինչպիսիք են մեղադրյալը, կասկածյալը: Նաև տրամաբանական չէ քաղաքացիական պատասխանողին դասել տուժողի, քաղաքացիական հայցվորի հետ մի շարքում, քանի որ վերջիններիս հետ տարբերություններն ավելի շատ են, քան ընդհանրությունները: Վերջիններիս ընդհանրությունը նյութական հետաքրքրություններն են քրեական գործում, սակայն տարբեր տեսանկյուններից: Եթե քաղաքացիական պատասխանողը մեղադրյալի հետ պաշտպանվում է քաղաքացիական հայցից, այս դեպքում քաղաքացիական հայցվորը ձգտում է բավարարել իր բոլոր հայցային պահանջները: Այս պարագայում քաղաքացիական պատասխանողի և հայցվորի դիրքորոշումները հակասում են միմյանց: Քննիչի վրա պարտականություն է դրվում պարզել այն անձանց շրջանակը, ովքեր պետք է ընդգրկվեն որպես քաղաքացիական պատասխանողներ⁹: Եթե անձը համապատասխան հիմքերի և պայմանների առկայության դեպքում ժամանակին չի ընդգրկվում որպես քաղաքացիական պատասխանող, ապա նրա իրավունքները կարող են սահմանափակվել, դա կարող է նաև նրա նյութական միջոցների վրա սպառնալիք առաջացնել, առանց քրեադատավարական պաշտպանության միջոցների սպառնալիքի հնարավորություն ընձեռնելու¹⁰: Քննիչն իրավունք ունի անձին ընդգրկել որպես քաղաքացիական պատասխանող հետևյալ հանգամանքների առկայության դեպքում՝ 1) գործում առկա է մեղադրյալը, 2) քաղաքացիական հայցվորը վնասի փոխհատուցման հայց է ներկայացրել: Մասնագիտական գրականության մեջ կան կարծիք-

ներ այն առումով, թե արդյոք պարտադիր է քաղաքացիական հայցի առկայությունը, որպեսզի անձը ներգրավվի որպես քաղաքացիական պատասխանող: Այսինքն՝ այս դեպքում դատարանը կարող է սեփական նախաձեռնությամբ դատավճռով լուծել նաև հանցագործությամբ պատճառված նյութական վնասի փոխհատուցման հարցը¹¹: Իսկապես, ներկա դրությամբ պետք է այդպիսի հնարավորություն ընձեռել: Սակայն, որպեսզի դատարանում ավելի հետևողականորեն իրականանա մրցակցության սկզբունքը, և դատարանին ավելորդ ֆունկցիաներով չծանրաբեռնելու համար դատարանը չպետք է իր վրա վերցնի նմանատիպ գործողությունների իրականացման նախաձեռնություն: Կա կարծիք, որ «Փննիչն իրավունք չունի անձին ընդգրկել որպես քաղաքացիական պատասխանող, եթե հանդգլված չէ վերջինիս մեղավորության մեջ (ս. 5 ս. 29 ՎՊԿ)»: Սակայն պարզ չէ, թե ինչ նկատի ունեն «Փննիչը հանդգլված չէ» արտահայտության ներքո: Եթե հասկացվում է տվյալ անձի՝ քաղաքացիական պատասխանողի, մեղավորության լիարժեք ապացուցումը՝ բավարար ապացույցների ձեռք բերման հիման վրա, ապա դժվար թե կարելի է համաձայնել այս կարծիքի հետ: Նմանատիպ դիրքորոշումը ստիպում է քննիչին, որ վերջինս ապացուցի քաղաքացիական պատասխանողի մեղքը, այսինքն՝ նրան ընդգրկի որպես քաղաքացիական պատասխանող միայն քննության վերջում: Սակայն դրանով անհիմն կերպով սահմանափակվում է քաղաքացիական պատասխանողի քրեադատավարական իրավունքները, այսինքն՝ չունենալով քաղաքացիական պատասխանողի կար-

գավիճակ, չի կարողանում օգտվել վերջինիս համար քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված իր իրավունքներից, դրանով իսկ չի կարողանում պաշտպանել իր նյութական միջոցները և դրանց վերաբերյալ իր իրավունքները: Դժբախտաբար, նմանատիպ դեպքեր պրակտիկայում հաճախ են լինում: Ռուսական վիճակագրությամբ քաղաքացիական պատասխանողների 15%-ն ընդգրկվել են դատավարության ընթացքի մեջ մեղադրանք առաջադրելուց 20 օր հետո, իսկ 12%-ը՝ մեկ ամիս հետո, և դրա հետևանքով չեն կարողացել որևէ էական ազդեցություն ունենալ քրեական գործի ընթացքի վրա: Որպես քաղաքացիական պատասխանող ընդգրկելն ուշացնելը նույնքան աննպատակահարմար է, որքան ժամանակից շուտ ընդգրկելը: Երբեմն քաղաքացիական պատասխանողի կարգավիճակն իսկապես նմանվում է մեղադրյալի կարգավիճակին, սակայն դրանք երբեք չեն նույնանում, քանի որ գոյություն ունեն էական տարբերություններ, մասնավորապես՝ պատասխանատվությունը, որ նրանք ենթարկվում են: Եթե մեղադրյալին տրվում է մեղադրյալի կարգավիճակ, ապա համապատասխանաբար քաղաքացիական պատասխանողի վերաբերյալ նույնպես պետք է համապատասխան որոշում կայացվի քննիչի կողմից: Քաղաքացիական պատասխանողի կարգավիճակ ստանալուց հետո անձը կարող է իրականացնել քրեական դատավարության օրենսգրքով իրեն վերապահված յուրաքանչյուր ընթակարգային իրավունք: Քաղաքացիական պատասխանողի սպեցիֆիկ իրավունքներից մեկը, որով քրեական դատավարության մասնակիցներից միայն վերջինս է օժտված, ներկա-

Քրեական դատավարություն

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

86

յացրած հայցի դեմ առարկելու իրավունքն է, որը քաղաքացիական դատավարությունից է ընդօրինակվել: Սակայն այս դեպքում այնպես է ստացվում, որ քաղաքացիական պատասխանողի գործողությունը քրեական դատավարությունում սկսվում է հենց ներկայացրած հայցի դեմ առարկելուց: Եթե քաղաքացիական պատասխանողի դերում հանդես են գալիս 14-18 տարեկան անչափահաս մեղադրյալի ծնողները, ապա պետք է սկզբից պարզել առաջինը՝ վնաս հասցնողը չունի արդյոք սեփական եկամուտները կամ ունեցվածքը, որով կարող է լիարժեք փոխհատուցել հասցված վնասը, երկրորդ՝ արդյո՞ք ծնողները մեղավոր են հասցված վնասի համար: Այս երկու հարցի պատասխանները պարզելուց հետո նոր արդեն քննարկվում է հայցը առարկելու հարցը: Այս դեպքում քաղաքացիական պատասխանողն առարկում է մեղադրյալին ուղղված հայցային պահանջների՝ իր վրա «փոխանցելու» դեմ: Քաղաքացիական պատասխանողն իրավունք ունի ծանոթանալ և իմանալ մեղադրանքի և քաղաքացիական հայցի էությունը: Բացի նրանից, որ վերջինս իրավունք ունի բացատրություններ տալ, նա իրավունք ունի նաև հարցաքննվել: Սակայն քաղաքացիական պատասխանողին որպես վկա հարցաքննելու իրավունքն առաջացնում է հարցաքննության հետ կապված որոշակի խնդիրներ: Ինչպես նշվում է մասնագիտական գրականությունում, քննիչները հազվադեպ են հարցաքննում քաղաքացիական պատասխանողին կապված հայցի հետ վկայի կարգավիճակով և վկային հարցաքննության կանոններով: Նրան կարող են տրվել բազմաբնույթ հարցեր, այսինքն՝

կապված նաև մեղադրյալի կողմից հասցված վնասի մեջ իր մեղավորության մասին: Այսինքն՝ սրանով հարցաքննվողը հակասական իրավիճակում է հայտնվում, սուտ ցուցմունք տալու համար քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու սպառնալիքի ներքո ստիպված է լինում մերկացնել ինքն իրեն: Նման հանգամանքը հաշվի առնելով՝ առաջարկվում է քաղաքացիական պատասխանողի հարցաքննությունն իրականացնել մեղադրյալին հարցաքննելու կանոններով¹²: Կարելի է ենթադրել, որ այս հարցը լուծվում է Սահմանադրության հետևյալ դրույթով՝ ոչ ոք պարտավոր չէ իր դեմ ցուցմունք տալ: Այսինքն՝ հարցաքննությունից առաջ քաղաքացիական պատասխանողին պետք է ծանոթացնել վերը նշված նորմին: Մենք գիտենք, որ քրեադատավարական օրենսգրքով քաղաքացիական հայցվորին իրավունք է վերապահվում ծանոթանալ գործի նյութերին, նույն իրավունքը վերապահվում է նաև քաղաքացիական պատասխանողին (ԶԴՕ հոդ. 75), դա վերաբերում է ոչ միայն ներկայացրած հայցին, այլ քաղաքացիական պատասխանողը կարող է ծանոթանալ նաև քրեական գործի բոլոր նյութերին: Անչափահաս մեղադրյալի ծնողները, որոնք հանդես են գալիս որպես քաղաքացիական պատասխանող, կարող են գործի նյութերին ծանոթանալ նաև որպես մեղադրյալի օրինական ներկայացուցիչներ: Վերջիններս իրավունք ունեն ամբողջ գործի նյութերին ծանոթանալ առանց որևիցե սահմանափակումների: Դրա համար անչափահաս մեղադրյալի ներկայացուցիչներին, որոնք հանդես են գալիս որպես քաղաքացիական պատասխանողներ, պետք է ծա-

նոթանալու համար ներկայացնել բոլոր անհրաժեշտ և պահանջվող փաստաթղթերը և նյութերը¹³: Արդյունքում առաջանում է մի իրավիճակ, որում քաղաքացիական պատասխանողներն անհավասար իրավունքներ են ունենում. ոմանք կարող են ծանոթանալ գործի նյութերին ամբողջությամբ առանց որևէ սահմանափակման, մյուսները՝ ոչ: Զննության նյութերը շատ դժվար է բաժանել քաղաքացիական հայցին վերաբերողի և չվերաբերողի, այս հարցում քաղաքացիական պատասխանողի և քննիչի կարծիքները կարող են էականորեն հակասել: Պրակտիկայում քննիչը չի առանձնացնում քաղաքացիական հայցին վերաբերող նյութերը, և դրանք հիմնականում տարածված են լինում ամբողջ գործի մեջ: Նման ցրվածության պայմաններում քաղաքացիական պատասխանողը չի կարողանում խորացված ձևով ուսումնասիրել իրեն վերաբերվող նյութերը, նրա հնարավորությունները սահմանափակ են լինում, ինչի հետևանքով չի կարողանում արդյունավետ իրականացնել իր շահերի պաշտպանությունը¹⁴: Չպետք է նաև շրջանցել այն քաղաքացիական պատասխանողների խնդիրները, որոնք ընդգրկվում են որպես հանցագործությունը կատարելուց հետո հոգեկան հիվանդությամբ տառապող կամ անմեղսունակ ճանաչված անձանց օրինական ներկայացուցիչներ: Այս հարցը լուծվում է ռուսական քրեադատավարական մեկնաբանություններում, որտեղ ասվում է, որ անձը, ում նկատմամբ հարկադիր բուժում է նշանակվել, նրա կողմից քաղաքացիական պատասխանող ներգրավելը բացառվում է, քանի որ այստեղ բացակայում է անձը, որի համար քաղաքացիա-

կան պատասխանողը կրում է նյութական պատասխանատվություն՝ մեղադրյալ¹⁵: Գրականության մեջ խոսվում է նաև այս դիրքորոշման մասին, ըստ որի, եթե անձը հանրային վտանգավոր արարքով նյութական վնաս է հասցրել անմեղսունակության կամ հոգեկան հիվանդության առկայության պայմաններում, ապա վնասի փոխհատուցման հարցը լուծվում է քաղաքացիական դատավարությամբ¹⁶: Այս հարցը պարզաբանվում է հետևյալ կերպ. դա պայմանավորված է նրանով, որ անմեղսունակ անձի կողմից կատարված հանրային վտանգավոր արարքը հանցագործություն չի հանդիսանում, այդ անձի գործողության մեջ բացակայում է մեղքը, իսկ վնասի փոխհատուցումն ունի իր սպեցիֆիկան, և կարող է լուծվել քաղաքացիաիրավական և քաղաքացիադատավարական իրավունքի նորմերով: Սակայն այս պարզաբանման մեջ չի հիշատակվում այն անձի մասին, ով անմեղսունակ կամ հոգեկան հիվանդ է դարձել հանցագործության կատարումից հետո, բաց են թողնվել նաև այլ հարցեր¹⁷: Ընդհանրապես, վերը նշված անձանց նկատմամբ նշանակվում են խնամակալներ, վերջիններս էլ կարող են հանդես գալ որպես քաղաքացիական պատասխանողներ, սակայն հարցն այն է, որ խնամակալները հնարավորություն են ունենում որպես քաղաքացիական պատասխանող հանդես գալ դատավարության վերջում, այսինքն՝ դատարանի կողմից խնամակալ նշանակվելուց հետո¹⁸: Եթե քննվում է հանցագործությունից հետո հոգեկան հիվանդություն ձեռք բերած կամ անմեղսունակ ճանաչված անձի կողմից, և խնամա-

Քրեական դատավարություն

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

88

կալ չի նշանակվել, ապա տվյալ դեպքում ոչ ոք նրա համար նյութական պատասխանատվության չի ենթարկվում, և քաղաքացիական պատասխանող էլ չի ընդգրկվում: Առողջանալուց հետո անձն ինքն է պատասխանատվություն կրում իր գործողությունների համար, ինչպես նաև իր կողմից հասցված նյութական վնասների համար: Քաղաքացիական պատասխանողի իրավունքների պաշտպանությունից զատ պետք է հաշվի առնենք նաև, որ նախաքննության արդյունավետությունը բնութագրող հատկանիշների մեջ առաջնային նշանակություն ունի նաև հանցագործությամբ պատճառված նյութական վնասի վերականգնման գործոնը: Նախաքննության տրամաբանական ավարտի մասին խոսք լինել չի կարող, եթե արդյունքում չի վերականգնվել պետությանը կամ քաղաքացուն պատճառված նյութական վնասը, եթե այդ նպատակով սպառիչ միջոցներ չեն ձեռնարկվել բռնագրավման ենթակա գույքի պահպանությունն ապահովելու, նրա հնարավոր օտարումը կանխելու ուղղությամբ: Նյութական վնասի վերականգնման հիմնախնդիրը եղել և մնում է նախաքննական մարմնի գործունեության ամենաթույլ բնագավառը: Դրանում համոզվելու համար բավական է վերլուծել նյութական վնասի վերականգնման մակարդակի մասին վիճակագրությունը: Ցուցանիշների խիստ տատանողական բնույթից պետք է հանգել այն եզրակացության, որ աշխատանքի այդ բնագավառում օրինաչափություններ գոյություն չունեն: Պետք է նկատի ունենալ, որ հաճախ նույնիսկ քննիչի հետևողական աշխատանքի արդյունքում չի հաջողվում վերականգնել նյութական վնասը: Իրա-

վաբանական գրականության մեջ այն տեսակետը գոյություն ունի, որ նյութական վնասի հատուցման ներկա պրակտիկան հետևանք է այն բանի, որ գործող օրենսդրությունը տուժողի գույքային իրավունքի պաշտպանության պատշաճ երաշխիքներ չի սահմանել: Հարցադրումն ըստ էության ճիշտ չէ, քանի որ տվյալ պարագայում պետք է խոսք գնա ոչ թե երաշխիքներ սահմանելու, այլ օրենքի պահանջների կատարման մասին: Պատկերացնել անգամ չի կարելի, թե ինչպիսի երաշխիքների մասին է խոսք գնում: Հիմնախնդիրը կարելի էր լուծված համարել, եթե պետությունն իր վրա վերցնել հանցագործությամբ պատճառված նյութական վնասի վերականգնման ողջ պատասխանատվությունը, մասնավորապես՝ քաղաքացիների գույքային շահերի պաշտպանության ուղղությամբ: Սակայն հարցադրումը, մեր կարծիքով, ըստ էության անհեթեթություն է և հակասում է այն սկզբունքին, որ հանցագործությամբ պատճառված նյութական վնասը պետք է հատուցվի հանցագործություն կատարած անձի կողմից: Նույնիսկ խոսք է գնում, որ քաղաքացուն պատճառված նյութական վնասը պետք է ապահովվի պետության կողմից և հակընդդեմ հայց ներկայացվի հանցագործություն կատարած անձին: Մենք այն կարծիքին ենք, որ հարցադրումն իրոք անհեթեթություն է, քանի որ, եթե անգամ պետությունն իր վրա վերցնել վնասի հատուցման պատասխանատվությունը, ապա գործնականում ապահովել չի կարող նյութական միջոցների բացակայության պատճառով: Ինչ վերաբերում է մեղադրյալի հակընդդեմ հայց ներկայացնելուն, ապա դա պարզապես անհուսալի քայլ կլինի պետության կողմից, համոզված

լինելով, որ մեղադրյալը փոխհատուցել չի կարող: Ասվածից հետևում է, որ խնդիրը ոչ թե օրենսդրական լրացուցիչ երաշխիքների բացակայության, այլ աշխատանքի արդյունավետ կազմակերպման, օպերատիվ-քննչական անձնակազմի պատասխանատվության բարձրացման մեջ է: Նշանակում է, հիմնահարցի լուծման միակ երաշխիքը հանցագործ մտահղացման խափանումն է, ոտնձգությունների կանխումն ու բացահայտումը, հանցագործություն կատարած անձի արագ հայտնաբերումը և հափշտակված արժեքների առգրավումը, օպերատիվ-քննչական աշխատանքի փոխգործակցության բարելավումը և այլն: Այսինքն՝ այն երաշխիքները, որոնք արդեն իսկ օրենսդրական լուծում են ստացել և համարվում են հետաքննական և նախաքննական մարմինների առաջ-

նահերթ խնդիրները: Նյութական վնասի հատուցման ինչպես նախկին, այնպես էլ ներկայիս պրակտիկան չի կարող բացատրվել միայն պետական և օրենսդրական անտրամաբանական մոտեցմամբ: Ներկայումս, երբ հասարակական նոր փոխհարաբերությունների պայմաններում լուրջ քայլեր են կատարվում երկրի տնտեսության ամրապնդման ուղղությամբ և առաջին պլանի վրա են դրվել անձի իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության սկզբունքները, ոչ միայն անթույլատրելի է տարբերակել այն հանգամանքը, թե նյութական վնասն ում է պատճառվել (պետությանը, թե քաղաքացուն), այլ անհրաժեշտ է համակարգված միջոցներ ձեռնարկել հիմնահարցը լուծելու համար¹⁹:

1. *Шадин В. С.* Обеспечение прав личности при расследовании преступлении. М., 2000, с. 209.
2. *Донцов С. Е., Глянцев*, с. 129.
3. *Давев В. Г.* Современные проблемы гражданского иска в уголовном процессе, с. 17.
4. *Якубович Н. А.* Теоретические основы предварительного следствия, с. 59.
5. *Нажимов В. П.* Об уголовно-процессуальных функциях // Правоведение-1973, N5, с. 79.
6. *Ларин А. М.* Расследование по уголовному делу и процессуальные функции, с. 56-57.
7. *Губовская Н. И.* Деятельность следователя и суда по предупреждению преступлений несовершеннолетних. М., 1967, с. 17, 18.
8. *Ларин А. С.* Представители несовершеннолетних обвиняемых в советском уголовном процессе. Саратов, 1977, с. 14-15.
9. *Филиппов П. М.* Деятельность следователя по возмещению материального ущерба и обеспечению конфискации имущества. Волгоград, 1982, с. 25.
10. *Александров С. А.* Правовое положение гражданского ответчика в уголовном процессе. Горький, 1977, с. 25.
11. *Ларин А. М.* Расследование по уголовному делу: процессуальные функции, с. 57.

12. Общественные и личные интересы в уголовном судопроизводстве, с. 124-125.
13. *Очереди В. Т.* Возбуждение и предварительное расследование дел о преступлениях несовершеннолетних, Волгоград, 1990, с. 86-87.
14. *Александров С. А.* Правовое положение гражданского ответчика в уголовном процессе, с. 40.
15. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу / под общ. ред. Лебедева В. М., с. 86.
16. О судебной практике по применению изменения и отмене принудительных мер медицинского характера: Постановлением Пленума Верховного Суда СССР N4 от 26 апреля 1984г. Сборник постановлений Пленумов Верховных Судов по уголовным делам, с. 243.
17. *Ромадин С. Михайлова Т.* Судебное рассмотрение дел по применению принудительных мер медицинского характера. Сов. юстиция-1985, N1, с. 14.
18. *Шадин В. С.* Обеспечение прав личности при расследовании преступлении, изд. "Юристинформ", М., 2000.
19. *Պետրոսյան Կ. Խ.* Նախաքննության գիտական կազմակերպման հիմնահարցերը. Երևան, 2004:

ԱՎԵԼԱՅՎԱԾ ԱՐԺԵՔԻ ՀԱՐԿԸ

ՈՐՊԵՍ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԱՆՈՒՂՂԱԿԻ ՀԱՐԿԱՏԵՍԱԿ

ԱԱՀ

-ն Եվրոպայում առանձնակի տարածում ստացավ 20-րդ դարի 50-ական թվականներին: Առաջին անգամ այն որպես ինքնուրույն հարկատեսակ ամրագրվեց Ֆրանսիայում 1954թ-ին: Դրանից հետո այն տարածում գտավ Եվրոպական միության անդամ երկրներում, իսկ այժմ այն ինքնուրույն հարկատեսակ է կազմում աշխարհի ավելի քան 90 երկրներում: ԱՄՆ-ում և Կանադայում այս հարկատեսակը կարևոր նշանակություն չունեցավ, իսկ ԱՄՆ-ում այն նույնիսկ համարում են հակասահմանադրական: Արևմտաեվրոպական որոշ երկրներում, օրինակ՝ Ավստրիայում և Շվեյցարիայում այն մինչ այժմ չի կիրառվում: ԱԱՀ-ն կազմում է Ֆրանսիայի պետական բյուջեի հարկային եկամուտների շուրջ 80 տոկոսը, Մեծ Բրիտանիայի և Գերմանիայի՝ 50 տոկոսից ավելին:

ՀՀ հարկային համակարգում որպես հիմնական անուղղակի հարկ հանդես է գալիս ավելացված արժեքի հարկը, որն ունի բավականին բարդ կառուցվածք: ՀՀ-ում այն սկսել է կիրառվել 1992թ-ից, այժմ գործում է 1997թ-ի մայիսի 14-ին ընդունված «ԱԱՀ-ի մասին» օրենքը՝ այդ օրենքում կատարված լրացումներով ու փոփոխություններով:

Ինչպես նշված է «ԱԱՀ-ի մասին» ՀՀ օրենքում՝ ավելացված արժեքի հարկն անուղղակի հարկ է, որը վճար-

վում է պետական բյուջե՝ ապրանքների ներմուծման, ՀՀ տարածքում դրանք արտադրության ու շրջանառության, ինչպես նաև ծառայությունների մատուցման բոլոր փուլերում: Ավելի ընդհանրացնելով՝ կարող ենք նշել, որ ԱԱՀ-ի միջոցով բյուջե մուտք է լինում ավելացված արժեքի մի մասը, որը ստեղծվում է արտադրության բոլոր փուլերում և սահմանվում է որպես իրացված ապրանքների, ծառայությունների, աշխատանքների և շրջանառության ու արտադրության ծախսերի հետ կապված նյութական ծախսերի տարբերություն:

2001թ-ին նախատեսված էր պետական բյուջեում հարկերի ծավալը 165 միլիարդ, որից 83 միլիարդը կազմել են ԱԱՀ-ից ստացվող գումարները, որից 72 միլիարդը հավաքագրվելու է իրավաբանական անձանցից, 11 միլիարդը՝ անհատ քաղաքացիներից:

ԱԱՀ-ն սպառման հարկ է, այն ավելացվում է ապրանքների ու ծառայությունների արժեքին (վերջնական գնին) և գանձվում է գնորդից՝ պետական բյուջե վճարելու համար: Ապրանքի արտադրության և իրացման, կամ մաս առ մաս վճարվող ԱԱՀ-ի գումարը վերջին հաշվով գանձվում է վերջնական սպառողից: Սպառողը, սակայն, պետության առջև ԱԱՀ-ի վճարման պարտականություն չի կրում: Նա ուղղակի իրացնողին վճարում է ապրանքների կամ ծառայությունների արժեքը և դրա նկատմամբ հաշվարկված ավե-

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

լացված արժեքի հարկի գումարը: ԱԱՀ գանձվում է ոչ թե վճարողից, այլ ապրանք իրացնողից կամ ծառայություն մատուցողից, այսինքն՝ հարկը ուղղակի չի վճարվում բյուջե, այլ վճարվում է մեկ այլ անձի (ապրանք իրացնողի կամ ծառայություն մատուցողի) միջոցով: Սա է հարկի անուղղակի համարելու հիմնական հատկանիշը:

Հարկն անուղղակի է համարվում նաև այն առումով, որ ԱԱՀ-ով հարկման ենթակա ցանկացած գործարքի մասով հարկային պարտավորություն առաջանում է անկախ նրանից, թե տվյալ գործարքի գծով շահույթ (եկամուտ) ստացվում է, թե ոչ, այսինքն՝ այն ուղղակիորեն կախված չէ գործունեության վերջնական արդյունքից: ԱԱՀ-ի գծով հարկային պարտավորություն կրող անձը կարծեք թե կատարում է հարկային գործակալի ֆունկցիա՝ այլ անձից (ապրանքներ ձեռքբերողից, ծառայություններ ստացողից) գանձում է բյուջե վճարման ենթակա հարկի գումարը և վճարում պետական բյուջե:

Քանի որ ԱԱՀ-ն ներառվում է մատակարարի կողմից ապրանքի գնի մեջ, ապա հաշվարկների համակարգը պարզեցնելու համար ապրանք արտադրող ձեռնարկությունների համար հարկման օբյեկտ է հանդիսանում ոչ թե ավելացված արժեքը, այլ իրացված ապրանքների ամբողջ շրջանառությունը, որոնք իրենց մեջ ներառում են նաև արտադրության ծախսերն ու նյութական ծախսերի շրջանառությունը:

ԱԱՀ-ի գումարի առանձնացման ժամանակ կրկնակի գանձումից խուսափելու համար, բյուջե է փոխանցվում միայն սպառողներից ստացված և

մատակարարների վճարված հարկի գումարի տարբերությունը:

Արդյունքում ապրանքների ամբողջ արժեքին համապատասխանող հարկի գումարը գանձվում է վերջնական օգտագործողից՝ առանց շոշափելու արտադրողների և ապրանքների իրացման միջնորդ հանդիսացողների շահերը՝ բացառությամբ շրջանառության միջոցների լրացուցիչ մեծացման անհրաժեշտության որոշ ժամանակաշրջանի համար մատակարարներին վճարվող հարկի գումարը կրեդիտավորելու նպատակով կատարված ծախսերից:

Ըստ «ԱԱՀ-ի մասին» ՀՀ օրենքի՝ ԱԱՀ-ի հարկվող սուբյեկտներ (հարկ վճարողներ) են համարվում՝ ինքնուրույն տնտեսական (ձեռնարկատիրական) գործունեություն վարող և օրենքի 6-րդ հոդվածում թվարկված գործարքները (գործառնությունները) իրականացնող ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք, իրավաբանական անձի կարգավիճակ չունեցող ձեռնարկությունները:

Ընդ որում, ձեռնարկատիրական գործունեություն է համարվում շահույթ (եկամուտ) ստանալու նպատակով պարբերաբար իրականացվող տնտեսական գործունեությունը, իսկ տնտեսական գործունեություն է համարվում ցանկացած գործունեություն, որն իրականացվում է որևէ ձևով կատարվող հատուցման դիմաց:

Հայաստանի Հանրապետության և օտարերկրյա այն քաղաքացիները, ինչպես նաև քաղաքացիություն չունեցող անձինք, ովքեր գործատուների հետ կնքած պայմանագրերի համաձայն՝ հանդիսանում են վարձու աշխատողներ և միաժամանակ չեն իրա-

Սահմանադրական իրավունք

կանցնում օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ և 4-րդ կետերով սահմանված գործարքներ, ԱԱՀ վճարող չեն հանդիսանում:

Անհատ ձեռնարկատեր շահնդիսացող ֆիզիկական անձանցից սույն օրենքով և Հայաստանի Հանրապետության մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գանձվում է ԱԱՀ Հայաստանի Հանրապետության տարածք ապրանքներ ներմուծելիս, եթե նրանց կողմից ներմուծվող ապրանքների քանակը կամ արժեքը գերազանցում է օրենքով սահմանված չափերը:

Նույն օրենքի 3-րդ հոդվածում նշված է նաև, որ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ և 3-րդ կետերով սահմանված գործարքներ իրականացնող անձինք հարկ վճարող են համարվում այն պահից, երբ որևէ գործարքի իրականացմամբ տվյալ եռամսյակի և դրան նախորդող երեք եռամսյակների ընթացքում այդ գործարքների գծով հասույթի ընդհանուր ծավալը գերազանցում է 58,35 միլիոն դրամը: Այդ պահից ԱԱՀ հաշվարկվում և վճարվում է 58,35 միլիոն դրամը գերազանցող մասի համար: Վերջիններս մինչև ԱԱՀ վճարող դառնալը համարվում են պարզեցված հարկ վճարող՝ «Պարզեցված հարկի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով: Սույն հոդվածի առաջին պարբերությունում նշված չափի որոշման նպատակով հաշվի է առնվում նաև ԱԱՀ-ին փոխարինող հաստատագրված վճարներով հարկվող օբյեկտ համարվող գործունեության տեսակների իրականացումից ստացման ենթակա հասույթը: Հարկ է նշել, որ նախկինում գումարի չափը սահմանված էր 3, ապա 10 միլիոն դրամ: Հոդվածի առաջին պարբերությունում նշված չափի որոշման նպատակով հաշ-

վի է առնվում նաև ԱԱՀ-ին փոխարինող հաստատագրված վճարներով հարկվող օբյեկտ համարվող գործունեության տեսակների իրականացումից ստացման ենթակա հասույթը:

Հոդվածի առաջին պարբերության դրույթները չեն տարածվում՝

- ակցիզային հարկով հարկման ենթակա ապրանքներ արտադրող կամ ներմուծող անձի նկատմամբ կամ

- լիցենզավորման ենթակա այն գործունեություն իրականացնող կամ լիցենզիա ունեցող անձի նկատմամբ, որի գործունեության լիցենզիայի համար պետական տուրքի տարեկան գումարը սահմանված է 100 հազար դրամ կամ ավելի, կամ

- այն կազմակերպության և անհատ ձեռնարկատիրոջ նկատմամբ, որին պատկանում է այլ անձանց կանոնադրական կամ բաժնեհավաք կապիտալի 20 տոկոսը և ավելի մասը (բաժնետոմս, բաժնեմաս, փայաբաժին), կամ

- այն կազմակերպության նկատմամբ, որի կանոնադրական կամ բաժնեհավաք կապիտալի 20 տոկոսը կամ ավելի մասը (բաժնետոմս, բաժնեմաս, փայաբաժին) պատկանում է այլ առևտրային կազմակերպությունների կամ անհատ ձեռնարկատերերի, կամ

- այն կազմակերպության նկատմամբ, որի կանոնադրական կամ բաժնեհավաք կապիտալի 20 տոկոսը կամ ավելի մասը (բաժնետոմս, բաժնեմաս, փայաբաժին) պատկանում է անհատ ձեռնարկատեր շահնդիսացող այն ֆիզիկական անձին, որին միաժամանակ պատկանում է մեկ այլ կազմակերպության կանոնադրական կամ բաժնեհավաք կապիտալի 20 տոկոսը կամ ավելի մասը (բաժնետոմս, բաժնեմաս, փայաբաժին), ընդ որում, այս դեպքում կազմակերպություններից ոչ մեկի

Սահմանադրական իրավունք

նկատմամբ ԱԱՀ-ի շենք չի կարող տարածվել, կամ

- այն առևտրային կազմակերպության կամ անհատ ձեռնարկատիրոջ նկատմամբ, որի կողմից նախորդ օրացուցային տարում առևտրային գործունեության (վաճառքի) նպատակով ձեռք բերվող ապրանքների մատակարարումից կամ ծառայությունների մատուցումից (բացառությամբ գույքի վարձակալության, անհատույց օգտագործման, ոչ նյութական ակտիվների օտարման և տոկոսների ստացման) հաշվարկված եկամուտների առևժառակ 80 տոկոսը վերաբերում է մեկ հարկ վճարողից ստացման ենթակա եկամուտներին, և (կամ) որի կողմից նախորդ օրացուցային տարում առևտրային գործունեության (վաճառքի) նպատակով ձեռք բերվող ապրանքների ձեռքբերման (բացառությամբ ներմուծման) համար կատարման ենթակա ծախսերի առնվազն 80 տոկոսը վերաբերում է մեկ հարկ վճարողի:

անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձանց նկատմամբ՝ սույն օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի չորրորդ պարբերության և սույն հոդվածի համաձայն՝ ապրանքի մատակարարում համարվող գործարքների համար որոշվող հարկվող շրջանառության մասով:

Անձինք, որոնք, սույն հոդվածի առաջին պարբերության համաձայն, չեն համարվում ԱԱՀ վճարողներ, սակայն իրենց հաշվառման վայրի հարկային մարմնին գրավոր հայտարարություն են ներկայացրել ԱԱՀ վճարող համարվելու վերաբերյալ, հայտարարությունում նշված օրվանից, բայց ոչ շուտ, քան հայտարարությունը ներկայացնելու հաշվետու ժամանակաշր-

ջանի առաջին օրացուցային օրվանից, համարվում են ԱԱՀ վճարողներ:

Օրենքով սահմանված կարգով որպես բազմաբնակարան (այդ թվում՝ բազմաֆունկցիոնալ) շենքի, ստորաբաժանված շենքի, բնակելի թաղամասերում կամ համալիրներում անհատական բնակելի տներ կառուցապատող և (կամ) սեփականատեր հանդիսացող (այսուհետ հոդվածում՝ կառուցապատող)՝ անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձի կողմից շենքի, դրա բնակարանների կամ այլ տարածքների, անհատական բնակելի տների օտարումը (առանց ընդհանուր բաժնային սեփականություն հանդիսացող ոչ բնակելի տարածքների) համարվում է ապրանքի մատակարարում, բացառությամբ՝

- բազմաբնակարան (այդ թվում՝ բազմաֆունկցիոնալ) շենքի, ստորաբաժանված շենքի, դրա բնակարանների կամ այլ տարածքների ընդհանուր մակերեսի մինչև տասը տոկոսի, սակայն ոչ ավելի, քան 500 քառակուսի մետր մակերեսի օտարումը:

- բնակելի թաղամասերում կամ համալիրներում մինչև 4 անհատական բնակելի տների օտարումը:

Անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձի կողմից իրականացված գործունեությունն օրենքով սահմանված կարգով ապօրինի ձեռնարկատիրական գործունեություն համարվելու դեպքում այդ անձի հարկային պարտավորությունները հաշվարկվում են օրենքով սահմանված կարգով:

Սույն օրենքի իմաստով՝ հասույթ է համարվում տնտեսական (ձեռնարկատիրական) գործունեություն իրականացնող անձանց տնտեսական (ձեռնարկատիրական) գործունեու-

Սահմանադրական իրավունք

թյան ընդհանուր արդյունքը՝ առանց կատարված ծախսերի (այդ թվում՝ ապրանքների ձեռքբերման գծով ծախսերի) պակասեցման: Առևտրի ոլորտում այն հավասարեցվում է ապրանքաշրջանառությանը:

Մեկից ավելի անձինք կարող են լինել մեկ կենտրոնացված ԱԱՀ վճարող: Այդպիսի կենտրոնացված ԱԱՀ վճարողների ցանկը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը:

Օրենքով սահմանված են նաև այս հարկի գծով հարկվող օբյեկտները, որոնք դասակարգվում են հետևյալ կերպ՝

Այդ գործարքներն են՝

1) ապրանքների մատակարարումը՝ գործարք, որն իրականացվում է ապրանքների (այդ թվում՝ արտադրանքի և անշարժ գույքի) սեփականության իրավունքը՝ հատուցման դիմաց այլ անձի փոխանցելու միջոցով:

Ապրանքի մատակարարում է համարվում նաև ֆիզիկական անձանց պատկանող՝ ձեռնարկատիրական գործունեության առարկա հանդիսացող գույքի, արտադրական, այլ առևտրային և հասարակական նշանակության գույքի, ներառյալ՝ շենքերի, շինությունների (այդ թվում՝ անավարտ (կիսակառույց)), արդյունաբերության, ընդերքօգտագործման և այլ արտադրական նշանակության հողերի (այդ թվում՝ ընդհանուր սեփականություն հանդիսացող գույքի և հողերի) օտարումը (ներառյալ՝ իրավաբանական անձի կանոնադրական կապիտալում դրանց ներդրումը):

Ապրանքի մատակարարում չի համարվում ձեռնարկատիրական գործունեության հետ չկապված (սպառողական նպատակներով օգտագործման

ենթակա)՝ անձնական, ընտանեկան կամ տնային օգտագործման գույքի (այդ թվում՝ բնակարանի, առանձնատան (այդ թվում՝ անավարտ (կիսակառույց), գյուղատնտեսական նշանակության և բնակավայրերի հողերի, անձնական օգտագործման ավտոմեքենայի) և ֆիզիկական անձանց կողմից գույքային իրավունքների օտարման տնտեսական գործունեություն համարվող գործարքը, բացառությամբ սույն կետի չորրորդ պարբերության նշված դեպքի:

Մեկ օրացուցային տարվա ընթացքում երկու և ավելի թվով անգամ անձի սեփականությունը կամ ընդհանուր սեփականություն հանդիսացող նույն տեսակի հետևյալ գույքի՝ բնակարանի, առանձնատան (այդ թվում՝ անավարտ (կիսակառույց)), անձնական օգտագործման ավտոմեքենայի, գյուղատնտեսական նշանակության և բնակավայրերի հողերի, ավտոտնակի, որևէ ձևով կատարվող հատուցման դիմաց օտարման դեպքերում ապրանքի մատակարարում է համարվում այդ ժամանակահատվածում երկրորդ և ավելի թվով նույն տեսակի գույքի օտարումը, եթե օտարումը կատարվում է տվյալ գույքի ձեռքբերմանը հաջորդող մեկ տարին չզերազանցող ժամանակահատվածում: Սույն մասում նշված՝ ԱԱՀ-ով հարկվող գործարքների մասով ԱԱՀ-ի պարզեցված հաշվարկների ներկայացման և գումարների վճարման կարգն ու ժամկետները սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը:

Անկախ սույն կետի դրույթներից՝ ֆիզիկական անձանց պատկանող՝ ժառանգության զանգվածում ներառվող գույքի՝ ժառանգին օտարումը ապրանքի մատակարարում չի համար-

վում.

2) ծառայությունների մատուցումը՝ ապրանքների մատակարարում չհամարվող գործարք (գործառնություն), որն իրականացվում է որևէ ձևով կատարվող հատուցման դիմաց, ներառյալ ոչ նյութական ակտիվների իրացումը (փոխանցումը): Ծառայությունների մատուցում է համարվում նաև ապրանքների և անշարժ գույքի վարձակալությունը.

3) անհատույց (մասնակի հատուցմամբ) սպառումը՝ սույն օրենքով սահմանված կարգով ԱԱՀ վճարող անձանց կողմից ապրանքների անհատույց հատկացում կամ ծառայությունների անհատույց մատուցում տվյալ անձանց կամ այլ անձանց կամ նրանց ապրանքների մատակարարում և ծառայությունների մատուցում՝ տվյալ գործարքների (գործառնությունների) համար սովորաբար կիրառվող գներից էականորեն ցածր գներով, բացառությամբ օրենքով կամ օրենքով նախատեսված դեպքերում իրավական այլ

ակտով սահմանված դեպքերի.

4) «ներմուծում ազատ շրջանառության համար» մաքսային ռեժիմով ապրանքների ներմուծումը, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

Հայաստանի Հանրապետության ներքին տարածք ներմուծվող ապրանքներից ԱԱՀ հաշվարկվում և գանձվում է մաքսային մարմինների կողմից Հայաստանի Հանրապետության սահմանին, բացառությամբ՝

ա) կազմակերպությունների և անհատ ձեռնարկատերերի կողմից ներմուծվող՝ օրենքով հաստատված ցանկում ընդգրկված այն ապրանքների, որոնց ներմուծման համար մաքսատուրքի դրույքաչափը սահմանված է 0 տոկոս, և որոնք ենթակա չեն ակցիզային հարկով հարկման.

գ) այն ապրանքների, որոնց մատակարարումը «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» օրենքի 15-րդ հոդվածի 28-րդ մասի համաձայն՝ ազատված է ԱԱՀ-ից:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. «ԱԱՀ-ի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը 2001:

2. ՀՀ գերատեսչական նորմատիվ ակտերի տեղեկագիր N6:

3. Պարզեցված ուղեցույց N2՝ «ՀՀ հարկային օրենսդրության և պարտադիր սոցիալական ապահովագրության վճարների վերաբերյալ»:

4. «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա» ամսագիր 2001:

5. *Մելվին Մ., Հաստեյ Ս.* Միջազգային ֆինանսներ 1999:

6. *Юткина Т.Ф.* Налоги и налогообложение, учебник. М., Инфра-М., 1999.

7. *Колчин С.П.* «Снижение налогового «пресса» и его вероятные последствия» 1999.

8. www.abc.ru.

Ձեռքբերման վաղեմութուն, Տեսութուն, օրենսդրութուն, Կիրառման Դրվածիկ

Չարգացած իրավական համակարգերում գոյություն ունեն ձեռքբերման վաղեմության վերաբերյալ նորմեր: Միայն այս հանգամանքն արդեն իսկ վկայում է, որ ձեռքբերման վաղեմության անհրաժեշտությունը քաղաքացիական շրջանառության համար դժվար է գերազնահատել: Չնայած գրականությունում քիչ չեն նաև ձեռքբերման վաղեմության էության վերաբերյալ բանավեճերը: Թվում էր, թե նման պատմական անցյալ ունեցող ինստիտուտը պետք է որ որոշակի լիներ իր տեսական հիմքերում:

Ձեռքբերման վաղեմության էության և դրա գործառույթների վերաբերյալ վերլուծություններին կարող ենք հանդիպել Կ.Ի. Սկյովսկու «Մեփականությունը քաղաքացիական իրավունքում» աշխատության մեջ¹: Այդ աշխատությունում Կ.Ի. Սկյովսկին վերլուծում է ձեռքբերման վաղեմության ծագումնաբանությունը, ինչպես նաև դրա գործառույթները: Մասնավորապես՝ նշված հեղինակի կարծիքով ձեռքբերման վաղեմությունը միջոց է քաղաքացիական շրջանառությունից դուրս մնացած իրերը կրկին շրջանառություն վերադարձնելու համար: Հեղինակը ձեռքբերման վաղեմության առաջացումը պայմանավորում է դրան նախորդող մեկ այլ ինստիտուտի՝ *usus auctoritas* (բառացի՝ օգտագործում և երաշխավորում), տրամաբանական զարգացմամբ²: Այս ինստի-

տուտի էությունն այն է, որ էվիկցիայի դեպքում գնորդն իրավունք ուներ օգնություն պահանջել վաճառողից: Մա որոշակի իշխանություն է իրի նկատմամբ՝ միևնույն ժամանակ պաշտպանության միջոց էվիկցիայի դեմ:

Կ.Ի. Սկյովսկին վերլուծում է նաև այլ գիտնականների կողմից ներկայացված թեզիսները: Այսպես քննարկման առարկա են դարձվում աշխատանքի միջոցով իրերի վերամշակման ճանապարհով դրանց ձեռքբերումը, օկուպացիայի և ձեռքբերման վաղեմության հարաբերակցության հարցերը և այլն³:

Սակայն կարծում ենք, որ ձեռքբերման վաղեմության էությունը, հետևաբար նաև դրա գործառույթները և ընդհանրապես իրավական կարգավորման առանձնահատկությունները պետք է պայմանավորված լինեն վաղեմության ընդհանուր տրամաբանությամբ: Խորհրդային ժամանակահատվածում ձեռքբերման վաղեմության և ընդհանրապես վաղեմության միջև կապն ընդգծված ձևով ներկայացրել է Բ.Բ. Չերեպախինը: Սակայն նա չէր ընդունում վաղեմության վերաբերյալ ինչ-որ ընդհանրական տեսության հնարավորությունը⁴:

Վաղեմությունը կարևորագույն իրավաբանական փաստերից է: Դրա էությունն այն է, որ օրենքով սահմանված որոշակի ժամանակահատված անցնելուց հետո օրենսդիրը հնարավոր է համարում որոշակի իրավունք-

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քաղաքացիական իրավունք

ների առաջացումը կամ դադարեցումը: Ընդ որում, իրավահարաբերություններում մնան փոփոխությունները վաղեմության ուժով հնարավոր են նաև այն դեպքերում, երբ փաստացի վիճակը, որն էլ գոյություն ունի որոշակի ժամանակահատվածում, ընդհանրապես հակասում է իրավակարգի էությանը:

Վաղեմությունն ընդհանրապես միտված է հասարակությունում խաղաղության հաստատմանը, հարաբերությունների կայունացմանը⁵: Իսկ սանշանակում է, որ ձեռքբերման վաղեմության իրավական կարգավորման ընթացքում պետք է հաշվի առնել այս կարևորագույն սկզբունքը՝ հասարակական խաղաղության հաստատումը: Այստեղից պետք է բխեցնել ձեռքբերման վաղեմության հատկանիշները: Այս է պատճառը, որ ձեռքբերման վաղեմության վերաբերյալ նորմերը գոյություն ունեն անհիշելի ժամանակներից. մասնավոր իրավունքում իրավունքի հիմնական գործառույթների իրականացմանն են ուղղված ձեռքբերման վաղեմության վերաբերյալ նորմերը, և դրանք դեռևս գոյություն կունենան այնքան ժամանակ քանի դեռ հնարավոր կլինի տարբերությունն իրավունքի և կեցության միջև:

Կախված այն հանգամանքից, թե օրենսդիրն ինչպիսի հետևանքներ է նախատեսում վաղեմության հետ, վաղեմությունը կարող է լինել ձեռքբերման կամ դադարեցնող⁶: Առաջին դեպքում վաղեմությունն իրավունք է ստեղծում, և այն այս առումով հանդես է գալիս որպես իրավունքների առաջացման սկզբնական միջոց: Երկրորդ դեպքում վաղեմությունը հանգեցնում է գոյություն ունեցող իրավունքի դադարեցմանը: Ընդհանուր առմամբ վաղե-

մության այս երկու տեսակները միևնույն երևույթի տարբեր կողմերն են: Տարբերությունն այն է, որ իրավադադարեցնող վաղեմությունը կիրառվում է հարաբերական հարաբերություններում, երբ որոշակի անձի իրավունքների իրականացման համար անհրաժեշտ է որոշակի անձի ակտիվ կամ պասիվ վարքագիծը: Իսկ ձեռքբերման վաղեմությունը կիրառվում է բացարձակ հարաբերություններում, երբ որոշակի անձ բարիքից օգտվում է մյուս բոլոր անձանց կողմից նրան չխոչընդոտելու պայմաններում:

Հայրենական իրավագիտությունում, բացի վաղեմության նշված երկու տեսակներից, գիտնականները նշում են նաև վաղեմության մեկ այլ տեսակ, որն անվանվում է հայցային վաղեմություն⁷: Հայցային վաղեմության և իրավադադարեցնող վաղեմության տարբերությունը ներկայացվում է դրանց հետևանքների տարբերության մեջ. հայցային վաղեմության ժամկետի ավարտմամբ իրավագոր անձի սուբյեկտիվ իրավունքում դադարում է դրա հարկադիր կատարման հնարավորությունը, սակայն ինքնին սուբյեկտիվ իրավունքը չի դադարում:

Մեր կարծիքով հայցային վաղեմությունը նույն դադարեցնող վաղեմությունն է, քանի որ նախ՝ իրավունքն առանց հարկադրանքի, իրավունք չէ, երկրորդ՝ մնան կարգավորմամբ (երբ հայցային վաղեմության ավարտից հետո սուբյեկտիվ իրավունքը պահպանվում է) առաջանում են բազմաթիվ հարցեր, մասնավորապես, իրերի նկատմամբ տիրապետողի տիտղոսի վերաբերյալ և այլն: Այսինքն՝ ամբողջությամբ ստեղծվում է անորոշության իրավիճակ, ինչն էլ որոշակի հայեցա-

Քաղաքացիական իրավունք

կարգի բացակայության հետևանք է:

Հայցային վաղեմության մասին խոսելիս պետք է ընդունել այն հանգամանքը, որ այդ վաղեմությունը հիմք է սուբյեկտիվ իրավունքի դադարեցման համար, սակայն սուբյեկտիվ իրավունքը չի դադարում ipso jure: Հայցային վաղեմությունը լրանալու դեպքում սուբյեկտիվ իրավունքը դադարում է պարտապանի կամահայտնությամբ: Այսինքն՝ հայցային վաղեմության ժամկետի լրանալը պատասխանողին դատավարության ընթացքում հնարավորություն է տալիս առարկություններ կայացնել հայցվորի պահանջի դեմ, որի էությունն այն է, որ հայցային վաղեմությունը դադարեցրել է սուբյեկտիվ իրավունքը: Եթե պատասխանողը չօգտվի իր հնարավորությունից (հայցվորի սուբյեկտիվ իրավունքը դադարեցնելու հնարավորությունից), ապա սուբյեկտիվ իրավունքը ենթակա կլինի հարկադիր կատարման:

Հայցային վաղեմության հիշատակումը մեզ համար հետաքրքրություն է ներկայացնում այնքանով, որքանով ձեռքբերման վաղեմության վերաբերյալ հարցերը պետք է քննարկվեն վաղեմության բոլոր տեսակների հետ մեկ համակարգում: Օրենսդրությունում առկա վաղեմության վերաբերյալ նորմերի անտեսումն անարդար վիճակ է ստեղծում ձեռքբերման վաղեմության կարգավորման հարցերում: Խոսքը վերաբերում է ոչ միայն քաղաքացիական իրավունքում սահմանված վաղեմությանը, այլև իրավունքի մի շարք ճյուղերում սահմանված վաղեմությանը ևս, մասնավորապես՝ քրեական իրավունքում առկա պատասխանատվությունից ազատելու վաղեմությանը:

Ինչպես նշեցինք, վաղեմությունն ընդհանրապես որոշակի գործառույթ է

իրականացնում իրավունքում, անկախ այն հանգամանքից, թե վաղեմության որ տեսակի մասին է խոսքը: Հետևաբար հայցային վաղեմությունը ևս նույն նպատակին է միտված՝ սպահովել հասարակական խաղաղությունը: Սակայն անհասկանալի է դառնում իրավունքի միևնույն ճյուղի շրջանակներում վաղեմության տարատեսակ ռեժիմների սահմանման անհրաժեշտությունը: Եթե վաղեմությունը միևնույն գործառույթն է իրականացնում, ապա որն է վաղեմության տարբեր ռեժիմների սահմանման անհրաժեշտությունը: Մասնավորապես, եթե ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված են հայցային վաղեմության որոշակի ժամկետներ, որոնք հնարավորություն են տալիս պատասխանողին խուսափելու պարտականությունների կատարումից, կամ չվերադարձնելու ապօրինի վերցված իրը, որն է այդ դեպքում ձեռքբերման վաղեմության անհրաժեշտությունը: Այս հարցին պատասխանելուց առաջ կարծում ենք, որ պետք է ներկայացնել վաղեմության վերաբերյալ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի կարգավորումները:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքում վաղեմության վերաբերյալ կարգավորումներն ընդհանուր առմամբ պարփակվում են վաղեմության երկու տեսակների մասին կարգավորումներով: Դրանք են՝ հայցային վաղեմությունը և ձեռքբերման վաղեմությունը: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 331-րդ հոդվածի համաձայն՝ հայցային վաղեմություն է համարվում իրավունքի խախտված անձի հայցով իրավունքի պաշտպանության ժամանակահատվածը: Միևնույն ժամանակ օրենսգիր-

Քաղաքացիական իրավունք

քը սահմանում է հայցային վաղեմության ընդհանուր եռամյա ժամկետ: Ցանկանում ենք հատուկ ընդգծել քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված հայցային վաղեմության ընդհանուր եռամյա ժամկետը: Սրան մենք դեռ կանդիդատանք: Բացի ընդհանուր եռամյա ժամկետից, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքը սահմանում է նաև հայցային վաղեմության հատուկ ժամկետներ, որպիսիք են առոչինչ գործարքների անվավերության հետևանքների կիրառման պահանջներկայացնելու տասնամյա վաղեմության ժամկետը, կոռուպցիոն գործողությունների հետևանքով պատճառված վնասների հատուցում պահանջելու տասնամյա ժամկետը և այլն: Հատուկ նշենք, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում հայցային վաղեմության առավելագույն ժամկետը տասը տարին է: Թեև պետք է նշել նաև այն, որ հաշվի առնելով վաղեմության հաշվարկման կանոնների առանձնահատկությունը, երբեմն եռամյա ընդհանուր հայցային վաղեմության ժամկետը կարող է ժամանակահատվածի առումով ավելի ուշ ավարտվել, քան տասնամյա հայցային վաղեմության ժամկետը: Բանն այն է, որ ընդհանուր հայցային վաղեմության ժամկետների հաշվարկը, որպես կանոն, սկսվում է իրավունքի խախտման մասին սուբյեկտի իմացության պահից: Այսինքն՝ ժամկետի հաշվարկման սկիզբն այս դեպքում կախվածության մեջ է դրված սուբյեկտի գործունից: Արդյունքում հնարավոր է, որ խախտման մասին անձը տեղեկանա տարիներ անց, ինչն էլ վաղեմության ժամկետի հետ կարող է գերազանցել տասը տարին:

Ձեռքբերման վաղեմությունը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում կարգա-

վորված է մեկ հոդվածով՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածը: Քննարկվող հոդվածի առանձնահատկությունն այն է, որ ձեռքբերման վաղեմության ուժով Հայաստանում հնարավոր է ձեռք բերել միայն անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունք, ձեռքբերման վաղեմությունը հնարավոր է միայն բարեխիղճ տիրապետման դեպքում և բոլոր դեպքերում պահանջվում է անընդմեջ տասնամյա տիրապետման վաղեմություն: Սրանք թերևս աչքի ընկնող էական տարբերություններն են:

Իսկ հիմա փորձենք պատասխանել վերևում մեր կողմից առաջ քաշված այն հարցին, թե արդյո՞ք Հայաստանում ձեռքբերման վաղեմությունն այնքան հետևողական է կարգավորված, որքան այլ երկրներում: Այսինքն՝ արդյո՞ք Հայաստանում գործող կարգավորմամբ ձեռքբերման վաղեմության ինստիտուտն արդյունավետ է:

Ինչպես նշեցինք, ըստ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի՝ ընդհանուր հայցային վաղեմության ժամկետը երեք տարի է: Իսկ սա նշանակում է, որ վաղեմության ժամկետի ավարտից հետո պահանջատերը, ըստ էության, իրավունքների պաշտպանության դատական միջոցների չի կարող դիմել. նրա իրավունքների պաշտպանությունը դատարանում սահմանափակված է պատասխանողի ցանկությամբ: Այս առումով խոսել լիարժեք իրավունքի առկայության մասին անիմաստ է⁸: Այսինքն՝ հայցվորը կարող է որոշակի իրավունքների պաշտպանություն հայցել միայն այն դեպքում, երբ պատասխանողը չօգտվի հայցային վաղեմության կիրառման իր իրավունքից:

Ընդունենք մի դեպք, երբ պատաս-

Քաղաքացիական իրավունք

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

100

խանողն օգտվում է հայցային վաղեմության կիրառման իր իրավունքից: Արդյունքում ստացվում է, որ հայցվորի պահանջները չեն բավարարվում: Եթե կոնկրետ գործը, որի վերաբերյալ մենք փորձում ենք օրինակ ներկայացնել, վերաբերում է իրային իրավունքների պաշտպանությանը, ապա ստացվում է, որ սեփականատիրոջ տիրապետումից դուրս եկած իրը երբեք նրան չի կարող վերադարձվել օրինական ճանապարհով: Թեև այստեղ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի կարգավորումներն ամբողջական չեն, քանի որ նա չի պատասխանում այն հարցին, թե ինչպես վարվել այն դեպքում, երբ հայցային վաղեմության բացթողման հիմքով սեփականատերը չի կարողանում վերադարձնել իրեն պատկանող գույքը (այսինքն՝ բաց է մնում ապօրինի տիրապետողի կարգավիճակի հարցը), մենք գտնում ենք, որ նման դեպքերում ապօրինի տիրապետողը ենթակա է պաշտպանության օրենքով: Նույնիսկ եթե նա չպաշտպանվի ազգային իրավունքով, նա կպաշտպանվի միջազգային իրավունքի նորմերով, մասնավորապես՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 1-ին արձանագրության 1-ին հոդվածի ուժով, քանի որ չկան օրինական ճանապարհով իրը նման տիրապետողից հետ ստանալու միջոցներ: Ստացվեց, որ ապօրինի տիրապետողն օգտվեց իրավական պաշտպանությունից նույնիսկ եռամսյա ժամկետի ավարտով: Ընդ որում, ինչը շատ կարևոր է, նա պաշտպանվեց նաև ընդդեմ սեփականատիրոջ: Հավելենք նաև, որ տիրապետողը նման դեպքերում հնարավոր է, որ ընդհանրապես անբարեխիղճ լինի, այ-

սինքն՝ իմանա տիտղոսի բացակայության մասին և այն բանի մասին, որ նա ընդհանրապես չէր կարող տիրապետել իրը: Այս առումով բոլորովին անհասկանալի է դառնում ձեռքբերման վաղեմության նշանակությունը: Եթե անձը կարող է գույքը ձեռք բերել կամ պաշտպանվել սեփականատիրոջից (ինչն ըստ էության նույն բանն է) երեք տարիների ընթացքում, ապա անհասկանալի է, ինչո՞ւ նա պետք է իրը տիրապետի տասը տարի անընդմեջ, այն էլ բարեխիղճ:

Կարծում ենք, որ Հայաստանի օրենսդիրը ձեռքբերման վաղեմության վերաբերյալ հարցերը կարգավորելիս որևէ ուշադրություն չի դարձրել վաղեմության հետևողական կարգավորման վրա: Եթե ուսումնասիրենք այլ երկրների օրենսդրությունը, օրինակ՝ Ֆրանսիայի կամ Գերմանիայի քաղաքացիական օրենսգրքի համապատասխան դրույթները, ապա հեշտությամբ կարող ենք նկատել, որ այնտեղ կարգավորումները տրամաբանորեն հակառակն են: Այսինքն՝ այդ երկրների օրենսդրությամբ նախատեսվում են պահանջների ներկայացման առավելագույն ժամկետներ, կամ այլ կերպ ասած՝ իրավադարձարեցնող վաղեմության առավելագույն ժամկետներ, որոնք բոլոր դեպքերում հանգեցնում են իրավունքի դադարեցմանը: Ասելով բոլոր դեպքերում՝ նկատի ունենք, որ պարտապանը կամ պատասխանողն ազատվում են պարտավորության կատարումից կամ որևէ պարտականությունից առավելագույն ժամկետի ավարտման փաստի ուժով, անկախ այն հանգամանքից՝ գործել են նրանք բարեխիղճ, թե ոչ, իրավատերը տեղյակ է խախտման մասին, թե ոչ և նման այլ հանգամանքներից:

Քաղաքացիական իրավունք

Միևնույն ժամանակ նշված օրենսդրություններում սահմանված են վաղեմության հատուկ ժամկետներ, որոնք հաշվի առնելով՝ պաշտպանության ենթակա շահերը, սահմանում են որոշակի իրավունքների ձեռքբերման կամ իրավունքների դադարեցման ավելի կարճ ժամկետները: Այսինքն՝ ժամկետներ, որոնք ավելի կարճ են ընդհանուր վաղեմության ժամկետներից: Օրինակ՝ պաշտպանելով բարեխիղճ տիրապետողին՝ սեփականության իրավունքի ձեռքբերման համար նման օրենսդրություններում սահմանվում են տասնամյա կամ քսանամյա ժամկետներ, այն դեպքում, երբ ընդհանուր վաղեմության ժամկետն անհամեմատ ավելի երկար է կամ ընդհանրապես իրավադադարեցնող վաղեմություն չկա (սեփականության իրավունքի մասով): Նման կարգավորումը տրամաբանական է և համապատասխանում է արդարության պահանջներին:

Այստեղ մեր հետևությունն այն է, որ սեփականության իրավունքի նկատմամբ հայցային վաղեմությունը չի կարող կիրառվել: Սեփականության իրավունքը կարող է դադարել ձեռքբերման վաղեմության հիմքով, երբ նույն իրի նկատմամբ սեփականության իրավունքն առաջանում է տևական ժամկետով տիրապետողի մոտ: Իսկ հայցային վաղեմության և ձեռքբերման վաղեմության համատեղ կիրառումը սեփականության իրավունքի նկատմամբ հանգեցնում է անհեթեթության:

Ինչպես նշեցինք, վաղեմության կարգավորումներն իրականացնելիս պետք է հաշվի առնել նաև իրավունքի այլ ճյուղերում վաղեմության կարգավորումները: Մասնավորապես՝ խոսքը վերաբերում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի

75-րդ հոդվածին: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ ենթակետին համապատասխան՝ անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե ծանր հանցանքն ավարտված համարելու օրվանից անցել է տասը տարի: Այս առումով կարող ենք մի դեպք ներկայացնել: Ընդունենք, որ խարդախության միջոցով որոշակի անձ հափշտակել է անշարժ գույք: Ընդունենք նաև այն հանգամանքը, որ հանցագործությունը չի բացահայտվել ավարտվելու օրվանից տասը տարվա ընթացքում: Քանի որ խարդախության ամենածանր տեսակը ծանր հանցագործություն է, ապա նման արարքի նկատմամբ կիրառվում է տասնամյա վաղեմությունը: Արդյունքն այն է, որ տասը տարին անցնելուց հետո անձը չի կարող ենթարկվել քրեական պատասխանատվության: Եթե հաշվի առնենք ՀՀ Սահմանադրության 21-րդ հոդվածը, ապա ստացվում է, որ անձը հանցագործ չէ, քանի որ նրա նկատմամբ չկա օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռ: Այսինքն՝ նույնիսկ հանցագործը մեր կողմից նկարագրված օրինակում կարողացավ տասը տարվա վաղեմության ուժով տիրանալ անշարժ գույքին ապօրինի՝ հանցավոր ճանապարհով:

Եթե հաշվի առնենք հայցային վաղեմության, ձեռքբերման վաղեմության և քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու վաղեմության հարաբերակցության մասին մեր դատողությունները, ապա կարծում ենք, որ Հայաստանում ձեռքբերման վաղեմությունը բարեխիղճ տիրապետողների համար պետք է սահմանվի, ասենք, մեկ կամ երկու տարի:

Մեր կողմից բարձրացրած հարցի

Քաղաքացիական իրավունք

պատասխանն այն է, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում ձեռքբերման վաղեմության առկա կարգավորմամբ այս ինստիտուտը գրեթե անհիմաստ է:

Վերևում մենք արդեն նշեցինք, որ ձեռքբերման վաղեմությունն իրավական վաղեմության տեսակ է: Հետևաբար ձեռքբերման վաղեմությունը պետք է համապատասխանի կարգավորման այն նույն օրինաչափություններին, ինչ վաղեմության մնացած տեսակները: Մասնավորապես՝ խոսքը վերաբերում է վաղեմության կասեցման կամ ընդհատման հիմքերին: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով պետք է սահմանվեն հիմքեր, որոնք ձեռքբերման վաղեմության ընդհատման կամ կասեցման հիմք կհանդիսանան: Հակառակ պարագայում գործ կունենանք անարդարության հետ: Օրինակ՝ եթե սեփականատերը իրավունքների ճանաչման կամ իրի վերադարձման պահանջ ներկայացնի, ասենք, ձեռքբերման վաղեմության ժամկետի վերջին ամսում, ապա դատավարությունը մեկ ամսից ավելի տևելու դեպքում, սեփականատերը կկորցնի համապատասխան պահանջ ներկայացնելու իրավունքը: Ստացվում է, որ խախտվում են սեփականատիրոջ իրավունքները. թեև նա դատական պաշտպանության էր դիմել մինչև տասը տարին լրանալը, միևնույն է, նա չկարողացավ պաշտպանել իր իրավունքները: Հետևաբար նկարագրված դեպքում ձեռքբերման վաղեմության ընթացքը պետք է ընդհատվեր, և սկսվեր նորից հոսել:

Ձեռքբերման վաղեմությունը, լինելով նորություն հայրենական իրավագիտությունում, պրակտիկ կիրառման ընթացքում բազում խնդիրների առջև կանգնեց: Մասնավորապես՝ պրակ-

տիկայում խնդիրներ են առաջացել կապված ձեռքբերման վաղեմության կիրառման համար անհրաժեշտ փաստական կազմի որոշման, իրերի այն տեսակների որոշման հետ, որոնց նկատմամբ ենթակա է կիրառման ձեռքբերման վաղեմությունը և մի շարք այլ հարցերի հետ:

Ձեռքբերման վաղեմության կիրառման պրակտիկայում կարևոր իրադարձություն պետք է համարել ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից 21.11.2006 թվականին թիվ ՍԴՈ-667 գործով քաղաքացիներ Նինա Հացագարյանի և Գեղամ Միրզոյանի դիմումների հիման վրա ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ և 280-րդ հոդվածների՝ ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ որոշման կայացումը: Քննարկվող գործով դիմողները ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի հակասահմանադրականությունը հիմնավորում էին այն հանգամանքով, որ դրանք հակասում են ՀՀ Սահմանադրության 8-րդ հոդվածի 1-ին պարբերությանը և 31-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ պարբերություններին: Այսպիսով՝ նրանք գտնում էին, որ խախտվել են սեփականատիրոջ իրավունքները, քանի որ նախկինում իրենց պատկանող գույքի նկատմամբ ձեռքբերման վաղեմության ուժով ճանաչվել էր այլ անձանց սեփականության իրավունքը: Այս կապակցությամբ ՀՀ սահմանադրական դատարանը նշել է հետևյալը. «Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ ձեռքբերման վաղեմությունը դասվում է սեփականության իրավունքի ձեռքբերման եղանակների թվին: Ձեռքբերման վաղեմության հիմքով անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրա-

Քաղաքացիական իրավունք

վունքի ձեռքբերման համար պահանջվում է այդ գույքի՝ որպես սեփական ունեցվածքի բարեխիղճ, բացահայտ, անընդմեջ, տևական տիրապետում:

Այս նախապայմանները բացառում են ուրիշի գույքը որպես սեփականություն ձեռք բերելու հնարավորությունը, որին տիրապետողը տիրապետում և օգտագործում է, մասնավորապես, վարձակալության, պահատվության կամ այլ պայմանագրերի հիման վրա, թեկուզև՝ բարեխիղճ, բացահայտ, անընդմեջ և երկարատև, սակայն իր պայմանագրային պարտավորությունների գիտակցմամբ այն համարելով ուրիշի գույք և այն տիրապետելով ոչ որպես սեփական գույք: Այն կոչված է պաշտպանելու գույքի բարեխիղճ տիրապետողի իրավունքները: ՀՀ քաղ. օր-ի 187-րդ հոդվածը չի խոչընդոտում սեփականության իրավունքի ճանաչմանն ու պաշտպանությանը: Այն նախատեսում է դատական կարգով գույքի բարեխիղճորեն, բացահայտ և անընդմեջ տիրապետողի՝ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ձեռքբերման հնարավորություն:

Ձեռքբերման վաղեմության ինստիտուտի իրավական կարգավորումը համահունչ է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկային այն առումով, որ այն նախապայմանները, որոնք սեփականության իրավունքի երաշխիք են հանդիսանում, ճանաչվում և գնահատվում են դատարանի կողմից: Եվրոպական դատարանի դիրքորոշմամբ՝ այն ոլորտներում, որտեղ չարաշահումների պոտենցիալ հնարավորությունը մեծ է կոնկրետ իրավիճակներում, և դա կարող է ունենալ վտանգավոր հետևանքներ ընդհանրապես ժողովր-

դավարական հասարակության համար, սկզբունքորեն ցանկալի է, որպեսզի հսկողական գործառույթներն իրականացնի դատարանը»⁹:

Կարելի է ասել, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից ներկայացված վերլուծությունը բավականին մակերեսային է, սակայն որոշ առումով սկզբունքային: Իհարկե, ՀՀ սահմանադրական դատարանը խնդիր չունի մեկնաբանելու ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածը, այդ իսկ պատճառով գտնում ենք, որ թեև ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումը չլուծեց պրակտիկայում առաջացած խնդիրների ամբողջ բազմազանությունը, սակայն սա մեկ քայլ էր դեպի առաջ:

Բազմաթիվ այլ հարցերին պատասխանելու գործառույթը վերապահված է ՀՀ վճռաբեկ դատարանին, ինչն էլ վերջինս իրագործեց առնվազն իր երկու որոշումներով: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը 10.10.2007 թվականին թիվ 1435 (ՎԴ) քաղաքացիական գործով, մեկնաբանելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածը, ներկայացրեց ձեռքբերման վաղեմության «վավերապայմանները»: Մասնավորապես՝ որոշման պատճառաբանական մասում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գրեթե տեսական ձևակերպումներով սահմանեց.

«ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի 1-ին մասի վերլուծությունից հետևում է, որ ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ձեռքբերման համար անհրաժեշտ է մի շարք վավերապայմանների միաժամանակյա առկայությունը: Մասնավորապես.

1. Տիրապետումը պետք է լինի բա-

Քաղաքացիական իրավունք

րեխիդ: Տիրապետման բարեխղճությունը գնահատվում է գույքը անձի փաստացի տիրապետմանն անցնելիս: Գույքն անձի փաստացի տիրապետմանը պետք է անցնի առանց որևէ բռնության գործադրման: Տիրապետողի մոտ պետք է առկա լինի այն համոզմունքը, որ նա գույքը ձեռք է բերում օրինական հիմքերով: Տիրապետումը պետք է հիմնված լինի այնպիսի փաստի հիման վրա, որը տիրապետողին կարող է տալ բավարար հիմքեր ենթադրելու, որ նա այդ գույքը տիրապետելու է որպես սեփականություն:

2. Փաստացի տիրապետողը գույքը պետք է տիրապետի որպես սեփականը, այսինքն՝ գույքը փաստացի տիրապետողը պետք է մասնակցի գույքի կառավարմանը, հոգ տանի դրա պահպանման համար, ինչպես իր սեփական գույքի դեպքում: Անձը պետք է գույքը տիրապետի ինչպես սեփականը նաև երրորդ անձանց հետ հարաբերություններում:

3. Տիրապետումը պետք է լինի 10 տարի և անընդմեջ: Այսինքն՝ 10 տարվա ընթացքում գույքի տիրապետումը չպետք է ընդհատվի: Տիրապետումը կարող է ընդհատվել կամ տիրապետողի կամքով, երբ նա հրաժարվում է գույքի հետագա տիրապետումից (գույքը դուրս է գալիս նրա տիրապետումից), կամ գույքի սեփականատիրոջ կամ այլ անձանց գործողություններով, որոնք ուղղված են գույքը վերադարձնելուն:

4. Տիրապետումը պետք է լինի բացահայտ, այսինքն՝ փաստացի տիրապետողը գույքը չպետք է տիրապետի երրորդ անձանցից գաղտնի եղանակով¹⁰:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից

հիշատակված «վավերապայմաններին» կիրառմանը գործող օրենսդրությունում մենք դեռևս կանդրադառնանք, սակայն մինչ այդ ներկայացնենք ՀՀ վճռաբեկ դատարանի ևս մեկ կարևոր որոշում, որով լուծվեց պրակտիկայում տեղ գտած այն սխալ մոտեցումը, թե ձեռքբերման վաղեմությունը Հայաստանի Հանրապետությունում հնարավոր է կիրառել միայն տիրագուրկ գույքի նկատմամբ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից 10.10.2007 թվականին թիվ 3-1451 (ՎԳ) քաղաքացիական գործով կայացված որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշեց հետևյալը. «Ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ձեռքբերման ինստիտուտի կիրառությունը սահմանափակված չէ միայն տիրագուրկ գույքով: Այսինքն՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասը չի կարող մեկնաբանվել որպես ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ձեռքբերման ինստիտուտի կիրառությունը սահմանափակող դրույթ:

Այն հանգամանքը, որ տիրագուրկ անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը կարող է ձեռք բերվել ձեռքբերման վաղեմության ուժով, ինքնին չի ենթադրում, որ նույն եղանակով սեփականության իրավունք չի կարող ձեռք բերվել այլ անշարժ գույքի նկատմամբ: Հիմք ընդունելով վերոնշյալ երկու հոդվածները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունք կարող է ձեռք բերվել այն գույքի նկատմամբ, որը տիրագուրկ է (օրենքով սահմանված կարգով ճանաչվել է տիրագուրկ) կամ որը տիրագուրկ չէ, բայց դրա սեփականատերը

օրենքով սահմանված ժամկետում անտարբեր վերաբերմունք է ցուցաբերել դրա նկատմամբ»¹¹:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կարծես թե լուծել էր ձեռքբերման վաղեմության պրակտիկայի հետ կապված բոլոր խնդիրները: Սակայն կարծում ենք՝ այդպես չէ: Դեռևս բազում հարցեր մնում են չլուծված: Նախ՝ ինչ է ընդհանրապես տիրապետումը, ովքեր կարող են տիրապետել, իսկ ովքեր ոչ, ինչ է նշանակում անշարժ գույքի բարեխիղճ տիրապետում այն պարագայում, երբ Հայաստանում անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքները ենթակա են գրանցման անշարժ գույքի կադաստրում, և գործում է իրավունքների պետական գրանցման մասին իմացության կանխավարկածը և այլն:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի ճիշտ կիրառման համար պետք է հաշվի առնել հետևյալ կարևոր հանգամանքները:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի համար էական նշանակություն ունի «տիրապետում» հասկացության սահմանումը, քանի որ ձեռքբերման վաղեմության ինստիտուտի մեջ խոսվում է հենց տիրապետման վաղեմության մասին: Հետևաբար պետք է հասկանալ ինչի վաղեմությունն է սահմանում օրենսգիրքը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը չի սահմանում տիրապետման հասկացությունը: Տիրապետման հասկացությունը չեն տվել ո՛չ ՀՀ սահմանադրական դատարանը, ո՛չ էլ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը: Սա կարող է բացատրվել մի քանի հանգամանքներով: Նախ՝ դատավարության մասնակիցներն այս հարցը չեն բարձրացրել, ինչի արդյունքում դատարանները չէին կա-

րող ինքնուրույն այս հարցը քննարկման առարկա դարձնել: Երկրորդ՝ հավանաբար դատարաններում տիրապետման հասկացության սահմանման անհրաժեշտությունն ընդհանրապես չի ընկալվել: Նրանք այս հասկացությանը մոտեցել են ինչպես կենցաղային մի հասկացության, որի սահմանման անհրաժեշտությունը իրավունքի նորմերի միջոցով բացակայում է:

Սակայն մենք կարծում ենք, որ ձեռքբերման վաղեմության հարցերի քննարկման ժամանակ առաջին հերթին պետք էր պարզել՝ ինչ է իրենից ներկայացնում տիրապետումը: Այս հարցի լուծումը հետագա խնդիրներից կազատել դատարաններին: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի կիրառման համար չափազանց կարևոր է նաև այնպիսի հարցի լուծումը, ինչպիսին է միջնորդավորված և անմիջական տիրապետումը: Մասնավորապես՝ հաշվի առնելով մեր քաղաքացիական օրենսդրությունը և դատական պրակտիկան՝ մենք չենք կարող միանշանակ պատասխանել այն հարցին, թե արդյո՞ք շարունակվում է վարձատրի տիրապետումն այն դեպքում, երբ իրը հանձնված է վարձակալի տիրապետմանը: Արդյո՞ք վարձակալության դեպքում վարձատրի օգտին ընդհանրապես վաղեմությունը հոսում է, թե ոչ: Սրանք սկզբունքային հարցեր են, որոնց պատասխանը մենք չենք գտնի ոչ օրենսդրությունում, ոչ էլ ձևավորված պրակտիկայում: Իսկ պատճառը տիրապետման ինստիտուտի լրիվ անտեսումն է:

Հետևաբար ձեռքբերման վաղեմության վերաբերյալ հարցերը քննարկելիս առաջին հերթին պետք էր պատասխանել այն հարցին, թե ինչ է տիրապետումը: Մեր կարծիքով տիրա-

Քաղաքացիական իրավունք

պետուճը փաստացի վիճակ է, որի պարագայում անձն այնպիսի իշխանություն ունի, որի միջոցով տվյալ անձը հնարավորություն ունի կանխորոշելու իրի դրությունը կեցությունում՝ անկախ այն հանգամանքից, թե ինչպիսի միջոցներով է այդ իրականացվում: Այստեղ ավելացնենք, որ ձեռքբերման վաղեմության համար տիրապետուճը պետք է իրականացվի հատուկ որակով: Այսինքն՝ ձեռքբերման վաղեմության համար պարզապես տիրապետման նյութական կողմի առկայությունը բավարար չէ: Անհրաժեշտ է նաև այնպիսի կամքի առկայությունը, որի պարագայում տիրապետողն իրեն սեփականատեր է կարծում (animus domini): Ընդ որում, սեփականատիրոջ այդ կամքը չի կարող ապրիորի լինել: Այն պայմանավորված է տիրապետման առաջացման հիմքերով: Թե ինչպիսին պետք է լինի այդ հիմքը, հիշատակվում էր ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշման մեջ, որի մասին խոսեցինք վերևում:

Հայաստանում ձեռքբերման վաղեմության կիրառման հաջորդ առանձնահատկությունն այն է, որ մեզ մոտ այս եղանակով սեփականության իրավունք հնարավոր է ձեռք բերել միայն անշարժ գույքի նկատմամբ: Իսկ սա նշանակում է, որ տիրապետողի վարքագիծը սուբյեկտիվ տեսանկյունից գնահատելու համար, պետք է հաշվի առնել Հայաստանում անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքների ծագման համակարգի առանձնահատկությունները: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին կետի առաջին պարբերության համաձայն՝ անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը և այլ գույ-

քային իրավունքները, այդ իրավունքների սահմանափակումները, դրանց ծագումը, փոխանցումն ու դադարումը ենթակա են պետական գրանցման: Պետական գրանցման կարգը Հայաստանում սահմանվում է «Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքով¹²: Այդ օրենքում մեզ համար կարևոր նորմ է սահմանում 14-րդ հոդվածը, որի առաջին պարբերության համաձայն՝ բոլոր ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք գույքի գրանցված իրավունքների և սահմանափակումների վերաբերյալ համարվում են տեղեկացված՝ անկախ նրանից՝ իրականում տեղյակ էին նրանք այդ իրավունքների և սահմանափակումների մասին, թե ոչ:

Եթե նշված նորմը համադրենք ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի հետ, ապա կստանանք հետևյալը: Բացի գույքը տիրագործող ճանաչելով անշարժ գույքի նկատմամբ ձեռքբերման վաղեմության հիմքով սեփականության իրավունքի ճանաչման դեպքերի, մնացած բոլոր դեպքերում ձեռքբերման վաղեմության հիմքով անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ճանաչումը հնարավոր կլինի միայն այն դեպքում, երբ տիրապետող անձի անվամբ անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեում գոյություն ունենա գրանուճ սեփականատեր լինելու մասին: Այլ կերպ ասած՝ տիրապետողի անվամբ կատարված գրանցումը պետք է որոշակի արատներ ունենա կամ արատներ պետք է լինեն անշարժ գույքի ձեռքբերման ընթացքում, ինչի արդյունքում անձն իրականում չի կարող սեփականատեր համարվել: Հակառակ պարագայում որևէ անձ չի կարող

Քաղաքացիական իրավունք

անշարժ գույքի բարեխիղճ տիրապետող համարվել, քանի որ միշտ տեղյակ է, թե անշարժ գույքն ում անվամբ է գրանցված որպես սեփականություն («Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդված): Իհարկե, գրանցված իրավունքների իմացությունը կանխավարկած է, և այն կարող է հերքվել: Սակայն գրանցված իրավունքների իմացության կանխավարկածը հնարավոր կլինի հերքել միայն օբյեկտիվ պատճառների հիմքով: Օրինակ, երբ, չունենալով սեփականության իրավունքի գրանցման վկայական, անձը դիմում է կադաստր համապատասխան տեղեկությունների ստացման համար, իսկ կադաստրը սխալ տեղեկություններ է հայտնում հասցեատիրոջը: Սակայն պետք է հաշվի առնել, որ սա բացառություն է կանոնից:

Հաշվի առնելով ասվածը՝ կարող ենք կյանքում առաջացող անթիվ դեպքերից մեկ օրինակ ներկայացնել: Պատկերացնենք մի դեպք, երբ անձը ժառանգություն է ստանում կտակի հիման վրա: Ընդունելով ժառանգությունը նոտարին դիմում ներկայացնելու միջոցով՝ անձը հետագայում ստացված իրավահաստատող փաստաթղթերի հիման վրա անշարժ գույքի կադաստրում գրանցում է կատարում ժառանգական զանգվածում ընդգրկված անշարժ գույքի նկատմամբ ունեցած սեփականության իրավունքը: Ընդունենք, որ ժառանգության ընդունման պահից անցնում է տասնմեկ տարի, և հանկարծ ի հայտ է գալիս մի հանգամանք, որը հավաստում է կտակի անվավերությունը կամ գոյության բացակայությունը: Նման դեպքերը բազում են: Օրինակ՝ կտակը վերացնելու վե-

րաբերյալ հանգուցյալի կարգադրությունը, որը հնարավոր չէր բացահայտել նոտարի անփույթ գործողությունների հետևանքով: Եթե ելնենք օրենքի տառից, ապա ժառանգության ընդունման ողջ գործընթացը պետք է ճանաչվի օրենքին հակասող, հետևաբար նաև պետք է վերացվեն այդ գործընթացի հետևանքները, մասնավորապես՝ ժառանգության իրավունքի վկայագիրը: Իսկ սա իր հերթին նշանակում է, որ կարող է վիճարկվել նաև կադաստրում իրականացված իրավունքների գրանցումը, միևնույն ժամանակ հնարավոր է սեփականության իրավունքի ճանաչման պահանջի ներկայացումն ըստ օրենքի ժառանգների կողմից: Ահա այս դեպքում այն անձը, որի անունով կադաստրում սեփականության իրավունքի մասին գրառում է կատարվել, կարող է սեփականության իրավունքի ճանաչման հարց բարձրացնել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի հիման վրա, քանի որ այդ հոդվածով նախատեսված բոլոր փաստերն առկա են: Այսինքն՝ նա կարող է առարկություն ներկայացնել՝ հիմք ընդունելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածը:

Տասը տարին բավականին երկար ժամանակահատված է: Այդ ընթացքում հնարավոր է, որ բազում իրադարձություններ տեղի ունենան: Այսինքն՝ հնարավոր է նաև, որ իրը դուրս գա անձի տիրապետությունից այլ անձանց գործողությունների հետևանքով, կամ առաջանան այնպիսի հանգամանքներ, որոնք թեև չեն գրկում տիրապետությունից, սակայն խոչընդոտում են իրն ըստ նշանակության օգտագործելու հնարավորությունը:

Այս առումով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածում նախա-

Քաղաքացիական իրավունք

տեսվում են տիրապետողի պաշտպանության միջոցներ: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ մինչև ձեռքբերման վաղեմության ուժով գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունք ձեռք բերելը գույքը որպես սեփականություն տիրապետող անձն իրավունք ունի պաշտպանել այն երրորդ անձանցից, որոնք գույքի սեփականատերը չեն և օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված այլ հիմքով դրա նկատմամբ չունեն տիրապետման իրավունք:

Բարեխիղճ տիրապետողի պաշտպանության այս միջոցն առաջացել է հռոմեական իրավունքում և անվանվել է Պուբլիցիանի հայց¹³: Պաշտպանության այս միջոցի էությունն այն է, որ մինչև ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ձեռքբերումը տիրապետողը պաշտպանություն է ստանում ընդդեմ երրորդ անձանց, ովքեր տիտղոս չունեն իրի նկատմամբ: Ընդ որում, դատավարության ընթացքում ֆիկցիա է կիրառվում: Այսինքն՝ ընդունվում է այն, որ տիրապետողն արդեն իսկ տասը տարի տիրապետել է և ունի սեփականության իրավունք: Այլ կերպ ասած՝ տիրապետողը պարտավոր չէ ապացուցել այն հանգամանքը, որ արդեն տասը տարի բարեխիղճ տիրապետում է իրը: Նշված փաստերի առկայությունը ենթադրվում է: Պուբլիցիանի հայցը պետիտորային հայց է, այսինքն՝ նման դատավարությունում քննարկման առարկա է դարձվում իրավունքի գոյության հարցը, որի պարագայում բարեխիղճ տիրապետողի իրավունքը ենթադրվում է:

Վերը նշվածը վերաբերում է մինչև

տասնամյա ժամկետի ավարտը տիրապետողի իրավունքների պաշտպանությանը: Պրակտիկորեն հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև ձեռքբերման վաղեմության ժամկետի ավարտից հետո տիրապետող անձի իրավունքների պաշտպանությունը:

Մենք արդեն ասացինք, որ ձեռքբերման վաղեմության միջոցով տիրապետողը ձեռք է բերում սեփականության իրավունք: Սակայն ձեռքբերման վաղեմության տրամաբանությունն այն է, որ տիրապետող անձը հնարավորություն է ստանում դատարանում առարկություն ներկայացնել նախկին սեփականատիրոջ պահանջների դեմ: Այսինքն՝ այն դեպքում, երբ դատարանում պարզվում է, որ տիրապետող անձը չէր կարող սեփականատեր լինել որևէ արատի պատճառով, տիրապետողն իրավունք է ստանում նման պահանջի դեմ առարկություն ներկայացնել և պնդել, որ վաղեմության շնորհիվ ապօրինի տիրապետողը վերածվել է սեփականատիրոջ: Նման կարգավորումն արդեն իսկ ենթադրում է, որ անշարժ գույքի մասով ձեռքբերման վաղեմությունը կարող է կիրառվել, եթե անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը գրանցված է եղել: Իհարկե, ասվածը չի վերաբերում տիրագուրկ անշարժ գույքի նկատմամբ ձեռքբերման վաղեմության հիմքով սեփականության իրավունքի ճանաչման դեպքերին: Տիրագուրկ անշարժ գույքի նկատմամբ ձեռքբերման վաղեմության հիմքով սեփականության իրավունքի ճանաչումը հնարավոր է դառնում հատուկ վարույթի միջոցով՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 33-րդ գլխի նորմերով (186-188-րդ հոդվածներ): Սակայն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության

օրենսգրքի 188-րդ հոդվածը չի համապատասխանում ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 178-րդ և 187-րդ հոդվածներին: Մասնավորապես՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ կետը սահմանում է, որ տիրագործ անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը կարող է ձեռք բերվել ձեռքբերման վաղեմության ուժով: Իսկ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 33-րդ գլուխը տարբերակում չի իրականացնում տիրագործ շարժական և անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ճանաչման ռեժիմների հարցում: Այսպես՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 188-րդ հոդվածը պարզապես սահմանում է, որ դատարանը, գտնելով, որ գույքը սեփականատեր չունի կամ այն դրա սեփականատիրոջ կողմից թողնվել է առանց դրա նկատմամբ սեփականության իրավունքը պահպանելու մտադրության, վճիռ է կայացնում գույքը տիրագործի ճանաչելու և տիրապետող անձի սեփականությանն այն հանձնելու մասին: Անհասկանալի է՝ իսկ անշարժ գույքի պարագայում ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածով նախատեսված այլ փաստերի ապացուցումն անհրաժեշտ է, թե ոչ:

Հետևություններ:

Ձեռքբերման վաղեմության վերաբերյալ մեր կողմից ներկայացված վերլուծություններն անկատար կլինեն, եթե որոշակի առաջարկություններ չներկայացնենք այս ինստիտուտի հետագա զարգացման առումով: Ընդ որում, մենք ելնում ենք այն սկզբունքից, որ ձեռքբերման վաղեմության վերաբերյալ նորմերը հնարավոր չէ բացառել ՀՀ քաղաքացիական իրավունքից:

քից:

1. Առաջին հերթին հարկ է հետևողական կարգավորել հայցային վաղեմության, ձեռքբերման վաղեմության ժամկետները, ինչպես նաև այլ օրենսդրությունում գործող վաղեմության ժամկետները: Համապատասխանեցման սկզբունքն այն է, որ նախ՝ հայցային վաղեմության ժամկետը չպետք է կիրառվի սեփականության իրավունքի նկատմամբ: Վաղեմության հիմքով սեփականության իրավունքը կարող է դադարել միայն ձեռքբերման վաղեմության միջոցով իրի նկատմամբ այլ անձի կողմից՝ տիրապետողի կողմից, սեփականության իրավունք ձեռք բերելու արդյունքում: Երկրորդ՝ բարեխիղճ անձինք պետք է առավել պաշտպանված լինեն օրենքով: Այսինքն՝ նրանց համար պետք է սահմանվեն առավել կարճ ժամկետներ, քան այլ անձանց համար:

2. Ձեռքբերման վաղեմությունը պետք է կիրառել ոչ միայն բարեխիղճ տիրապետողների նկատմամբ, այլև ոչ բարեխիղճ տիրապետողների նկատմամբ: Նշված երկու դեպքերում կարգավորման տարբերությունը պետք է պայմանավորված լինի տարբեր ժամկետների սահմանմամբ: Այսինքն՝ ոչ բարեխիղճ տիրապետողին ևս պետք է հնարավորություն տրվի սեփականության իրավունք ձեռք բերել որոշակի վաղեմության ավարտի հիմքով, սակայն նման վաղեմությունն անհամեմատ պետք է ավելին լինի, քան բարեխիղճ տիրապետողների համար սահմանված վաղեմությունն է:

3. Ձեռքբերման վաղեմությունը, ինչպես և վաղեմության այլ տեսակները, պետք է կարգավորվեն վաղեմությանը բնորոշ որոշակի օրինաչափություններով: Խոսքը վերաբերում է վա-

Քաղաքացիական իրավունք

ղեմության կասեցմանը և ընդհատմանը: Այսինքն՝ ինչպես հայցային վաղեմության դեպքում, այնպես էլ ձեռքբերման վաղեմության պարագայում, պետք է սահմանվեն հիմքեր, որոնք կհանգեցնեն վաղեմության կասեցմանը կամ ընդհատմանը:

4. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում պետք է հստակ կարգավորում ստանան տիրապետման վերաբերյալ հարցերը: Առանց տիրապետման հստակ կարգավորման հնարավոր չէ նաև ձեռքբերման վաղեմության հստակ կարգավորումը և կիրառությունը:

5. Որոշակի փոփոխություններ պետք է կատարվեն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 33-րդ գլխում, որոնք հնարավորություն կտան հաշվի առնել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի առանձնահատկությունները:

6. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի 4-րդ կետը պետք է բացառել, քանի որ նման կարգավորումը պարզապես անիմաստ է դարձնում ձեռքբերման վաղեմության ինստիտուտը:

Վերը նշվածը, իհարկե, չի սպառում ձեռքբերման վաղեմության հետ կապված հարցերի ամբողջ բազմազանությունը: Պարզապես մեր կողմից բարձրացված հարցերը վերաբերում են ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում այս ինստիտուտի ակնհայտ թերություններին: Եվ եթե նույնիսկ բարձրացված հարցերին մեր կողմից առաջարկված լուծումները հեռու են լավագույնը համարվելուց, միևնույն է, կարծում ենք, որ բարձրացված հարցերն ինքնին որոշակի արժեք ունեն այս ինստիտուտի հետագա զարգացման համար:

1. *Скловский К.И.* Собственность в гражданском праве: Учеб.-практ. пособие. 2-е изд. М., Дело, 2000, с. 238-245.

2. *Скловский К.И.*, там же, с. 243:

3. *Скловский К.И.*, там же, с. 238:

4. *Черепяхин Б.Б.* Труды по гражданскому праву. М., 2001, Статут, с. 151-171.

5. *Л.Жюллио де ла Морандьер* Гражданское право Франции, из-во иностранной литературы. М., 1958, с. 72.

6. LA PRESCRIPTION EN MATIERE CIVILE. <http://www.senat.fr/rap/r06-338/r06-33816.html>.

7. *Грибанов В. П.* Осуществление и защита гражданских прав. Изд. 2-е, стереотип. М., «Статут», 2001, с. 164-213.

8. Համանման կարծիքի կարելի է հանդիպել Դ.Սեյերի աշխատություններում: *Мейер Д.И.* Русское гражданское право, изданный по запискам слушателей под ред. А.Вицына. Из-ие пятое. М., Типография Современ., 1873, с. 250.

9. ՀՀ սահմանադրականի դատարանի 21.11.2006 թվականի «Քաղաքացիներ Նինա Հացազարյանի և Գեղամ Միրզոյանի դիմումների հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ և 280-րդ հոդվածների՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» թիվ ՍԳ-Ո-667 գործը (www.concourt.am):

10. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումների ընտրանի, հունվար-դեկտեմբեր-2007, Հատոր II, Երևան, 2008, «Շիրակա Գուտ», էջ 501-506:

11. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումների ընտրանի, հունվար-դեկտեմբեր-2007, Հատոր II, Երևան, 2008, «Շիրակա Գուտ», էջ 529-534:

12. Ընդունվել է 14.04.1999 թվականին, ՀՕ-295, ՀՀՊՏ 06.05.1999, 11(77):

13. Памятники римского права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. М., Зерцало, 1997, с. 279-282.

Микаел ХАЧАТРЯН

*Аспирант Российско-Армянского (Славянского)
государственного университета*

ПРОПЕДЕВТИКА В ПРАВО ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Образование и становление института интеллектуальной собственности (далее ИС) как стороны общественных отношений на фоне достаточно долгой истории человечества произошло сравнительно недавно и было вызвано осознанием важной роли созидательных результатов интеллектуальной деятельности и необходимостью закрепления имущественных прав обладателей этих результатов¹.

Развитие науки и права привело к необходимости переосмыслений как понятия собственности в целом, так уяснения применимости этого понятия к интеллектуальной деятельности. Интеллектуальная собственность означает творения человеческого разума: изобретения, литературные и художественные произведения, символику, названия, изображения и образцы используемые в торговле.

Понятие и термин «ИС» донныне порождают споры и разноречивые суждения как в отечественной, так

и в зарубежной практике и теории. Полярные точки зрения сводятся к следующему: одни считают данный термин неточным и ненаучным, в силу чего он не должен применяться в правовых нормах и в практике; другие не усматривают здесь ненаучного подхода, а сам термин и обозначаемое им понятие считают вполне легитимным. Давний спор по этой проблематике корнями уходит к концу XIX в.²

Традиция проприетарного подхода к авторскому и патентному праву родилась во Франции. Опираясь на теорию естественного права, эта традиция получила свое развитие в особенности в трудах французских философов и просветителей (Вольтер, Гельвеций, Гольбах, Дидро, Руссо). Согласно французской теории, право создателя на творческий результат есть его неотъемлемое право, которое возникает из самой природы творческой деятельности и, самое главное, существует независимо от признания этого права государственной властью. «Нет собственности, принадлежащей человеку более, чем та, которая является результатом его умственного труда»³.

Гражданское право

Понятие «ИС» впервые введено в 1967 Конвенцией об учреждении Всемирной организации ИС (ВО-ИС)⁴. Используемое в термине «ИС» слово «собственность» выражает, во-первых, принадлежность права на результаты интеллектуальной деятельности к правовым отношениям собственности, во-вторых, принадлежность прав авторам результатов интеллектуальной деятельности или их правопреемникам.

Наиболее характерной особенностью ИС является право использования результата интеллектуальной деятельности, т.е. объекта ИС. Недвижимое имущество в силу своей сути также есть не что иное, как право исключительного (т.е. по своему усмотрению) владения в смысле использования и распоряжения участка земли, здания и т.п., и это право можно продать, передать и т. д.⁵.

В современных правовых концепциях принято отождествлять объект собственности (имущество) с правом собственности⁶. В круг объектов в статье 1 Протокола N1 к Европейской конвенции по правам человека (далее ЕКПЧ) включены объекты, не обладающие свойством материальности (телесности): результаты интеллектуальной деятельности, доли в уставном капитале хозяйственных обществ, бездокументарные ценные бумаги и т.д. Между тем, права на указанные объекты ЕКПЧ признает подлежащими защите по смыслу ст. 1 Протокола N1. И с учетом этого

высказывается мнение о том, что указанная статья включает в себя весь спектр нематериальных объектов от ИС до права требования⁷. Объекты, указанные в прецедентной практике Европейского суда по правам человека, представляют собой имущество, следовательно, на них распространяется право собственности в конструкции ЕКПЧ.

Право собственности относится к числу фундаментальных прав человека. Впервые французский гражданский кодекс, подчеркивая свободу собственника, определил право собственности как право пользоваться и распоряжаться вещью наиболее абсолютным образом, с тем, чтобы пользование не являлось таким, какое запрещено законом или регламентом (*La propriété est le droit de jouir et disposer des choses de la manière la plus absolue, pourvu qu'on n'en fasse pas un usage prohibé par les lois ou par les règlements*) (ст. 544 ФГК).

Сначала право частной собственности имело абсолютный, наиболее полный по объему правомочий собственности характер, и лишь затем постепенно стало осуществляться сужение круга этих полномочий. Именно таким образом развивалось исторически последние 200 лет право собственности, во Франции, США, Германии.

Одним из признаков вещного права являлся наиболее абсолютный характер этих прав по отношению к другим вещным правам, т.е.

правоотношение, в котором праву одного лица противостоят обязанности всех других лиц. Последние не должны препятствовать первому пользоваться и осуществлять свое право⁸. Но если и в международном, и в национальном праве абсолютность вещного права собственности под большим сомнением, то абсолютность ИС пока что под вопрос не ставится. Это означает, что ИС более абсолютное право, чем вещное право собственности. Однако, право собственности, будучи одним из вещных прав, не является только правом на вещь, следовательно, это право не только вещное. Собственнику также принадлежат права владения, пользования и распоряжения своим имуществом. Именно имуществом, а не только вещами! ГК РФ и РА позволяют также распространять право собственности на имущественные права. Возникающее у творца право на достигнутый результат сходно праву собственности, которое проявляется у лица, трудом которого создана материальная вещь. Как и право собственности, право на результат творческой деятельности обеспечивает его обладателю исключительную возможность распоряжения этим результатом по своему усмотрению. Итак, приходим к выводу: право ИС носит более абсолютный характер, чем право собственности как вещное право.

Существует понятие субъективное гражданское право собственности (субъективное конституционное право собственности). Это

право может устанавливаться как на вещи (право собственности как вещное право), так и на результаты интеллектуальной деятельности. В зависимости от характера (движимая, недвижимая), формы (частная, государственная, муниципальная и т.п.) и объекта собственности формы и содержание права распоряжения может координально измениться⁹. В данном случае различие исходит из характера и специфики объекта, от чего и иная конструкция права собственности. Однако, это одно и тоже субъективное гражданское право собственности. В этой сфере тоже отношения складываются по типу отношения права собственности. Здесь тоже есть благо, здесь тоже есть присвоенность этого блага определенному лицу (автору), здесь тоже есть введение этого блага в оборот.

Право ИС регулирует и защищает не только и не столько права самих создателей, сколько права предпринимателей - лиц, занимающихся изданием, тиражированием, продажей произведений; производством, внедрением, продажей новых технических объектов, воплощающих в себе последние достижения научно — технической мысли. Не случайно поэтому практически во всех странах право ИС рассматривается как отрасль торгового права¹⁰.

В этом смысле, конечно, право ИС следует оставить в рамках Гражданского кодекса, тем более что без ИС законченного, развито-

Гражданское право

го, эффективного гражданского права нет и быть не может¹¹. Однако, по нашему мнению, исходя из пандектной системы кодификации гражданского кодекса (общей и особенной части), не важно будет ИС введено в ГК, урегулирован отдельным законодательством или отдельным кодексом. Все равно право ИС является частным правом¹², в частности, субъективным гражданским правом. Нужно просто четко и грамотно урегулировать соотношение общей и особенной части, вещного права собственности и ИС. А если исходить из того положения, что соответствующие нормы ГК вещного права собственности и ИС содержат равносильные и равноправные особенные нормы (*lex specialis*) по отношению к субъективному гражданскому праву собственности (субъективному конституционному праву собственности), то лучше конечно отрегули-

ровать отношения ИС отдельным кодексом, как это сделано во Франции¹³. Тем более, что положение о том, что подлежащие урегулированию социальные проблемы должны быть упорядочены полностью в одном законе, а не разбросаны по множеству законов — один из требований правового государства. И это отнюдь не означает, что ИС перестает быть гражданским правом (кодекс и отрасль права - это не одно и то же!). Для этого есть все предпосылки: автономная, единая для всех отраслей конституционная концепция права собственности будет общим положением как для вещного права собственности и для права ИС, так и для иных объектов гражданского права (право требование, репутация и т. д.).

Такова, по-нашему, сущность интеллектуальной собственности!

1. Философия науки / под ред. С. А. Лебедева: Учебное пособие для вузов. М., Академический проект, 2005, с. 530.

2. **Сергеев А.П.** Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М., ТК Велби, 2004, с. 9.

3. Закон штата Массачусетс, от 17 марта 1789г. // Сергеев В.В., *Ibid*, с. 10.

4. Юридический энциклопедический словарь / Главный редактор член-корреспондент РАН, д.ю.н., профессор О.Е. Кутафин, М.: «Большая Российская энциклопедия», 2002, с. 198.

5. Философия науки / под ред. С. А. Лебедева: Учебное пособие для вузов. - М.: Академический проект, 2005, с. 523.

6. **Страженицкий В.В.** Россия и Совет Европы: право собственности. М., Городец, 2004, с. 46.

7. **Хачатрян М., Севилян С.** Право требования как обособленное имущество юридического лица // Судебная власть, 2008, N6/107, с. 66-

69.

8. Гражданское и торговое право зарубежных стран: Учебное пособие / Под общей редакцией В. В. Безбаха и В. К. Пучинского. М., МЦФЭР, 2004, с. 217.

9. **Хачатрян М.** Проблема соотношения прав распоряжения и завещания в Конституции РА // Судебная власть, 2007, N11-12, с. 42.

10. **Богатых Е.А.** Гражданское и торговое право: Учеб. пособие. 3-е изд., перераб. и доп. М., Юрист, 2004, с. 316

11. **Яковлев В.Ф.** (Выступление) // Актуальные проблемы права собственности — Материалы научных чтений памяти профессора С. Н. Братуся (Москва. 25 октября 2006г.). М., ИД «Юриспруденция», 2007, с. 53.

12. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement) (1994). Geneva: WIPO, No. 223 (E). 2000. P. 14.

13. <http://www.droit.org/codes/CPROINTL.html>.

Смбат МАРТИРОСЯН

*Магистрант второго курса Российско-Армянского
(Славянского) государственного университета*

СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ИНСТИТУТА ПЕРЕСМОТРА СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ. ВОЗНИКНОВЕНИЕ И ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ИНСТИТУТА ПЕРЕСМОТРА СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ

Для того, чтобы обеспечить правосудие, государство выступает гарантом судебной защиты, а это означает, что оно обязано обеспечить осуществление права на судебную защиту, которая должна быть справедливой, компетентной, полной и эффективной.¹ «Правосудие признается таковым лишь при условии, что оно отвечает требованиям справедливости и обеспечивает эффективное восстановление в правах».²

Средством обеспечения данного права является возможность пересмотра судебных решений в апелляционном порядке. Порядок пересмотра судебных решений должен обеспечивать недопустимость вступления в законную силу и исполнение незаконного судебного решения. Поэтому важно детально исследовать проблемы, связанные с правовым регулированием пересмотра судебных реше-

ний, выявить трудности его практического осуществления.

В мировой практике судебного строительства наиболее типичными являются апелляционная и кассационная формы обжалования.³

Целью апелляции является повторное рассмотрение дела по существу в целом или в части в зависимости от содержания апелляционной жалобы. Повторное рассмотрение дела по существу означает, что дело по инициативе стороны или иного лица, участвующего в деле, не согласного с вынесенным решением, в целях пересмотра этого решения, переносится на рассмотрение в вышестоящую судебную инстанцию.

Необходимо отметить, что обжалование судебного решения и проверка судебного решения - взаимосвязанные понятия. Праву лиц, участвующих в деле, обжаловать решение суда, корреспондирует обязанность соответствующего суда проверить обжалованное решение. Такая взаимосвязь есть один из элементов гражданского процессуального правоотно-

Гражданский процесс

шения, возникающего на стадиях проверки судебных решений.⁴

А. Ф. Клейнман отмечал: «Учитывая то обстоятельство, что суд первой инстанции может ошибиться и в применении закона и в установлении фактического состава, что его исследование важных по делу фактов может оказаться недостаточным, необходимо было организовать вторую судебную инстанцию на таких началах, чтобы вышестоящий суд мог систематически проверять исполнение законов судами первой инстанции».⁵

Таким образом, необходимость проверки судебных решений всегда связывалась с несовершенством правосудия, осуществляемого одним человеком по инициативе другого, ибо, как гласит классическое изречение: *errare humanum est* - человеку свойственно ошибаться.

Раскрывая содержание права на судебную защиту, Конституционный суд Российской Федерации (далее Конституционный суд РФ) пришел к выводу, что право на судебную защиту находится в неразрывной связи с правом (возможностью) проверки судебного акта, гарантированным государством: право на судебную защиту не может быть полно реализовано, если отсутствует возможность проверки судебного акта.

Прецедентная практика Европейского суда признает, что «государство может законодательно ограничивать доступ к суду в некоторых случаях во имя обеспечения общих интересов».⁶

Приминительно к проверке судебных актов примером таких ограниче-

ний могут служить нормы ГПК ряда европейских стран, не предусматривающие права апелляционного обжалования судебных актов, принятых по делам с небольшой ценой иска. Такое ограничение направлено на обеспечение общих, а не частных интересов. В гражданском процессуальном законодательстве РФ ограничений в обжаловании судебных актов в апелляционном, кассационном порядке нет.

Содержание пересмотра заключается в процессуальной деятельности судов по а) проверке законности и обоснованности обжалованных или опротестованных постановлений; б) устранению обнаруженных судебных ошибок; в) созданию условий для правомерной работы судов первой инстанции. Проверка сводится к анализу всех материалов как имеющихся в деле, так и дополнительно представленных, жалоб, протестов, выступлений в заседаниях вышестоящих судов юридически заинтересованных лиц.

Термин «проверка» как представляется, шире по своему содержанию термина «пересмотр» и включает в себе последний. Проверка судебного решения может быть осуществлена судом вышестоящей инстанции путем пересмотра (вторичного рассмотрения по существу) дела. Это возможно в том случае, когда суд вышестоящей инстанции вправе вынести новое решение или изменить решение на основании имеющихся, а также дополнительно представленных доказательств по делу. Примером такой проверки может служить деятельность суда апелляционной

инстанции, осуществляемая по правилам полной апелляции и в исключительных случаях по правилам неполной апелляции.

Стремление исследователей найти единое понятие для всех видов (способов) обжалования судебных постановлений обусловлено стремлением систематизации гражданского процессуального законодательства, правильного и логичного объединения норм гражданского процессуального права в институты, а институтов в разделы, подразделы, главы ГПК РФ.

Поскольку в науке гражданского процесса практически не обращалось внимания на различие в понятиях «проверка» и «пересмотр», то и в новом российском гражданском процессуальном законодательстве сохранился традиционный подход, в соответствии с ним «пересмотр» есть категория, охватывающая все или некоторые из видов производств по жалобам на принятые судебные решения и заявлениям о пересмотре.

Как свидетельствует история гражданского судопроизводства, основным способом обжалования не вступивших в законную силу судебных решений в гражданском процессе европейских стран является апелляция.

Пересмотр судебных решений до вступления в законную силу является одним из основополагающих институтов гражданского процессуального права, формой обеспечения лицам, участвующим в деле, возможностей требовать исполнения своих обязанностей.

Впервые институт пересмотра судебных постановлений появился в

последней форме римского гражданского процесса (экстраординарной), переход к которой был осуществлен в 294 годы.⁷ До этого судебная власть строилась на доверии граждан судье, который производил разбирательство по здравому смыслу и своему убеждению.

Согласно апелляционной системе Римской империи, можно было последовательно жаловаться на решения нижестоящих судей вышестоящим вплоть до императора (название этой формы обжалования происходит от латинского слова «appellatio»-«обращение к кому-либо», в данном случае - к вышестоящему судебному органу).

Решения первой степени, вынесенные императором, являлись правомочными всегда. Решения, выносимые другими судьями, были правомочны не всегда, так как неудовлетворенной стороне разрешалось подавать жалобу (appellatio), требуя решения более высокого суда. Жалоба подавалась сразу после вынесения решения. Письменное обоснование причин для аннулирования решения предоставлялся суду в срок от двух до трех дней. Суд первой степени (суд, вынесший решение) составлял сообщение более высокому суду и передавал его жалобщику для предоставления жалобы в более высокий суд. Верховный суд повторно рассматривал предмет и выносил окончательное решение.⁸

Решение, которое не могло быть опровергнуто обычным правовым способом, входило в юридическую силу сразу. В порядке исключения,

Гражданский процесс

если решение было вынесено неправильным способом, можно было требовать от магистрата его аннулирования (*revocatio in duplum*). Стороны могли требовать его аннулирования в течение года после вынесения решения. Магистрат мог разрешить возобновить процесс, но если *revocatio* отклонялась, стороны оплачивали двойную стоимость прежнего решения. Если решение выносилось на основании обманных действий, была возможна *restitutio in integrum ob dolum*, по которой аннулировались и все последствия аннулированного решения.⁹ Со времен Древнего Рима проверка судебных решений судом вышестоящей инстанции считалась гарантией правильного рассмотрения и разрешения дела.

В армянской действительности процессуальные вопросы освящены в «Судебнике» Мхитара Гоша. В XI-XIII веках в армянском процессе не ставились различия между гражданским и уголовными процессами, стороны были наделены одними и теми же правами. Процесс по гражданским делам начинался, когда кредитор с иском обращался в суд. Как правило, иск приносили в устной форме, а по делам, которые относились к недвижимости, иск приносили в письменной форме.¹⁰

Так как в Армении в указанный период не было государственности, судебную власть осуществляла церковь. Согласно «Судебнику» церковным судам были подсудны семейные, наследственные споры, а также такие дела, в которых не было наличия вины. Низшей судебной инстанцией

являлся суд приходского священника. Нет достаточных сведений о действовавшем в этот период вардапетских судов. Свое особое место занимал епископский суд, который рассматривал дела с участием вардапетских заседателей или ученых священников и старост. Судом второй инстанции являлся патриарший суд, возглавляемый Верховным Патриархом армяно-григорианской церкви-католикосом. Это был постоянно действующий судебный орган с участием патриархов.¹¹

В России институт обжалования не вступивших в законную силу судебных решений развивался по следующим этапам:

Первый этап может называться «безапелляционным» и исчисляться с момента появления первых правовых актов (XI в) и до момента издания первых Судебников (XV в). Данный период характеризуется отсутствием какой бы то ни было возможности обжаловать решение судьи.

Второй этап связан с возникновением возможности обжалования судебного решения вообще и апелляционного обжалования в частности. Этот этап можно датировать концом XV в - второй половиной XIX в - временем действия Судебников 1497г., 1559г., Соборного Уложения 1649г., указов Петра I, Учреждения о губерниях 1755г., Свобода законов Российской Империи 1832г. (в редакции 1857г.).¹²

Третий этап (1864-1917гг.) - время действия Устава гражданского судопроизводства. В Российской Империи в ходе судебной реформы второй по-

ловины XIX в. порядок обжалования судебных решений был принципиально изменен. Составители Устава гражданского судопроизводства 1864г., сокращая количество возможных обращений с жалобами на составившееся решение, вместе с тем отмечали: «Хотя решение суда и составляет конечную цель судопроизводства, но оно не может считаться выражением непреложной истины: судья может ошибиться; ошибка его может считаться выражением непреложной истины: судья может ошибиться; ошибка его может произойти от существенных затруднений, из спора сторон, возникающих от неопределенности и недостаточности представленных сторонами доказательств, от неправильного участия сторон в инструкции дела, от ошибочного понимания закона, от неясности иного. ... Наконец, здесь нельзя умолчать и о злонамеренности, которая, хотя при правильном устройстве суда является только как исключение, но, тем не менее, возможна, и потому должна быть предусмотрена: отсюда является право обжалования решения в целом или в частях, для исправления его или уничтожения». Так, производство в суде второй инстанции в этот период было апелляционным и регламентировалось наиболее четко и последовательно по сравнению с ранее действовавшими правовыми актами Российского Государства.¹³

Четвертый этап (1917-1991гг.) - период, когда судебная система, образованная в результате судебной реформы 1864г., была разрушена в хо-

де Октябрьской Революции 1917г. Декрет о суде №1, провозгласив отказ от обжалования решений в апелляционном порядке, тем не менее, допустил просьбу о кассации. При этом не было создано единого Кассационного суда, как в иных государствах, а предписывалось рассматривать дела в кассационном порядке уездными и столичными съездами местных судов.¹⁴ Таким образом, проверка не вступившего в законную силу судебного решения осуществлялась не в апелляционном, а в порядке кассационного производства («советская кассация»). Возможность проверки судебного решения в апелляционном порядке ни в теории, ни на практике не рассматривалась даже в качестве идеи. В советский период большое количество дел было исключено из судебной подведомственности, по многим категориям дел у суда была ограниченная компетенция.

«Таким образом, в российском судопроизводстве после 1917г. была «создана своеобразная, не имеющая аналогов в мировой юридической практике система пересмотра обжалованных решений, не вступивших в законную силу».

В ст.15 закона о судеустройстве Союза ССР, принятого 16 августа 1938г., было закреплено, что суд второй инстанции проверяет законность и обоснованность вынесенного нижестоящим судом решения. Проверка судебного решения осуществляется как по материалам, имеющимся в деле, так и по дополнительно представленным сторонами материала. Суд второй инстанции проверяет пра-

Гражданский процесс

вильность разрешения дела в полном объеме, т.е. он не связан пределами жалобы, поводами в ней указанными, поскольку суд второй инстанции проверяет не жалобу, а законность и обоснованность решения. Начавшееся в 80-ых годах изменение советского, российского законодательства постепенно расширяло компетенцию суда по защите прав и охраняемых законом интересов граждан и организаций.

Пятый этап (1991г. - по настоящее время) — период восстановления в гражданском судопроизводстве апелляционной проверки судебных актов.

Данный период охватывает достаточно большой временной промежуток, включающий начало судебной реформы в Российской Федерации, принятие Конституции РФ, Федерального конституционного закона «О судебной системе Российской Федерации 1995г.», Федерального закона «О внесении дополнений и изменений в ГПК РСФСР» от 27 октября 1995г., Федерального закона «О внесении дополнений и изменений в ГПК РСФСР» от 7 июля 2000г., Арбитражного процессуального кодекса Российской Федерации 2002г., Гражданского процессуального кодекса Российской Федерации 2002г.

Общая цель изменений была направлена на расширение действия основополагающих принципов гражданского процесса - диспозитивности и состязательности. В отношении кассационного производства эти изменения выразились в том, что суд кассационной инстанции был наделен новыми правами:

* исследовать новые доказательства (ч. 1 ст. 294 ГПК РСФСР);

* самостоятельно оценивать имеющиеся в деле и новые доказательства;

* устанавливать новые акты на основе своей оценки доказательств (ч. 1 ст. 294, п. 4 ч. 1 ст. 305 ГПК РСФСР);

* принимать новое решение «не только, если суд первой инстанции допустил ошибку в применении норм материального права, как раньше, но и когда признает, что суд первой инстанции неправильно установил фактические обстоятельства и сам устанавливает новые факты;

* проверять дело в пределах жалобы (протеста), а не как раньше, в полном объеме (в обжалованной и необжалованной частях, в отношении лиц, не подавших жалобы)».

Законодательно закрепленные апелляционные черты кассационного производства, которые в советский период рассматривались как «нежелательные крайности, требующие обязательного преодоления», положили начало формированию в гражданском процессуальном законодательстве норм об апелляционном производстве.

Институт апелляционного производства был введен законодателем на основании Федерального закона от 7 августа 2000г. N120-ФЗ «О внесении изменений и дополнений в Гражданский процессуальный кодекс РСФСР». За прошедшее время институт апелляционного производства доказал свою жизнеспособность, поэтому многие его положения в новом ГПК РФ органически вошли и в кас-

сационное производство. Следует заметить, что при этом сам институт апелляционного производства больших изменений не претерпел, зато произошло заметное сближение кассации с апелляцией.

Представленная периодизация позволила прийти к выводу, что в России длительное время производство в суде второй инстанции было и по наименованию, и по содержанию апелляционным. В советский период российской истории эволюционный путь развития правового регулирования права апелляционного обжалования был прерван. Было бы неверно утверждать, что в российском гражданском судопроизводстве произошло окончательное восстановление апелляционного способа обжалования, проверки судебных решений. Это объясняется тем, что в соответствии с ГПК РФ не вступившие в законную силу судебные постановления могут быть обжалованы лицами, участвующими в деле, и соответственно проверены судом вышестоящей инстанции не только в апелляционном порядке (гл. 39 ГПК), но и в порядке кассационном (гл. 40 ГПК).

Известно, что кассационное про-

изводство в его классическом понимании есть производство по проверке вступивших в законную силу судебных постановлений с точки зрения правильности применения судами нижестоящих норм материального и процессуального права.

В России до 1917г. в кассационном порядке проверялись вступившие в законную силу решения Судебных палат и Мировых съездов. Кассационная жалоба приносилась лицами, участвующими в деле, в Кассационный департамент Правительствующего Сената, предсавлявший собой суд третьей (последней) инстанции.

После 1917г. в Российском гражданском судопроизводстве в кассационном порядке стали проверяться решения суда, не вступившие в законную силу.

Указанные изменения позволили одним ученым прийти к выводу о том, что кассационное производство не изменилось по своему содержанию, а было лишь наделено апелляционными чертами, другим, что кассационное производство по своей сути стало апелляционным с признаками неполной апелляции.

1. **Борисова Е.А.** Проверка судебных актов по гражданским делам. М., 2006, с. 10.

2. Определение Конституционного суда РФ от 14 января 2000г. №3-О// Собрание законодательства РФ. 2000, № 10, с. 1165.

3. Гражданский процесс: Учебник отв. ред. проф. В. В. Ярков. М., 2004, с. 233.

4. **Борисова Е. А.** Указ. цоч, с. 7.

5. Советский гражданский процесс. Под ред. А. Ф. Клейнман М., 194, с. 295.

6. **Нешатаева Т.Н., Павлова Н.В.** Новый ГПК РФ и международно-правовые стандарты // Практика применения ГПК РФ: Пособие для судей. М., 2004, с. 190.

7. **Салогубова Е.В.** Основные гражданские процессуальные институты римского права. Автореферт., М., 1995, с. 14-15.

8. **Иво Пыхан, Мирьяна Поленак-Акимовская** Римское право (базовый учебник). М., 200, с. 354.

9. **Иво Пыхан, Мирьяна Поленак-Акимовская** Указ. соч., с. 345-346.

10. Орбѣр и ѣршѣтѣр, #9-10(95-96) ѣшѣу 2004, ѣр 6:

11. Орбѣр и ѣршѣтѣр, #9-10(95-96) ѣшѣу 2004, ѣр 6-7:

12. **Борисова Е.А.** Общая характеристика гражданского судопроизводства по Своду законов Российской Империи // Законодательство, 2004, №10, с. 79-87, №11, с. 83-92.

13. **Борисова Е.А.** Общая характеристика гражданского судопроизводства по Уставу гражданского судопроизводства от 20 ноября 1864г. // Законодательство, 2005, №2-5.

14. Гражданский процесс: Учебник Отв. ред. проф. В.В. Ярков М., 2004, с. 233.

Ընտանեկան իրավունք

ԱճԻ ՍՈՒՐԱԴՅԱՆ

*Երևանի պետական մանկավարժական համալսարանի
իրավագիտության և նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի դասախոս,
ՀՀ նախագահի աշխատակազմի ներման, քաղաքացիության, պարզևների
և կոչումների վարչության գլխավոր մասնագետ*

ԵՐԵՒԱՅԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴՐԻ ԱՌԱՋՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ով էլ եղած լինի երեխան, ինչպիսի հրաշալի մտածողություն էլ ունեցած լինի, նա, ի վերջո, ենթարկվում է ծնողների, ուսուցիչների, կառավարության, կրոնավորների ու օրենքի խրատներին, որոնք ասում են. «Ժամանակն է, որ խելքդ գլուխդ հավաքես, երիտասարդ»:

Վ. ՍԱՐՈՅԱՆ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

Իրեն քաղաքակիրթ համարող ցանկացած երկիր մարդու նկատմամբ հարգանքն ընկալում է երեխայի իրավունքների նկատմամբ ունեցած իր վերաբերմունքով: Ժամանակակից պետությունների առջև ծառայած խնդիրների շարքում երեխայի իրավունքների պաշտպանության հիմնահարցը թիվ մեկ խնդիրներից է: Ապացուցված ճշմարտություն է, որ երեխաները, լինելով բնությունից անպաշտպան, հատուկ խնամքի և հոգածության կարիք են զգում, քանզի տարբեր մարդկային ցնցումներից առաջին հերթին տուժում են հենց հասարակության խոցելի խավ հանդիսացող երեխաները:

Սիջազգային հանրությունը երեխայի իրավունքների հիմնահարցին անդրադարձել է դեռևս 1924թ., երբ Ազգերի լիգան ընդունեց «Երեխաների իրավունքների մասին» Ժնևյան հռչակագիրը, որտեղ երեխայի մի շարք իրավունքներ սահմանվեցին որպես գերարժեք:¹ ՄԱԿ-ի ստեղծումը մարդ-

կության առջև նոր երազանքների ու ձգտումների առիթ հանդիսացավ, այն ստեղծվեց որպես Երկրորդ համաշխարհային կործանիչ պատերազմի արդյունք, որպեսզի կայունացնի միջազգային կապերը և խաղաղությանը տա առավել հաստատուն հիմքեր: Սակայն այսօր այն ավելին է, քան խաղաղապահ լինելն ու տարակարծությունների լուծման համար ֆորում ծառայելը: ՄԱԿ-ի Կանոնադրության ընդունմանը հաջորդեցին մարդու իրավունքներն ու հիմնարար ազատություններն ամրագրող համալիր փաստաթղթերի ընդունումը (Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր 1948թ., Զաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին, սոցիալ-տնտեսական և մշակութային իրավունքների մասին 1966թթ. դաշնագրերը և այլն), որոնք դրույթներ բովանդակեցին երեխայի իրավունքների մասին և նոր մակարդակի բարձրացվեց երեխայի իրավունքների պաշտպանության ապահովման հիմնախնդիրը:

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

122

Գտնվելով դարաշրջանի կարևորագույն իրադարձությունների կենտրոնում՝ այն իր գործունեությամբ արտացոլում է նոր դարաշրջանն ու արձագանքում նրա մարտահրավերներին, այդ թվում և ամենից առաջ այն իրողությունը, որ բազմաթիվ անպաշտպան երեխաներ դեռևս մատնված են սովի, հիվանդությունների և վատթարացնող բնակլիմայական պայմանների՝ չնայած մարդկությունն այսօր ունի ռեսուրսներ նրանց փրկելու համար: Հաճախ ՄԱԿ-ը և իր հաստատությունների ընտանիքը զբաղվում են հսկայածավալ աշխատանքներով՝ նպատակ ունենալով բարելավել երեխաների կյանքի պայմաններն ամբողջ աշխարհում. ՄԱԿ-ի Մանկական հիմնադրամը, Առողջապահական համաշխարհային կազմակերպությունը, Աշխատանքի համաշխարհային կազմակերպությունը, աշխարհի գրեթե բոլոր պետություններում հիմնելով ներկայացուցչություններ և համագործակցելով տեղական կառույցների հետ, փորձում է առաջ տանել իր հիմնադիրների ազնիվ նպատակները: Հատկապես պետք է ընդգծենք Մանկական հիմնադրամի դերը, որն իր ծրագրերն իրականացնելիս համագործակցում է կառավարությունների, կառավարական և ոչ կառավարական կառույցների, հասարակական կազմակերպությունների և հիմնադրամների հետ, իր գործունեությանը մասնակից է դարձնում կամավորական ուժերի, կինոյի, շուրջից-նեաի հայտնի դեմքերի, որոնք՝ որպես Բարի կամքի դեսպաններ, խթանում են միջոցառումների հաջող ընթացքին՝ մշտապես շեշտադրելով համագործակցության սկզբունքն ու հիշատակելով՝ «Երեխաները խաղաղության հաստատման գոտի» կապակցությու-

նը:

Չնայած հայ հասարակությունը երեխայի և ընտանիքի վերաբերյալ ունեցած իր վերաբերմունքով տարբերվում է շատ երկրներից, այդուհանդերձ, երեխաները դեռևս պաշտպանված չեն իրենց նկատմամբ ցուցաբերվող բռնի վերաբերմունքից: Ըստ որում, դրա տակ հասկանում ենք ծնողների (որդեգրողների կամ այլ օրինական ներկայացուցիչների կողմից ցուցաբերվող ֆիզիկական և հոգեկան բռնության բոլոր դրսևորումները, որոնք սպառնում են երեխայի կյանքին և առողջությանը: Բռնություն հասկացությունն արտահայտվում է չորս հիմնական տեսակներով՝ ֆիզիկական, սեռական, հոգեբանական և սոցիալական, որոնցից յուրաքանչյուրն իր ազդեցությունն է թողնում երեխայի ձևավորման և զարգացման խնդրում: Ինչպես վկայում են սոցիոլոգիական վերլուծությունները երեխայի նկատմամբ բռնության 40% կատարվում է ընտանիքում, ապա դպրոցներում և այլ հաստատություններում: Այս առումով հետաքրքրական է ԱՄՆ պրակտիկայից վերցրած դեպքի ուսումնասիրությունը, երբ 14-ամյա աղջիկը, կեսգիշերին տուն գալու կապակցությամբ ստանալով հայրական ապտակ, ահազանգում է, որպեսզի 1 ժամ անց ծնողը ձեռնաշղթաներով հայտնվի ոստիկանական բաժանմունքում: Սա թերևս հասարակարգին բնորոշ խնդիր է, հատկապես եթե նկատի ունենանք այս ինստիտուտի ձևավորման նախապատմությունը, երբ 1870-ական թվականներին 8-ամյա աղջիկը ոստիկանությունում հայտնեց որդեգրած ծնողների կողմից իր նկատմամբ կիրառվող բռնությունների և չարաշահումների մասին, որից հետո ամերիկ-

Ընտանեկան իրավունք

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

124

յան հասարակությունն այլ մոտեցում դրսևորեց այս խնդրին և արդյունքում՝ 1874թ. Նյու Յորքում հիմնվեց երեխայի պաշտպանությամբ զբաղվող հատուկ մարմին և այսօր ԱՄՆ յուրաքանչյուր նահանգ ունի երեխայի իրավունքների պաշտպանության ռազմավարական ծրագրեր և հատուկ լիազոր մարմիններ, որոնք սահմանում են տարբեր մեխանիզմներ չարաշահումները կանխելու համար:² Ալիմենտային պարտավորությունների կատարման համար ևս օրենդրական և իրավական առումով բավականին լավ հիմքեր են ստեղծված, երբ նման պարտավորությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման ժամանակ որպես լրացուցիչ զսպման մեխանիզմ սահմանված է վարորդական իրավունքների և վկայականների ստացման թույլտվության կասեցումը, քանի դեռ ծնողը երեխայի առջև չի կատարել իր պարտավորությունը: Չնայած տարբեր պետություններ ունեն տարբեր ավանդույթներ, սովորույթներ, որոնք արտացոլվում են ազգային օրենդրությունում, այնուամենայնիվ բոլոր երկրներին բնորոշ են երկու հիմնական հատկանիշներ՝ զարգացած օրենդրական դաշտ, մեծահասակներին պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորության առկայություն և առկա օրենդրության արդյունավետ կիրառումն ապահովող սոցիալական համակարգ: Երեխայի իրավունքների պաշտպանության հրատապությունն ու անհրաժեշտությունն ըդգրկելու համար անհրաժեշտ է ուսումնասիրել և առաջնային պլան մղել այն խնդիրները, որոնք տարբեր չարաշահումների տեղիք են տալիս:

Երեխայի իրավունքների պաշտ-

պանության խնդիրը և ընտանիքի դերը հատկապես ընգծվեց 1959թ. Լոնդոնի կոնֆերանսում, որտեղ ամրագրվեց, որ երեխան, ելնելով իր ֆիզիկական և հոգեկան անպաշտպան վիճակից հատուկ խնամքի և հոգածության կարիք է զգում, այդ թվում՝ իրավական պաշտպանվածության, ինչպես ծնվելուց առաջ, այնպես էլ հետո: Ընդունված հռչակագրի 10 հիմնարար սկզբունքներն ամրագրում են այդ դրույթները, որոնց պահպանումը հնարավորություն կտա ապահովել երեխաների համար երջանիկ մանկություն: Ահա այս հռչակագրից 30 տարի անց ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեան ընդունեց «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիան: Կոնվենցիան հատուկ պաշտոնատար անձի կամ մարմնի պարտադիր առկայության մասին չի խոսում, սակայն սահմանում է պետության պարտավորությունն օրենսդրական և տեղական մակարդակով պաշտպանական մեխանիզմների սահմանման անհրաժեշտությունը: Այս առում աննախադեպ է ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի ծավալած գործունեությունը, ով, արդյունքում հրապարակելով արտահերթ և տարեկան զեկույցներ, փորձում է զգոն պահել իրավասու մարմիններին, ընդգծել առկա խնդիրները և դրանց լուծման համար գործուն մեխանիզմները: Այս փաստաթուղթը շուտով դարձավ մարդկության պատմության մեջ առավել լայն ճանաչում ստացած համաձայնագիր, որն ընդունվեց աշխարհի գրեթե բոլոր պետությունների, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության կողմից: Այստեղից հետևում է նաև, որ սրանով Հայաստանի Հանրապետությունն ստանձնել է որոշակի պարտավորություններ՝ ապահովել

կոնվենցիայից բխող պահանջների արդյունավետ իրականացումը, իրականացնել օրենսդրական դաշտի կատարելագործում և իրականացնել անհրաժեշտ միջոցառումներ՝ պետության կողմից սահմանված առաջնահերթություններին համապատասխան: Մեր երկրում երեխայի և ընտանիքի նկատմամբ հսկողությունն իրականացնում են խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները, որոնք, ի տարբերություն այլ երկրների, արմատապես ձևավորված չեն և այդ կապակցությամբ արդյունավետությունն էլ ցածր է, որի հիմնական խնդիրը հետևողական գործունեության բացակայությունն է: Մեղավոր անձանց նկատմամբ լուրջ պատժամիջոցներ կիրառվում են այն ժամանակ, երբ արդեն իրավիճակի շտկումը պահանջում է լուրջ միջոցառումների կիրառում: Օրինակ, եթե խոսքը վերաբերում է ծնողներին, ապա առաջ է քաշվում ծնողական իրավունքներից զրկելու անհրաժեշտություն, իսկ ուսուցիչների կամ այլ դաստիարակչական գործունեությամբ զբաղվող անձանց հետ կապված հարաբերություններին անդրադարձ է կատարվում այն ժամանակ, երբ այդ գործողություններն արդեն ներառվում են քրեաիրավական ոլորտ:

«Երեխայի իրավունքների պաշտպանության մասին» Հայաստանի Հանրապետության 1996թ. ընդունված օրենքը սահմանում է երեխայի կյանքի, կրթության, առողջության պահպանության, մտքի, խղճի և դավանանքի ազատության, ռազմական գործողություններում և աշխատանքային իրավահարաբերություններում նրա մասնակցության իրավունքները և այլն՝ միաժամանակ ընդգծելով սուբյեկտների

շրջանակները և նրանց իրավասության ոլորտները, որոնք նպատակաուղղված են տարեկան և պետական ռազմավարական ծրագրերով սահմանված նպատակներին հասնելուն:

Երեխայի իրավունքների իրականացման և պաշտպանության ընթացքում ծագում են որոշակի խնդիրներ, որոնք վերաբերում են ծննդյան պահից մինչև երեխայի կարգավիճակի դադարումը նրա իրավունքներին առնչվող հարաբերություններին, դրանք կարգավորող իրավական ակտերի թերացումներին և այլն: Անհրաժեշտ է ուսումնասիրության ենթարկել առկա հիմնահարցերը, որպեսզի առաջնային պլան մղվի դրանց վերացման միջոցառումների սահմանումը, հատկապես եթե խոսքը վերաբերում է նրա անվան, ազգանվան, գույքային իրավունքների, աշխատանքային իրավահարաբերություններում նրանց ներգրավվածության, քաղաքացիության հետ կապված հարաբերություններին և այլն, վերջինս կարգավորվում է «Քաղաքացիության մասին» ՀՀ օրենքով, որը սահմանում է 14-18 տարեկան փախստական երեխաների քաղաքացիության ձեռք բերման կարգն իրենց ծնողների քաղաքացիության փոփոխման դեպքում միայն, իսկ ինչ վերաբերում է նրանց ծնողների կողմից քաղաքացիություն ձեռք բերելու դեպքին, ապա նման պարագայում 14-18 տարեկան երեխայի իրավական կարգավիճակն օրենսդրությամբ կարգավորված չէ, հետևաբար 14-18 տարեկան փախստական երեխաների ծնողների կողմից ՀՀ քաղաքացիություն ձեռք բերելու դեպքում, փախստական երեխաները կորցնում են իրենց կարգավիճակը՝ վերածվելով քաղաքացիություն չունեցող անձանց, ուստի անհրաժեշտ է

Ընտանեկան իրավունք

«Քաղաքացիության մասին» և «Փախստականների մասին» ՀՀ օրենքները ենթակել փոփոխությունների՝ սահմանելով երկու տարբերակներ. մի դեպքում կարելի է փախստական ծնողների կողմից ՀՀ քաղաքացիություն ձեռք բերելիս նրանց 14-18 տարեկան փախստական երեխաներին հնարավորություն տալ իրենց ցանկությամբ պահպանել փախստականի կարգավիճակը կամ ձեռք բերել ՀՀ քաղաքացիություն, կամ փախստական ծնողների կողմից ՀՀ քաղաքացիություն ձեռք բերելիս նրանց երեխաները (ինչպես մինչև 14, այնպես էլ 14-18 տարեկան) նույնպես ձեռք բերեն ՀՀ քաղաքացիություն:³ Այս կապակցությամբ պետք է նշենք, որ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունը մանրամասն սահմանում է, որ առանց ուղեկցողի կամ ընտանիքից անջատված անչափահաս ապաստան հայցողը կամ փախստականը ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով օգտվում է երեխայի տեղավորման և խնամքի ապահովման բոլոր միջոցառումներից, բոլոր պետական մարմինները, ելնելով երեխայի առանձնահատուկ վիճակից, առավելագույնս ելնելով նրա շահերից, իրենց իրավասության շրջանակներում առավելագույնս պետք է աջակցեն նրանց: Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությունը, լիազոր մարմնի միջնորդության հիման վրա համագործակցելով խնամակալության մարմինների և երեխայի իրավունքների պաշտպանությամբ զբաղվող բաժինների հետ, կազմակերպում է առանց ուղեկցողի և ընտանիքից անջատված անչափահասի, ապաստան հայցողների տեղավորումն ու խնամքը, իսկ կրթության և

գիտության նախարարությունը խնամակալության մարմնի դիմումի հիման վրա միջոցներ է ձեռնարկում, կազմակերպում է անչափահաս ապաստան հայցողներին և ապաստան ստացած փախստականներին կրթական հաստատություն ընդունելու հարցը:

Պետական մարմիններն ու տեղական մակարդակով պաշտպանություն իրականացնող կառույցներն իրենց իրավասության շրջանակներում ձեռնարկում են համապատասխան միջոցառումներ՝ ձգտելով համապատասխանեցնել ներպետական իրավական համակարգը միջազգային իրավունքով սահմանված նորմերի պահանջներին: Եվ շնորհիվ նաև ՄԱԿ-ի մասնագիտացված հաստատությունների ջանքերի, այսօր որոշ բնագավառներում մեր երկիրն արձանագրում է առաջընթաց, հատկապես եթե նկատի ունենանք, որ շուրջ մեկ տասնամյակից ավելի ծավալած գործունեության արդյունքում ՄԱԿ-ի Մանկական հիմնադրամը զգալիորեն թեթևացրել է հայ երեխաների վիճակը: Իհարկե, որոշ երեխաներ պաշտպանված են և կրթությունը, բուժսպասարկումը և այլ սոցիալական ծառայություններ հասել են նրանց, սակայն շատերն էլ զրկված են դրանից: Առողջապահության բնագավառում կատարված աշխատանքների շնորհիվ Հայաստանը 2002թ. ճանաչվեց պոլիոմելիտից ազատ երկիր և ՄԱՄՀ ծրագրի շնորհիվ տասը երեխայից ինը պատվաստվում է պատվաստանյութով կանխվող հիվանդությունների դեմ: Այս աշխատանքների նպատակը նաև Հայաստանի զարգացման չորրորդ նպատակի իրականացումն է՝ մինչև 2015 թվականը 2/3 կրճատել մանկական մահացության

մակարդակը:⁴ Այս առումով կատարելագործվում և զարգանում են առողջապահության ֆունկցիոնալ մեխանիզմները, անօթևան, առանց խնամքի մնացած երեխաների, մանկատներում կամ այլ հաստատությունում գտնվող երեխաների իրավունքների ուղղությամբ կարևոր նախաձեռնություն հանդիսացավ հաստատությունների բեռնաթափման և երեխաներին խնամատար հանձնելու ինստիտուտի տեղայնացումը, որի արդյունավետ իրականացման համար 2008թ. ընդունվեց կառավարության որոշում՝ սահմանելով խնամատար ընտանիքում երեխային պահելու համար անհրաժեշտ վճարների չափը, վճարման կարգը և պայմանները:

Կարևոր նշանակություն ունեցավ Աշխատանքի համաշխարհային կազմակերպության կողմից ընդունված «Աշխատանքի նվազագույն տարիքի մասին» կոնվենցիան, որով 15 տարին սահմանվեց երեխային աշխատանքային իրավահարաբերություններում ներգրավելու նվազագույն տարիք, իսկ հատուկ պայմաններում՝ 18 տարին:⁵ Վավերացնելով նաև «Աշխատանքի վատթարագույն ձևերի մասին» կոնվենցիան՝ պետությունները, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետությունը և՛ Սահմանադրությամբ, և՛ օրենքներով ամրագրում է այդ իրավունքը և դրա իրականացման կարգն ու պայմանները, սահմանում և երաշխավորում է կոնվենցիայի պահանջների կիրառման մեխանիզմները: Այդուհանդերձ, անհրաժեշտ է առավել հստակեցնել և սահմանել այնպիսի աշխատանքների ցանկը, որը վտանգ չի ներկայացնի երեխայի առողջության և զարգացման համար, չի խանգարի դպրոց հաճախելուն և իր

բնույթով կհամարվի թեթև աշխատանք: Հայաստանի Հանրապետությունը 16 տարին հռչակել է որպես զբաղվածության և աշխատանքի ընդգրկման նվազագույն տարիք, միաժամանակ 14-16 տարեկանների համար սահմանելով, որ նրանք կարող են ընդգրկվել աշխատանքի օրենքով սահմանված կարգով և պայմաններով, ուստի օրենսդրորեն հարկ է շեշտադրել ոչ թե աշխատանքի մշտական և ժամանակավոր բնույթը, այլ դրա ծանրության և բարոյաֆիզիկական ազդեցությունը նրա վրա: Այս առումով շատ կարևոր է համայնքների հետ սերտ համագործակցությունը, երեխաների համար արդյունավետ կրթություն ապահովելու համար, որպեսզի երեխաներն ու նրանց ծնողները համոզվեն, որ դպրոցի տարբերակն ավելի նախընտրելի է, քան աշխատելու հեռանկարը: Այս հարցի լուծումը ևս պահանջում է օրենսդրական դաշտի կատարելագործում՝ պայմանավորված նաև նոր կրթական համակարգին Հայաստանի ինտեգրվելու հետ:

Ամուսնանալուց հետո ծնողները դադարում են միայն ընտանիքի անդամներ լինելուց, այլ ձեռք են բերում որոշակի իրավունքներ և կրում պարտականություններ: Երեխայի իրավունքների պաշտպանության հիմնախնդրում առաջին տեղը պատկանում է հենց ծնողներին և ոչ թե պետությանը, ուստի անհրաժեշտ է բավարար պայմաններ ստեղծել ընտանիքի նորմալ զարգացման և կենսագործունեության համար:

Երեխայի բարոյահոգեբանական զարգացման վրա կարող է ազդեցություն ունենալ նաև բնակելի տարածություն ունենալու իրավունքի թերի օգտագործումը, որի ազդեցությունը երե-

Ընտանեկան իրավունք

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

128

խայի զարգացման և որպես անհատ ձևավորման վրա ունի էական նշանակություն: Քիչ չեն դեպքերը, երբ երեխայի ծնողները կամ այլ օրինական ներկայացուցիչները, ելնելով որոշակի հանգամանքներից, օտարում են այն բնակարանը, որտեղ ապրում է երեխան՝ այդպիսի գործողություններով վտանգելով երեխայի իրավունքը, որը կարող է մնալ անօթևան: Այս հանգամանքը նկատի ունենալով՝ որոշ երկրների օրենդրական ակտերն ամրագրում են, որ հատուկ դեպքերում պահանջվում են խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների համաձայնության առկայություն, եթե սեփականատիրոջ կողմից բնակելի տարածության օտարման հետևանքով կարող են շոշափվել կամ շոշափվում են նրա հետ բնակվող անչափահասի շահերը: Նմանատիպ դրույթներ է բովանդակում ՌԴ քաղաքացիական օրենգրքի 292-րդ հոդվածի չորրորդ մասը, սահմանում է, որ անչափահասի բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքը դադարում է միայն խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների թույլտվության առկայության պայմաններում՝ միաժամանակ սահմանելով լիազորությունների շրջանակը, դրանց իրականացման մեխանիզմներն ու կարգը, որպեսզի հնարավորինս բացառվեն չարաշահումները, քանի որ պրակտիկայի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները ծնողների միջև առաջացած տարաձայնությունները լուծելիս առավել ելնում են ծնողների և ոչ թե երեխայի շահերից:⁶ Կարծում ենք՝ այս մոտեցումն արդարացված է և նպատակահարմար կլիներ նաև մեր երկրի հա-

մար, միաժամանակ նշենք, որ ընդհանրապես, այս մարմինների դերը պետք է հնարավորինս ընդգծվի և օրենդրական դաշտն էլ կատարելագործվի, քանի որ աննախադեպ է նրանց դերն ընտանիքի ամրապնդման, բարեկեցության և պաշտպանության ուղղությամբ, առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության ուղղությամբ: Այս կապակցությամբ ՀՀ քաղ. օր. 225-րդ հոդվածը երեխայի բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքի տեսանկյունից խնդրահարույց է, քանի որ չենք կարող հատակ ասել, թե արդյոք անձի կողմից բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքի դադարումը որպես հետևանք հանգեցնում է այդ իրավունքը կրողի ընտանիքի անդամների բնակելի տարածության իրավունքի դադարմանը: Անշուշտ, նման իրավունք ունեցող անձի մոտ իրավունքի դադարումը հանգեցնում է այն հիմքի վերացմանը, որի հիման վրա ծագում է ազգակիցների մոտ այդ իրավունքը, սակայն ընտանիքի անդամներն անձամբ որևէ մեկի հետ պարտավորական հարաբերություններ չունեն: Ուստի, ոչ այնքան կատարելագործված օրենդրական դաշտը, առկա մեխանիզմների ուռճացված համակարգը պարարտ հող են ստեղծում տարբեր չարաշահումների համար:

Դեռ տասնամյակներ առաջ միջազգային փաստաթղթերն ամրագրում էին, որ երեխայի իրավունքների պաշտպանության հարցում ցանկացած պետություն պետք է ելնի հենց ծննդյան պահից դրանց սպառնվածության մեխանիզմների սահմանումից, որը անուն-ազգանուն ունենալու

երեխայի իրավունքն է, որից ածանցվում են գույքային և անձնական ոչ գույքային մի շարք իրավունքների իրականացումը: Այս դրույթին պետք է տալ օրենդրական ամրագրում և պետական երաշխիքների սահմանում:⁷ Յավոք, մեզանում, հատկապես հեռավոր շրջաններում, դեռևս հանդիպում են երեխայի ծնունդը չգրանցելու դեպքեր, որի պատճառները կարող են լինել ծնողների մոտ անձը հաստատող փաստաթղթերի բացակայությունը, վարչական համակարգի դժվարամատչելիությունը և այլն: Այս ինստիտուտի կանոնակարգումն էական ազդեցություն ունի «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայի դրույթների ապահովման, երեխաների թրաֆիքինգի դեմ պայքարի, նրա առողջապահական և այլ հաստատություններից օգտվելու համար: Մեր երկրում վերջին տարիներին կարևորագույն խթան հանդիսացավ այն, որ արդարադատության նախարարի հրամանով հանվեց ծննդի պետական գրանցման համար նախկինում գանձվող պետական տուրքը, այդուհանդերձ խնդրի արմատական լուծման համար անհրաժեշտ է այլ մեխանիզմների սահմանում, ասենք, առանց ծննդականի ներկայացման կնոջ դուրս գրումը բժշկական հաստատությունից անհնար է, ի լրումն դրան՝ անվճար բուժօգնություն ստանալու հետագա հնարավորությունները կասեցվեն և հետագա ծախսերը դրվեն ծննդաբերած կնոջ վրա: Այստեղ պետք է անդրադառնանք նաև ազգանուն ունենալու երեխայի իրավունքին, որը գործնականում ապահովվում է ծնողների կողմից՝ փոխադարձ համաձայնությամբ: Նման համաձայնության բա-

ցակայության դեպքում խնդիրը կարգավորվում է ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքով, որը սահմանում է արտադատական կարգ՝ այդ իրավունքը վերապահելով խնամակալության և հոգաբարձության մարմիններին, և միայն դրանից հետո, ծնողները կարող են դատական կարգով բողոքարկել այդ իրավունքը:⁸ Ըստ այդմ, ավելորդ քաշքշուկից խուսափելու համար նպատակահարմար է խնամակալության և հոգաբարձության մարմիններին կամ դատարան դիմելու հնարավորության սահմանում, քանի որ նման ձգձգումները և ընթացակարգերը կարող են ազդեցություն ունենալ երեխայի խնամքի իրականացման գործում: Հայաստանի Հանրապետության կառավարության թիվ 941-Ն որոշմամբ սահմանվում է, որ 10 տարին լրացած երեխայի անունը փոխելիս պարտադիր է նրա համաձայնությունը, մինչդեռ Ընտանեկան օրենսգիրքը սահմանում է նրա կարծիքը հաշվի առնելու մասին, ուստի ցանկալի ենք համարում օրենսգրքով ևս հստակեցնել, որ 10 տարին լրացած երեխայի անվան, ազգանվան փոփոխումը կարող է կատարվել միայն նրա համաձայնության առկայությամբ:

Երեխայի իրավունքների պաշտպանության հիմնախնդիրն անմիջականորեն առնչվում է որդեգրման ինստիտուտի բարելավման և դրանից բխող օրենսդրական դաշտի կատարելագործման հարցերին: Ստորագրելով և վավերացնելով «Երեխայի պաշտպանության և արտերկրյա որդեգրման գործընթացներում համագործակցության մասին» Հասագայի կոնվենցիան⁹ Հայաստանի Հանրապետությունն ընդունեց միջազգայնորեն հա-

Ընտանեկան իրավունք

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

130

մաճայնեցված նվազագույն պայմանների և ընթացակարգերի մի շարք, որի նպատակն է կառավարել արտերկրյա որդեգրումները, երբ երեխան տեղափոխվում է մի երկրից, որը ստորագրել է կոնվենցիան, մեկ այլ երկիր, և ցույց տվեց իր պատրաստակամությունն ապահովել Հայաստանից որդեգրվող երեխաների համար համապատասխան հիմնական երաշխիքների և ընթացակարգերի ստեղծումը: Այս նկատառումներից ելնելով՝ հաստատվեցին «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող երեխա որդեգրելու ցանկացող երեխա որդեգրելու ցանկություն ունեցող Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների, օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց, ինչպես նաև որդեգրման ենթակա և որդեգրված երեխաների հաշվառման ու նրանց վերաբերյալ տեղեկությունների տրամադրման կարգը», փոփոխություններ և լրացումներ կատարվեցին մի շարք իրավական ակտերում, ուժը կորցրած ճանաչվեցին «Երեխայի որդեգրման կարգը հաստատելու մասին», «Երեխաներ որդեգրել ցանկացող անձանց հաշվառման կարգը հաստատելու մասին» կառավարության որոշումները և այլն:

Վերջին տարիների ընթացքում միջազգային և ներպետական մակարդակով իրավասու մարմինների ջանքերի շնորհիվ կազմակերպվում են բազմաթիվ սեմինարներ, որոնք նպատակ են հետապնդում ապահովել երեխա-ընտանիք-հասարակություն հարաբերությունների կարգավորվածությունը, որպիսի հարցերով զբաղվում է նաև հատուկ հանձնաժողովը: Չնայած ձեռնարկվող լայնածավալ միջոցառումներին և առկա իրավական ակտե-

րի բազմազանությանը, ինչպես տեսնում ենք, ոլորտում առկա են խնդիրներ և թերացումներ: Խնդիրը սերտորեն փոխկապակցված է, և հոգաժողովի առարկա է նաև մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտի համար, քանզի նրա իրավասությունների ենթատեքստը ներառում է նաև երեխայի իրավունքների պաշտպանության մեխանիզմների և միջոցառումների սահմանումը: Երեխայի իրավունքների պաշտպանությունը սոցիալական համակարգի բավականին նուրբ, միաժամանակ կարևորագույն ոլորտ է: Դեռևս 1899թ. Չիկագոյում հիմնվեց երեխաների գործերով հատուկ դատական մարմին, ապա այն տարածվեց Մեծ Բրիտանիայում, Ֆրանսիայում, Գերմանիայում և այլ երկրներում: ՈւՌ-ում երեխայի իրավունքների պաշտպանների թիվն արդեն հասնում է 23-ի:

Երեխայի իրավունքների պաշտպանության համակարգում առանձնահատուկ տեղ ունի դատական գործընթացներում նրանց իրավունքների պաշտպանության հիմնահարցը, որը «Յուվենայան տեսության» հետնորդներին ուսումնասիրությունների տեղիք է տվել դեռևս 1800-ական թվականներին: Այս դոկտրինի հիմքում ընկած է «*parens patrie*» ձևաչափը, որով սահմանվում է պետության պարտավորությունները երեխայի իրավունքների պաշտպանության համակարգում:¹⁰ Այս եզրույթի բովանդակությունն այն է, որ անչափահասներն իրենց զարգացվածության մակարդակով դեռևս ի վիճակի չեն գիտակցել իրենց գործողությունների բնույթը և պատասխան տալ դրանց համար, երեխան դեռևս գտնվում է այն մակարդակում, որը հնարավորություն

կտա վերափոխել երեխային, որպեսզի հետագայում զերծ մնան ցանկացած իրավախախտումներից, քանի որ իրավախախտն ավելի կարևոր է, քան իրավախախտումը: Անչափահասների նկատմամբ պատասխանատվություն սահմանելիս դեռևս անտիկ ժամանակաշրջանում դրսևորել են հատուկ վերաբերմունք, որտեղ գործում էր ներման, անչափահասների արդարացման ինստիտուտը, ինչը չի կարելի ասել միջնադարյան ժամանակաշրջանի մասին, երբ անչափահասներին ենթարկում էին բավականին խիստ պատասխանատվության միջոցներին:¹¹ 19-րդ դարի վերջին և 20-րդ դարի սկզբին անչափահասների շրջանում հանցավորության ցուցանիշն աճեց, ինչը պահանջեց մշակել նոր մոտեցումներ:

Այսօր երեխայի իրավունքների պաշտպանության հիմնահարցով զբաղվում են տասնյակ կառույցներ, որոնց ուշադրության կենտրոնում են գտնվում երեխայի իրավունքների պաշտպանությունը նրանց նկատմամբ պատիժ նշանակելիս: Ժամանակակից զարգացումները նպաստեցին նաև, որ ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքի համապատասխան դրույթները ենթարկվեն փոփոխությունների, կոնկրետ դեպքերում կիրառվող պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտը դարձավ անչափահասների գործերով քննության կարևոր ընթացակարգ: Հ ա յ ա ս տ ա ն ի Հանրապետությունում երեխայի իրավունքների պաշտպանությունն ապահովում է ՀՀ Սահմանադրությամբ¹², ընտանեկան օրենսդրությամբ, երեխայի իրավունքների, առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների սոցիալա-

կան պաշտպանության, հաշմանդամների սոցիալական պաշտպանության մասին օրենքներով, ՀՀ նախագահի հրամանագրերով, գերատեսչական ակտերով և այլն:

Այս հանգամանքով պայմանավորված՝ շատ երկրներում մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտի հիման վրա ստեղծվել և զարգացել է երեխայի իրավունքների պաշտպանության լիազորությամբ օժտված հատուկ մարմնի դերը, որը հանդես է գալիս որպես այս ոլորտում առկա պետական մարմինների իրավասությունների հիմնական համակարգող: Երեխայի իրավունքների պաշտպանը հանդիսանում է այն մարմինը, որն իրավասու մարմիններից կարող է պահանջել և ստանալ երեխայի իրավունքների պաշտպանությանն առնչվող ցանկացած ինֆորմացիա, իրավասու մարմիններից պահանջել անհրաժեշտ ակտերի ընդունում և իրականացնել օրինագծերի փորձաքննություն: Այս մարմինը հնարավորություն է տալիս ոչ միայն ապահովել սեփական ուժերով իր պաշտպանությունն իրականացնելու հնարավորություն չունեցող անձի իրավունքները, այլև կանխարգելել խախտումների վրա հասնելը: Առաջին հայացքից թվում է, թե առկա մարմինների ամբողջական համալիր, որը հնարավորություն է տալիս պաշտպանել երեխային, սակայն քանի որ բացակայում է հատուկ համակարգող մարմինը, ուստի երեխայի իրավունքների պաշտպանության իրավասությամբ օժտված մարմինները հաճախակի թերանում են իրենց գործառույթներում կամ ընդհանրապես ոչինչ չեն ձեռնարկում: Համոզված ենք, որ իրավական կուլտուրայի բարձրացումը, երեխայի իրավունքներն ու արժանապատվությունը հարգելու, օրինական կարգով պաշտպանելու ավան-

Ընտանեկան իրավունք

դույթների ձևավորումը պետք է սկսել հենց դպրոցից: Սոցիալական պետության գործունեությունը կապված է սոցիալական արդարության սկզբունքներին համապատասխան հասարակությունում առկա բարիքների վերաբաշխման հետ: Դրա համար պետությունը գրագետ տնտեսական քաղաքականությամբ խթանում և նպաստում է ձեռնարկատիրության, արտադրության զարգացմանը և տնտեսական աճին, ինչն ինքնին բերում է աշխատատեղերի ավելացմանը, գործազրկության և աղքատության կրճատմանը, ֆինանսավորում է կրթական, առողջապահական, գիտության ու մշակույթի աջակցությանն ուղղված ծրագրեր, որոնք նպաստում են երեխայի մոտ առկա հնարավորությունների զարգացմանը և խնդիրների բացահայտմանը:

Երեխայի իրավունքների պաշտպանության հարցում նշանակություն ունեն ոչ միայն պետությունը, միջազգային փաստաթղթերը և օրենսդրությունը, այլ յուրաքանչյուր քաղաքացի և քաղաքացիական հասարակության ցանկացած կազմակերպություն: ՄԱԿ-ի երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիան հռչակում է, որ երեխաներն ունեն հատուկ խնամքի և հոգածության կարիք, այս նորմն իր ամրագրումն է գտել նաև «Երեխայի իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքում¹³, բայց միևնույն ժամանակ, որպես հասարակության անդամներ, նրանք ունեն իրավունքներ, որոնք տարեցտարի ընդլայնվելով ավելացվում են պարտականություններով: Հետևաբար, այս հիմնախնդրի արմատական և խորը ուսումնասիրությունը բխում է և՛ ժողովրդի, և՛ պետության շահերից:

1. **Gerardan Van Bueren.** The intensional law on the rights of the child. International studies in Human Rights 1995, p. 65.
2. www. Washiprofile.org.
3. Արտահերթ հրապարակային զեկույց երեխայի իրավունքներին առնչվող ՀՀ օրենսդրությունում առկա որոշ խնդիրների վերաբերյալ, Երևան, 2008թ., էջ 12:
4. **Белякова А. Х., Ермаков В. Д.** Охрана прав несовершеннолетних. М., 1983, с. 192.
5. **UN Bulletin 24** National MDG Framework .UN office in Armenia 2005, p. 32.
6. **Садиков Х.** Комментарий к гражданскому кодексу РФ. М.,1998, с. 517.
7. **Van Berren** The 1924 Declaration stated <children must be the first to receive relief>

the DRS specifies move pragmatically that they are to be <among the first> to receive protection and relief.

8. ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրք 2004թ., 45-րդ հոդված:
9. The Hague Convention of 1996 on the International protection, of Children.
10. Ordinance, Feb 2, 1945 on Juvenile Offenders, Code Pe'nal, Appendice at 1707. guy Raymond, Droit de Lenfance et de l'apovescence Litec 2006, 84-90.
11. **Пушкова О. В., Звенигородская Н. Ф.** Вопросы ювиальной юстиции. М., 2009. с. 3-9.
12. ՀՀ Սահմանադրություն:
13. «Երեխայի իրավունքների մասին» ՀՀ օրենք 1996թ.:

ԳՈՒ ԹՈՐՈՍՅԱՆ

ՀՀ վճարելի դատարանի իրավական
փորձաքննությունների վարչության ավագ մասնագետ

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՆՈՐՄԻ ՀԵՏԱԳԱՐՉ ՈՒԺԻ ԽՆԴԻՐԸ ՀՀ ՕՐԵՆՍՊՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ԵՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ԴՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ

Իրավական նորմերն իրենց կարգավորիչ գործառնայի միջոցով ազդում են հասարակական հարաբերությունների վրա: Իրավական նորմերի դրսևորման հիմնական ձևերն օրենսդրական և ենթօրենսդրական ակտերն են: Դրանք ընդունվում են իրավասու մարմինների կողմից իրենց իրավաստեղծ գործունեության ընթացքում: Այդ մարմինները՝ օրենսդիր, թե գործադիր, իրենց քաղաքականության շրջանակներում ցանկանում են հասարակական հարաբերությունների զարգացմանը որոշակի ուղղվածություն հաղորդել: Սակայն հասարակական հարաբերությունների վրա ազդելու այդ նորմերի գործառնայի իրականացմանը նախորդում են այնպիսի իրավաբանական նշանակություն ունեցող գործընթացներ, ինչպիսիք են իրավական ակտերի ուժի մեջ մտնելը, ժամանակի և անձանց շրջանակներում դրանց գործողությունը: Իրավական ակտեր ընդունելով՝ որպես կանոն, պետական մարմինները ցանկանում են կարգավորել ապագայում առաջացող կոնկրետ հասարակական հարաբերությունները, դրանք ներառել իրավական կարգավորման շրջանակներում, դրանք գնահատել ընդունված իրավական ակտի տեսանկյունից, փոփոխել գոյություն ունեցող իրավական կարգավորումը: Սակայն կան կանոններ, որոնց համապատասխան ընդունված իրավական ակտը կարող է որոշա-

կի ազդեցություն ունենալ անցյալում տեղի ունեցած փաստական հանգամանքների վրա: Գրականության մեջ դրան անվանում են իրավական նորմի հետադարձ ուժ, որի տակ նկատի են ունենում օրենքի գործողության տարածումն այն դեպքերի և հասարակական հարաբերությունների վրա, որոնք տեղի են ունեցել մինչ օրենքի ուժի մեջ մտնելը:¹ Դրանով, ըստ էության, անցյալում կատարված փաստական հանգամանքին տրվում է որոշակի իրավական գնահատական կամ փոփոխվում է դրա իրավական որակումը: Այդ իրավական գնահատականն առաջացնում է որոշակի իրավական հետևանքներ: Դրանք ուղղակիորեն կարող են ազդել անձի՝ անցյալում դրսևորած վարքագծի հանդեպ պետական գնահատականի փոփոխության վրա:

Ժամանակի մեջ իրավական ակտերի գործողության հիմնախնդիրը բավականին մեծ կիրառական նշանակություն ունի: Դա պայմանավորված է նաև նրանով, որ և՛ օրենքները, և՛ ենթօրենսդրական ակտերը բավականին հաճախ են փոփոխության ենթարկվում: Հետևաբար ժամանակի մեջ իրավական նորմերի գործողության և հատկապես դրանց հետադարձ ուժի հետ կապված հարցերի ճիշտ լուծումը կարևոր նշանակություն ունի այն հարցերը պարզելու համար, թե կոնկրետ գործի քննության ժամանակ, կոնկրետ վեճը

ԴԵՎՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութիւն

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

լուծելիս որ նորմատիվ իրավական ակտը պետք է կիրառվի:² Դա կարևոր նշանակություն ունի Սահմանադրության նորմերը չխախտելու և մարդու իրավունքները պաշտպանելու առումով: Բնութագրելով այս խնդրի կարևորությունը՝ Շերշենկիչը նշում էր. «Օրենքը՝ որպէս քաղաքացիների վարքագիծը որոշող նորմ, ունի գործողության սկզբնական և վերջնական պահեր: Օրենքի կիրառման և կիրառումը դադարեցնելու պահի հարցը չափազանց կարևոր է պրակտիկ հարաբերություններում»:³ Ժամանակի մեջ իրավական նորմերի գործողության կանոններն առանձնակի հետաքրքրություն են ստանում ՀՀ օրենսդրական զարգացման պայմաններում, երբ որոշակի փոփոխության են ենթարկվում իրավունքի աղբյուրների վերաբերյալ գոյություն ունեցող մոտեցումները, ներդրվում են նախադեպային իրավունքի տարրեր: Դա պահանջում է նաև նախադեպերում ամրագրված նորմերի ժամանակի մեջ գործողության հարցերի ուսումնասիրություն: Ուստի, սույն աշխատանքի շրջանակներում, ելնելով վերոնշյալ հարցերի կարևորությունից, կանոնադաշտում նախադեպի, ինչպէս նաև օրենքների և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի հետադարձ ուժի հետ կապված խնդիրներին:

1. Իրավական նորմերը դրսևորվում են իրավունքի տարրեր աղբյուրներում: Մասնագիտական գրականության մեջ ուսումնասիրվող հարցերը վերաբերում են առավելապէս մայրցամաքային իրավական համակարգի իրավունքի հիմնական աղբյուրներում դրսևորված իրավական նորմերին: Հարկ է, սակայն, նկատի ունենալ, որ *ընդհանուր իրավունքի երկրներում, որտեղ իրավական նորմերը հիմնականում դրսևորվում են*

դատական ակտերում, այս խնդիրը նույնպէս բարձրացվում է: Դա վերաբերում է այն դեպքերին, երբ դատարանի կայացրած ակտերը (նախադեպերը) պարտադիր են դառնում այլ դատարանների համար մասնատիպ գործեր քննելիս: Դրանք, որպէս կանոն, տարածվում են դրանց կայացման պահից հետո ծագած իրավահարաբերությունների և քննվող գործերի վրա: Միաժամանակ ընդհանուր իրավունքում առկա են մի շարք բացառություններ, որոնց ուսումնասիրությունն առավել բազմակողմանի կդարձնի սույն աշխատանքը:

Նախադեպային իրավունքում իրավունքի նորմերի ձևավորման առանձնահատկությունն այն է, որ ձևավորվում է դատարանների գործունեության ընթացքում: Դրանք շատ կազույ պահ են, առաջանում են կոնկրետ գործերի քննության ժամանակ և դրանց փաստերի հիման վրա: Ուստի ընդհանուր իրավունքում առկա է այն կանոնը, որ իրավունքի նորմը կիրառվում է միայն ապագայում ծագող իրավահարաբերությունների նկատմամբ: Միաժամանակ այն իրավունքներ և պարտականություններ է առաջացնում կոնկրետ գործի մասնակիցների համար: Դա վերաբերում է այնպիսի դատական ակտերին, որոնք, ըստ էության, ստեղծում են *նոր իրավական նորմեր կամ փոփոխում գործող իրավական նորմերը:*

Այնուամենայնիվ, ընդհանուր իրավունքում իրավական նորմի հետադարձ ուժն ունի որոշ առանձնահատկություններ: Խնդիրը վերաբերում է հետևյալ իրավիճակին: Դատարանների կողմից կոնկրետ գործեր քննելիս արդեն գոյություն ունեն նախադեպերով սահմանված իրավական նորմեր: Նախադեպի դրկտորինայի կանոնի համաձայն՝ դա-

տարանի կողմից պետք է կիրառվեն այն նորմերը, որոնք նախադեպերի ձևավորումից հետո ուժի մեջ են: Մինչդեռ հնարավոր են դեպքեր, երբ դատարանը որոշի փոխել այդ իրավական նորմը: *Տվյալ դեպքում նոր ձևավորված իրավական նորմը պետք է ունենա կամ չունենա հետադարձ ուժ:* Դա վերաբերում է առաջին հերթին տվյալ դատավարության մասնակիցների նկատմամբ այդ նորմը կիրառելուն, այսինքն՝ դրանց հետադարձ ուժ տալուն, քանի որ նրանց գործողությունները կատարվել են անցյալում՝ տվյալ պահին գործող իրավական նորմերին համապատասխան: Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ իրավունքի նորմը կիրառվում է տվյալ գործի մասնակից կողմերի նկատմամբ, տվյալ որոշման օրվա դրությամբ դատարանների կողմից քննվող, սակայն դեռ չուժված այլ գործերի նկատմամբ, ինչպես նաև ապագայում ծագող գործերի նկատմամբ:⁴ Սակայն նախադեպային իրավունքում այս հարցը վիճելի է: Դա կապված է առաջին հերթին, այսպես կոչված, «ակնկալվող բեկանման» (prospective overruling) սկզբունքի հետ, որի համաձայն՝ դատարանն ընթացիկ գործով որոշումը կայացնում է մինչև տվյալ գործը գոյություն ունեցած իրավունքի նորմերի հիման վրա՝ միաժամանակ, սակայն, հայտարարելով, որ ապագայի համար իրավունքի այդ նորմն այլևս բեկանվում է և չպետք է կրկին կիրառվի:⁵ Բազմաթիվ գործերով դրա հետ կապված տարբեր դիրքորոշումներ են արտահայտվել:⁶ Այդ պատճառով վերոնշյալ սկզբունքի կիրառումը բազմաթիվ թերություններ ունի և վիճահարույց հարցերի տեղիք է տալիս, սակայն կարծում ենք, որ դրական կողմերի առումով կարող է օգտակար լի-

նել նաև ՀՀ իրավական համակարգի համար:

Դատական ակտում արտահայտված իրավական դիրքորոշման հետ կապված նմանատիպ դեպքեր հանդիպում են նաև ՀՀ դատական պրակտիկայում: Մասնավորապես՝ ՀՀ Սահմանադրության փոփոխությունների հիման վրա ՀՀ դատական օրենսգրքի ընդունումից, դատավարական օրենսգրքերի մեջ փոփոխություններից հետո փոխվեց ՀՀ վճարելի դատարանի (այսուհետ՝ նաև Վճարելի դատարան) որոշումների դերն իրավական ակտերի համակարգում: Դրանում ամրագրված հիմնավորումները, օրենքի մեկնաբանությունները, պարտադիր դարձան բոլոր դատարանների համար: Իր այդ առաքելությունն իրականացնելիս Վճարելի դատարանը սահմանեց այն մոտեցումը, որ սեփականության իրավունքի վկայականն անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ գործը ենթակա է կարճման, քանի որ սեփականության իրավունքի գրանցման վկայականը հանդիսանում է սեփականության իրավունքի գրանցման մասին տեղեկություններ պարունակող փաստաթուղթ, և այդ փաստաթղթի անվավեր ճանաչելը չի հանգեցնում իրավական հետևանքների, քանի որ ուժի մեջ է մնում վարչական ակտը՝ անշարժ գույքի գրանցման մատյանի գրանցումը:⁷ Սակայն վերոնշյալ նախադեպային որոշումն ընդունելուց կարճ ժամանակ անց Վճարելի դատարանը քննության առավ նմանատիպ այլ գործեր: Իր կողմից ընդունված դիրքորոշման համաձայն՝ վերջինս տվյալ մասով պետք է կարճեր գործը: Սակայն որոշ դեպքերում Վճարելի դատարանը նախատեսեց բացառություններ: Օրինակ՝ թիվ 3-1435 գործով Վճարելի դա-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

տարանը նշեց. «Չնայած սեփականութեան իրավունքի վկայականն անվավեր ճանաչելու մասով գործը պետք է կարճ-վի, այնուամենայնիվ սույն քաղաքացիական գործով անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն հանգամանքը, թե երբ է ներկայացվել սեփականութեան իրավունքի վկայականն անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ հայցապահանջը:

Սույն քաղաքացիական գործով սեփականութեան իրավունքի վկայականն անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ հայցապահանջը ներկայացվել է 2006 թվականի նոյեմբերի 16-ին կայացած դատական նիստի ընթացքում, այսինքն՝ Վճռաբեկ դատարանի վերոնշյալ որոշման կայացումից 20 օր անց: *Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այդ ժամանակահատվածը քակարար չէր իրավակիրառ պրակտիկայում Վճռաբեկ դատարանի համապատասխան դիրքորոշման արմատավորման համար: Հետևաբար, այդ պայմաններում հայցվորը ողջամտորեն կարող էր շարունակել ենթադրել, որ սեփականութեան իրավունքի գրանցման վկայականը վիճարկելով, ըստ էության, վիճարկում է սեփականութեան իրավունքի գրանցումը:*

Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշման կիրառումը սույն վեճով սեփականութեան իրավունքի գրանցման վկայականն անվավեր ճանաչելու պահանջի նկատմամբ կարող է անբարենպաստ դատավարական հետևանքներ առաջացնել հայցվորի համար: Մասնավորապես՝ նա ստիպված կլինի նույն իրավունքի պաշտպանության համար կրկին դիմել դատարան, այս անգամ սեփականութեան իրավունքի գրանցումն անվավեր ճանաչելու պահանջով:

Վճռաբեկ դատարանը նման իրավիճակը դիտում է որպես անձի արդար դա-

տաքննութեան իրավունքի ոչ արդյունավետ իրացման օրինակ, այդ իսկ պատճառով հնարավոր է համարում սույն գործով ներկայացված սեփականութեան իրավունքի գրանցման վկայականի անվավերութեան պահանջը նոր քննութեան ժամանակ դիտել որպես սեփականութեան իրավունքի գրանցումն անվավեր ճանաչելու պահանջ»:⁸ Այսինքն՝ տվյալ գործով Վճռաբեկ դատարանը չկիրառեց գործող իրավական նորմը (իր դիրքորոշումը)՝ շեղվելով ժամանակի մեջ իրավական նորմերի գործողության ընդհանուր կանոնից: Սակայն դա կատարվեց անձի սահմանադրական իրավունքների պաշտպանութեան նկատառումով:

Սեր կարծիքով *քննվող գործի կողմերի նկատմամբ նախադեպի տարածումը պետք է կատարվի որոշակի կանոնների պահպանմամբ՝ առաջին հերթին հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ տվյալ դեպքում արարքը կատարելու կամ իրավահարաբերությունը ծագելու պահին տվյալ նորմը չի գործել: Նման դեպքերում Վճռաբեկ դատարանն այդ հարցը պետք է լուծի՝ հաշվի առնելով Սահմանադրության, «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի և կոնկրետ իրավունքի ճյուղի պահանջները, քանի որ Վճռաբեկ դատարանի որոշումն իրավական ակտ է, ուստի այս առումով այն նույնպես պետք է կայացվի օրենսդրության պահանջներին համապատասխան: Մասնավորապես, եթե Վճռաբեկ դատարանը սահմանում է նոր կանոն, որն ըստ էության գործող օրենքի մեկնաբանություն է և սինչ այդ դրված է եղել այդ օրենքի տրամաբանության մեջ, ապա այն կիրառվում է տվյալ գործի մասնակիցների նկատմամբ: Սակայն եթե Վճռաբեկ դատա-*

րանը փոփոխի իր ձևավորած նորմը՝ օրենքի մեկնաբանությունը և այդ մեկնաբանությունը վատթարացնի անձի իրավական վիճակը, ապա այն չի կարող կիրառվել տվյալ գործի կողմերի նկատմամբ, քանի որ այդ իրավահարաբերությունը ծագել է մինչ նախադեպի փոփոխումը Վճռաբեկ դատարանի սահմանած նորմի»⁹ օրենքի մեկնաբանության ժամանակ, իսկ վատթարացնող մեկնաբանության կիրառումը քննվող գործի կողմերի նկատմամբ հավասարագոր է վատթարացնող նորմին հետադարձ ուժ տալուն, ինչն արգելվում է ՀՀ Սահմանադրությամբ և «Իրավական ակտերի մասին» օրենքով: Օրինակ՝ քրեական իրավունքի ոլորտում անձի իրավական վիճակը վատթարացնող՝ նախկինում տրված մեկնաբանության փոփոխությունը Վճռաբեկ դատարանը չի կարող տարածել քննվող գործի մասնակիցների նկատմամբ, քանի որ այն կհակասի օրենսդրության պահանջներին: Իրավունքի այլ ճյուղերում այդ կանոնը հնարավոր է կիրառել: Ամեն դեպքում գտնում ենք, որ դատարանը յուրաքանչյուր դեպքում որոշման մեջ պետք է անդրադառնա այդ հարցին: Նույն կանոնները պետք է կիրառեն նաև ՀՀ այլ դատարանները Վճռաբեկ դատարանի նախադեպերը կիրառելու ժամանակ:

2. Ժամանակի մեջ իրավական նորմի գործողությունը կարելի է բնորոշել որպես նորմի վերանայող ուժ: Իրավական նորմի հետադարձ ուժը նշանակում է նախկինում գործող իրավական նորմերին համապատասխան օրենսդրությամբ կարգավորված իրավունքների և պարտականությունների վերանայում:¹⁰

Ժամանակի մեջ իրավական ակտի գործողության ընդհանուր կանոններն ամրագրված են ՀՀ Սահմանադրության

մեջ և «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքում (այսուհետ՝ նաև Օրենք): Բացի այդ, օրենսդրության կոնկրետ ճյուղին վերաբերող կանոնները սահմանված են տվյալ ճյուղը կարգավորող օրենսգրքերում, օրենքներում և այլ իրավական ակտերում: Հարկ է նկատի ունենալ, որ իրավական նորմերի՝ ժամանակի մեջ գործողության, հատկապես հետադարձ ուժի հետ կապված որոշակի նորմեր են պարունակում նաև մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերը: Մասնավորապես՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածում սահմանվում է, որ ոչ ոք չպետք է մեղավոր ճանաչվի որևէ գործողության կամ անգործության համար, որը, կատարման պահին գործող ներպետական կամ միջազգային իրավունքի համաձայն, քրեական հանցագործություն չի համարվել: Չի կարող նաև նշանակվել ավելի ծանր պատիժ, քան այն, որը կիրառելի է եղել քրեական հանցագործության կատարման պահին: «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 15-րդ հոդվածը նույնպես նախատեսում է, որ ոչ ոք չի կարող մեղավոր ճանաչվել որևիցե գործողության կամ թողտվության հետևանքով որևիցե քրեական հանցագործություն կատարելու մեջ, որն այն կատարելու պահին գործող ներպետական օրենսդրության կամ միջազգային իրավունքի համաձայն՝ չի հանդիսացել քրեական հանցագործություն: Հավասարապես չի կարող նշանակվել ավելի ծանր պատիժ, քան այն, որը կիրառման էր ենթակա քրեական հանցագործության կատարման պահին: Եթե հանցագործությունը կատարվելուց հետո օրենքով ավելի

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

թեթև պատիժ է սահմանվում, այդ օրենքի գործողությունը տարածվում է սովյալ հանցագործի վրա: Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը նույնատիպ դրույթ է պարունակում 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասում: Ըստ էության, միջազգային պայմանագրերում ամրագրված նորմերը վերաբերում են քրեական իրավունքի ոլորտին և քրեական հանցագործություններին: Հատկանշական է, որ միջազգային դատական ատյաններում նորմի հետադարձ ուժի արգելքը նույնպես կիրառվում է,¹¹ իսկ «Զաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» դաշնագիրն ամրագրում է նաև քրեական իրավունքի ոլորտում մեղմացնող պատժին հետադարձ ուժ տալու վերաբերյալ դրույթ:

ՀՀ Սահմանադրությունը դրան նվիրել է 2 հոդված՝ 22-րդ և 42-րդ հոդվածները: 42-րդ հոդվածով սահմանված են անձի իրավական վիճակին վերաբերող ցանկացած իրավական ակտի՝ ժամանակի մեջ գործողության հետ կապված կանոնները: Ըստ այդ հոդվածի՝ **անձի իրավական վիճակը վատթարացնող օրենքները և այլ իրավական ակտերը հետադարձ ուժ չունեն: Անձի իրավական վիճակը բարելավող, նրա պատասխանատվությունը վերացնող կամ մեղմացնող իրավական ակտերը հետադարձ ուժ ունեն, եթե դա նախատեսված է այդ ակտերով:** Իսկ 22-րդ հոդվածը վերաբերում է քրեաիրավական նորմերի գործողությանը՝ արգելվում է նշանակել ավելի ծանր պատիժ, քան կարող էր կիրառվել հանցագործության կատարման պահին գործող օրենքով: Մարդուն չի կարելի հանցագործության համար մեղավոր ճանաչել, եթե արարքի կատարման պահին գործող օրենքով այն հանցագործություն չի համարվել: Արարքի

պատժելիությունը վերացնող կամ պատիժը մեղմացնող օրենքն ունի հետադարձ ուժ: Պատասխանատվություն սահմանող կամ պատասխանատվությունը խստացնող օրենքը հետադարձ ուժ չունի: Սահմանադրության վերոնշյալ երկու հոդվածների տրամաբանական վերլուծությունից կարող ենք ընդգծել, որ **անձի իրավական վիճակը վատթարացնող ցանկացած իրավական ակտ հետադարձ ուժ չունի:** Սինդրեռ անձի իրավական վիճակը բարելավող իրավական ակտը կարող է հետադարձ ուժ ունենալ դրանում այդպիսի պայման նախատեսված լինելու դեպքում: Սակայն քրեական իրավունքի ոլորտում անձի իրավական վիճակը բարելավող¹² օրենքն ունի հետադարձ ուժ: Սահմանադրության վերոնշյալ երկու հոդվածներով սահմանված իրավական կարգավորումը ցույց է տալիս, որ 22-րդ հոդվածը 42-րդ հոդվածում նախատեսված ընդհանուր կանոնի հատուկ դրսևորում է:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքում նույնպես սահմանվում են իրավական ակտի գործողության վերաբերյալ ընդհանուր կանոններ: Դրանց ուսումնասիրությունն ակնհայտ է դարձնում, որ դրանում շարադրված կանոններն ամբողջությամբ չեն բխում Սահմանադրության մեջ ամրագրված ձևակերպումներից: Մասնավորապես՝ Օրենքի 78-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ **իրավական ակտը տարածվում է մինչև դրա ուժի մեջ մտնելը ծագած հարաբերությունների վրա, այսինքն՝ ունի հետադարձ ուժ միայն նույն օրենքով և այլ օրենքներով, ինչպես նաև սովյալ իրավական ակտով նախատեսված դեպքերում: Հետադարձ ուժ չի կարող տրվել իրավաբանական կամ ֆիզի-**

կական անձանց իրավունքները կամ ազատութիւնները սահմանափակող, դրանց իրականացման կարգը խստացնող կամ պատասխանատւութիւն սահմանող կամ պատասխանատւութիւնը խստացնող կամ պարտականութիւններ սահմանող կամ պարտականութիւնները կատարման կարգ սահմանող կամ խստացնող, իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձանց գործունէության նկատմամբ հսկողութեան կամ վերահսկողութեան կարգ սահմանող կամ խստացնող, ինչպէս նաև նրանց իրավական վիճակն այլ կերպ վատթարացնող իրավական ակտերին:

Վերոնշյալից ակնհայտ է, որ անձի իրավական վիճակը վատթարացնող իրավական ակտերին հետադարձ ուժ տալու արգելք սահմանող Սահմանադրության և «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի դրույթները միանման են և ընդունելի:

Որոշակի խնդիրներ են ծագում *անձի իրավական վիճակը բարելավող իրավական ակտերին հետադարձ ուժ տալու դեպքում*: Այս խնդրի հետ կապված Սահմանադրության և «Իրավական ակտերի մասին» օրենքի մոտեցումները նույնական չեն: Մասնավորապէս՝ ՀՀ Սահմանադրության մոտեցմամբ անձի իրավական վիճակը բարելավող, նրա պատասխանատւութիւնը վերացնող կամ մեղմացնող իրավական ակտերը հետադարձ ուժ ունեն, *եթէ դա նախատեսված է այդ ակտերով* (Սահմանադրության 42-րդ հոդված): Մինչդէռ «Իրավական ակտերի մասին» օրենքի 78-րդ հոդվածի 2-րդ մասը նախատեսում է, որ իրավախախտման համար սահմանված պատասխանատւութիւնը վերացնող կամ մեղմացնող կամ իրավախախտում կատարած իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց դրու-

թյունն այլ կերպ բարելավող իրավական ակտը տարածվում է մինչ դրա ուժի մեջ մտնելը ծագած հարաբերութիւնների վրա, այսինքն՝ ունի հետադարձ ուժ, *եթէ օրենքով կամ այդ իրավական ակտով այլ բան նախատեսված չէ*: Փաստորեն, *«Իրավական ակտերի մասին» օրենքը սահմանում է անձի իրավական վիճակը բարելավող ակտի հետադարձ ուժ ունենալու կանխավարկածը, իսկ Սահմանադրութիւնը հակառակ մոտեցում է ցուցաբերում*: Նման պայմաններում առավել ընդունելի պետք է համարել «Իրավական ակտերի մասին» օրենքում ամրագրված դրույթը: Դա բացատրվում է նրանով, որ բացի Սահմանադրության և «Իրավական ակտերի մասին» օրենքում ամրագրված լինելուց, անձի իրավական վիճակը բարելավող իրավական ակտին հետադարձ ուժ տալն ընդհանուր սկզբունք է:¹³ Բացի այդ, Սահմանադրության նորմերն ընդհանուր են, և օրենքներով կարող են սահմանվել անձի իրավական դրութիւնը բարելավող այլ կանոններ, որոնցով նախատեսված երաշխիքները Սահմանադրությամբ ամրագրված երաշխիքներից ավելին կլինեն: Վերոնշյալը նման իրավիճակի տիպիկ դրսևորում է, ուստի իրավակիրառ պրակտիկայում այս հարցի հետ կապված ցանկացած դեպքում պետք է ընդունվի «Իրավական ակտերի մասին» օրենքի 78-րդ հոդվածում ամրագրված մոտեցումը:¹⁴

Այսօր իրավաստեղծ գործունէության ընթացքում ավելի շատ փոփոխութիւններ կամ լրացումներ են կատարվում իրավական ակտերում, քան ընդունվում են նոր իրավական ակտեր: Ուստի հետաքրքրութիւն կարող է ներկայացնել իրավական ակտում փոփոխութիւն նախատեսող իրավական ակ-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

տի գործողութեան հետ կապված խնդիրը: «Իրավական ակտերի մասին» օրենքի 78-րդ հոդվածի 3-րդ մասն այս հարցի կապակցությամբ նշում է, որ **իրավական ակտում կատարված փոփոխությունների կամ լրացումների**, բացառությամբ նրա առանձին մասերը վերացված կամ անվավեր կամ չեղյալ ճանաչելու դեպքերի, **գործողությունը տարածվում է դրա ուժի մեջ մտնելուց հետո ծագած հարաբերությունների վրա**, եթե նույն օրենքով, այլ օրենքներով, ինչպես նաև փոփոխություններ կամ լրացումներ նախատեսող իրավական ակտով այլ բան նախատեսված չէ: Հոդվածի այս մասի ձևակերպումը պահանջում է ցանկացած դեպքում իրավական ակտի մեջ փոփոխություն կամ լրացում նախատեսող ակտում դրույթներ ամրագրել դրանց հետադարձ ուժի հետ կապված, հակառակ դեպքում դրա գործողությունը կարող է տարածվել միայն դրա ուժի մեջ մտնելուց հետո ծագած հարաբերությունների վրա: Եթե փոփոխություն կամ լրացում նախատեսող իրավական ակտի մեջ պարունակվում են անձի իրավական վիճակը բարելավող դրույթներ և չկան կանոններ դրանց հետադարձ ուժ ունենալու վերաբերյալ, ապա «Իրավական ակտերի մասին» օրենքի 78-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դրանց հետադարձ ուժ տրվել չի կարող: Բայց Օրենքի այդպիսի տրամաբանությունն անընդունելի է: Հետևաբար, ցանկացած դեպքում, եթե իրավական ակտի փոփոխությունը կամ լրացումը բարելավում է անձի իրավական վիճակը, այն պետք է հետադարձ ուժ ունենա, եթե այլ բան նախատեսված չէ տվյալ իրավական ակտով: Գրանով, ըստ էության, կապահովվի թե՛ նույն օրենքի 78-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված դրույթի կիրառումը,

թե՛ տեսության մեջ առկա ընդհանուր սկզբունքը: Վերոնշյալ մոտեցումը բխում է նաև «Իրավական ակտերի մասին» օրենքի 78-րդ հոդվածի 3-րդ մասից, քանի որ դրանում որպես բացառություն նախատեսող իրավական ակտ թվարկված է նաև «Իրավական ակտերի մասին» օրենքը, որի կոնկրետ դրույթն այս իրավիճակում 78-րդ հոդվածի 2-րդ մասն է:

Քրեաիրավական հարաբերություններում իրավական նորմերի հետադարձ ուժի խնդիրը բավականին հստակ է կարգավորվել: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի համաձայն՝ արարքի հանցավորությունը և պատժելիությունը որոշվում են դա կատարելու ժամանակ գործող քրեական օրենքով: Հանցանքը կատարելու ժամանակ է համարվում հանրության համար վտանգավոր գործողությունը (անգործությունը) իրականացնելու ժամանակը՝ անկախ հետևանքները վրա հասնելու պահից: Նույն օրենսգրքի 13-րդ հոդվածն առանձին անդրադառնում է քրեական օրենքի հետադարձ ուժին: Արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքը հետադարձ ուժ ունի, այսինքն՝ տարածվում է մինչև դրա ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց, այդ թվում՝ այն անձանց վրա, ովքեր կրում են պատիժը կամ կրել են դա, սակայն ունեն դատվածություն: Մասնակիորեն մեղմացնող քրեական օրենքը հետադարձ ուժ ունի միայն մեղմացնող մասով: Քրեական օրենսգրքով նշանակված պատժի կրման հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքով: Այդ օրենսգրքի 3-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ պա-

տիժների կատարումը կարգավորվում է կատարելու պահին գործող քրեակատարողական օրենսդրությամբ: Պատիժները կատարելու և պատժի կատարման հետ միացված բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցները կիրառելու և կրելու կարգն ու պայմանները խստացնելուն ուղղված կամ դատապարտչալի վիճակն այլ կերպ վատթարացնող օրենքներն ու իրավական այլ ակտերը հետադարձ ուժ չունեն: Վերոնշյալը ցույց է տալիս, որ քրեական իրավահարաբերություններում այս հարցը բավականին հստակ է կարգավորված և դատարանների կողմից վերոնշյալ կանոնների խախտումը հանգեցնում է դատական ակտի բեկանման:¹⁵

Նմանատիպ մտտեցում է առկա նաև վարչական իրավահարաբերություններում: ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 8-րդ հոդվածն այս հարցի հետ կապված նախատեսում է, որ վարչական իրավախախտում կատարած անձը ենթակա է պատասխանատվության իրավախախտումը կատարելու ժամանակ և վայրում գործող օրենսդրության հիման վրա: Վարչական իրավախախտումների համար պատասխանատվությունը մեղմացնող կամ վերացնող ակտերը հետադարձ ուժ ունեն, այսինքն՝ տարածվում են այդ ակտերի հրատարակումից առաջ կատարված իրավախախտումների վրա: Վարչական իրավախախտումների համար պատասխանատվություն սահմանող կամ այն ուժեղացնող ակտերը հետադարձ ուժ չունեն: Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերի վարույթն իրականացվում է իրավախախտման վերաբերյալ գործի քննության ժամանակ և վայրում

գործող օրենսդրության հիման վրա:

Դատավարական հարաբերություններում այդ նորմերի՝ ժամանակի ընթացքում գործողության հետ կապված հարցերը նույնաման օրենսդրական կարգավորում են ստացել: Մասնավորապես՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 4-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ քրեական գործերով վարույթը կարգավորվում է քրեական դատավարության այն օրենքով, որը գործում է համապատասխանաբար հետաքննության, նախաքննության կամ գործը դատարանում քննելու ժամանակ: Դատավարության մասնակիցների իրավունքները վերացնող կամ սահմանափակող, ինչպես նաև նրանց վիճակն այլ կերպ վատթարացնող քրեական դատավարական օրենքը հետադարձ ուժ չունի և չի տարածվում մինչև այդ օրենքն ուժի մեջ մտնելն սկսված վարույթի վրա: Ապացույցների թույլատրելիությունը որոշվում է դրանց ստացման պահին գործող օրենքին համապատասխան: ՀՀ քաղաքացիական և վարչական դատավարության օրենսգրքերը նախատեսում են, որ դատավարությունն իրականացվում է գործի քննության ժամանակ գործող օրենքով (ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 1-ին հոդված, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ հոդված): Ընդհանուր առմամբ, ինչպես իրավացիորեն նշում են որոշ հեղինակներ, դատավարական նորմերին բնորոշ է անհասպաղ գործողությունը, այսինքն՝ ուժի մեջ մտնելուց հետո դրանք պետք կիրառվեն գործերի քննության ժամանակ:¹⁶ Հետևաբար, եթե, օրինակ, գործն արդեն քննվել է առաջին ատյանի դատարանում և բողոքով մուտք է եղել Վճռաբեկ դատարան, ու այդ ընթացքում

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

դատավարության օրենքը փոփոխվել է կամ ընդունվել է նոր օրենք, և վերջինս մտել է ուժի մեջ, ապա գործի վճռաբեկ քննությունը կատարվելու է փոփոխված օրենքով:¹⁷ Այս կանոնից որոշակի բացառություն պետք է համարել քրեական դատավարությունը: Եթե քրեական դատավարության օրենսդրությամբ սահմանափակվեն անձի իրավունքները, նրա համար սահմանվեն նրա վիճակը վատթարացնող կանոններ, ապա դրանք չեն կարող կիրառվել այն անձանց նկատմամբ, ում նկատմամբ դրանց վերաբերյալ հին նորմերն արդեն կիրառվել են: Սակայն, օրինակ, եթե քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանվի նոր խափանման միջոց, ապա այն կարող է կիրառվել այն անձի նկատմամբ, ում նկատմամբ այն չի կիրառվել: Հարկ է, սակայն, նկատի ունենալ, որ դատավարական իրավունքի նորմերի՝ ժամանակի մեջ գործողության վերաբերյալ ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված նորմերը *վերաբերում են գործի քննության կարգին*: Այսինքն, եթե օրենքի ընդունումից հետո որևէ դատական ատյան իրավասու չէ քննելու այդ գործը, բողոքը և այլն, ապա վերջինս գործի քննության ժամանակ պետք է առաջնորդվի այն նորմերով, որոնք գործում են: Սինչդեռ դատավարական օրենսգրքերում կան բազմաթիվ նորմեր, որոնք վերաբերում են անձի դատական պաշտպանության իրավունքին: Դրանք իրենց բնույթով դատավարական են, սակայն գործի քննության ժամանակ դրանց փոփոխությունը չպետք է հանգեցնի անձի այդ իրավունքի վատթարացման: Օրինակ՝ անձի դատական ակտը բողոքարկելու ժամկետների հետ կապված պետք է գործեն այն նորմերը, որոնք գործել են անձի մոտ այդ իրա-

վունքը ծագելու պահին, եթե գործող օրենքը վատթարացնում է անձի բողոքարկման իրավունքը: ՀՀ դատական պրակտիկայում նմանատիպ մոտեցում արտահայտվել է նաև հայց ներկայացնելու ժամկետների հետ կապված:¹⁸

Ժամանակի մեջ *քաղաքացիաիրավական նորմերի* գործողությունը տարբերվում է դատավարական նորմերի գործողությունից: Եթե դատավարական նորմերը գործում են այն հարաբերությունների նկատմամբ, որոնք ծագել են իրավական ակտի գործողությունից հետո, ապա քաղաքացիաիրավական նորմերի գործողությունը կախված է դատարանում գործի քննության պահից:¹⁹

Այս առումով քաղաքացիաիրավական հարաբերություններում հարցին մի փոքր այլ մոտեցում է ցուցաբերվում: Քաղաքացիական օրենսգրքի 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիական օրենսդրության ակտերը և այլ իրավական ակտերը հետադարձ ուժ չունեն ու կիրառվում են ուժի մեջ մտնելուց հետո ծագած հարաբերությունների նկատմամբ: Օրենքի գործողությունը մինչև դրա ուժի մեջ մտնելը ծագած հարաբերությունների վրա տարածվում է միայն այն դեպքերում, երբ դա ուղղակիորեն նախատեսված է օրենքով: Սինչև քաղաքացիական օրենսդրության ակտի կամ այլ իրավական ակտի ուժի մեջ մտնելը ծագած հարաբերություններով այն կիրառվում է դրա ուժի մեջ մտնելուց հետո ծագած իրավունքների և պարտականությունների նկատմամբ: Սինչև քաղաքացիական օրենսդրության ակտի կամ այլ իրավական ակտի ուժի մեջ մտնելը կնքված պայմանագրի կողմերի հարաբերությունները կարգավորվում են նույն օրենսգրքի 438-րդ հոդվածով, որի համաձայն՝ պայմանագիրը պետք

է համապատասխանի այն կնքելու պահին գործող օրենքով կամ այլ իրավական ակտերով սահմանված՝ կողմերի համար պարտադիր կանոններին (իմպերատիվ նորմերին): Եթէ պայմանագիրը կնքելուց հետո ընդունվել է օրենք, որը սահմանում է կողմերի համար պարտադիր այլ կանոններ, քան պայմանագիրը կնքելիս գործող կանոնները, ապա *կնքված պայմանագրի պայմանները պահպանում են իրենց ուժը, բացի այն դեպքերից, երբ օրենքում սահմանված է, որ դրա գործողությունը տարածվում է նախկինում կնքված պայմանագրերից ծագող հարաբերությունների վրա*: Օրենսգրքի վերոնշյալ նորմը կոչված է ապահովելու պայմանագրային հարաբերությունների կայունությունը: Հետևաբար, որպես ընդհանուր կանոն պետք է ընդունել պայմանագրային նորմերի գերակայությունը դրա կնքումից հետո ընդունված օրենքի նկատմամբ: Բացառություն են կազմում այն դեպքերը, երբ օրենսդիրը հատուկ կերպով տարածում է պայմանագրի կնքումից հետո ուժի մեջ մտած օրենքի իմպերատիվ դրույթների գործողությունը պայմանագրի պայմանների վրա: Հետևաբար ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի դրույթները կողմերի համար սահմանում են որոշակի երաշխիքներ, քանի որ բացառում են կողմերի կամքից անկախ պայմանագրի պայմանների փոփոխությունը այլ նորմեր պարունակող օրենքի ընդունման միջոցով:²⁰ Դա ևս մեկ անգամ հաստատում է պայմանագրի կայունությունը և դրա պայմանների անփոփոխությունը օրենքի փոփոխության դեպքում:²¹ Հարկ է նկատի ունենալ, որ վերոնշյալ կանոնն առավելապես վերաբերում է քաղաքացիական օրենսգրքի իմ-

պերատիվ նորմերին: Դիսպոզիտիվ նորմերն ընդամենը նախընտրելի կանոններ են կողմերի համար, որոնք, սակայն, կարող են միմյանց միջև պայմանագրային հարաբերություններում սահմանել այլ կանոններ և չունենալ օրենսդրությամբ սահմանված նորմերով առաջնորդվելու անհրաժեշտություն: Նման պայմաններում կարող ենք հստակ նշել, որ քաղաքացիական օրենսդրությամբ պայմանագրի նոր պայմանների սահմանման դեպքում (*կողմին նոր իրավունք ընձեռելը, պայմանագրի լուծման նոր հիմքեր սահմանելը և այլն*) պետք է կիրառվի այն օրենսդրությունը, որը գործել է պայմանագրի կնքման ժամանակ:²²

Վճռաբեկ դատարանը 17.04.2009 թվականի թիվ ԵԲԳ/0318/02/08 գործով անդրադարձավ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 438-րդ հոդվածի մեկնաբանությանը:²³ Վերոնշյալ գործով Վճռաբեկ դատարանը 1992 թվականին կնքված նվիրատվության պայմանագրի նկատմամբ կիրառեց 1999 թվականի հունվարի 1-ից ուժի մեջ մտած ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 601-րդ հոդվածով նախատեսված նվիրատվությունը վերացնելու նվիրատուի իրավունքի վերաբերյալ նորմը, որը նախատեսված չէր մինչ այդ գործող քաղաքացիական օրենսգրքով: Վերոնշյալ իրավական դիրքորոշման համար հիմք հանդիսացավ «ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը գործողության մեջ դնելու մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածը, որի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը նշեց, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 601-րդ հոդվածը կիրառելի է, քանի որ անձի՝ նվիրատվությունը վերացնելու իրավունքը ծագել է գործող օրենսգիրքը գործողության մեջ դնելուց հետո: Սեր կարծիքով

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

Վճռաբեկ դատարանի նման դիրքորոշումն առավել հստակ հիմնավորվում է նաև «ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը գործողութեան մեջ դնելու մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածով, որի համաձայն՝ պայմանագրի կողմերի համար պայմանագրերի առանձին տեսակների լուծման հիմքերի, հետևանքների և կարգի մասին՝ օրենսգրքի պարտադիր նորմերը կիրառվում են նաև այն պայմանագրերի նկատմամբ, որոնք շարունակում են գործել օրենսգիրքը գործողութեան մեջ դնելուց հետո՝ անկախ դրա կնքման տարվանից, ամսվանից և ամսաթվից: Այսինքն՝ օրենսդիրը վերոնշյալ հոդվածով սահմանել է բացառություն, որի դեպքում դրա կիրառումը մինչ օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելը կնքված պայմանագրի նկատմամբ բխում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 438-րդ հոդվածից:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի համաձայն՝ ՀՀ աշխատանքային օրենսդրությունը տարածվում է մինչև դրա ուժի մեջ մտնելը ծագած հարաբերությունների վրա, այսինքն՝ ունի հետադարձ ուժ միայն նույն օրենսգրքով, այլ օրենքներով, ինչպես նաև տվյալ նորմատիվ իրավական ակտով նախատեսված դեպքերում: Հետագայում ուժ չի կարող տրվել գործատուների կամ քաղաքացիների իրավունքները կամ ազատությունները սահմանափակող, դրանց իրականացման կարգը խստացնող կամ պատասխանատվությունը խստացնող կամ պարտականություններ սահմանող կամ պարտականությունների կատարման կարգը սահմանող կամ խստացնող, գործատուների կամ քաղաքացիների գործունեության նկատմամբ հսկողության կամ վերահսկողության կարգ սահմանող կամ խստացնող, ինչպես նաև նրանց իրավա-

կան վիճակն այլ կերպ վատթարացնող իրավական ակտերին: Տվյալ դեպքում, գործատուների կամ քաղաքացիների իրավական վիճակը վատթարացնող նորմն ասելով, պետք է հասկանալ այն իրավական նորմերը, որոնցով պետությունն իմպերատիվ կերպով կարգավորում է այս կամ այն իրավահարաբերությունը, այն վերաբերում է գործատուի և պետության կամ աշխատողի և պետության հարաբերություններին, և որը կոնկրետ դեպքում ազդում է կամ գործատուի, կամ աշխատողի իրավական վիճակի վրա և վատթարացնում այն: Մեր կարծիքով այս դեպքում ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ նախատեսված՝ պայմանագրի և օրենքի հարաբերակցության վերաբերյալ կանոնները որոշակի վերապահումներով պետք է կիրառվեն աշխատանքային իրավահարաբերությունների նկատմամբ, քանի որ աշխատանքային իրավահարաբերության շատ տարրեր պետությունը դիտում է որպես հանրային իրավական կարգավորման օբյեկտներ, իսկ օրենքում փոփոխություններ կատարելու դեպքում պայմանագրի և օրենքի հարաբերակցության վերաբերյալ քաղաքացիական օրենսդրությամբ սահմանված կանոններն այս դեպքում չեն կարող գործել:

Սույն աշխատանքի ընթացքում կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ իրավական նորմերի գործողության հետ կապված հարցերը բավականին լուրջ և խորը ուսումնասիրության կարիք ունեն: Տեսական գրականության մեջ այս հարցին նվիրված առանձին ուսումնասիրությունները գրեթե բացակայում են: ՀՀ օրենսդրական կարգավորման պայմաններում այդ խնդիրներին այլ մոտեցում պետք է ցուցաբերել, քանի որ մեր իրավական համա-

կարգում այս հարցերը բավականաչափ կարգավորված են:

Այնուամենայնիվ, թե՛ տեսութեան մեջ արտահայտված կարծիքները, թե՛ ներկայիս օրենսդրական կարգավորումը թույլ են տալիս որոշակի եզրահանգումներ կատարել:

Պետք է նկատի ունենալ, որ ժամանակի մեջ իրավական ակտի կամ նորմի գործողութեան վերաբերյալ կանոնները կարելի է բաժանել երկու խմբի: 1-ին խումբ կանոններն ընդհանուր են բոլոր տիպի իրավական ակտերի համար: Դրանք ամրագրված են Սահմանադրութեան մեջ և «Իրավական ակտերի մասին» օրենքում, սակայն ոչ բոլոր դեպքերում են ամբողջությամբ կիրառելի օրենսդրութեան տարբեր ճյուղերում:

Հանրային իրավական հարաբերություններում, որտեղ, որպէս կանոն, իրավահարաբերությունները ձևավորվում են հանրային իշխանութեան մարմինների և մասնավոր սուբյեկտների միջև, ժամանակի մեջ իրավական ակտերի գործողությունը պետք է տարածվի հոգուտ մասնավոր սուբյեկտների: Այսինքն՝ իրավական ակտերը միանշանակ պետք է ունենան հետադարձ ուժ, եթէ դրանք բարելավում են մասնավոր սուբյեկտների իրավական վիճակը: Անհրաժեշտ է հաշվի առնել ևս մի նրբութիւն: *Ժամանակի մեջ իրավական ակտի գործողութեան կանոններն ամրագրված են Սահմանադրութեան 2-րդ գլխում, իսկ այդ հարցերին անդրադառնում են նաև մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերը:* Այսինքն՝ դրանք նպատակաւորված են մասնավոր սուբյեկտների համար լրացուցիչ երաշխիքներ սահմանել պետական իշխանութեան մարմինների հետ հարաբերություններում: Սակայն «Իրավական ակտերի մասին» օրենքը

խոսում է ընդհանրապէս իրավական ակտերի՝ ժամանակի մեջ գործողութեան մասին: Մինչդեռ, ցանկացած դեպքում պետք է հաշվի առնել, որ այդ երաշխիքները սահմանված են մասնավոր սուբյեկտների համար: Եթէ իրավական ակտը պետական իշխանութեան մարմինների համար սահմանում է լրացուցիչ պարտականություններ կամ ընձեռում նոր իրավունքներ, ապա այդ ակտի նորմերը պետք է գործեն ընդհանուր կանոններին համապատասխան՝ տարածվելով միայն դրա ուժի մեջ մտնելուց հետո ծագած հարաբերությունների վրա, եթէ ընդունված իրավական ակտով այլ բան չսահմանվի: Սակայն եթէ այդ պարտականությունները որևէ կերպ բարելավում են անձի իրավական վիճակը, ապա դրանց պետք է հետադարձ ուժ տրվի: Ուստի հանրային իրավական հարաբերությունները կարգավորող իրավական ակտերում (Քրեական օրենսգիրք, Վարչական իրավախախտումներ վերաբերյալ օրենսգիրք, Քրեական դատավարութեան օրենսգիրք, Քրեակատարողական օրենսգիրք և այլն) այս հարցը կարգավորվել է՝ ելնելով Սահմանադրութեան և «Իրավական ակտերի մասին» օրենքի դրույթներից:

Մասնավոր իրավահարաբերություններում այս խնդրի կարգավորումն ավելի նուրբ մոտեցում է պահանջում: Դա պայմանավորված է հետևյալ հանգամանքներով: Մասնավոր իրավունքի նորմերով մասնավոր իրավահարաբերութեան սուբյեկտների համար սահմանվում են որոշակի իրավունքներ և պարտականություններ: Ընդ որում, նրանք իրենց իրավունքներով և պարտականություններով փոխկապակցված են: Շատ դեպքերում անձի իրավունքի իրականացումը պայմանավորված է այլ անձանց գործողություններով

Պետուլթյան եւ իրավունքի տեսուլթյուն

կամ անգործությամբ: Ուստի նույն անձի իրավական վիճակը բարելավող մասնավոր իրավական նորմը կարող է վատթարացնել այլ անձի իրավական վիճակը: Մասնավոր իրավունքում ժամանակի մեջ իրավական ակտի գործողությունը կարգավորելիս և նմանատիպ վեճեր լուծելիս այս հանգամանքը պետք է անալայնան հաշվի առնվի: Թերևս կարող ենք ասել, որ ՀՀ օրենսդրությունը այդ հանգամանքը հաշվի է առել: Այդ մասին են վկայում ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 5-րդ և 438-րդ հոդվածները: Կողմերի միջև պայմանագրի կամ օրենքի հիման վրա առաջացած պարտավորական և այլ բնույթի իրավահարաբերությունները պետք է պահպանեն իրենց իրավական ռեժիմը, եթե այլ բան տվյալ օրենքով նախատեսված չէ: Օրենքով տվյալ նորմ նախատեսելու ցանկացած դեպքում օրենսդիրը պետք է ելնի վերը արված դատողություններից, ինչպես նաև գրականության մեջ արտահայտված այն մտտեցումից, որ վերոնշյալ դեպքում օրենքով հետադարձ ուժ տալը չի կարող հանգեցնել պարտավորությունների էական փոփոխության (որը պայմանագրի փոփոխության կամ լուծման հիմք կհանդիսանա)²⁴ և առանց այդ հանգամանքները հաշվի առնելու օրենքում այդպիսի դրույթ չնախատեսի:

Այս հարցն առավել հետաքրքիր դրսևորումներ է ստանում այն դեպքերում, երբ օրենսդրության տվյալ ճյուղը պարունակում է և՛ մասնավոր, և՛ հանրային բնույթի տարրեր: Բացի այդ, այս խնդրին նրբությամբ պետք է անդրադառնալ նաև այն դեպքերում, երբ մասնավոր հարաբերություններում մասնակցում են մի կողմից մասնավոր սուբյեկտներ, մյուս կողմից պետական իշխանության մարմիններ:

Այս դեպքերում օրենսդրության տվյալ ճյուղի մեջ հանրային իրավական ոլորտին վերաբերող և հանրային իրավական կարգավորում պահանջող ցանկացած իրավական ակտի կամ դրա փոփոխության (լրացման) դեպքում պետք է գործեն այն կանոնները, որոնք վերաբերում են հանրային իրավական հարաբերություններում այս հարցի կարգավորման հետ կապված՝ մեր կողմից առաջ քաշված լուծումներին: Մասնավորապես, եթե օրենսդրության որոշակի ճյուղի կողմից կարգավորվող հարաբերություններում կողմերի միջև կնքվել է պայմանագիր, որի որոշ պայմաններ հանրային իրավական կարգավորման խնդիրներ են, ապա դրանց վերաբերյալ կողմի իրավական վիճակը բարելավող նորմերը պետք է հիմք հանդիսանան պայմանագրի պայմանների փոփոխման համար: Օրինակ, եթե աշխատանքային իրավունքի ոլորտում օրենքում սահմանվում են այնպիսի կանոններ, որոնք վերաբերում են, ասենք, աշխատաժամանակին, հանգստի ժամանակին կամ աշխատանքային ստաժին և բարելավում են անձի իրավական վիճակը, ապա մինչ այդ օրենքի ուժի մեջ մտնելը կնքված պայմանագրի այդ պայմանների նկատմամբ օրենքի ուժի մեջ մտնելուց հետո պետք է կիրառվեն փոփոխված օրենքի դրույթները: Իսկ եթե նույն օրենքով հետադարձ ուժ տրվի այդ օրենքի դրույթներին, ապա դրանք պետք է կիրառվեն նաև մինչ դրա ուժի մեջ մտնելը առաջացած իրավահարաբերությունների նկատմամբ: Առավել նպատակահարմար է այդպիսի դրույթ նախատեսել հենց այդ իրավական ակտում: Այդպիսի օրինակ կարող է հանդիսանալ նաև կրթության ոլորտում այս խնդրի լուծումը այն դեպքերում, երբ անձի իրավական վիճակի բարելավումը

պայմանավորված է կրթութեան ոլորտում պետական քաղաքականութեան

շրջանակներում իրականացվող միջոցառումներով:²⁵

1. **Марченко М. Н.** Теория государства и права. Учебник. МГУ. М., 2007, с. 524.

2. **Бахрах Д. Н.** Три способа действия во времени новых правовых норм и три способа прекращения действия старых норм. Государство и право. 2005, N 9, с. 5.

3. **Марченко М. Н.** Теория государства и права. Учебник. МГУ. М., 2007, с. 521.

4. **Մելիքեան Ջ., Մեղրեան Դ., Մելիքեան Ռ.** Նախադեպային իրավունքի ընդհանուր բնութագիրը. նախադեպային վերլուծություն. Իրավաբանական գիր և վերլուծություն. ուսումնական ձեռնարկ. 2-րդ հրատ., Երևան, 2009, էջ 104-105:

5. Գատական նախադեպի իրավունքը և ուսմունքը. ձեռնարկ պրակտիկ աշխատողների համար, էջ 34:

6. Jones v Secretary of State for Social Services [1972] 1 All ER 145 գործը, R v Governor of Her Majesty's Prison, Brockhill ex parte Evans (No 2) [1998] 4 All ER 993. Հղումն ըստ Գատական նախադեպի իրավունքը և ուսմունքը. ձեռնարկ պրակտիկ աշխատողների համար, էջ 35:

7. Միսիանի քաղաքապետարանն ընդդեմ Շահեն Սարգսյան, երրորդ անձինք ՀՀ ԿԱ ԱԳԿ ՊԿ Միսիանի ստորաբաժանման, Կորյուն Օհանյանի՝ 2002 թվականի օգոստոսի 26-ին կնքված պայմանագիրը լուծելու, Շահեն Սարգսյանի և Կորյուն Օհանյանի միջև 11.09.2002 թվականին կնքված անշարժ գույքի ամուլանադրի պայմանագիրը, ինչպես նաև Կորյուն Օհանյանին տրված սեփականության իրավունքի վկայականն անվավեր ճանաչելու պահանջների մասին թիվ 3-1920/ՎԳ գործով Վճռաբեկ դատարանի 26.10.2006 թվականի որոշում:

8. Վոլոդյա և Միշա Նիկողոսյաններն ընդդեմ Մանվել Մոֆիկ, Մելանյա, Մամվել Սարիբեկյանների և Քնարիկ Աղազարյանի՝ բնակատարածության օգտագործման իրավունքը փոխհատուցմամբ դադարեցնելու և բնակելի տնից վտարելու պահանջի մասին թիվ 3-1435 գործով Վճռաբեկ դատարանի 10.10.2007 թվականի որոշում:

9. Վճռաբեկ դատարանի կողմից նորմի սահմանման հարցը գրականության մեջ վիճելի է, սակայն սույն աշխատանքի շրջանակներում ուսումնասիրվող հարցերի շրջանակներից դուրս լինելու պատճառով դրան չենք անդրադառնում:

10. **Бахрах Д. Н.** Три способа действия во времени новых правовых норм и три способа прекращения действия старых норм. Государство и право, 2005, N 9, с.11.

11. Kokkinakis v. Greece, 260-A (25-5-93) գործով Եվրոպական դատարանի վճիռը, կետ 52:

12. Ընդ որում, իրավական վիճակի բարելավումը Սահմանադրության այս հոդվածի իմաստով պետք է սահմանափակվի միայն արարքի պատճելիության վերացմամբ կամ պատժի մեղմացմամբ: Մինչդեռ այն հնարավոր է նաև պատժի պայմանների բարելավմամբ:

13. **Бахрах Д. Н.** Конституционные основы действия правовой нормы во времени. Журнал российского права. N5, 2003.

14. Սակայն հարկ ենք համարում փաստել, որ Վճռաբեկ դատարանը, վերլուծելով ՀՀ Սահմանադրության և «Իրավական ակտերի մասին» օրենքի վերոնշյալ դրույրները, նշել է, որ անձի իրավական վիճակը բարելավող իրավական ակտը կարող է տարածվել մինչև այդ ակտի ուժի մեջ մտնելը ծագած հարաբերությունների վրա միայն դրա վերաբերյալ օրենքով կամ տվյալ ակտով նախատեսված դրույքի առկայության դեպքում: Միվա Կուզիլյանը,

Մարտին Կուզիլյանն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի, երրորդ անձ ՀՀ կառավարությանն առնմբեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի Արաբկիրի տարածքային ստորաբաժանման՝ Երևանի քաղաքապետի 12.11.2007 թվականի թիվ 4743-Ա որոշումն անվավեր ճանաչելու և ինքնակամ շինության և հողատարածքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը ճանաչելու պահանջների մասին, թիվ ՎԳ/7185/05/08 գործով Վճռաբեկ դատարանի 16.10.2009 թվականի որոշում:

15. Թիվ ՎԳ-76/08 գործով Լյովա Գառնիկի Շահինյանի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի 26.12.2008 թվականի որոշումը, որով Վճռաբեկ դատարանը բեկանեց ՀՀ բրեական և զինվորական գործերով վերաբնիչ դատարանի դատավճիռները, որով անձը մեղավոր էր ճանաչվել և դատապարտվել յուրացման և վատման և կեղծ ձեռնարկատիրության կազմակերպման համար, քանի որ արարքը կատարելու՝ 2001-2002 թվականներին գործող Քրեական օրենսգրքում այն հանցագործություն չէր համարվում:

16. **Бахрах Д. Н.** Три способа действия во времени новых правовых норм и три способа прекращения действия старых норм. Государство и право. 2005, N 9, с. 6.

17. **Պետրոսյան Ռ.** Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն. Երևան, 2003, էջ 42:

18. Ռուզա Գրիգորյանը և Մարինե Կարիբջանյանն ընդդեմ Գուրգեն, Յուրի, Ռոբերտ և Հերմինե Հակոբյանների, Կարինե Հովհաննիսյանի և Երևանի քաղաքապետարանի, երրորդ անձ ՀՀ կառավարությանն առնմբեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի Արաբկիրի տարածքային ստորաբաժանման՝ Երևանի քաղաքապետի 12.09.1997 թվականի թիվ 1071 որոշումը և անշարժ գույքի գրանցման մատչանում համապատասխանողներ Կարինե Հովհաննիսյանի, Գուրգեն, Յուրի, Ռոբերտ և Հերմինե Հակոբյանների մատով սեփականության իրավունքի գրանցումն անվավեր ճանաչելու պահանջների մասին թիվ ՎԳ/4729/05/08 գործով Վճռաբեկ դատարանի 30.04.2009 թվականի որոշում:

19. **Тарасенко Ю.** Действие материально-правовых норм во времени: противоречия практики применения. Хозяйство и право. N 4(327), 2004, с. 62.

20. **Брагинский М.И., Витрянский В.В.** Гражданский кодекс Российской Федерации. Комментарий к части первой гражданского кодекса РФ. Москва, Спарк, 1996, с. 388.

21. **Сокуро Л. В.** Толкование договора судом. М., 2007, с. 52.

22. **Брагинский М.И., Витрянский В.В.** Действие гражданского законодательства во времени. Комментарий к части первой Гражданского кодекса Российской Федерации для предпринимателей. М., Фонд "Правовая культура", 1995, с. 26.

23. Մարինե Կուզիլյանն ընդդեմ Նորայր Վարդանյանի՝ նվիրատվությունը վերացնելու պահանջի մասին թիվ ԵԶԳ/0318/02/08 քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի 17.04.2009 թվականի որոշում:

24. **Сокуро Л. В.** Толкование договора судом. М., 2007, с. 54.

25. Կրթության ոլորտում ՀՀ պետական քաղաքականության իրավասությունը սահմանված է օրինակ, «Կրթության մասին» օրենքի 5-րդ, 6-րդ հոդվածներում, «Բարձրագույն և հետբուհական կրթության մասին» օրենքի 4-րդ, 5-րդ հոդվածներում և այլն:

Համիկ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

ՀՀ դատական դեպարտամենտի հասարակայնության հետ կապերի պատասխանատու

ՉԼՄ-ՆԵՐԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԴԻՍԿՈՒՐՍԸ

Ժողովրդավարության պայմաններում պետության համար առանձնահատուկ կարևորություն է ստացել քաղաքական հաղորդակցությունը: Դա այն տիրույթն է, որտեղ բանավեճ է ծավալվում երեք մասնակիցների միջև, որոնք օրենքով լիազորված են հրապարակայնորեն արտահայտվելու քաղաքականության շուրջ: Դրանք են՝ քաղաքական գործիչները, լրագրողները և հասարակական կարծիքը: Կարևորն այն է, որ ժողովրդավարական հասարակարգում այս երեքից և ոչ մեկը չդառնա գերիշխող քաղաքական հաղորդակցության պայմաններում:

«Դիսկուրսի անալիզ» արտահայտությունն առաջին անգամ օգտագործել է ամերիկացի լեզվաբան Ջ. Հարրիսը 1952 թվականին: 20-րդ դարի 50-ական թվականներից սկսվել է փիլիսոփայական դիսկուրս տերմինի լայնորեն կիրառությունը, իսկ հետագայում նաև այլ հասարակական գիտություններում, այդ թվում և քաղաքագիտության մեջ, իսկ ՉԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրս արտահայտությունն ինֆորմացիոն դարաշրջանի ծնունդ է: Դիսկուրսի տեսության ներկայացուցիչներն առանձնացնում են այդ երևույթի երկու կողմ: Առաջինը դիսկուրս-շրջանակ. այս երևույթի մեկնաբանման համար հաճախ օգտագործվում են լեզու, գաղափարախոսություն տերմինները և երկրորդ՝ կոնկրետ դիսկուրս կամ դիսկուրս-ստեղծագործություն, որը տիրապետում է կոնկրետ բովանդակության,

ինչպես օրինակ՝ ընտրությունների դիսկուրսը: Կիրառական տեսանկյունից լայն իմաստով դիսկուրսը ենթադրում է ինչ-որ օբյեկտի գրավոր, բանավոր կամ պատկերավոր դրսևորում, իսկ նեղ իմաստով՝ հաղորդակցության դրսևորում: Այս դեպքում կատարվում է փաստաթղթերի, զեկույցների, ելույթի տեքստերի, հարցազրույցների, դեբատների վերլուծություն: Ընդհանուր առմամբ, դիսկուրսն ամենաբարդ և հստակ սահմանում չունեցող հասկացությունն է ժամանակակից հումանիտար հետազոտություններում: Լատիներենից «discursus» արտահայտությունը թարգմանաբար նշանակում է դատողություն, դատողություն՝ հիմնված նախապես քննարկումների վրա¹: Ն.Գ. Արությունովան այն սահմանում է որպես «կապող տեքստ՝ էքստրալինգվիստական՝ պրագմատիկ, սոցիոմշակութային, հոգեբանական և այլ գործոնների ամբողջականություն... խոսք, որը դիտվում է որպես նպատակաուղղված սոցիալական գործողություն...»²: Այսպես՝ լեզվաբանական տեսանկյունից դիսկուրսն իր մեջ համադրում է ինքնին տեքստ՝ որպես խոսքի բառացի, առանձնացված արդյունք և բովանդակություն, որում նա գործում է՝ իրավիճակային և մշակութային: Ինչպես նկատում է Ե.Ի Շեյգալը. «Լեզուն՝ որպես նշանային արտարակտ համակարգ, իրականում գոյություն ունի դիսկուրսի ձևով, ավելի ճիշտ դիսկուրսների... Շփումը մշտապես տեղի է ունենում մարդկային գործունեության որոշ-

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (125)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

ակի ոլորտներում, համապատասխան սոցիալական միջավայրում»³: Այդ իսկ պատճառով ուսումնասիրողները կենտրոնանում են տարբեր տեսակի դիսկուրսների վրա՝ տնտեսական, լրատվական, գիտական և այլն: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ դիսկուրսը ստեղծվում է շփման որոշակի իրավիճակում, որտեղ մասնակիցները տիրապետում են տարբեր սոցիալական դերերի ու դրույթների, առանձնացնում ենք երկու տեսակի դիսկուրս՝ անհատական (անձնական կողմնորոշմամբ) և ինստիտուցիոնալ (կարգավիճակային կողմնորոշմամբ): Ինստիտուցիոնալ դիսկուրսը իրենից ներկայացնում է կարգավիճակային, դերային շփում տրված սահմաններում⁴: Վերջինիս տեսակին է պատկանում նաև ՉԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսը:

Հիմնականում քաղաքական հաղորդակցությունը միջնորդավորված է ՉԼՄ-ների դիսկուրսով, քանի որ ժամանակակից աշխարհում քաղաքական գործիչների հետ բնակչության ուղղակի շփման հնարավորությունները հասցված են նվազագույնի: Դիսկուրսում ՉԼՄ-ները, լրագրողները հանդես են գալիս ոչ պրոֆեսիոնալ զանգվածային լսարանի և պրոֆեսիոնալ քաղաքական գործիչների միջև միջնորդի դերում: Քանի որ բնակչությունն անմիջական շփման մեջ չէ կառավարության հետ և չի կարող անմիջականորեն հետևել որոշումների ընդունման գործընթացին, որոնք վերաբերում են հասարակական կյանքին, լրագրողները դառնում են քաղաքական գործիչների և քաղաքականության մասին «պատմողներ» և համապատասխանաբար ձևավորում են հասարակական կարծիք: Այս կերպ զանգվածա-

յին հաղորդակցության միջոցները դառնում են գործնականում շփման միակ միջոցը զանգվածների և քաղաքական գործիչների միջև: Ունենալով բազմաթիվ ընդհանուր գծեր՝ ՉԼՄ-ների դիսկուրսն ու քաղաքական դիսկուրսը հատվում են իրենց կիրառության որոշակի ոլորտներում: Օրինակ՝ կոնֆերանսում քաղաքական գործչի ելույթն իրենից ներկայացնում է քաղաքական դիսկուրս, իսկ դրա հեռարձակումը (անխուսափելի է այդ պարագայում նախաբանը, այսինքն՝ հաղորդավարի մեկնաբանությունները և նկարահանված նյութերի ընտրվածությունը) արդեն ՉԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրս է: Օրենքի մեկնաբանությունը վերաբերում է քաղաքական դիսկուրսին, իսկ լրատվական նյութը վերջինիս ընդունման և գործողությունների բացատրությունների մասին ՉԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրս է: Կինեմատոգրաֆիական մրցանակի բաշխման մասին ռեպորտաժը ՉԼՄ-ների դիսկուրս է, իսկ կառավարական պարզևատրումների հանձնման մասին ռեպորտաժը ՉԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրս: Քաղաքական դիսկուրսի և ՉԼՄ-ների դիսկուրսի նման օրինակներ կարելի է շարունակ թվարկել:

Այսպիսով, ՉԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսը ծագում է ՉԼՄ-ների դիսկուրսի և քաղաքական դիսկուրսի հատման ոլորտում: Որպես գործնական սահմանում նպատակահարմար ենք համարում կիրառել հետևյալը՝ ՉԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսը բարդ հաղորդակցական երևույթ է, որն ունի կոնկրետ նպատակ հասարակական կարծիք ձևավորելու միջոցով պայքարելու իշխանության համար, որը պարունակում է տեքստեր և բովանդակություններ՝ իրավիճակային, սոցիոմշակութա-

Քաղաքագիտություն

յին և պրագմատիկ, այդ թվում՝ հատակ լեզվական միջոցներ, որոնք համապատասխանում են դիսկուրսի խնդիրներին ու նպատակներին:

Քաղաքական գործընթացներում ՉԼՄ-ների օգտագործման արդյունավետությունը հասկանալու համար անհրաժեշտ է ուսումնասիրել ՉԼՄ-ների գործառույթները հասարակական վարքագծի նկատմամբ:

Ինֆորմացիոն գործառույթ - Թեև օրվա ընթացող հիմնախնդիրը թելադրում է քաղաքական դիսկուրս, բայց չի կարող ճշգրիտ կանխատեսել մատուցվող ինֆորմացիայի նկատմամբ լսարանի վերաբերմունքը: Բավական է նշել, որ հասարակական կարծիքը ճնշող մեծամասնության դեպքերում «իշխանությունից նեղացած» զանգվածի կողմն է:

Կարծիքների ինտեգրման գործառույթ - ՉԼՄ-ներն ապահովում են տարբեր հասարակական խմբերի ներկայացուցիչներին հրապարակայնորեն արտահայտել իրենց կարծիքը, գտնել ու միավորել համակարծիք ունեցողներին, համախմբել վերջինիս նպատակներն ու համոզմունքները, հատակ ձևավորել ու ներկայացնել հասարակական կարծիքի իրենց շահերը: Հարկ է նշել, որ մեր երկրի քաղաքական իրականությունում ՉԼՄ-ները շատ դեպքերում արտահայտում են ոչ թե հասարակական նշանակության դիրքորոշումներ, որքան որ մեդիա-հոլդինգների դեկավարների դիրքորոշումները, որոնք զանգվածային գիտակցության և հասարակական կարծիքի վրա ազդելու իրենց տիրապետության տակ գտնվող միջոցներով փորձում են իշխանության ինստիտուտներին պարտադրել իրենց հետաքրքրող քաղաքական որոշումները և իշխանական հիերարխիայի վե-

րադասավորումն իրենց համար ցանկալի ու անհրաժեշտ սցենարով: Այս ֆունկցիային պետք է դասել ՉԼՄ-ների՝ քաղաքական գործիչների գործողությունները քննադատելու հնարավորությունները: Անալոգիական ֆունկցիա են կատարում ՉԼՄ-ների հետ միասին նաև քաղաքական ընդդիմությունը, դատական մարմինները և պետական վերահսկողության տարբեր ինստիտուտները: Ի տարբերություն թվարկված ինստիտուտների, ՉԼՄ-ների կողմից քննադատությունը տիրապետում է օբյեկտի անսահմանափակությամբ և լայնությամբ, այն կարող է առանց պրոցեսուալ նորմերի (բացառությամբ ակնհայտ զրպարտության պատասխանատվության) ուղղված լինել ցանկացած քաղաքական և տնտեսական հարաբերությունների հեղինակների դեմ:

Մոբիլիզացիոն գործառույթ - ՉԼՄ-ները կարող են բավականին կարճ ժամանակահատվածում մղել զանգվածներին համապատասխան քաղաքական գործողությունների կամ անգործության, որը նույնպես գործողություն է, փոխել նրանց ներգրավվածության աստիճանը քաղաքականության մեջ: Բացի այդ, ի տարբերություն այլ վերահսկիչ ինստիտուտների, ՉԼՄ-ները ներկայացնում են ոչ այնքան իրավաբանական, որքան այս կամ այն իրադարձության կամ մարդկանց կերպարի բարոյական գնահատականը: Այս ֆունկցիան թույլ է տալիս կայունացնել կամ խարխլել քաղաքական ռեժիմի կամ քաղաքական համակարգի հիմքերը: Շատ ու շատ պատճառներով պայմանավորված՝ ՉԼՄ-ների վերահսկողական ֆունկցիան մեր երկրում բավականին թույլ է զարգացած:

Սոցիալականացման գործառույթ - ՉԼՄ-ները էքստերնալիզացնում են հա-

սարակական նորմերը, օգնում մարդկանց յուրացնել քաղաքական կանոնների, կերպարների, վարքագծի, արժեքների ու ստերեոտիպների որոշակի քանակություն: ՉԼՄ-ները թույլ են տալիս մարդուն ադապտացվել քաղաքական իրականությանը, քաղաքական ռեժիմին և քաղաքական համակարգին, իդեալապես ձևավորելով վերջինիս լոյալությունը հասարակությունում առկա-ընդունված սոցիալական հիերարխիայի նկատմամբ:

Կրթական գործառույթ - Տրամաբանորեն բխում է սոցիալականացման ֆունկցիայից: Քանի որ քաղաքական վարքագծի և մասնակցության նորմերը մշտական չեն, ՉԼՄ-ներն օգնում են մարդուն ադապտացվել դրանց փոփոխման դեպքերում: Այն թույլ է տալիս մարդուն ինքնուրույն կողմնորոշվել տեղեկատվական տարբեր հոսքերում քաղաքական ուժերի ընթացող վերադասավորման մասին ճիշտ եզրահանգումներ ստանալու համար, փոխանցում կամ առհասարակ փոխում է հասարակական արժեքները:

Ինովացիոն կան նորարական գործառույթ - Որոշ իրավիճակներում ՉԼՄ-ներն իրենց վրա են վերցնում հասարակության «վերաթարմացման» գործառույթը՝ առաջարկելով նրան ինքնառեալիզացիայի նոր միջոցներ: ՉԼՄ-ները թույլ են տալիս շահագրգիռ անձանց (առաջին հերթին տերերին և քաղաքական ղեկավարությանը) կատարել փոփոխություններ հասարակական հիմնախնդիրների հետևողական առաջընթացում և հասարակության ու իշխանության՝ վերջիններիս նկատմամբ բացառիկ ուշադրություն գրավելու միջոցով:

Անհրաժեշտ է նշել, որ պատմու-

թյան տարբեր ժամանակահատվածներում փոխվել են ՉԼՄ-ների հիմնական ֆունկցիաները: Աղբյուրների մասնակրկիտ ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ գիտական շրջանակներում տիրապետող են երկու մոտեցումներ ՉԼՄ-ներն իրենց լսարանի վրա ազդելու գործընթացի և որակի վրա, որը և ցույց տրվեց վերոգրյալում: Փաստորեն, առաջին տեսանկյունից ՉԼՄ-ները հանդես են գալիս որպես հասարակական գիտակցության և վարքագծի «ծրագրավորողներ»՝ ուղղորդիչ ձևով հասարակությանը հրամցելով իրենց «միակ ճիշտ» գնահատականը իրադարձությունների և անհատների նկատմամբ: Պատմությունը նման օրինակներ շատ է ճանաչում, որը պայմանավորված է առաջին հերթին հենց քաղաքական դիկտատուրայի ռեժիմով: Երկրորդ տեսանկյունն այն է, որ ՉԼՄ-ները հասարակությանը սուսկ տալիս են քննարկման թեմաների ամբողջություն, բայց չեն կարող ուղիղ կերպով հրամայել, թե ինչպես պետք է մտածել և գործել: Դա այդպես է, քանի որ անհատը ընդունակ է ազատ և ինքնուրույն վերլուծել իրեն հասնող տեղեկատվությունը, անել դրա բնույթի վերաբերյալ եզրահանգումներ և գործել հաճախ՝ հակառակ ՉԼՄ-ների կողմից «վզին փաթեթեցնող» վարքագծի մոդելի: Նման տեսակետը պաշտպանում են դեմոկրատական ուղի բռնած բազմաթիվ զարգացած երկրների առաջատար հեռուստաընկերություններ: Այս մոտեցումները մենք պայմանականորեն կարող ենք անվանել առաջին «պրոպագանդիստական» և երկրորդ՝ «լրագրողական»:

ՉԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսն ունի հասարակական գիտակցությունը մանիպուլյացիայի ենթարկելու մի

Քաղաքագիտություն

շարք նախադրյալներ: Վերջինիս մանիպուլյացիոն հնարավորությունները պայմանավորված են առաջին հերթին այդ տեսակի դիսկուրսի նպատակային գործառույթով: «Նրա նպատակը իշխանությունն է, վերջինիս նվաճումը, յուրացումը և պահպանումը»⁵: ՉԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսի խնդիրը հասարակական կարծիքի ձևավորման վրա ազդելն է: Խնդիրներին և նպատակներին հասնելուն ապահովում է այն, որ ՉԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսը հաղորդակցական երևույթ է, իսկ ցանկացած շփում՝ նպատակային ազդեցություն: Գիտական վերլուծությունը թույլ է տալիս խոսակցական շփման ամեն մի փուլում տեսնել ոչ խոսակցական նպատակների հասնելու պրոցես, որը, ի վերջո, հարաբերակցում է գրուցակցի գործունեության կարգավորմանը⁶: Փաստորեն, շփման հիմնական նպատակը գրուցակցի գործունեության ղեկավարումն է: Ռ. Բլակարը նկատել է. «Արտահայտվել «չեզոք» հնարավոր չէ, քանի որ նույնիսկ ոչ պաշտոնական գրույցը ենթադրում է «իշխանության իրականացում, այսինքն ազդեցություն այլ մարդու կողմից աշխարհընկալման վրա»⁷: Ելնելով նրանից, որ ցանկացած գործունեություն, այդ թվում՝ տեղեկատվական բնույթի, նպատակաուղղված է, հետևապես ցանկացած տեղեկատվություն լսարանի վրա ազդում է համապատասխան նպատակով: Հաղորդակցության զանգվածային միջոցները ուղղված են կարդացողի, լսողի, տեսնողի կարծիքի ձևավորմանը որոշակի, ինստիտուցիոնալ ուղղությամբ: Այսպիսով՝ ՉԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսը տիրապետում է ազդելու հնարավորությամբ և կարող է մանիպուլյացիայի

ենթարկել հասարակական կարծիքը այն հաղորդողի համար անհրաժեշտ հաղորդագրության հունով: Դա նրա նպատակն է, որը թույլ է տալիս հասնել տվյալ դիսկուրսի նպատակին՝ իշխանության: ՉԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսի սոցիոմշակութային բովանդակությունը բնութագրվում է առաջին հերթին զանգվածային լսարանի կողմնորոշումներով, երկրորդ՝ ազգային-մշակութային առանձնահատկությամբ և երրորդ՝ գաղափարախոսությամբ: Լինելով հաղորդակցության ինստիտուցիոնալ տեսակ՝ ՉԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսը ազդում է հասարակության ամենալայն շերտերի վրա, դա նրա խնդիրն է, քանի որ զանգվածային լսարանն առանձնանում է համընդհանուր արժեքներով ու կանոններով, դրույթներով, որոնց կարելի է ղեկավարել: Իրավացի է Գ. Շիշկովը, որ համարում է մանիպուլյացիան «զանգվածայնացված» հասարակական գիտակցություն, ժամանակակից մարդուն նա անվանում է «զանգվածային», իսկ ամենատեղ ազդեցության զենքը՝ զանգվածային հաղորդակցության միջոցներ⁸: «Չանգվածային հաղորդակցությունը միավորում է տարբեր խմբեր, «ձուլում է» ստեղծված մարդկային զանգվածը, որոնց համար բնորոշ են որոշակի արժեքներ»⁹: Հասարակական զանգվածային կարծիքն այստեղ դառնում է իշխանության նվաճման, իրացման և պահպանման միջոց:

ՉԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսի լսարանը պատկանում է որոշակի մշակույթի: «Դիսկուրսի համակարգի կառուցումը թելադրված է մշակույթի պահանջներով և ուղղվածությամբ»¹⁰: ՉԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսն առաջանում է ոչ թե արստրակտ միջա-

վայրում, այլ կոնկրետ կյանքային պայմաններում, այդ իսկ պատճառով տիրապետում է ազգային, մշակութային առանձնահատկություններին: Համապատասխանաբար ՁԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսի տեքստը հանդիսանում է մշակութային արտադրանք և ներկայացուցիչ: Միաժամանակ ՁԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսը ներդրում ունի նաև ժամանակի մշակութային առանձնահատկությունում: Չանգվածային հաղորդակցության հակառակ ներգործությունը մշակույթի վրա լուսաբանվում է Ա. Մոլի հետևյալ մեկնաբանություններում: Մշակույթ ասելով՝ նա նկատի ունի հասարակական կյանքի բոլոր կողմերը: «Հաղորդակցության զանգվածային միջոցները, փաստորեն, վերահսկում են մեր ողջ մշակույթը, անցկացնելով այն իրենց ֆիլտրերի միջով, առանձնացնում են ընդհանուր զանգվածային մշակութային դրսևորումներից առանձին տարրեր և տալիս դրանց առանձնահատուկ կշիռ, բարձրացնում մի գաղափարի արժեքը, արժեզրկում մյուսը, նման ձևով բևեռացնում մշակույթի բոլոր դաշտերը: Այն, ինչ չի ընկել զանգվածային հաղորդակցության միջոցներ, մեր օրերում գրեթե չի ազդում հասարակության զարգացմանը»¹¹: Արդյունքում ժամանակակից մարդը չի կարող խուսափել ՁԼՄ-ների ազդեցությունից և զանգվածային հաղորդակցության միջոցները հետադարձ կերպով ազդում են մշակույթի վրա: ՁԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսը վերաբերում է որոշակի սոցիալական փոխազդեցության ոլորտին՝ ծառայելով որոշակի սոցիալական խմբերի քաղաքական շահերին, կրելով նաև որոշակի գաղափարական «քեռ»:

ՁԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսն արտացոլում է հայացքներ, համոզմունքներ, որոշակի սոցիալական խմբերի արժեքային կողմնորոշումներ, քանի որ տիրապետում է գաղափարաբանությանը՝ «գաղափարներն այստեղ ինչ-որ սոցիալական խմբերի հիմնական համոզմունքներ են»¹²: Գաղափարաբանությունը՝ որպես ՁԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսի մանիպուլյացիայի նախադրյալ, կախված է նրանից, որ ՁԼՄ-ներն այսօր կան որպես «գաղափարաբանության և ոչ թե ինֆորմացիայի գործիք» և այն բանից, որ գաղափարախոսությունը «ժամանակակից աշխարհում գերիշխանության միջոց է»¹³: Գաղափարախոսությունը պարունակում է «հիմնական նորմեր, արժեքներ և այլ սկզբունքներ, որոնք օգտագործվում են խմբերի նպատակներին և հետաքրքրություններին հասնելու, ինչպես նաև իշխանության լեգիտիմացման և ռեալիզացման համար»¹⁴: Գաղափարախոսություններն անխուսափելիորեն ի հայտ են գալիս ՁԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսում, ուղղակի կամ անուղղակի, ակնհայտ կամ գաղտնի ձևով և հաղորդում են նրա լսարանին կարծիքների «վեկտորի» մասին և խնդրո առարկային նկատմամբ վերաբերմունքը: Այսպիսով, ՁԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսի սոցիալ-մշակութային բովանդակությունը թույլ է տալիս իրացնել այս տեսակի դիսկուրսի մանիպուլյացիոն կողմնորոշումը: Տվյալ բովանդակությունը պարունակում է կողմնորոշում դեպի զանգվածային լսարան, որը հանդիսանում է ոչ միայն մանիպուլյացիայի նախապայման, այլ նաև անհրաժեշտ պայման¹⁵: Դիսկուրսի հասցեատերը պատկանում է որոշակի մշակույթի և ունի

Քաղաքագիտություն

որոշակի գաղափարներ, որոնց հետ փոխազդեցությունը նպաստում է վերջինիս նպատակներին հասնելուն:

ՉԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսը տիրապետում է նաև աշխարհի մասին հասարակության գիտելիքներին, համապատասխանաբար հասարակության ռեակցիաների կառավարման ռեսուրսով: Ժամանակակից հասարակությունն այնքան սերտորեն է կապված և կախված ինֆորմացիայից, որ այն անվանում են ինֆորմացիոն, իսկ հասարակության անդամներին՝ ինֆորմացիոն դարաշրջանի «անկախ սպառողներ»¹⁶: Բառի լայն իմաստով ինֆորմացիան իրական աշխարհի արտացոլումն է: Սակայն ինֆորմացիայի հաղորդումն օբյեկտիվ իրականության փաստերի օբյեկտիվ արձանագրությունը չէ, այլ դրանց մեկնաբանություն, այսինքն՝ տեղափոխում ինֆորմացիոն իրականություն: Տեղեկատվությունն առաջացնում է նպատակային մտավոր գործընթացներ և էմոցիոնալ միջավայր: Այն ձևավորում է մեր մտքերը, կազմավորում փորձ և որոշում մեր հայացքները շրջապատող աշխարհի նկատմամբ: Ամփոփելով մեր ասելիքը՝ կատարենք մի քանի ընդհանուր եզրահանգումներ մեղիաքաղաքական համակարգի գործառնության մասին:

Ըստ այդմ, առանձնացնենք ՉԼՄ-ների՝ հասարակության վրա ազդելու հիմնական մեթոդները՝ օրվա քաղաքական լրահոսը, բաց քաղաքական պրոպագանդան, թաքնված ինֆորմացիոն ներշնչանքը, սեմանտիկ մանիպուլյացիան, ուշադրության ինֆորմացիոն շեղումները, քաղաքական իրադարձությունների հատվածականությունը, քաղաքական հաղորդագրությունների «իրատասպության» էֆեկտը,

քաղաքական ռեզոնանսի ստեղծումը, քաղաքական իրադարձությունների «ողբերգականացումը», «թշնամու կերպարը», քաղաքական ստերիոտիպների, ինչպես նաև քաղաքական միջերի և իմիջների ձևավորումը, քաղաքական գովազդը:

Յաճոր գնողունակության պայմաններում ՉԼՄ-ները, չունենալով տեղեկատվություն սպառողների հաշվին ֆինանսական անկախություն պահպանելու հնարավորություն, ստիպված են եղել գնալ համագործակցության իշխանական ինստիտուտների կամ տնտեսական միավորների հետ և չնայած հասարակության շերտավորմանը համակարգն արդյունավետ կերպով հասնում է իր նպատակներին, որը տեղի է ունենում տարբեր ինֆորմացիոն հոսքերը մոբիլիզացնելու միջոցով՝ ուղղված հասարակության տարբեր շերտերին: Ելնելով հասարակության իրական շերտավորումից՝ մեղիաքաղաքական համակարգն ավելի ու ավելի է սեզմենտացնում ինֆորմացիոն ազդեցությունները հասարակության տարբեր շերտերի վրա և հեշտացնում տարբեր ինֆորմացիոն հոսքերի օգտագործումը:

ՉԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսը տեղեկացնելով՝ միանշանակ ազդում է: Մարդկային գործունը խաղում է առանձնահատուկ դեր ցանկացած տեսակի դիսկուրսում: Դիսկուրսը «մարդակենտրոն է», այն սուբյեկտիվ է արտացոլում աշխարհը, քանի որ խոսողը, գրողը «սեփականացնում է» խոսքը¹⁷: Կապված նրա հետ, որ ՉԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսի սուբյեկտը, որն արտացոլում է որոշակի շահեր և ունի կոնկրետ նպատակներ և խնդիրներ, մեկնաբանում է իրողությունը տեքստի ձևով, դիսկուրսի տվյալ տեսակն

առանձնանում է սուբյեկտիվությամբ, որը նպաստում է ինֆորմացիայի մանիպուլյացիային հասցեատիրոջ համար անհրաժեշտ կողմնորոշմամբ: Փորձը ցույց է տալիս, որ ժամանակակից էլեկտրոնային ՁԼՄ-ները, որոնք այսօր ձևավորում են ինֆորմացիոն տարատեսակ տեխնոլոգիական առումով համարվում են զանգվածային գիտակցության վրա ազդելու ամենաօպտիմալ միջոցը: Ամերիկյան տեսաբաններն արդեն վաղուց խոսում են մեդիապատերազմի մասին, որը ստեղծում է շատ ուժեղ ժամանակային ճնշում որոշումներ ընդունող անհատների վրա՝ չթողնելով ընդունվող որոշումների հետևանքների վերաբերյալ խորհրդակցության և վերլուծության ժամանակ¹⁸: Միևնույն ժամանակ ժամանակակից քաղաքակրթության կախվածությունն ինֆորմացիայից դարձրել է վերջինիս առավել խոցելի: Ինֆորմացիոն ցանցերի չափազանց մեծ արագընթացությունն ու լայն

տարածումը մի քանի անգամ մեծացրել են նոր տեսակի պատերազմի՝ ինֆորմացիոն պատերազմի ծագման ռիսկը:

Ելնելով վերոգրյալից՝ կարող ենք նշել, որ ՁԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսը հաղորդակցական ինքնուրույն երևույթ է, որը ձևավորվում է քաղաքական և ՁԼՄ-ների դիսկուրսների հատման ոլորտում: Այնպիսի առանձնահատկությունները, ինչպիսիք են նպատակաուղղվածությունը, զանգվածային կողմնորոշումը, սոցիալ-մշակութային առանձնահատկությունը, գաղափարաբանությունը, իրազեկվածությունը և սուբյեկտիվությունը ստեղծում են հասարակական գիտակցության մանիպուլյացիայի անհրաժեշտ նախապայմաններ: ՁԼՄ-ների քաղաքական դիսկուրսը միաժամանակ տիրապետում է հասարակական կարծիքի ղեկավարման բոլոր հնարավորություններին և սուբյեկտի համար անհրաժեշտ համապատասխան վերաբերմունքին:

1. Словарь иностранных слов. М., 1989г., с. 172.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В.Н. Ярцевой. М., Большая Российская энциклопедия, 2002, с. 136.
3. *Шейгал Е.И.* Семиотика политического дискурса. М., Гнозис, 2004, с. 15.
4. *Карасик В.И.* О типах дискурса /Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. Волгоград, 2000, с. 5-20.
5. *Цуладзе А.М.* Политические манипуляции, или покорение толпы. М., Книжный дом «Университет», 1999. с. 144.
6. *Блакар Р.М.* Язык как инструмент социальной власти // Язык и моделирование социального воздействия. М., 1987, с. 88-124; *Дейк Т.А.* ван Язык, познание, коммуникация. М., 1989, с. 312; *Леонтьев А.А.* Общение и речевое общение. Психолингвистическая модель Р.Б. Выводы // Психолингвистические проблемы массовой коммуникации / Под. ред. А. А. Леонтьева. М., 1975, с. 4-28; *Тарасов Е.Ф.* Психолингвистические особенности языка рекламы // Психолингвистические проблемы массовой коммуникации / Под ред. А.А. Леонтьева. М., 1974, с. 80-96.
7. *Блакар Р.М.*, там же, с. 91.
8. *Бессонов Б.Н.* Пропаганда и манипуляция // Реклама: внушение и манипуляция. Самара, 2001, с. 703-726.
9. *Макаревич Э., Карпунин О.* Игры интеллиген-

- тов, или Социальный контроль масс. М., Изд-во Эксмо, 2003, с. 11.
10. *Иванова С.В.* Лингвокультурология и лингвокогнитология: сопряжение парадигм. Уфа, 2004, с. 15.
11. *Моль А.* цит. по: *Кара-Мурза С.Г.* Краткий курс манипуляции сознанием. М., Изд-во Эксмо, 2003, с. 448
12. *Dijk T.A.* van Ideology and discourse. A multidisciplinary introduction, 2001/ www.discourses.org.
13. *Кара-Мурза С.Г.* Краткий курс манипуляции сознанием. М.: Издательство Эксмо, 2003, с. 418.
14. *Dijk T.A.* van The interdisciplinary study of news as discourse // Handbook of Qualitative Methods in Mass Communication Research / Ed. by K. Bruhn-Jensen, N. Jankowski. London, 1991, p. 108.
15. *Никитина К.В.* Манипулятивность как основополагающее свойство политического дискурса, /Материалы научно-методической конференции/ под ред. Р.И. Виноградовой. Уфа, 2006, с. 160-163.
16. *Брайант Д., Томпсон С.* Основы воздействия СМИ. М., 2004, с. 36.
17. *Бенвенист Э.* Общая лингвистика. М., 1974, 447 с.
18. *Hayes.R.E., Wheatley G.* Information Warfare and Deterrence /Strategic Forum/ N 87, October, 1996.

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՎՃՌԱԲԵԿ ԳԱՏԱՐԱՆ

ՈՐՈՇՈՄ

ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԳԱՏԱՐԱՆԻ

ՔԱԳԱՔԱՅԻՆՎԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱՎԱՆ ԴԱՍԱՏԸ

(ԱՅՍՈՒՂԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԳԱՏԱՐԱՆ)

2009 թվականի դեկտեմբերի 25-ին դռնբաց դատական նիստում, քննելով Ադունիկ Հովհաննիսյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 12.06.2009 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Ադունիկ Հովհաննիսյանի ընդդեմ Թերեզա Խանոյանի, Երանուհի Նազարյանի, Սամվել Նազարյանի, երրորդ անձինք՝ Ստեփանավան նոտարական տարածքի նոտար Արսեն Հարությունյանի և Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի Ստեփանավանի տարածքային ստորաբաժանման՝ բնակարանների առուվաճառքի պայմանագրերն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Ադունիկ Հովհաննիսյանը պահանջել է անվավեր ճանաչել Ստեփանավանի Բաֆֆի փողոցի թիվ 19 տան և Ստեփանավանի Վիրահայոց փողոցի 78-րդ շենքի թիվ 1 բնակարանի առուվաճառքի 11.12.2007 թվականի պայմանագրերը:

ՀՀ հյուսիսային քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Դատարան) 27.02.2009 թվականի վճռով Ադունիկ Հովհաննիսյանի հայցը բավարարվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 12.06.2009 թվականի որոշմամբ Դատարանի 27.02.2009 թվականի վճիռը բեկանվել է, և Ադունիկ Հովհաննիսյանի հայցը մերժվել է:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ադունիկ Հովհաննիսյանը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան են ներկայացրել Թերեզա Խանոյանը, Երանուհի և Սամվել Նազարյանները:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 306-րդ հոդվածը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանում է հետևյալ փաստարկներով.

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (125)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է այն հանգամանքը, որ Ադունիկ Հովհաննիսյանը բնակարանների առուծախի պայմանագրերն անվավեր ճանաչելու պահանջով դիմել է դատարան այն հիմնավորմամբ, որ առուվաճառքի պայմանագրերի գինը գնորդը չի վճարել վաճառողին, ինչպես նաև գնորդը վաճառողից փոխանցման ակտով չի ընդունել գնված ապրանքը:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է այն հանգամանքը, որ Դատարանը բնակարանների առուվաճառքի պայմանագրերը դիտել է շինծու և առոչինչ գործարքներ, քանի որ դրանք կնքվել են մեկ այլ գործարքի՝ փոխանակման գործարքի քողարկման նպատակով և Դատարանը չի փոխել հայցի հիմքը, այլ առուվաճառքի պայմանագրերը գնահատել է որպես շինծու և առոչինչ գործարքներ և կիրառել է առոչինչ գործարքի անվավերության հետևանքներ:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 12.06.2009 թվականի որոշումը և օրինական ուժ տալ ՀՀ հյուսիսային քաղաքացիական դատարանի 27.02.2009 թվականի վճռին:

2.1 Վճռաբեկ բողոքի պատասխանի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Ադունիկ Հովհաննիսյանը, դիմելով դատարան, խնդրել է անվավեր ճանաչել 11.12.2007 թվականի կնքված գործարքները ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 306-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիմքով, որպես կեղծ գործարքներ, այսինքն՝ վերը նշված գործարքները չի վիճարկել նույն հոդվածի 2-րդ կետի հիմքով: Դատարանն իր նախաձեռնությամբ կիրառել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 306-րդ հոդվածի 2-րդ կետը, այն դեպքում, երբ Ադունիկ Հովհաննիսյանը գործարքները վիճարկել է այլ հիմքով:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) 11.12.2007 թվականին Ադունիկ Հովհաննիսյանի և Թերեզա Խանոյանի միջև կնքվել է Ստեփանավանի Րաֆֆի փողոցի թիվ 19 բնակելի տան առուվաճառքի պայմանագիրը:

Թերեզա Խանոյանի՝ պայմանագրից ծագած սեփականության իրավունքը 27.12.2007 թվականին ստացել է պետական գրանցում (հատոր առաջին, գ.թ. 10, 15-16):

2) 11.12.2007 թվականին Թերեզա Խանոյանի և Երանուհի Նազարյանի միջև Ստեփանավանի Վիրահայոց փողոցի թիվ 78-րդ շենքի թիվ 1 բնակարանի նկատմամբ կնքվել է բնակարանի առուվաճառքի պայմանագիր:

Երանուհի և Սամվել Նազարյանների՝ պայմանագրից ծագած իրավունքը 28.12.2007 թվականին ստացել է պետական գրանցում (հատոր առաջին, գ.թ. 11-13):

3) Ադունիկ Հովհաննիսյանը փաստացի բնակվում և 18.04.2008 թվականին հաշվառվել է ՀՀ Լոռու մարզի Ստեփանավան քաղաքի Վիրահայոց փողոցի 78-րդ շենքի թիվ 1 բնակարանում (հատոր առաջին, գ.թ. 4, 7):

4) Քաղաքացիական գործում առկա հայտարարությունների, հայցվորի և պատասխանողների բացատրությունների համաձայն՝ Ադունիկ Հովհաննիսյանը

Դատական պրակտիկա

յանը ցանկացել է Ստեփանավան քաղաքի Բաֆֆի 19 հասցեում գտնվող իր սեփական տունը փոխանակել բնակարանի հետ, ինչի մասին տեղեկացրել է Սամվել և Երանուհի Նազարյաններին: Վերջիններս, տեղեկանալով, որ Թերեզա Խանոյանը ցանկանում է Ստեփանավան քաղաքի Վիրահայոց փողոցի 78/1 բնակարանը փոխանակել սեփական տան հետ, պայմանավորվածությամբ են ձեռք բերել նրա հետ, վճարել 1000 ԱՄՆ դոլարին համարժեք դրամ և կատարել փոխանակում, ինչից հետո էլ կնքվել են վերոհիշյալ երկու պայմանագրերը:

5) Հայցադիմումում նշվել է, որ «2007թ. դեկտեմբերի 11-ին ես, Թերեզա Խանոյանը, Սամվել Նազարյանը և իր կինը՝ Երանուհի Նազարյանը, գնացել ենք Ստեփանավանի նոտարական գրասենյակ մեր բնակարանները փոխանակելու նպատակով համապատասխան պայմանագրեր կնքելու համար: Ես և Թերեզա Խանոյանը, վստահելով Սամվել Նազարյանին, ստորագրել ենք պայմանագրեր առանց պայմանագրերն ընթերցելու, համոզված լինելով, որ փոխանակում ենք մեր բնակարանները: Հետագայում պարզվել է, որ մենք կնքել ենք բնակարանի առուվաճառքի պայմանագիր, որ ես իբր իմ բնակարանը 1800000 դրամով վաճառել եմ Թերեզա Խանոյանին, իսկ Թերեզա Խանոյանը 2100000 դրամով իր բնակարանը վաճառել է Երանուհի Նազարյանին և համասեփականության կարգով Սամվել Նազարյանին»:

4. Վճարելի դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը

Քննելով վճարելի բողոքը նշված հիմքի սահմաններում՝ Վճարելի դատարանը գտնում է, որ այն հիմնավոր է մասնակիորեն հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 306-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ շինծու գործարքը, այսինքն՝ մեկ այլ գործարքի քողարկման նպատակով կնքված գործարքն առոչինչ է:

Վերոնշյալ հոդվածից հետևում է, որ գրավոր գործարքների նկատմամբ շինծու լինելու հիմքով առոչինչ գործարքի անվավերության հետևանքների կիրառման համար անհրաժեշտ է ապացուցել, որ՝

1. գործարքն իրականում կնքվել է ոչ այն ստորագրած անձանց միջև, կամ
2. այն ստորագրած անձանց կամքը չի համապատասխանում պայմանագրում շարադրվածին: Այսինքն, շինծու գործարքն առկա է այն դեպքում, երբ կողմերի միջև իրականում ծագում են իրավահարաբերություններ, սակայն դրանք իրենց բնույթով այլ են, քան այն իրավահարաբերությունները, որոնք կողմերը ցանկանում են ներկայացնել երրորդ անձանց (*տե՛ս, օրինակ, «ԱՎԱ» ՍՊԸ ընդդեմ Սերգեյ Գաբրիելյան և Վիդլետա Գաբրիելյան՝ պայմանագիրը վաղաժամկետ լուծելու, Սերգեյ և Վիդլետա Գաբրիելյաններին տարածքից վտարելու պահանջների մասին թիվ 3-89(ՏԴ) քաղաքացիական գործով Վճարելի դատարանի 01.02.2008 թվականի որոշումը*):

Դատարանը հայցի բավարարման հիմքում դրել է այն հանգամանքը, որ վերոհիշյալ երկու պայմանագրերն էլ շինծու են և առոչինչ: Նշվածը Դատարանը հիմնավորել է քաղաքացիական գործում գտնվող հայտարարություններով, հայցվորի և պատասխանողների բացատրություններով:

Վերաքննիչ դատարանը բողոքի բավարարման հիմքում դրել է այն հանգամանքը, որ հայցը ներկայացվել էր 306-րդ հոդվածի առաջին մասի հիմքով՝ որպես կեղծ գործարք: Մինչդեռ, տվյալ դեպքում գործարքների՝ կեղծ լինելու մասին որևէ ապացույց գործում առկա չէ: Նշվածից Վերաքննիչ դատարանը եզրահանգել է, որ Դատարանը դուրս է եկել հայցապահանջի շրջանակներից, ինչն էլ բողոքը բավարարելու, բողոքարկվող դատական ակտը փոփոխելու և հայցը մերժելու հիմք է համարել:

Մինչդեռ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել այն հանգամանքը, որ Ադունիկ Հովհաննիսյանը վեճի առարկա անշարժ գույքի առուվաճառքի պայմանագրերը վիճարկել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 306-րդ հոդվածի հիմքով և Դատարան ներկայացված հայցադիմումում բերված են գործարքը շինծու լինելու մասին հիմնավորումներ: Այսպես, սույն քաղաքացիական գործով ներկայացված հայցադիմումում նշվել է, որ «2007թ. դեկտեմբերի 11-ին ես, Թերեզա Խանոյանը, Սամվել Նազարյանը և իր կինը՝ Երանուհի Նազարյանը, գնացել ենք Ստեփանավանի նոտարական գրասենյակ մեր բնակարանները փոխանակելու նպատակով համապատասխան պայմանագրեր կնքելու համար: Ես և Թերեզա Խանոյանը, վստահելով Սամվել Նազարյանին, ստորագրել ենք պայմանագրեր առանց պայմանագրերն ընթերցելու, համոզված լինելով, որ փոխանակում ենք մեր բնակարանները: Հետագայում պարզվել է, որ մենք կնքել ենք բնակարանի առուվաճառքի պայմանագիր, որ ես իբր իմ բնակարանը 1800000 դրամով վաճառել եմ Թերեզա Խանոյանին, իսկ Թերեզա Խանոյանը 2100000 դրամով իր բնակարանը վաճառել է Երանուհի Նազարյանին և համասեփականության կարգով Սամվել Նազարյանին»:

Հիմք ընդունելով վերոգյալը Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ անհիմն է Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումն այն մասին, որ Դատարանը դուրս է եկել հայցապահանջի շրջանակներից:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ 11.12.2007 թվականին կնքված բնակարանների առուվաճառքի պայմանագրերը որպես շինծու գործարքներ առչինչ են, և սույն գործով պետք է կիրառվեն այն գործարքի կանոնները, որը կողմերն իրականում նկատի են ունեցել շինծու գործարքը կնքելիս:

Հետևաբար, հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ սույն գործով հիմնավորվել է այն փաստը, որ 11.12.2007 թվականին կնքված բնակարանների առուվաճառքի պայմանագրերը կնքելիս կողմերն իրականում քողարկել են բնակարանների փոխանակության պայմանագիրը, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով ենթակա են կիրառման ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 33-րդ գլխով սահմանված փոխանակության պայմանագրի կանոնները:

Այսպիսով, սույն վճռաբեկ բողոքի հիմքերի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ հոդվածի ուժով վերանայվող դատական ակտը բեկանելու համար:

Դատական պրակտիկա

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-241²-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 12.06.2009 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան՝ նոր քննության:

2 Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (125)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

160

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՄ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՅԻՆՎԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՍԱՏԸ
(ԱՅՏՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2009 թվականի դեկտեմբերի 25-ին դռնբաց դատական նիստում, քննելով ՀՀ ոստիկանության Ճանապարհային ոստիկանության (այսուհետ՝ Ոստիկանություն) վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վարչական դատարանի 27.07.2009 թվականի վճռի դեմ՝ ըստ Ոստիկանության հայցի ընդդեմ Արմեն Գևորգյանի՝ 1.000.000 ՀՀ դրամի բռնագանձման պահանջի մասին և Արմեն Գևորգյանի հակընդդեմ հայցն ընդդեմ Ոստիկանության՝ Ոստիկանության 24.01.2008 թվականի թիվ 312559 որոշումն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Ոստիկանությունը պահանջել է բռնագանձել Արմեն Գևորգյանից 1.000.000 ՀՀ դրամ:

Հակընդդեմ հայցով դիմելով դատարան՝ Արմեն Գևորգյանը պահանջել է անվավեր ճանաչել Ոստիկանության 24.01.2008 թվականի թիվ 312559 որոշումը:

ՀՀ վարչական դատարանի (այսուհետ՝ Դատարան) 27.07.2008 թվականի վճռով հայցը մերժվել է, իսկ հակընդդեմ հայցը՝ բավարարվել:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ոստիկանությունը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել Արմեն Գևորգյանը:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքո-հիշյալ հիմնավորումներով.

Դատարանը չի կիրառել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ և 6-րդ հոդվածները, սխալ է կիրառել «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 55-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, 57-րդ հոդվածի 1-ին մասը, որոնք չպետք է կիրառեր, պետք է կիրառեր նույն հոդվածների 5-րդ և 2-րդ մասը, չպետք է կիրառեր ՀՀ կառավարության 28.06.2007 թվականի թիվ 955-Ն որոշումը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանում է հետևյալ փաստարկներով.

Դատարանի վճռում պատճառաբանվել է, որ վիճարկվող ակտում նշված չէ, թե ճանապարհային երթևեկության որ կանոնն է խախտվել, ակտում բա-

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Դատական պրակտիկա

ցակայում է Ոստիկանության կնիքը, նշված չէ այն բողոքարկելու վայրը, ժամկետը, կարգը: Մինչդեռ ՀՀ կառավարության 955-Ն որոշման որևէ կանոն նշելու անհրաժեշտություն չկար, քանի որ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքը վարորդների կողմից կատարվող մի շարք զանցանքների համար պատասխանատվություն է նախատեսում ինքնուրույն առանց հղում կատարելու ՀՀ կառավարության հիշյալ որոշմանը:

Ինչ վերաբերում է վարչական ակտի որոշակիությանը, ապա թե՛ հակընդդեմ հայցվորի, թե՛ Ոստիկանության և թե՛ Դատարանի համար միանշանակ պարզ էր վարչական պատասխանատվության ենթարկվող անձը և ենթարկող մարմինը: Ակտը կնքված է Ոստիկանության պաշտոնական կնիքով, իսկ բողոքարկման և անհրաժեշտ այլ տվյալները նշված են ակտի դարձերեսին:

Բացի այդ, Դատարանն ակտն անվավեր ճանաչելու հիմքում դրել է այն հանգամանքը, որ վարչական իրավախախտման արձանագրության մեջ նշված չէ դրա կազմելու ամսաթիվն ու տեղը, արձանագրությունը կազմող անձի պաշտոնը, անունը, հայրանունը, ազգանունը, տեղեկություններ խախտող անձի մասին, վարչական իրավախախտման տեղը, ժամանակը և էությունը, այն նորմատիվ ակտը, որը պատասխանատվություն է նախատեսում տվյալ իրավախախտման համար, վկաների և տուժողների ազգանուններն ու հասցեները, եթե այդպիսիք կան, խախտողի բացատրությունը, գործի լուծման համար անհրաժեշտ այլ տվյալներ: Նշվածը դիտել է որպես Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի խախտում: Մինչդեռ Դատարանը հաշվի չի առել այն հանգամանքը, որ վարչական իրավախախտման վերաբերյալ արձանագրությունից հստակ երևում է, որ այն կազմվել է 23.01.2008 թվականին Թախրովի փողոցում, արձանագրությունը կազմող անձը Ոստիկանության 1-ին գումարտակի 3-րդ վաշտի 2-րդ դասակի տեսուչ, ոստիկանության ավագ լեյտենանտ Անդրանիկ Գևորգի Խաչատրյանն է, խախտողը՝ Գևորգյան Արմեն Տոլիկի, ծնված 1975 թվականին, որի հասցեն է՝ Երևան, Ուլենցու 54 շենք, բն. 6, հեռ. 093139477, վարչական իրավախախտման տեղը՝ Ֆրիկ-Դեմիրճյան խաչմերուկը, զանցանքը կատարվել է ժամը 18.00-ին, զանցանքն այն է, որ վարորդը, հատելով առանցքային հոծ գիծը, կատարել է ձախ շրջադարձ և չի կատարել տրանսպորտային միջոցը կանգնեցնելու մասին ոստիկանության ծառայողի՝ օրենքով սահմանված կարգով տրված հրամանը՝ խախտելով «Ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովման մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, որը նախատեսված է Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 37-րդ մասով: Ինչ վերաբերում է խախտողի բացատրությանը, ապա վարչական իրավախախտում կատարած անձի բացատրությունը, դիտողությունը, ստորագրությունը տողում Ա.Գևորգյանի կողմից բացի ստորագրությունից որևէ այլ առարկություն կամ նշում չկա:

Բացի այդ, Վճռաբեկ դատարանը 27.05.2009 թվականի թիվ ՎԳ/0073/05/08 և 22.04.2009 թվականի թիվ ՎԳ/5476/05/08/ որոշումներով անդրադարձել է նշված հանգամանքներին՝ արձանագրելով, որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 55-րդ հոդվածի 4-րդ և 57-րդ

հոդվածի 1-ին մասերը կիրառելի չեն:

Մասնավորապես՝ վարչական պատասխանատվության ենթարկելու գործերի վարույթը վարչական պատասխանատվության ենթարկելու մասին առանձին տեսակի վարչական վարույթ է, որի նկատմամբ կիրառելի են Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի նորմերը: Իսկ վիճարկվող որոշումն իր բովանդակությամբ համապատասխանում է Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 281-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջներին:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վարչական դատարանի 27.06.2009 թվականի վճիռը և այն փոփոխել՝ հայցը բավարարել:

2.Վճռաբեկ բողոքի պատասխանի հիմնավորումները

Ոստիկանության տեսուչն օրենքով սահմանված կարգով կանգառի ազդանշան չի տվել, իսկ Ոստիկանությունը, կրելով զանցանքի փաստի ապացուցման բեռը, զանցանքի կատարման փաստը չի ապացուցել: Դատարանը ճիշտ է կիրառել Վարչական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ, 6-րդ և «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 55-րդ և 57-րդ հոդվածները:

3.Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունի հետևյալ փաստը՝

Ոստիկանության տեսուչ Անդրանիկ Խաչատրյանը 23.01.2008 թվականին կազմել է վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ արձանագրություն, համաձայն որի՝ Արմեն Գևորգյանը թույլ է տվել Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենքի 124-րդ հոդվածի 37-րդ կետով սահմանված խախտում, որի համար 24.01.2008 թվականին ենթարկվել է վարչական պատասխանատվության՝ 200.000 ՀՀ դրամ տուգանքի չափով, տուգանքի գումարը չվճարելու հետևանքով այն հնգապատկվել է: (գ.թ 4):

4.Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը

Քննելով վճռաբեկ բողոքը նշված հիմքի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն հիմնավոր է հետևյալ պատճառաբանությամբ:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ առանձին տեսակի վարչական վարույթների առանձնահատկությունները սահմանվում են օրենքներով և Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով:

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 32-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական իրավախախտման համար տույժը նշանակվում է կատարված իրավախախտման համար պատասխանատվություն նախատեսող նորմատիվ ակտով սահմանված շրջանակներում, վարչական իրավախախտումների մասին օրենսդրության հիմունքներին, նույն օրենսգրքին և վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ մյուս ակտերին ճիշտ համապատասխան:

Նույն օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 20-րդ մասի համաձայն՝ ճանապարհի

Դատական պրակտիկա

բաժանարար գոտին չնախատեսված վայրերում տրանսպորտային միջոցների վարորդների կողմից հատելը առաջացնում է տուգանքի նշանակում՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երեսնապատիկի չափով:

Նշված օրենսգրքի 281-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ որոշումը պետք է պարունակի այն ընդունած մարմնի (պաշտոնատար անձի) անվանումը, գործի քննության ժամանակաթիվը, տեղեկություններ այն անձի մասին, որի վերաբերյալ քննվում է գործը, գործի քննության ընթացքում հաստատված հանգամանքների շարադրանքը, տվյալ վարչական իրավախախտման համար պատասխանատվություն նախատեսող նորմատիվ ակտի նշումը, գործի վերաբերյալ ընդունված որոշումը:

Վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշումներում արդեն իսկ արտահայտել է իրավական դիրքորոշում այն մասին, որ վարչական պատասխանատվության ենթարկելու գործերի վարույթը վարչական պատասխանատվության ենթարկելու մասին առանձին տեսակի վարչական վարույթ է, որը կարգավորվում է Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի՝ վարչական պատասխանատվության ենթարկելու մասին գործերի քննության վարույթը կարգավորող նորմերով: Մասնավորապես՝ վարչական իրավախախտման վերաբերյալ գործերի քննության ընթացքում ընդունված որոշման բովանդակության համար Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 281-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված են այլ պահանջներ, քան «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 55-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված՝ գրավոր վարչական ակտին ներկայացվող պահանջներն են (*իրավական հիմնավորումները տե՛ս, օրինակ՝ ըստ ՀՀ առողջապահության նախարարության պետական հիգիենիկ և հակահամաճարակային տեսչության հայցի ընդդեմ ա/ճ Տաթևիկ Մնացականյանի՝ 40.000 ՀՀ դրամ բռնագանձելու պահանջի մասին, և ըստ ա/ճ Տաթևիկ Մնացականյանի հակընդդեմ հայցի ընդդեմ ՀՀ առողջապահության նախարարության պետական հիգիենիկ և հակահամաճարակային տեսչության Արարատի մարզային կենտրոնի՝ վարչական ակտն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին, թիվ ՎՂ-3/0294/05/08 (2009թ.) վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 17.04.2009 թվականի որոշումը*):

Այսպես, Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 281-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քննելով վարչական իրավախախտման գործը, մարմինը (պաշտոնատար անձը) գործի վերաբերյալ որոշում է ընդունում, իսկ նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ որոշումը պետք է պարունակի՝ այն ընդունած մարմնի (պաշտոնատար անձի) անվանումը, գործի քննության ժամանակաթիվը, տեղեկություններ այն անձի մասին, որի վերաբերյալ քննվում է գործը, գործի քննության ընթացքում հաստատված հանգամանքների շարադրանքը, տվյալ վարչական իրավախախտման համար պատասխանատվություն նախատեսող նորմատիվ ակտի նշումը, գործի վերաբերյալ ընդունված որոշումը:

Սույն գործով Դատարանը հայցը մերժելու հիմքում դրել է այն հանգամանքը, որ 24.01.2008 թվականի թիվ 312559 որոշման մեջ ընդունող մարմնի անվա-

նույն հատակ և ընթեռնելի գրված չէ, բացակայում են նկարագրական և պատճառաբանական մասերը, Ոստիկանության կնիքը, նշված չէ այն բողոքարկելու վայրը, ժամկետը, կարգը:

Մինչդեռ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Դատարանի նշված պատճառաբանությունն անհիմն է, քանի որ Դատարանն անտեսել է այն հանգամանքը, որ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքով, նախատեսված վարչական իրավախախտման համար վարչական տույժ նշանակելու վերաբերյալ որոշումներին ներկայացվող պահանջները սահմանված են նշված օրենսգրքով և այդ մասով «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքը կիրառելի չէ: Տվյալ դեպքում էական է այն հարցի պարզումը, թե վիճարկվող ակտը համապատասխանում է արդյոք Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքին, թե ոչ:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Ոստիկանության 24.01.2008 թվականի թիվ 312559 որոշումը համապատասխանում է Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 281-րդ հոդվածի պահանջներին, քանի որ նշված որոշումը պարունակում է այն ընդունած պաշտոնատար անձի պաշտոնը, կայացնելու ամսաթիվը, վարչական իրավախախտում կատարած անձի անունը և ազգանունը, գործի քննության ընթացքում հաստատված հանգամանքների շարադրանքը (որոշման մեջ նշված է, որ Արմեն Գևորգյանը հատել է առանցքային հոծ գիծը, կատարել է ձախ շրջադարձ և չի կատարել տրանսպորտային միջոցը կանգնեցնելու մասին ոստիկանության ծառայողի օրենքով սահմանված կարգով տրված պահանջը), տվյալ վարչական իրավախախտման համար պատասխանատվություն նախատեսող նորմատիվ ակտի նշումը (որոշման մեջ որպես վարչական պատասխանատվության իրավական հիմք է նշված Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 37-րդ մասը), ինչպես նաև գործի վերաբերյալ ընդունված որոշումը (որոշմամբ Արմեն Գևորգյանը ենթարկվել է 200.000 ՀՀ դրամ վարչական տուգանքի): Հետևաբար, Ոստիկանության 24.01.2008 թվականի թիվ 312559 որոշումն իրավաչափ է և Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 297-րդ հոդվածի հիմքով ենթակա է կատարման:

Ինչ վերաբերում է Դատարանի պատճառաբանությանն այն մասին, որ Ոստիկանության վիճարկվող որոշման մեջ նշված չէ, թե Ճանապարհային երթևեկության ո՞ր կանոնն է խախտվել, ապա Արմեն Գևորգյանը վարչական պատասխանատվության է ենթարկվել Վարչական իրավախախտման վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 37-րդ մասի պահանջը խախտելու, մասնավորապես, տրանսպորտային միջոցը կանգնեցնելու մասին ոստիկանության ծառայողի՝ օրենքով սահմանված կարգով տրված պահանջը վարորդների կողմից չկատարելու համար, ինչը և արձանագրվել է Ոստիկանության վիճարկվող որոշման մեջ:

Վերոնշյալ պատճառաբանություններով հերքվում են վճռաբեկ բողոքի պատասխանում բերված փաստարկները:

Այսպիսով, սույն վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը համարում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության

Դատական պրակտիկա

օրենսգրքի 227-րդ և 228-րդ հոդվածների ուժով Դատարանի վճիռը բեկանելու համար:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-րդ հոդվածի 1-ին կետի 4-րդ ենթակետով սահմանված՝ ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելու Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը հետևյալ հիմնավորմամբ.

ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է ՀՀ Սահմանադրության և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի նույն հոդվածներով ամրագրված՝ անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր, հետևաբար, գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր հանգամանք հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Դատական ակտը փոփոխելիս Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 59-րդ հոդվածով և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-241²-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ Վարչական դատարանի 27.07.2009 թվականի վճիռը և այն փոփոխել՝ ՀՀ ոստիկանության ճանապարհային ոստիկանության հայցը բավարարել՝ Արմեն Գևորգյանից հօգուտ Հայաստանի Հանրապետության բռնագանձել 1.000.000 ՀՀ դրամ: Արմեն Գևորգյանի հակընդդեմ հայցը մերժել:

Արմեն Գևորգյանից հօգուտ Հայաստանի Հանրապետության բռնագանձել 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես հայցադիմումի և 30.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճռաբեկ բողոքի համար սահմանված պետական տուրքի գումար:

3 Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՄ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՅԻՆՎԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՍԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2009 թվականի դեկտեմբերի 25-ին դռնբաց դատական նիստում, քննելով Ռոբերտ Սկրտչյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վարչական դատարանի 14.04.2009 թվականի վճռի դեմ՝ ըստ հայցի Հովհաննես Պողոսյանի ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի «Էրեբունի» տարածքային ստորաբաժանման (այսուհետ՝ Կադաստր), երրորդ անձ Ռոբերտ Սկրտչյանի՝ Կադաստրի գործողությունը ոչ իրավաչափ ճանաչելու պահանջի մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Հովհաննես Պողոսյանը պահանջել է անվավեր ճանաչել Երևանի Արշակունյաց պողոտայի թիվ 200 հասցեի անշարժ գույքի նկատմամբ Մնացական Սկրտչյանի սեփականության իրավունքի գրանցման վերաբերյալ 04.07.1997 թվականին արված գրառումը, ինչպես նաև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի հիմքով վերացնել այն հետևանքները, որոնք առաջացել են Կադաստրի կողմից 04.07.1997 թվականի գրառումը կատարելուց հետո:

ՀՀ վարչական դատարանի (այսուհետ՝ Դատարան) 14.04.2009 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է մասնակիորեն: Վճռվել է մասնակի անվավեր ճանաչել Երևանի Արշակունյաց պողոտայի թիվ 200 հասցեի անշարժ գույքի նկատմամբ Մնացական Սկրտչյանի սեփականության իրավունքի գրանցման վերաբերյալ 04.07.1997 թվականին արված գրառումը՝ Հովհաննես Պողոսյանին պատկանող 13,64քմ սենյակի մասով, իսկ հողամասի վերաբերյալ՝ 1/2 մասով: Մնացած մասով հայցը մերժվել է: ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի հիմքով ներկայացված հետևանքները վերացնելու պահանջի մասով գործի վարույթը կարճվել է:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ռոբերտ Սկրտչյանը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել Հովհաննես Պողոսյանը:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Դատական պրակտիկա

Դատարանը խախտել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 24-րդ, 65-րդ հոդվածները և 71-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը, չի կիրառել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 5-րդ հոդվածը, 279-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 280-րդ հոդվածի 1-ին մասը, «Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ, 14-րդ, 15-րդ, 16-րդ, 21-րդ և 24-րդ հոդվածները, որոնք պետք է կիրառեն:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանում է հետևյալ փաստարկներով.

Դատարանի կողմից պատշաճ չի գնահատվել այն փաստը, որ Անուշ Հովհաննիսյանի անվամբ գրանցված անշարժ գույքը 1978-1982 թվականների դրությամբ փաստացի գոյություն չի ունեցել: Նշվածը հիմնավորվել է ՀՍՍՀ Երևանի քաղխորհրդի գործկոմի Լենինյան շրջանի գործկոմի 19.10.1978 թվականի թիվ 27 արձանագրությամբ: Նշված որոշման հիման վրա Անուշ Հովհաննիսյանը հաշվառվել է Լենինյանի շրջխորհրդի գործկոմի բնակարանի կարիքավորների ցուցակում: Այն փաստը, որ Անուշ Հովհաննիսյանի գույքը գոյություն չի ունեցել, ապացուցվել է նաև Արշակունյաց պողոտայի 200 հասցեի հարևանների գրավոր և բանավոր վկայություններով: Հետևաբար, գոյություն չունեցող գույքի նկատմամբ իրավունքի գրանցում չէր կարող կատարվել:

Մնացական Սկրտչյանին 04.07.1997 թվականին տրված վիճելի սեփականության իրավունքի գրանցման վկայականում 13,64քմ մակերեսով սենյակը փաստացի չի գույքագրվել, այլ ընդամենը նշվել է, որ այն քանդված է:

Դատարանը հաշվի չի առել այն հանգամանքը, որ 1968 թվականից մինչև 1991 թվականի դրությամբ հողը պետական սեփականություն էր, քաղաքացիաիրավական հարաբերություններում գործարքների օբյեկտ չէր, հետևաբար Անուշ Հովհաննիսյանը այն չէր կարող կտակել:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Դատարանի 14.03.2009 թվականի վճիռը և այն փոփոխել՝ հայցը մերժել:

2.1. Հովհաննես Պողոսյանի վճռաբեկ բողոքի պատասխանի հիմնավորումները

Դատարանի 14.04.2009 թվականի վճռով նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերը չեն խախտվել: Վճիռը բխում է ՀՀ օրենսդրության, մասնավորապես, ՀՀ Սահմանադրության 31-րդ հոդվածի, 1991 թվականի հունվարի 29-ի ՀՀ հողային օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի, «Անշարժ գույքի մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 63-րդ հոդվածի պահանջներից:

2.2. Կադաստրի վճռաբեկ բողոքի պատասխանի հիմնավորումները

Վճռաբեկ բողոքի պատասխանում Կադաստրը նշել է, որ Դատարանը վճիռը կայացրել է նյութական և դատավարական նորմերի խախտումներով, որոնք ազդել են գործի ելքի վրա, և վճռաբեկ բողոքին առարկություններ չի ներկայացրել:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

29.03.1965 թվականի Երբադսովետի գործկոմի հաշվետեխնիկական բյուրոյի 42 տոմարի 565 գույքային թերթի համաձայն՝ Երևանի Արշակունյաց (Օրջոնիկիձեի) փողոցի 200 տունը, որը բաղկացած է եղել 17,6քմ, 13,6քմ բնակելի սենյակներից, 7,9քմ միջանցքից և գտնվել է 200քմ հողամասի վրա, պատկանել է Անուշ Հովհաննիսյանին (գ.թ.7):

2) 18.09.1968 թվականի թիվ 9732 կտակով Անուշ Հովհաննիսյանը Երևանի Արշակունյաց (Օրջոնիկիձեի) փողոցի 200 հասցեի անշարժ գույքն ամբողջությամբ կտակել է Հովհաննես Պողոսյանին: Անուշ Հովհաննիսյանը մահացել է 15.03.1982 թվականին: Ըստ կտակի ժառանգության իրավունքի 17.09.1982 թվականի վկայագրի՝ Հովհաննես Պողոսյանն ընդունել է ժառանգությունը (գ.թ. 15, 17):

3) Երբադսովետի գործկոմի հաշվետեխնիկական բյուրոյի 42 տոմարի 565 գույքային թերթի «Հետագա նշումներ և գրանցումներ» բաժնում արձանագրվել է «Համաձայն Երևան քաղաքի 1-ին պետնոտարի 17.09.1982թ. թիվ 1335 ժառանգական վկայականի՝ ըստ կտակի Ա. Մ. Հովհաննիսյանի մահից հետո նրա գույքի նկատմամբ ժառանգ է հանդիսանում Հովհաննես Ստեփանի Պողոսյանը, ժառանգաբար անցնող գույքը բաղկացած է 17,6քմ, 13,6քմ բնակելի մակերեսներից, 7,9քմ միջանցքից» (գ.թ.7):

Սույն գործում առկա 22.09.1982 թվականի հատակագծի համաձայն՝ (Օրջոնիկիձեի) փողոցի 200 հասցեի անշարժ գույքը պատկանում է Հովհաննես Պողոսյանին (գ.թ. 8, 16):

Երևանի Շենգավիթ շրջանի ժողդատարանի՝ 05.04.1996 թվականի օրինական ուժի մեջ մտած վճռով վավեր է ճանաչվել 08.05.1965 թվականին Անուշ Հովհաննիսյանի և Մնացական Մկրտչյանի միջև կնքված նոտարական վավերացում չստացած առուվաճառքի պայմանագիրը, որով Ռոբերտ Մկրտչյանի հայրը՝ Մնացական Մկրտչյանը, Հովհաննես Պողոսյանի տատից՝ Անուշ Հովհաննիսյանից, 1.000 ռուբլով գնել է Երևանի Արշակունյաց փողոցի 200 տան 18քմ մակերեսով սենյակը՝ ընդհանուր միջանցքով: Նշված վճռի հիման վրա վրա 04.07.1997 թվականին գրանցվել է Մնացական Մկրտչյանի սեփականության իրավունքը 17,6քմ մակերեսով բնակելի սենյակի նկատմամբ և 7,9 քմ մակերեսով միջանցքի նկատմամբ որպես ընդհանուր, իսկ 13,6քմ մակերեսով բնակելի սենյակը հաշվառվել է որպես քանդված (գ.թ. 21, 29):

Հայկական ՍՍՀ ժողովրդական դեպուտատների Երևան քաղաքի Լենինյան շրջսովետի գործադիր կոմիտեի 1978 թվականի 19/10 թիվ 27 արձանագրությամբ նշվել է. «Քաղաքացուհի Անուշ Հովհաննիսյանը ներկա դրությամբ օգտագործում է մեկ բնակելի սենյակ 13, 64 քմ բնակելի մակերես առանց որևէ օժանդակ և կոմունալ հարմարությունների: Անուշ Հովհաննիսյանը հնարավորություն չի ունեցել իր սենյակը վերանորոգելու, որի պատճառով սենյակի պատերը քայքայվել են ու կորցրել իրենց տեսքը, ծածկը մասամբ փուլ է եկել և տունը դարձել բնակության համար ոչ պիտանի»: Տվյալ արձանագրությամբ միաժամանակ որոշվել է հաստատել Շրջսովետի գործկոմի դեպուտատական բնակարանային հանձնաժողովի 29/9-78 թվականի նիստի որոշումը և քաղ. Անուշ Հովհաննիսյանին /մեկ անձ/, որպես բնակարանային տան բնակչի և

Դատական պրակտիկա

ծերության թոշակառուի վերցնել քաղ. ֆոնդում բնակ. հաշվառման(գ.թ. 12):

Մնացական Սկրտչյանը մահացել է 11.11.1999 թվականին (կադաստրային գործ, գ.թ. 42):

08.05.2001 թվականի ըստ օրենքի ժառանգության իրավունքի վկայագրի՝ Սվետլաննա Հակոբյանը, Ռոբերտ և Նունե Սկրտչյանները ժառանգել են Մնացական Սկրտչյանի գույքը, որը բաղկացած է եղել Երևանի Արշակունյաց փողոցի 200 բնակելի տնից և հողից, որի պատկանելիությունը ժառանգատուին հաստատվել է Կադաստրի կողմից 17.05.2001թ. տրված 1597-0657 տեղեկանքով և բաղկացած է 25,5քմ ընդհանուր մակերեսով տնից և 500քմ մակերեսով հողամասից (կադաստրային գործ, գ.թ. 47):

08.05.2001 թվականի թիվ 1-1682 ժառանգության իրավունքի վկայագրի և ՀՀ կառավարության 25.02.1998 թվականի թիվ 114 որոշման հիման վրա գրանցվել են Սվետլաննա Հակոբյանի, Ռոբերտ և Նունե Սկրտչյանների իրավունքները՝ յուրաքանչյուրը 1/3 մասով և 29.06.2001 տրվել է թիվ 401709 սեփականության իրավունքի գրանցման վկայականը (գ.թ. 30-31):

19.07.2001 թվականի անշարժ գույքի նվիրատվության պայմանագրով Սվետլաննա Հակոբյանը և Նունե Սկրտչյանը Երևանի Արշակունյաց փողոցի 200 բնակելի տան և հողի՝ իրենց պատկանող մասերը նվիրել են Ռոբերտ Սկրտչյանին (կադաստրային գործ, գ.թ. 47):

19.07.2001 թվականի անշարժ գույքի նվիրատվության պայմանագրի, ՀՀ կառավարության 25.02.1998 թվականի թիվ 114 որոշման, ինչպես նաև 08.05.2001 թվականի թիվ 1-1682 ժառանգության իրավունքի վկայագրի հիման վրա գրանցվել է Ռոբերտ Սկրտչյանի իրավունքը, և 17.08.2005 թվականին տրվել է թիվ 1510017 սեփականության իրավունքի գրանցման վկայականը (գ.թ. 18-20):

4.Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Քննելով վճռաբեկ բողոքը նշված հիմքի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն հիմնավոր է հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1225-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ժառանգությունը ձեռք բերելու համար ժառանգը պետք է այն ընդունի, իսկ նույն օրենսգրքի 1226-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ժառանգությունն ընդունվում է ժառանգությունն ընդունելու կամ ժառանգական իրավունքի վկայագիր ստանալու մասին ժառանգի դիմումը ժառանգության բացման վայրի նոտարին հանձնելով:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1186-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ **ժառանգության զանգվածի մեջ է մտնում ժառանգության բացման օրը ժառանգատուին պատկանող գույքը՝** ներառյալ դրամը, արժեթղթերը, գույքային իրավունքները և պարտականությունները:

Նույն օրենսգրքի 1188-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ժառանգության բացման ժամանակը քաղաքացու մահվան օրն է, իսկ նրան մահացած ճանաչելու դեպքում այդ մասին դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու օրը, եթե այլ օր սահմանված չէ վճռում:

Նշված հոդվածների վերլուծությունից հետևում է, որ ժառանգությունն ըն-

դունվում է ժառանգի կողմից այն ընդունելու միջոցով: Ընդ որում, ժառանգի կողմից կարող է ընդունվել միայն **ժառանգության բացման օրը ժառանգատուին պատկանող գույքը:**

Սույն գործով Դատարանը հաստատված համարելով, որ Հովհաննես Պողոսյանն ընդունել է Անուշ Հովհաննիսյանի ժառանգությունը, մասնավորապես՝ 13,64 քմ սենյակը, հանգել է այն հետևության, որ Հովհաննես Պողոսյանը լինելով 13,64 քմ սենյակի սեփականատերը 29.01.1991 թվականի ՀՀ հողային օրենսգրքի ուժով նաև Երևանի Արշակունյաց (նախկին Օրջոնիկիձեի) փողոցի 200 հասցեում գտնվող 200 քմ մակերես ունեցող հողամասի 1/2 մասի սեփականատերն է:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Երևանի Արշակունյաց (նախկին Օրջոնիկիձեի) փողոցի 200 հասցեում գտնվող 200 քմ մակերեսով հողամասի վրա գտնվող 17,6քմ, 13,64քմ բնակելի սենյակները, 7,9քմ միջանցքը պատկանել է Անուշ Հովհաննիսյանին, Երևանի Շենգավիթ շրջանի ժողդատարանի 05.04.1996 թվականի օրինական ուժի մեջ մտած վճռով հաստատվել է, որ Անուշ Հովհաննիսյանը դեռևս 1965 թվականի նոտարական վավերացում չստացած առուվաճառքի պայմանագրով 17,6քմ և 7,9քմ միջանցքը վաճառել է Մնացական Սկրտչյանին, նշված վճռի հիման վրա վրա **04.07.1997 թվականին** գրանցվել է Մնացական Սկրտչյանի սեփականության իրավունքը 17,6քմ մակերեսով բնակելի սենյակի նկատմամբ և 7,9 քմ մակերեսով միջանցքի նկատմամբ՝ որպես ընդհանուր, **իսկ 13,64 քմ մակերեսով բնակելի սենյակը հաշվառվել է որպես քանդված:** 18.09.1968 թվականի թիվ 9732 կտակով Անուշ Հովհաննիսյանն իր անշարժ գույքն ամբողջությամբ կտակել է Հովհաննես Պողոսյանին, Անուշ Հովհաննիսյանը մահացել է 15.03.1982 թվականին, Հովհաննես Պողոսյանը 17.09.1982 թվականի ըստ կտակի ժառանգության իրավունքի վկայագրի ընդունել է ժառանգությունը:

Բացի այդ, սույն գործում առկա է նաև Հայկական ՍՍՀ ժողովրդական դեպուտատների Երևան քաղաքի Լենինյան շրջսովետի գործադիր կոմիտեի 1978 թվականի 19/10 թիվ 27 արձանագրությունը, որով հաստատվել է, որ այդ պահին Անուշ Հովհաննիսյանի կողմից օգտագործվող **13,64 քմ** բնակելի մակերես ունեցող մեկ բնակելի սենյակը չունի որևէ օժանդակ և կոմունալ հարմարություններ, ավելին՝ Անուշ Հովհաննիսյանը հնարավորություն չի ունեցել իր սենյակը վերանորոգելու, որի պատճառով **սենյակի պատերը քայքայվել են ու կորցրել իրենց տեսքը, ծածկը մասամբ փուլ է եկել և տուներ դարձել բնակության համար ոչ պիտանի:** Տվյալ արձանագրությամբ միաժամանակ որոշվել է Անուշ Հովհաննիսյանին /մեկ անձ/, որպես բնակարանային տան բնակչի և ծերության թոշակառուի վերցնել քաղ. ֆոնդում բնակ. հաշվառման:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 22-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանն ապացույցների հետազոտման և գնահատման միջոցով պարզում է գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող բոլոր փաստերը:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանը, անմիջականորեն գնահատելով գործում եղած բոլոր ապացույցները, որոշում է փաստի հաստատված լինելու հարցը՝ բազմակողմանի, լրիվ և

Դատական պրակտիկա

օբյեկտիվ հետազոտման վրա հիմնված ներքին համոզմամբ:

Վերը նշված հոդվածների վերլուծությունից հետևում է, որ դատարանը գործի լուծման համար **Էական նշանակություն ունեցող բոլոր փաստերը** պարզում է ապացույցների հետազոտման և գնահատման միջոցով: Ընդ որում, գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստի հաստատված լինելու հարցը դատարանը պարզում է գործում եղած բոլոր ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման վրա հիմնված ներքին համոզմամբ:

Բացի այդ, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գործի փաստերը վարչական դատարանը պարզում է ի պաշտոնե („ex officio,,):

Վճռաբեկ դատարանն իր նախկինում կայացրած որոշումներում անդրադարձել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի ուժով վարչական դատարանի կողմից գործի փաստերի ի պաշտոնե պարզման դատավարական իրավունքին:

Մասնավորապես՝ Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերով սահմանված վեճի լուծման համար էական փաստերը մատնանշելու և դրանց վերաբերյալ ապացույցներ պահանջելու, անհրաժեշտ ներքին համոզմունք ձևավորելու նպատակով ողջամիտ միջոցներ ձեռնարկելու վերաբերյալ դատավարական գործողությունների իրականացումը թեև Դատարանի իրավունքն է, սակայն Դատարանի այդ իրավունքը սահմանափակված է նույն օրենսգրքի 24-րդ հոդվածով սահմանված բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման վրա հիմնված պատճառաբանված ներքին համոզման հանգելու Դատարանի պարտականությամբ և պետք է բխի արդարության բոլոր պահանջների պահպանման սահմանադրական հիմնադրույթից (*տես՝ ՀՀ կառավարությանն առընթեր հարկային պետական ծառայության Աշտարակի տարածքային հարկային տեսչության ընդդեմ Ժորա Դանիելովի՝ 5.670.000 ՀՀ դրամ բռնագանձելու պահանջի մասին և Ժորա Դանիելովի հակընդդեմ հայցի ընդդեմ Տեսչության՝ 08.05.2008 թվականի թիվ 2326225 ակտը վերացնելու պահանջի մասին, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 26.12.2008 թվականի թիվ ՎԴ-3/0207/05/08 (2008թ.) որոշումը*):

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը և սույն գործի փաստերը համադրելով՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն վարչական գործով վեճի լուծման համար էական նշանակություն ունի ժառանգության բացման ժամանակ՝ 15.03.1982 թվականին, Անուշ Հովհաննիսյանին պատկանող 13,64 քմ մակերեսով սենյակը՝ որպես ժառանգության զանգված գոյություն ունենալու փաստը:

Մինչդեռ, սույն գործով Դատարանը չպարզելով ժառանգության բացման ժամանակ վեճի առարկա 13,64 քմ մակերեսով սենյակի առկայության փաստը, միայն հիմք ընդունելով Հովհաննես Պողոսյանի կողմից ժառանգության ընդունելու փաստը, բավարարել է հայցապահանջը:

Բացի այդ, Դատարանը հաստատված է համարել, որ Հովհաննես Պողոսյանը, լինելով վիճելի 13,64 քմ սենյակի սեփականատերը, 29.01.1991 թվական

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

172

նին ընդունված ՀՀ հողային օրենսգրքի ուժով նաև Երևանի Արշակունյաց (նախկին Օրջոնիկիձեի) փողոցի 200 հասցեում գտնվող հողամասի սեփականատերն է:

Վճռաբեկ դատարանն իր նախկինում կայացրած որոշումներում անդրադարձել է օրենքի ուժով հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ձեռք բերման հիմքերին:

Մասնավորապես՝ Վճռաբեկ դատարանն անդրադառնալով 29.01.1991 թվականին ընդունված ՀՀ հողային օրենսգրքի 9-րդ հոդվածին, նշել է, որ նշված հոդվածի ուժով հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունք ձեռք բերելու համար էական նշանակություն ունի այդ հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունք ունենալու անձի կողմից հողամասը փաստացի առանձնացված լինելու հանգամանքը և այն տիրապետելու փաստը (*տես՝ Յուրիկ Սարգսյանի հայցն ընդդեմ Արամ, Կարինե, Հրաչուհի, Կարեն Պողոսյանների, Արարատի մարզի Տափերականի գյուղապետարանի, ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձ ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի աշխատակազմի Վերու տարածքային ստորաբաժանման անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի պետական գրանցումը մասնակիորեն անվավեր ճանաչելու և սեփականության իրավունքը ճանաչելու պահանջների մասին, Վճռաբեկ դատարանի 24.07.2009 թվականի թիվ ԱՎԴ-1/0090/02/08 որոշումը*):

Մինչդեռ, սույն վարչական գործով Դատարանը հաստատված համարելով, որ 29.01.1991 թվականին ընդունված ՀՀ հողային օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի ուժով հողամասի 1/2 նկատմամբ սեփականատեր է նաև Հովհաննես Պողոսյանը, չի պարզել 1991 թվականի դրությամբ տվյալ հողամասը փաստացի առանձնացված լինելու և այն տիրապետելու հանգամանքը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխանում նշված փաստարկները հերքվում են վերոնշյալ պատճառաբանություններով:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը, Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 228-րդ հոդվածի ուժով Վարչական դատարանի վճռի՝ հայցը բավարարելու մասը բեկանելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-241²-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Բեկանել ՀՀ վարչական դատարանի 14.04.2009 թվականի վճռի՝ հայցը բավարարելու մասը և գործն այդ մասով ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության: Վճռի մնացած մասը թողնել օրինական ուժի մեջ:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

РЕЗЮМЕ - RESUME

УЧАСТИЕ ОРГАНИЗОВАННЫХ ПРЕСТУПНЫХ ГРУПП В ПРЕДВЫБОРНЫХ ГОНКАХ

ВЛАДИСЛАВ КРАСИНСКИ

*КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК,
ЭКСПЕРТ ОБЩЕСТВЕННОГО ИНСТИТУТА РУССКОГО
ПРЕДВЫБОРНОГО ПРАВА*

Автор считает, что в структуре Совета безопасности или в Главной прокуратуре РФ надо создать общий аналитический центр, где будет собираться и систематизироваться информация об незаконной деятельности российских преступных групп, как за рубежом, так и во всех субъектах федерации, факты о внедрении криминальных представителей в государственную власть и органы местной власти, участников организованных преступных групп и об их предводителях, избранных в государственной власти и органах местной власти, о которых в 208-210 статьях УК РФ предусмотренных случаях о преступных группировках ведется предварительное расследование уголовного дела и процесса судебного следствия. Управляющий этим центром обязан периодически информировать президента и управляющих высших государственных органов о действительной криминальной ситуации в РФ, об угрозах безопасности РФ со стороны организованных преступных групп и о принятых мерах в борьбе с организованной преступностью.

PARTICIPATION ORGANIZED CRIMINAL GROUPS IN ELECTION RACING

VLADISLAV KRASINSKI

*PhD IN LAW,
EXPERT OF THE PUBLIC INSTITUTE
OF THE RUSSIAN ELECTION LAW*

The author considers that in structure Security council or in the Main to public prosecutor's office of the RF it is necessary to create the general Analytical centre, where will be going to and be systematized information on of activity of the russian criminal groups, both overseas, and in all subject of the federations, facts about introducing the criminal representatives in state power and organs local authorities, participant organized criminal groups and about their lesder, elected in state authorities and organ local authorities, about which in 208-210 articles of the Criminal code of the RF provided events about criminal group to lead the preliminary investigation of the criminal deal and process of the judicial effect. Control this centre is obliged seas only to inform the president and controlling high state organ about real criminal situation in RF, about threat of safety of the RF on the part of organized of the criminal groups and about taken measure in fight with organized by criminality.

РЕЗЮМЕ-RESUME

ПРЕДОТВРАЩЕНИЕ ВИКТИМОЛОГИИ В ПРЕСТУПНОСТИ И ОБЕЗВИКТИМИЗАЦИИ, КАК СРЕДСТВО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВИКТИМОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

КРИСТИНЕ АРСЕНЯН

Автор считает, что формирование и развитие теории, на основе этого виктимологических средств предотвращения в нашем государстве в настоящее время являются современными задачами, которые должны находиться в центре внимания соответствующих государственных органов, правоохранительных органов и ученых.

PREVENTION VIKTIMOLOGY IN CRIMINALITY AND DEVIKTIMIZATION, AS FACILITY OF THE PROVIDING OF VIKTIMOLOGICAL SECURITY

KRISTINE ARSENYAN

The author is considers that shaping and development to theories, on base this victimologic facilities prevention in our state at present are a modern problem, which must be in the highlight corresponding to state organ, law-enforcement organ and taught.

ԴԵՎՏԵՍՏՐԱԿԻՆ 2009 12 (126)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

176

РЕЗЮМЕ - RESUME

СУБЪЕКТИВНЫЙ СОСТАВ ДОВЕДЕНИЯ ДО САМОУБИЙСТВА

НАРА ТОНОЯН

*СОИСКАТЕЛЬ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,
СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА НАН РА*

Изучение исследуемой категории дел в Республике Армения показало, что мотивами доведения до самоубийства являлись: ограничение свободы женщины (2.4%); ревность (4.8%); личная неприязнь (31.7); нежелание иметь детей (2.4%); стремление избавиться от потерпевшего (12.1%); хулиганские побуждения (46.3%).

Этим мотивам соответствовали следующие цели доведения до самоубийства: утверждение неограниченной власти над женщиной; расторжение брака; нежелание иметь детей; утверждение своего превосходства; причинение физических и нравственных страданий; самоубийство потерпевшего

SUBJECTIVE COMPOSITION OF REDUCTION (COUPLING) BEFORE SUICIDE

NARA TONOYAN

*POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY,
SOCIOLOGIES AND RIGHT OF THE NAS OF THE RA*

The study to such category investigation deals in the Republic of Armenia has shown that motive coupling before suicide were shown: restriction of the liberty of the women (2.4%); jealousy (4.8%); the personal hostility (31.7); the unwillingness to have an children (2.4%); the longing to dispose of aggrieved (12.1%); the like that of a hooligan impetuses (46.3%).

ՀԵՏԱՅԵՐԳԵՐ 2009 12 (125)

ՀԱՍՏԱՎԱՐ
Իշխանություն

176

РЕЗЮМЕ - RESUME

ОПРЕДЕЛЕНИЕ НАСИЛИЯ И ЕГО СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ В УГОЛОВНОМ КОДЕКСЕ РА

ДАВИД УНАНЯН

*АСПИРАНТ РУССКО-АРМЯНСКОГО (СЛАВЯНСКОГО)
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА*

В Уголовном кодексе РА, как в Особенных, а также в Общих частях, говорится о насилии, однако определение понятия насилия, отсутствует. В профессиональной литературе существует разные определения понятия насилия. Между прочим, у авторов разные мнения об значимых особенностях насилия. Те особенности, которыми насилие отличается от других проявлений человеческого поведения, увеличивает или уменьшает содержание понятия насилия.

DETERMINATION OF THE VIOLENCE AND HIS (ITS) WAY OF EXPRESSION IN CRIMINAL CODE OF THE RA

DAVIT HUNANYAN

*POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN
(SLAVONIC) STATE UNIVERSITY*

In Criminal codes of the RA, as in Special, as well as in the General parts, it is spoken about violences, however determination of the notion of the violence, is not exist. The determination miscellaneous of the notion of the violence exists in professional literature. By the way, beside authors opinion miscellaneous about significant particularity of the violence. That particularities, which violence differs from the other manifestations of the human behavior, enlarges or reduces the contents of the notion of the violence.

ԴԵՎՅԱՆՔԵՐ 2009 12 (126)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Ինֆորմացիոն Բյուրո

177

РЕЗЮМЕ - RESUME

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОБ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЕ ЧЕСТИ, ДОСТОИНСТВА, ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ МОЛВЕ

АЙК АРАМЯН

***ГЛАВНЫЙ СПЕЦИАЛИСТ ЮРИДИЧЕСКОГО ОТДЕЛА
АДМИНИСТРАТИВНОГО РАЙОНА АРАБКИР***

Решение глобальных вопросов непосредственно связано с сохранением общечеловеческих ценностей. Вопросы чести и достоинства всегда были и продолжают оставаться одними из насущных вопросов. Несмотря на различные изменения, происходящие между государством и обществом, в основе которых лежат политические, экономические причины, вопросы прав и свободы человека и гражданина не теряют свою актуальность, согласно которому, каждое государство, считающееся правовым, народным, должно иметь действующую систему обеспечения осуществления и защиты права чести и достоинства.

SOME ISSUES ABOUT CRIMINAL-LAW PROTECTION OF HONOR, VALUE, BUSINESS HEARSAY

HAYK ARAMYAN

***MAIN SPECIALIST OF THE LAW DIVISION
OF THE ADMINSTRATIVE DISTRICT ARABKIR***

The decision of the global questions is directly connected with conservation human valuables. The questions honor and value always were and continue to remain one of the vital of the questions. In spite of different change, occurring between state and society, in base which lies political, economic reasons, questions of the rights and liberties of the person and person do not lose its urgency, according to which, each state, considering legal, public, must have acting system of the ensuring the realization and protection of the right honor and value.

РЕЗЮМЕ - RESUME

ГЛАСНОСТЬ (ОБЩЕСТВЕННОСТЬ) СУДЕБНОГО ПРОЦЕССА И ПРАКТИКА ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА

АЛЕКСАНДР АГАЯН

*ПРОКУРОР ПРОКУРАТУРЫ АДМИНИСТРАТИВНОГО РАЙОНА
АРАБКИР И КАНАКЕР-ЗЕЙТУН ГОРОДА ЕРЕВАН*

Автор считает, что в тех случаях, когда не происходило общественный судебный процесс в суде общей инстанции, эту ситуацию можно исправить использованием общественного судебного процесса. Однако, если Апелляционный суд не слушает конкретные обстоятельства дела или не в силах расследовать все стороны дела, то в этом случае происходит нарушение 6-ой статьи.

PUBLICITY OF THE HEARING AND THE CASE-LAW OF THE EUROPEAN COURT

ALEKSANDR AGHAYAN

*PROSECUTOR OF THE PUBLIC PROSECUTOR'S OFFICE OF THE
ADMINISTRATIVE DISTRICT
ARABKIR AND QANAQER-ZEYTUN OF THE YEREVAN*

The author considers that in that events, when did not occur the public hearing in court of the general jurisdiction, this situation possible to correct use the public hearing. However if Appeal court does not listen the concrete state of the case or not in power to investigate all sides of the deal then in this case occurs the breach 6-ouch article.

ԴԵՄՈՆՍՏՐԱՐՆԵՐ 2009 12 (126)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

179

РЕЗЮМЕ - RESUME

ПОНЯТИЕ ПРИОСТАНОВЛЕНИЯ ПРОИЗВОДСТВА УГОЛОВНОГО ДЕЛА И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ

АРСЕН МАРТИРОСЯН

АСПИРАНТ ПОЛИЦЕЙСКОЙ АКАДЕМИИ РА

Автор предлагает следующее определение приостановления производства уголовного дела: приостановление производства уголовного дела обусловленное объективными обстоятельствами и определенный законом перерыв, который начинается принятием обусловленного решения органом, ведущим дело.

NOTION OF THE HALT OF CONDUCT OF THE CRIMINAL DEAL AND IMPORTANCE

ARSEN MARTIROSYAN

*POST-GRADUATE STUDENT OF THE AKADEMY
OF THE POLICE OF THE RA*

The author offers the following determination of the suspension of conduct of the criminal deal: the suspension of conduct of the criminal deal conditioned objective circumstance and determined by law break, which begins the accepted conditioned decision by organ, carrying on business.

ПОКАЗАНИЯ УЧАСТНИКОВ ДЕЛА

АШХЕН КАРЛСЯН

Автор считает, что, несмотря на то, что внесудебные показания нельзя рассматривать как доказательство, однако информация, содержащая в них, может помочь выявлению фактических обстоятельств.

Показания участников дела даются устно, что истекает из ст. 122 УПК РА, которая предусматривает, что суд во время рассмотрения дела обязан изучать доказательства дела непосредственно слушая показания участников дела.

DEAL PARTICIPANT EVIDENCES

ASHKHEN GHARSLYAN

The author considers that in spite of the fact that extrajudicial of the evidence it is impossible consider as proof, however information, containing in them, can help discovery actual circumstance.

РЕЗЮМЕ - RESUME

СТАТУС ГРАЖДАНСКОГО ОТВЕТЧИКА И ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРАВ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

АРТАК МНАЦАКАНЯН

*ИНСПЕКТОР УПРАВЛЕНИЯ ПРАВОВОГО
ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПОЛИЦИИ РА,
СТУДЕНТ ВТОРОГО КУРСА МАГИСТРАТУРЫ
ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ*

В нынешних условиях новых общественных взаимоотношений, когда осуществляются серьезные шаги развития экономики государства и на первый план поставлены права, свободы и защита законных польз человека, не только недопустимо различие того обстоятельства, кому причинен вред (государству или личности), а надо принять системные меры для решения вопроса.

STATUS OF THE CIVIL DEFENDANT AND ENSURING OF THE RIGHTS IN CRIMINAL PROCESS

ARTAK MNACAKANYAN

*INSPECTOR OF THE ADMINISTRATION OF THE LEGAL PROVISION OF
THE POLICE OF THE RA,
STUDENT OF THE SECOND COURSE OF THE MAGISTRACY OF THE
LAW FACULTY OF THE YSU*

In present condition of the new public relations, when are realized serious steps development economy state and on first plan are put(deli)ver)ed right, liberties and protection of the legal profits of the person, not only allowably distinguishing that circumstance, to whom is caused harm (state or personalities), but it is necessary to take systemic measures for decision on a matter.

ԴԵՄՏԵՄԵՐ 2009 12 (126)

ԿՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

181

РЕЗЮМЕ - RESUME

НДС, КАК ОСНОВНОЙ КОСВЕННЫЙ ТИП НАЛОГА

АРСЕН АСАТРЯН

ЮРИСТ

НДС в Европе особо распространился в 50-ых годах 20-ого века. В первый раз как самостоятельный налог НДС, во Франции в 1954 году. После этого распространился в участниках государствах Европейского союза, а сейчас является самостоятельным видом налогов более, чем 90 странах. В США и в Канаде этот тип налога не имеет важной значимости, а в США даже считают противозаконным.

TAX OF THE ADDITIONAL COST AS MAIN INDIRECT TYPE OF THE TAX

ARSEN ASATRYAN

LAWYER

The tax of the additional cost in Europe specifically spread in fifty year twenty epochs. In the first once as independent the tax of the additional cost in France in 1954. Hereon spread in participant state European alliance, but presently is an independent type tax more, than 90 countries. In USA and in Canada this type of the tax has no important value, but in USA even consider unlawful.

ՀԵՎԵՏՆԵՐԻՆ 2009 12 (125)

ՀԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

182

РЕЗЮМЕ - RESUME

ПРИБРЕТАТЕЛЬНАЯ ДАВНОСТЬ: ТЕОРИЯ, ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО, ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ

ВАГЕ МОВСИСЯН

ЮРИСТ

Статья посвящена одному из самых интересных институтов Гражданского кодекса РА. В первую очередь, представляется функция приобретательной давности в гражданском обороте.

В статье акцентируется необходимость согласования режима правового регулирования приобретательной давности с режимом регуляции иных видов давности, представляется практика применения норм о приобретательной давности, а также делаются определенные предложения для полного регулирования института.

THE ACQUISITIVE PRESCRIPTION: THEORY, LEGISLATION, PRACTICE

VAHE MOVSISYAN

LAWYER

The article is dedicated to one of the the most interesting institute of the Civil Code RA. In the first place, introduces the function and the prescription in civil turn.

Need of the co-ordination of the mode of the legal regulation of prescription is accented in article with cut regulation other type of prescription, introduces the practice of the using the rates about prescription, as well as are done determined offers for full regulation of the institute.

ԴԵՄՈՆՍՏՐԱՅԻՆ 2009 12 (126)

ԴԱՏԱՎԱՐ
Իշխանուհիյուն

183

РЕЗЮМЕ - RESUME

ПРОПЕДЕВТИКА В ПРАВО ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

МИКАЕЛ ХАЧАТРЯН

*АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА*

Пропедевтика (от греч. προαιδεο — обучаю предварительно) — введение в науку. Автор в данной статье рассматривает общие положения права интеллектуальной собственности. Излагая разные концепции сущности права интеллектуальной собственности, автор придерживается естественноправового восприятия права собственности, а именно «нет собственности, принадлежащей человеку более, чем та, которая является результатом его умственного труда». В статье также затрагиваются вопросы законодательного регулирования права интеллектуальной собственности.

THE PROPAEDEUTIC IN THE INTELLECTUAL PROPERTY LAW

MIKAEL KHACHATRYAN

*POST-GRADUATE STUDENT OF THE
RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC)
STATE UNIVERSITY*

The propaedeutic (from grech. προαιδεο train beforehand) introduction to science. The author in given article considers the general provisions of the right to intellectual property. Stating concept miscellaneous to essence of the right to intellectual property, author keeps of the perception of ownership, as follows no property, pertaining to person more, than that, which is from his(its) brainwork . In article are also touched questions legislative regulation right intellectual property.

РЕЗЮМЕ - RESUME

СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ИНСТИТУТА ПЕРЕСМОТРА СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ. ВОЗНИКНОВЕНИЕ И ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ИНСТИТУТА ПЕРЕСМОТРА СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ

СМБАТ МАРТИРОСЯН

*МАГИСТРАНТ ВТОРОГО КУРСА РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА*

Автор считает, что кассационное производство не изменилось по своему содержанию, а было лишь надделено апелляционными чертами, другим, что кассационное производство по своей сути стало апелляционным с признаками неполной апелляции.

ESSENCE AND IMPORTANCE OF THE INSTITUTE OF THE REVISING OF THE JUDICIAL DECISIONS: ORIGIN AND HISTORICAL DEVELOPMENT

SMBAT MARTIROSYAN

*MAGISTRANT OF THE SECOND COURSE
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC)
STATE UNIVERSITY*

The author considers that cassation production did not change on its contents, but was only made appellate devil, others that cassation production in itself ecame appeal with sign of the incomplete appeal.

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

185

РЕЗЮМЕ - RESUME

ОСОБЕННОСТИ ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ДЕТЕЙ

АНИ МУРАДЯН
ЛЕКТОР ЕРЕВАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА,
ГЛАВНЫЙ СПЕЦИАЛИСТ УПРАВЛЕНИЯ ПОМИЛОВАНИЯ,
ГРАЖДАНСТВА, НАГРАД И ЗВАНИЙ

Этот институт называют по-разному Уполномоченный по правам ребенка, Комиссар по правам детей, Омбудсман по правам ребенка. Кто-то говорит «детский омбудсмен», а кто-то просто «детский защитник». Для кого-то этот институт означает еще одно непонятное ведомство, занимающееся неблагополучными детьми, для другого же это человек, работающий на восстановление нарушенного права отдельного ребенка, на привлечение к проблемам детей власти и граждан, обучающий самих детей отстаивать свои права. Иной и вовсе не знает, что есть такой институт и какова его миссия. Но, несмотря на множество названий и представлений, самая главная и важная функция этого института осуществление независимого контроля за соблюдением прав ребенка. Особенность этого института и заключается в его способности на независимой основе отстаивать права детей. Совсем недавно, если смотреть на время с позиций многовековой истории человечества, категория «прав ребенка» стала утверждаться в общественном сознании. Прошло немногим более полтора десятков лет с того момента, как ребенок стал особым и самостоятельным субъектом права. За 11 лет до окончания столетия, принесшего миру кровопролитные войны и лишения, человеческое сообщество, дабы не лишиться надежды на свое лучшее будущее, приняло Соглашение, которое на международном уровне определило основные права каждого живущего на Земле ребенка, взяв на себя обязательства по соблюдению и особой защите его прав и свобод. Этот документ называется Конвенцией о правах ребенка, и он был принят Генеральной Ассамблеей Организации Объединенных Наций 20 ноября 1989 года.

THE PARTICULARITIES OF THE PROBLEM OF THE PROTECTION OF THE RIGHTS OF CHILDREN

ANI MURADYAN
LECTURER OF THE STATE PEDAGOGICAL
UNIVERSITY OF THE YEREVAN,
MAIN SPECIALIST OF THE OFFICE OF AMNESTY,
CITIZENSHIP, AWARDS AND TITLES

This institute name differently Representative on rights child, Commissar on rights child, Ombudsman on rights child. Someone speak baby ombudsman, but someone simply baby protector. For someone this institute means one more incomprehensible department, concerning with bad children, for the other this person, working at recovering the broken right separate child, on attraction to problem of children authorities and people, training children themselves to assert oneself. Other and not at all knows that there is such institute and as his(its) mission. But, in spite of ensemble of the names and presentations, the most main and important function of this institute realization independent checking for observance of the rights child. The Particularity of this institute and is concluded in his(its) abilities on independent base to assert the rights child. Most recently if look at time with position secular to histories mankind, category rights child became to become firmly established in public consciousness. Passed a little more half group of ten of the years from that moment, as child became special and independent subject of the right. For 11 years before completion of the century, the bring to world of the war and deprivations, human community to not to lose the hopes on its best future, has taken the Agreement, which on international level has defined the main rights each exist on the Land child, take on itself obligation on observance and person to protection of his(its) rights and liberties. This document is identified Konvencyey about rights child, and he was accepted General Assambleey Organizations United Nation on November 20 1989.

РЕЗЮМЕ - RESUME

ПРОБЛЕМА ОБРАТНОЙ СИЛЫ ПРАВОВОЙ НОРМЫ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РА И В СУДЕБНОЙ ПРАКТИКЕ

ГОР ТОРОСЯН
*ГЛАВНЫЙ СПЕЦИАЛИСТ УПРАВЛЕНИЯ ПРАВОВОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ
КАССАЦИОННОГО СУДА РА*

В общественно-правовых отношениях, где, как правило, правовые отношения формируются между органами общественной власти и частными субъектами, во времени продолжительность правового акта должна распространяться в пользу частного субъекта. То есть, правовые нормы должны иметь обратную силу, если они улучшают правовые условия частных субъектов.

SOMME ISSUE OF THE INVERSE POWER OF THE LEGAL RATE IN LEGISLATION OF THE RA AND IN JUDICIAL PRACTICE

GOR TOROSYAN
*MAIN SPECIALIST OF THE ADMINISTRATION
OF THE LEGAL EXPERT OPERATION
OF THE CASSATION COURT OF THE RA*

In public-legal relations, where, as a rule, legal relations are formed between organ public authorities and quotient visual, at time length legal act must wide-spread in favor of quotient visual.

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС СМИ

АСМИК ПОГОСЯН
**ОТВЕТСТВЕННОЕ ЛИЦО
ПО СВЯЗИ С ОБЩЕСТВЕННОСТЬЮ
СУДЕБНОГО ДЕПАРТАМЕНТА РА**

Статья посвящена такому явлению как политический дискурс СМИ, который представляет собой коммуникативную область наложения политического дискурса и дискурса СМИ. Политический дискурс СМИ обладает манипулятивным потенциалом, т.е. возможностью целенаправленно управлять мнениями и отношениями аудитории. Предпосылками для манипуляции общественным сознанием являются особенности данного вида дискурса: его цель и задача, социокультурный контекст, передача информации и человеческий фактор.

POLITICAL DISCOURSE OF THE MEDIA

HASMIK POGHOSYAN
*RESPONSIBLE PERSON RELATIONSHIP WITH PUBLIC OF THE
JUDICIAL DEPARTMENT OF THE RA*

The article is dedicated to such phenomena as political discourse of the Media, which presents itself communication area of the imposition political discourse and of the discourse of te Media. Political discourse of te Media possesses the manipulator by potential i.e. possibility is goal-directed to control the opinions and relations to auditoriums. The premises for manipulate by public consciousness are a particularities given type diskurs: his(its) purpose and problem, sociocultural context, issue to information and human factor.

ԴԵՄՈՆՏՐԱԿՆԵ 2009 12 (126)

ՀԱՍՏԱՎՈՐ
Իշխանություն

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2009 12 (126)

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՁԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս

գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արվյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am